

МАРИЈА КОСТОВА

АНЕТА БАРАКОВСКА

ЕЛИ МАКАЗЛИЕВА

ПЕДАГОГИЈА

ТРЕТА ГОДИНА
ГИМНАЗИСКО ОБРАЗОВАНИЕ

д-р МАРИЈА КОСТОВА д-р АНЕТА БАРАКОВСКА
м-р ЕЛИ МАКАЗЛИЕВА

ПЕДАГОГИЈА

ЗА ТРЕТА ГОДИНА

НА РЕФОРМИРАНОТО ГИМНАЗИСКО
ОБРАЗОВАНИЕ

(ИЗБОРЕН ПРЕДМЕТ)

VI издание

ПРОСВЕТНО ДЕЛО АД
Скопје, 2022

Главен уредник:
Весна Дукоска

Рецензенти:

д-р Емилија Петрова Ѓорѓева,
Продекан за настава на педагошки факултет
„Гоце Делчев“, Штип

Елеонора Цикалова,
педагог во ДСУ Гимназија „Цветан Димов“, Скопје

Драган Кртолица,
педагог во ДСУ „Орце Николов“, Скопје

Со решение на министерот за образование и наука на Република
Македонија бр. 11-4557/1 од 18.08.2005 година и решение на министерот
за образование и наука на Република Северна Македонија бр. 26-416/6
од 16.11.2021 година, за продолжување на важноста на Решение од
министерот за образование и наука за употреба на учебник, се одобрува
употребата на овој учебник.

Аналогно на насловот, овој учебник има амбиција да ги воведи учениците во елементарниот простор на педагошката наука. Во учебникот се обработени основните прашања кои концептски и структурно припаѓаат на општите педагошки како посебна педагошка дисциплина. Тоа се фундаменталните теоретски прашања на воспитувањето како предмет на педагошката, педагошката како наука, основните педагошки поими, факторите во развојот на личност, системот на воспитување и образование, комуникацијата, слободното време, современите принципи на воспитувањето и др.

Авторите настојуваат сите прашања што се содржани во учебникот да бидат на современо ниво. Во учебникот намерно се наведувани различни гледишта на поединечни педагошки прашања со цел:

- учениците да не стекнат впечаток дека се решени сите прашања во педагошката;
- да ги поттикне учениците пошироко да ја читаат педагошката литература;
- учениците да го негуваат и да го развиваат педагошкото критичко мислење.

Учебникот е работен според наставната програма која ја донесе Министерството за образование и наука во 2003 година. Изучувањето на предметот педагошка, наменет за учениците од реформираното гимназиско образование и за учениците од друштвено средно училиште каде што го има наставниот предмет педагошка, ќе им овозможи:

- да ги сфатат значењето, местото и улогата на воспитувањето како општествен и историски феномен;
- да го сфатат значењето на воспитувањето и образованието како дејност и процес;
- да знаат да ја идентификуваат педагошката наука во системот на општествените науки;
- да ја применуваат и целесходно да ја користат педагошката терминологија;
- да развиваат лични особини кои се неопходни за нивниот иден професионален развој;
- да развиваат особини на разбирање, толеранција, прифаќање и почитување на разликите меѓу луѓето;
- да развиваат комуникациски вештини во средината во која дејствуваат и да ги презентираат сопствените вредности;

- да ги разбираат социјалните потреби и потребите на возрастните (родители и наставници), нивните намери и интереси;
- да ја разбираат родителската грижа и самите да се чувствуват подготвени за родителска улога и одговорност;
- да градат свесност за социјалната одговорност во семејството и во училиштето;
- да прифаќаат одговорност и грижа за помладите членови во социјалното семејство;
- да ги користат усвоените знаења и вештини во секојдневниот живот;
- да знаат да ги објаснат социјалната положба и улогата во системот и процесот на образование и воспитување;
- да ги идентификуваат и да ги осознаат личните придобивки од вклученоста во системот на воспитување и образование.

Авторите на учебникот во текот на неговата подготовка постојано максимално да ги издвојат пивото и стилот во обработката на поединечни прашања на педагогијата. Колку во тоа успеале, најдобро можат да кажат корисниците и читателите на овој учебник. Авторите на овој учебник ќе бидат повеќе од задоволни ако овој учебник барем малку ја збогати педагошката литература, ако ги поттикне учениците да ги применуваат усвоените знаења во секојдневниот живот, а педагошките прашања подлабоко да ги проучуваат.

Авторите

1. ОПШТЕСТВОТО И ВОСПИТАНИЕТО

ГЛАВА ПРВА

Наслови во темата: _____

- *Воспитанието како последица и потреба на општествениот развој;*
- *Воспитанието како свесна, целесобразна и организирана општествена дејност;*
- *Општествено-историска условеност на воспитанието;*

1.1. Воспитанието како последица и потреба на општествениот развој

Воспитанието е постојана и нужна функција па човекот и на неговиот општествен живот. **Воспитанието** е старо колку и човековото општество, се појавило со појавата на човековото општество, се развивало заедно со него и ќе постои додека постои и општеството. Воспитанието претставува незаменлив фактор на општествениот живот, општествената свест и на општествената практика, и како такво претставува **општествена потреба**.

Со помош на воспитанието луѓето можеле да се одржат во живот, успешно да се борат против природните сили и постојано да ги унапредуваат своето знаење и искуство.

Во почетокот воспитанието имало строго практичен работно-производствен карактер, содржан во општествениот живот на родот и племето. Во овие најрани фази од развојот на човековото општество, воспитанието имало задача и било насочено кон пренесување на работното и животното искуство (знасња, вештини, обичаи и навики) кои биле стекнати од работата на претходните генерации. Во почетокот тоа било пригодно, недоволно планирано и систематизирано. Меѓутоа, колку што се развивало општеството толку се развивало и воспитанието, тоа станувало сè посложено, сè повеќе се развивале човековите сознанија и искуства, тоа се зголемувало како по обем и содржина така и по средствата, формите и методите што се користеле во воспитната работа. Целите и задачите на воспитанието произлегувале од самиот карактер на општеството, неговата внатрешна структура, општествено-економскиот и културниот развој (поинакво било воспитанието

воспитание

општествена потреба

пригодно, недоволно
планирано и
систематизирано

човек на определена
епоха

организирана
општествена дејност

работата

човеков опстанок

човековиот развој

воспитанието е животна
потреба

во првобитната заедница од воспитанието во робовладетелското, феудалното, буржоаското и другите општества). Ниту во една фаза од развојот на општеството воспитанието не се определувало и не се организирано кон некој апстрактен човек, туку според човекот на определена епоха разгледувајќи го во неговата функционална и животна реалност.

Според тоа, во текот на целокупниот развој на општеството воспитанието се јавува како важна претпоставка за одржување на поединецот и на општеството, на културата и цивилизацијата, за одржување на континуитет на општеството и за развој на производствените сили и производствените односи. Колку што биле поразвиени производствените сили и општествени односи толку бил повисок и степенот на развој на воспитанието како организирана општествена дејност. Таквиот однос не значи потполно совпаѓање на воспитанието со степенот на општествениот развојот, но постои како закономерен однос и како постојан општествен интерес физиономијата и развиеноста на воспитанието да се сообразува со општествениот развој, со карактеристиките на тој развој и со општествените потреби.

Затоа можеме да кажеме дека воспитанието е најтесно поврзано со развитокот и со усовршувањето на човековото општество. Без воспитната функција општествениот развиток не би бил возможен. Без воспитанието и неговата функција не би постоел човекот, човековото општество и неговата историја. Воспитанието е основен услов за одржување и за развиток на заедницата. Затоа тоа е темелна и битна категорија на човековото општество, односно, битна и постојана општествена категорија.

Воспитанието е најтесно поврзано со работата, со производството на материјалните добра и со духовните вредности. Тоа се создало во процесот на формирање на човекот како човек и станува сè позначаен фактор не само за неговото формирање туку и за самиот **човеков опстанок**. Како што се развивал човекот во свесно општествено суштество така и воспитанието добивало сè повеќе општествен карактер и станувало значаен фактор за развиток и на општеството и на човекот како единка. Како што **човековиот развој** не може да се замисли без работа исто така е невозможно постоење, понатамошно напредување и развивање на човекот и на општеството без воспитание. Сигурно е дека никогаш нема да престане да се чувствува потребата за воспитанието како вечна општествена функција.

Многу автори кои размислувале и пишуваале за воспитанието истакнувале дека воспитанието е животна потреба, форма на самоодржување и развивање на животот. Во своето дело „Педагогика и демократија“, Џон Дјуи напишал

дека *воспитанието за социјалниот живот е исто што и храната и размножувањето за биолошкиот и физиолошкиот живот*. Во педагошките проекти на Француската буржоаска револуција од 1789г., запишано е дека *после лебот, воспитанието претставува најважна потреба на еден народ*.

Ваквото истакнување на значењето и улогата на воспитанието е карактеристично за сите периоди од општествениот развојот кои се обележени со големи историски проекти. Затоа, при случувањето на општествените промени, истовремено се случуваат и големи промени во воспитанието.

Меѓутоа, воспитанието не е само **општествена потреба** туку и **потреба на поединецот**. Преку воспитанието треба да се овозможи единство на општественото и индивидуалното во развојот на секој човек, и тоа во неговите оптимални граници. Реално, тоа е само длабоко хуманистичка желба, цел кон која се тежнее, но и суштина од која мора да се поаѓа во целокупноста на воспитната работа. Правото на поединецот на воспитание во исто време станува конкретна обврска на секоја општествена заедница- да го обезбеди и да го реализира таквото право.

Воспитанието има неколку значајни функции кои ги обединуваат во себе поединечните и индивидуалните цели и интереси, тоа се следниве:

- овозможува поттикнување и развој на природните можности на секој поединец, на неговата генетска разновидност и сестраност;
- пренесување на културното наследство или на традицијата значајна за развојот на потесната или пошироката социјална група или заедница на која ѝ припаѓа личноста;
- оспособување на секој поединец за извршување конкретни работни задачи според општествената поделба на работата, и со работата поединецот да ја обезбеди материјалната положба и социјалниот статус;
- изградување вредносен систем, свест и совест кај личноста, со што ќе се карактеризира таа личност и врз основа на што ќе биде прифатена во социјалната средина;
- обезбедување човечки потенцијал и кадровска основа за понатамошен развој на науката и за хуманизирање на сите форми на општествениот живот;
- трансформирање на воспитниот процес во повисок квалитет, т.е. во процес на самовоспитание (само-образование, самоформирање), оспособување на секој поединец за свесна, креативна и автономна активност на постојано самоучење, самоусовршување и саморазвивање.

општествена потреба
потреба на поединецот

развој на природните
можности

пренесување на култур-
ното наследство

оспособување

процес на
самовоспитание

воспитанието-значајна
човекова потреба

потреба за воспитание
и образование

нагонска потреба

Поединецот, со помош на воспитанието и другите начини, се вклучува во различни видови општествена комуникација и така постепено усвојува знаења, вредности и форми на однесување кои влијаат на темпото и квалитетот на неговата социјализација. Нема сомнеж дека преку воспитанието, на најорганизиран и најефикасен начин, секоја нова генерација деца и млади се интегрира во целокупниот општествен живот.

Во педагошката литература воспитанието се третира како значајна човекова потреба. Потребата за воспитание и образование расте и се развива зависно од тоа колку е организирано демократски општеството, како и од тоа колку е напредно материјално и духовно.

Човекот треба да ја доживува потребата за воспитание и образование како внатрешна, перманентна и доживотна потреба, а не како наметната и краткорочна, што за личноста ќе претставува само товар и обврска. Ако воспитанието се доживува како товар и обврска, тогаш мошне се мали шансите за успех. Воспитанието ќе има вистинска вредност за човекот ако тој постојано, со помош на воспитанието, се усовршува, напредува и се образува доживотно.

Размисли и одговори!

- Зошто воспитанието претставува услов за општествениот развој?
- Преку воспитанието треба да се овозможи единство на општественото и индивидуалното во развојот на секој човек, и тоа во неговите оптимални граници. Зошто? Објасни и илустрирај со примери.
- Објасни кои се придобивките од воспитанието за развојот на човековата цивилизација.

1.2. Воспитанието како свесна, целесобразна и организирана општествена дејност

Воспитанието претставува мошне сложена општествена и индивидуална дејност. Во коренот на воспитанието лежи силната нагонска потреба и грижата на постарите за раст и развој на младите генерации. И кај животните постои грижа за хранење и нега на помладите животни (младенчиња). Можеби оваа појава била доволен аргумент некои автори да изградат одделни теории во кои истакнуваат дека воспитанието е присутно и во животинскиот свет. На пример, францускиот социолог Летурио, во книгата „Еволуција на воспитанието кај различниите човечки раси“ ја развива теоријата дека во основата на воспитанието се наоѓа инстинктот на борбата за опстанок и

дека тоа се појавило пред појавата на човекот и човековото општество. И денес е видливо, вели Летурно, дека мачката ги учи мачињата да ловат глупци, патката ги учи патчињата да пливаат, така што воспитанието и понатаму постои во животинскиот свет.

Иако изразито силна, кај голем број животни оваа потреба е од нагонска природа. Животните не се свесни за својата функција и за значењето на таквото дејствување. Во воспитанието таквата потреба и грижата за младите генерации се свесно определени и одредени со целта која треба да се постигне, да се оствари. Постои, значи, интенција на индивидуалниот и на општествениот карактер, што му дава на воспитанието конкретно и суштинско значење. Затоа **интенционалноста** е прва и основна карактеристика на воспитанието. Таа е синтетички изразена и формулирана во целта на воспитанието, со што се утврдуваат суштината, вредноста и компонентите (содржините) на воспитанието (организацијата на работата и содржините, методите, формите на работа, средствата кои се користат во воспитно-образовната работа, па и целиот процес на воспитание).

Со самото поставување на целта на воспитанието, како насочување на целокупната воспитна дејност во саканиот правец, се укажува на тоа дека воспитанието е свесен процес, свесна дејност на човекот, на човековото битие и општество. Свесноста се состои како во поставувањето на целите и на поблиските и конкретни задачи на воспитанието и во изборот на организацијата на содржините, средствата, методите на воспитанието кои се во склад со таа цел.

Кога зборуваме за целисходниот и свесен карактер на воспитанието, треба да истакнеме дека се мисли на воспитниот процес во целина. Луѓето станале свесни за значењето и можностите за воспитание и постојано стануваат свесни за неговата улога, користејќи го своето знаење во непосредната воспитна дејност.

Свесниот карактер на воспитниот процес ќе ја оствари во потполност својата функција доколку свесноста не е карактеристика само на оној кој го организира воспитанието и врши воспитни влијанија (воспитувач, наставник, родител итн.) туку и на оној кој се воспитува (воспитаник).

Некои автори, во градењето на своите теории за воспитанието во однос на потеклото и суштината на воспитанието, се обиделе да го негираат свесниот карактер на воспитанието и да го сведат на несвесно имитирање на постарите од страна на помладите, на пример, Пол Манро).

интенционалност

свесен процес, свесна дејност на човекот

целисходен карактер на воспитанието

негирање на свесниот карактер

сложеност
на меѓучовечкото
општење

свесни влијанија

организираност на
воспитанието

Ваквите ставови се неприфатливи, затоа што воспитанието како општествена и човекова дејност не може да се сведе по својата суштина на несвесно имитирање. Во воспитната дејност несвесното имитирање не е воопшто значајно, па дури и ако се разгледува само од аспект на оној кој се воспитува.

Во секоја човечка дејност границите помеѓу свесното и несвесното, намерното и ненамерното, како и успешното и неуспешното дејствување се присутни, и тоа зборува за сложеноста на меѓучовечкото општење (меѓучовечките односи). Воспитанието е човекова дејност која тежнее кон свое совршенство, но тоа совршенство го сфаќаме условно, како нешто човечко, како нешто што има свои позитивни и негативни страни. Значајна е општата ориентација на влијанијата врз целокупниот развој на личноста, односно, тие да бидат што повеќе проткаени со свесни влијанија.

Поради сложеноста на воспитанието и бројните фактори што влијаат на воспитанието и на неговиот интенционален карактер, секоја општествена заедница посебно внимание посветува на организацијата на воспитниот процес и на воспитната дејност.

Организираноста на воспитанието подразбира организираност на воспитанието на одделна индивидуа и организираност на воспитанието како општествена дејност во целина.

Во првите фази од развојот на општеството, човековото искуство било сиромашно, неговата општествена организација елементарна, поради што и воспитанието не се изразува како посложена општествена дејност која бара повисоки облици на организација и целенасоченост. Меѓутоа, во оние фази од развојот на општеството кога искуството и знаењата стануваат зголемен општествен фонд кој треба да се пренесува на генерациите и понатаму да се збогатува, кога се јавува поделбата на работата и првата класна поделба, се јавува и потребата од поголема и поцврста организација на воспитанието.

Причините за организирање на воспитанието не биле исти во сите општествени формации. Тие од примитивните до цивилизираните народи се проширувале и кумулативно се богателе.

Може да се каже дека современиот капитализам, особено во втората половина на 20 век, сфаќајќи ја големата моќ на воспитанието и образованието за развојот на производствените сили, за развојот на науката, техниката и технологијата во функција на капиталот и негово оплодување,

создаде крупни и сеопфатни школски системи. Во тие системи се вклучуваат или кон нив гравитираат и многубројни **организирани воспитни институции** (домови, организации од различен детски и младински карактер), институции и организирани форми на црквата, на масовните медиуми, форми за образование на возрасните, перманентно образование и др.

Денес бројот на школите (училиштата) постојано расте. Сè поголем број население се вклучува во него, професорите и наставниците претставуваат една од најбројните категории меѓу вработените. Сите кои работат се принудени на различни начини постојано да се усовршуваат, а сите членови на општеството да се воспитуваат.

Училиштата меѓусебе се разликуваат по нивото, карактерот, насоченоста. Се создаваат училишни системи, и секој од нив содржи карактеристики на организираност на воспитниот процес.

Меѓутоа, важно е да се спомене дека, покрај тоа што нивниот број постојано расте и нивното влијание станува сè позначајно, се јавува тенденцијата сите воспитни фактори меѓусебно да се поврзуваат и да се насочуваат во правец на остварување на поставената цел, во што се согледува суштината на воспитанието како свесна, насочена и организирана дејност.

Денес поединецот не може да ја обезбеди својата егзистенција ако не се вклучи во **формалните и неформалните облици на воспитание**. Народите и државите, својот напредок и пад, ги доведуваат директно во врска со системот на воспитание. Воспитанието и образованието стануваат основен пат и начин за **афирмација на личноста** и за обезбедување на нејзиниот материјален и општествен статус.

Човекот во услови на динамични современи општествени промени е исправен пред предизвикот постојано да се менува и да се усовршува. Образованието и воспитанието добиваат карактеристика на перманентност и континуираност, адекватна на новите стилови и начини на живеење. Воспитанието станува **доживотен процес**.

Размисли и одговори! _____

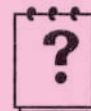
- Дали постои воспитание кај животинскиот свет?
- Што е тоа по што се разликува човекот од животните?
- Објасни што подразбираш под интенционално воспитание?
- Зошто е потребно да биде организирано воспитанието?

организирани воспитни институции

формални и неформални облици на воспитание

афирмација на личноста

доживотен процес

1.3. Општествено-историска условеност на воспитанието

Воспитанието претставува историски променлива категорија. Во текот на човековата историја тоа ги менувало својата функција, содржината, организациските форми и методи. Затоа е неопходно да укажеме на тоа како течел процесот на воспитанието во текот на човековата историја.

1.3.1. Воспитанието во родовското општество

Во првобитното **родовско општество**, посебно во поразвисните периоди од неговиот развој (на сите степени на дивјаштво и варварство), не постоела приватна сопственост, општествена нееднаквост, не постоеле класи, не постоела држава. Сите луѓе- припадници на една група (род, племе), заеднички, колективно, групно учествувале во обезбедувањето средствата за задоволување на своите основни потреби. Никој не бил исклучен од тоа, без разлика дали станувало збор за собирање плодови, лов, риболов, сточарство, обезбедување средства за живот од земјоделството или од некој друг вид работа. Сите луѓе во една таква заедница биле колективни сопственици на средствата за работа и сите заедно биле сопственици на производите од една таква колективна работа. Општествена нееднаквост не постоела. Единствени разлики кои постоеле биле разликите кои се засновале на природната нееднаквост според полот и возраста. На оваа основа била извршена и првата природна поделба на работата.

Децата биле заеднички, тие им припаѓале на сите. Воспитанието се состоело во **пренесување искуства** од постарите на помладите членови, и тоа било еднакво за сите. Воспитанието се организирано преку непосредниот живот, преку работата. Момчињата со мажите, а девојчињата со жените, учествувале во сите работи кои произлегувале од потребите на животот во заедницата, се запознавале со него и се подготвувале за него. Значи, воспитанието било составен дел од целокупната работа и од животот на една таква заедница.

Со развојот на родовската заедница, со стекнување искуства, се јавува потреба за организирано пренесување знаења, искуства од постарите на помладите. Тоа им се доверува на искусните старци, кои, поради староста, не можеле рамноправно со останатите членови да учествуваат во обезбедувањето средства за живот. Старците биле први воспитувачи на кои општеството им ја доверува таквата улога, која подоцна преминува на гатачи, свештеници. Нивната задача била да ги воведуваат децата и младите во практичните работни активности и во вештините на војување, подоцна и во определени облици на верување, култ и традиција.

Во понатамошниот развој на родовското општество се јавува и првата поделба на општествената работа со елементи на приватна сопственост, во смисла на помало или поголемо поседување орудија за работа. Така се јавуваат и првите форми на **општествена нееднаквост**, кои ќе влијаат помалку или повеќе и на карактерот на воспитанието. Напоредно со порастот на општествената моќ, покрај поседувањето орудија за работа, расте и значењето на воспитанието, кое обезбедува повеќе практични знаења и вештини за војување, па затоа тоа повеќе е наменето за децата со привилегирана положба (децата на старешините и др.).

Уште тогаш воспитанието добива **елементи на класен карактер**, затоа што одвојувањето на умствените од физичките работи влијае на одвојувањето на умственото од физичкото воспитание.

Овој процес станува позабрзан со пронаоѓањето на писмото (хieroглифско, клинесто) и со воведувањето на вишите форми на општествена организација (Сумерско Царство, Египетско Царство, Кинеско Царство). Тогаш се појавуваат и посебни школски институции за воспитание на децата на родителите со привилегирана положба, со што се обезбедува успешно совладување на сложеното писмо и на другите задачи од интелектуален карактер. Училиштето уште од периодот на Сумерско Царство, значи отприлика пред околу 7000 години, станало организирана образовна институција и уште тогаш било значаен општествен фактор.

1.3.2. Воспитанието во робовладетелското општество

Робовладетелската заедница според сите карактеристики претставува прво класно општество. Него го сочинувале две класи - робовладетели и робови. Поделбата на работата била извршена на тој начин што управувањето, водењето на државните работи, политиката, водењето војни и освојувањето територии, како и „мудроста“, филозофијата, науките, воопшто размислувањата за светот во кој живее човекот, литературата, уметноста, претставувале основна општествена обврска само на **робовладетелската класа**. Робовладетелите биле ослободени од секаква производствена и физичка работа (во поле, на бродовите, во работилниците, во домовите). Додека, робовите биле тие кои се занимавале со производствена и секаква друга физичка работа. Нивна единствена задача била со својата работа да обезбедат одржување на робовладетелското општество и општествената положба на своите господари. Ваквата општествена поделба на работите и класните односи во робовладетелското општество ги оставило робовите во

општествена
нееднаквост

елементи на класен
карактер

робовладетелска
заедница

робовладетелска класа

„орудија кои зборувале”

потполно бесправна положба, така што и филозофите од Античка Грција не ги сметале за луѓе, туку за „орудија кои зборувале”.

Робовладетелските општествени заедници имале различен степен на економски и културен развој и различно ги решавале конкретните прашања на општествениот и личниот живот на своите граѓани. И воспитанието што се организирано во нив не било секаде исто. Тоа може јасно да се согледа со анализа на воспитанието во трите робовладетелски држави: Атина, Спарта и Рим.

Спарта

Спарта била изразено воена држава со сите карактеристики на воена диктатура. Во неа сè, па и воспитанието било подредено на создавање и одржување таква држава во која посебно биле привилегирани професионалните војници. Целта на воспитанието била да подготвува војници.

вешти војници

Затоа болните и неразвиени деца веднаш по раѓањето биле оставани на ѕверовите во шума. Од 7-мата до 18-тата година децата се воспитувале во посебни заводи и се прекинувала секаква врска со родителите. Од спартанските деца требало да се создадат силни, издржливи, сурови и вешти војници, подготвени за воени походи и разрушувања, но и за крвава пресметка со робовите. Воспитанието е организирано во тешки и сурови услови на живот и работа. Развивањето на духот, изучувањето на литературата, филозофијата, изучувањето на науките и слично, биле непознати. Се учело во елементарен вид само читање и пишување, а младите се запознавале со законите на Спарта и посебно се вежбале за таканаречен лаконски (стеснет) говор (што помалку да се зборува, а што повеќе да се дејствува, покажува), што се вклопувало во општата цел на воспитанието. Девојчињата се воспитувале во семејствата со елементи на воено-гимнастичко воспитание. Секоја Спартанка морала да биде подготвена да го замени мажот во борбата како со надворешниот така и со внатрешниот непријател.

Атина

Во Атина воспитанието било сосема поинакво од она во Спарта. За разлика од Спарта, во Атина се одвива многу побогат општествен и економски живот со развиена трговија, поморски сообраќај и земјоделство.

На ваква држава и биле потребни поинакви луѓе. Затоа децата на робовладетелите, покрај военото и физичкото воспитание, добивале и широко општо образование: познавање на филозофија, политика, уметност, наука, а

посебно се изучувало говорништвото. Така, за првпат во една античка држава и во општеството во целина, поставен е идеал за хармониски развиен човек, идеал за убавина, склад и единство на духот и телото, што ќе стане и ќе остане идеал на сите прогресивни луѓе и народи во понатамошниот општествен развој.

идеал за хармониски
развиен човек

Во Атина сите деца до седмата година се воспитувале во пријатна семејна атмосфера. Потоа момчињата го продолжувале воспитанието на јавни места и во адекватни институции. Од 7-мата до 14-тата год. тие ги посетувале училиштата на граматичарите (учат читање, пишување, сметање), потоа училиштето на китаристите (слушаат музика, пеат, се запознаваат со литература...). Покрај тоа, сите момчиња стекнувале и гимнастичко воспитание во палестрите во кои останувале од 13-тата до 15-тата година. Потоа се школувале во гимназиите, од 16-тата до 18-тата година, каде што вежбале гимнастика. На крај, момчињата станувале ефеби (18 до 20 год.), а тоа било период на подготовка за највисоки државни и воени должности.

Римска школа

Воспитанието во Рим, посебно во периодот на процут на Римската Империја (од 2 до 1 век пред нашата ера) достигнува полна афирмација и израснува во организиран систем на школски институции за децата од 7-мата до 16-тата година (елементарни, граматички и реторички училишта). Во првото училиште- елементарното, се учело читање, пишување, сметање и основи на граматика, во граматичките се учело латински, граматика и книжевност, а во реторичките се учеле закони, право, историја, филозофија, географија и се вежбало говорништво. На сите степени се посветувало внимание на военото и гимнастичкото воспитание. Со вака организирано воспитание се реализирале две важни задачи: а) да се воспитаат и да се создадат добри војници (да се војува и да се чува освоеното) и добри говорници (да се умее да се поттикнуваат и да се придобиваат масите за нови воени походи, за подигнување бројни воени утврдувања и градови).

Римска Империја

добри војници
добри говорници

1.3.3. Воспитанието во феудалното општество

Со продорот на варварските племиња, падот на Западното Римско Царство, ширењето на христијанството и распадот на робовладетелското општествено уредување, се

феудално општество
феудалци, кметови

издигнува феудалното општество со нови економски односи на сите подрачја од животот. Имено, **феудалното општество** се состоело од две класи: **феудалци** и **кметови**. Феудалната класа се состоела од два основни сталежа: духовниот (свештенството) и световниот (племството), кои имале владејачка позиција во феудалното општество. Потчинетата класа ја сочинувале зависните селани и малиот број занаетчиј, кои на определен начин успеале да ја задржат својата самостојност. Овие големи промени во општественото уредување се одразувале во сферата на производствената работа, но, исто така, и во сферата на воспитанието.

Скоја класа и секој сталеж организирале воспитание според своите потреби и својата општествена положба. Разликите кои постоеле меѓу класите и сталежите се одразиле и на воспитанието, во поглед на организацијата, методите, содржината.

свештенички сталеж
седум слободни вештини

Христијанската црква и свештениците стануваат главна сила во сè, па и во воспитанието. Основна задача била да се подготват добри свештеници-воспитувачи, кои би можеле да владеат и да ја држат масата во покорност. За таа цел се организираат манастирски, катедрални и парохиски школи. Содржината на образованието во тие школи била подредена на потребите на религијата и на **свештеничкиот сталеж**. Се изучувале така наречените седум слободни вештини (septem artes liberales) поделени во два циклуса: тривиум (граматика, реторика и дијалектика) и квадравиум (аритметика, геометрија, астрономија и теорија на музиката). Содржината на вештината била потполно потчинета на теологијата: науката е слугинка на теологијата. Основни правила на учење биле: верувај во она што „учителот ќе каже“ (magister dixit), покорувај се на учителот без противење, учи напамет сè што пишува во црковните книги.

световен сталеж
седум ритерски вештини

Припадниците на световниот сталеж се воспитувале во дворовите каде што се изучувале седум ритерски вештини (septem artes probitates): јавање, мечување, лов, пливање, ракување со копје, играње шах и составување стихови. Како што се гледа, писменоста и сметањето не биле дел од воспитанието и образованието, затоа што феудалците не го ценеле тоа. Поголем број од нив биле неписмени, затоа што писменоста не била потребна во животот.

градски училишта

Образованието на децата на кметовите не било организирано, тоа било инцидентно и се сведуvalo на учење веропаука, пеење, основи на читање, пишување и сметање (некои елементарни форми на настава се организирале во црквите, најчесто во недела). Слично образование добивале на почетокот и децата на занаетчиите и на трговците во градските училишта, кои се ослободувале постепено од влијанието на црквата и добивале елементи на световен карактер.

Во текот на 12 и 13 век се основани и првите универзитети (Италија, Франција, Англија), кои одиграле значајна улога во понатамошниот развој на образованието и на школството во Европа.

1.3.4. Воспитанието во граѓанското општество

Воспитанието во **граѓанското општество** во својот развој се карактеризира со нови квалитети и вредности, кои во основа ги изразуваат разликите и противречностите на двете класи: буржуи и пролетери. Во желбата да дојде на власт, граѓанскиот staleж во воспитанието гледал силно оружје во борбата за нов поредок. Основните насоки на таа борба биле: да се создаде основно училиште на мајчин јазик, да се обогати општото образование со содржини од природните науки, подобра опременост на училиштата и сл.

Државата сè повеќе почнува да се меша во образованието (или школството), иако црквата сè уште имала силно влијание. Во текот на 16 и 17 век главни типови средни училишта претставувале граматичките школи, кои биле критикувани често поради големиот формализам. Подоцна се отвораат и други типови средни училишта, кои внесуваат содржини од природните и од другите науки, потоа таканаречените ритерски академии наменети за децата на племството.

Во времето (периодот) на Буржоаската револуција во Франција, идните за реформа на образованието се содржани во поголем број проекти познати под името „Народно образование“ (Кондорсе, Лавоазје, Лепелтје). Со овие проекти за прв пат се истакнуваат барањата за задолжително образование за сите, одвојување на училиштето од црквата, поголема грижа за образованието на сиромашните итн.

Индустријската револуција кон крајот на 18 и почетокот на 19 век доведува до тоа државата да почне постепено да презема вистинска грижа за децата на широките народни маси. Машинското производство, кое напредувало, барало образован работник, од кого ќе зависи зголемувањето на производството и на профитот. Процесот на претворање на училиштата во државни буржоаски институции се пренесува постепено од основните на средните училишта, па и на универзитетите. Така, постепено, со конституирањето на буржоаскиот систем на школство, буржоаската класа му дала типично буржоаски карактер. Воспитанието за припадниците на владејачката класа, како и воспитанието за припадниците на потчинетата (пролетерска) класа, било во служба на **класните интереси**.

граѓанско општество

буржуи и пролетери

граматички школи

ритерски академии

„Народно образование“

буржоаски систем на
школство

класни интереси

основни карактеристики на буржоаското воспитание

Основни карактеристики на буржоаското воспитание се: класност на воспитанието (буржоаската класа пастојува со помош на воспитанието да ги остварува своите идеи, политика, интереси...); училиштата се етатизираат (во рацете на државата-поопштествуваат); разновидните државни училишта се карактеризираат со дуализам (јаз помеѓу општото и стручното образование, општествена селективност, педемократичност); воспитанието стапува јавно, државно, институционално, организирано за припадниците на едната и на другата класа; задолжителното образование во втората половина на XX век трае 8-12 месеци, со што се зголемува пивото на општо образование за сите граѓани; буржоаското воспитание формално-правно е многу демократично (под услов секој да може да ја плати школарината и да го издржува своето дете за време на школувањето).

Овие општи карактеристики на буржоаското воспитание важеле за секое буржоаско општество, но нивното конкретно изразување било различно, на пример, во Англија, Франција, САД, или во Шведска, Јапонија и сл.

Размисли и одговори!

- Аплизирај ги карактеристиките на воспитанието во поединечните општествено-историски формации? Објасни што е заедничко, а што е различно меѓу нив?
- Опиши какво било воспитанието во Спарта и Атипа? Што им е заедничко, а што различно?
- За кого постоело организирано воспитание во феудалното општество?
- Кои содржини се изучувале во седумте слободни вештини (septem artes liberales), а кои во седумте ритерски вештини (septem artes probitates)?
- Кои се основните карактеристики на буржоаското воспитание?

1.3.5. Воспитанието и образованието во Република Македонија

Современите општествено-политички, економски и други промени во нашето животно опкружување, со сета своја актуелност ги наметнуваат прашањата за тоа **ШТО** треба да се промени во сферат на воспитанието и образованието и **КАКО** да се направат тие промени за да може воспитанието да се стави во функција на новите општествени барања, и тоа уште повеќе да стане фактор на вкупниот општествен развоток. Во пристапот кон оваа проблематика, најпрво се наметнуваат повеќе прашања, и тоа:

општествено-
политички, економски
промени

1. Прашањето за карактерот на промените.

Во оваа смисла треба да се одговори на прашањата за тоа дали ќе се оди со мали корекции во воспитно-образовниот систем, со одземање или додавање на некои содржини во наставните програми или додавање на некои наставни предмети (што, всушност, и се прави последниве години), или треба да се размислува за реформа во сите сегменти на оваа значајна општествена дејност.

Доста е значајно и прашањето за тоа како треба да се третираат промените, поточно, дали на промените ќе им се пристапи како нешто што се прави еднаш или на еден определен начин, или тие ќе се разгледуваат и ќе се третираат како континуирана категорија која бара постојана мобилност, испробување различни модели, пристапи, начини на работа и сл., постојано испитување и приспитување на постојната практика, следење на барањата на општествениот развој, промените во сферата на работата, вредносните ориентации итн.

Одговорот на ова прашање не е и не може да биде едностран и едноставен. Точно е дека новите општествено-политички и економски промени во нашето општество бараат коренити промени во некои сегменти во сферата на образованието, и во оваа смисла треба да се определи што е она што треба да претрпи такви промени. Од друга страна, би било сосема погрешно ако на промените им се пристапи како на нешто што се прави еднаш, без оставање можности за нивно прифаќање како постојана неминовност, поточно, како на категорија која постојано мора да го следи системот и процесот на воспитанието и образованието.

2. Дали е оправдан пристапот во наши услови да се пресликуваат најразлични модели на работа кои се применуваат во некои други земји со развиена демократска практика, притоа занемарувајќи ја сопствената традиција во оваа област на општествена дејност и специфичностите на нашите услови на живот и работа?

Одговорите кои се даваат на ова прашање не се единствени. Имено, не се ретки размислувањата од различни автори кои се занимаваат со оваа проблематика дека по прашањето за тоа каков треба да биде нашиот воспитно-образовен систем, нема потреба многу да се размислува и дека во светот постојат **позитивни искуства** и модели кои треба да се преземат, и на тој начин успехот во оваа сфера од општествената дејност нема да изостане. Меѓутоа, не се помалку присутни и оние размислувања кои одат на линија да се почитуваат сопствените искуства и **сопствената традиција**, туѓите искуства претпазливо да се испитуваат и сите новини да се адаптираат на нашите посебности.

карактер на промените

позитивни искуства

сопствена традиција

ситуација на „кризи“

3. Дали промените во воспитанието ќе ги вршиме поаѓајќи од моменталната ситуација на „кризи“ (општествена, политичка, економска, вредносна, морална, културна и сл.), или врз основа на проектирани визији за идниот развој на земјата, притоа имајќи го в предвид фактот дека оние кои ги воспитуваме денес ќе живеат и утре во некои поинакви услови?

ВИЗИИ

Се чини дека би се направила огромна грешка ако системот на воспитание и образование се прилагоди само на моменталните ситуации во различни сфери на општественото живеење и на моменталниот техничко-технолошкиот развој на земјата, без да се имаат в предвид општите движења на општеството и производството. Меѓутоа, визиите за идниот развој на општеството, оттука и на воспитанието не смеат да бидат произволни и парцијални, туку тие треба да се засноваат на детални анализи на можностите и постигнувањата во сите сфери на животот и работата кај нас.

реформски зафати

4. Дали процесот на современите промени во воспитанието може да се разгледува како феномен одвоен од севкупните процеси на помали или поголеми **реформски зафати** на нашето воспитание досега?

Сосема е сигурно дека секој реформски чекор треба да се разгледува како процес со своевиден континуитет. Притоа, неминовно е критичко преиспитување на сето она што досега е направено досега, но да се отфрла секој вид критизерство и негирањето на сите придобивки во оваа област.

основни претпоставки

Втор момент во пристапот кон промените во воспитанието е согледувањето на **основните претпоставки** кои ги детерминираат тие промени.

Во тој контекст на прашања, посебно значење има прашањето за тоа дали треба да се задржиме само на моменталните претпоставки што ги условуваат сегашните промени во сферата на воспитанието или на сите оние претпоставки што условуваат или ќе условуваат развој на воспитанието.

општиот развој
на воспитанието

Во функција на општиот развој на воспитанието, прифатлив е пристапот кој укажува на севкупноста на услови, ситуации, фактори и сл. кои го или ќе го детерминираат патот на промените во воспитанието.

Во оваа смисла, современите промени во воспитанието треба да се разгледуваат како функција на технолошките, структурните, економските, демографските, социјалните и политичките промени и услови, но и на претпоставките од педагошко-психолошки карактер.

Како основна претпоставка од која зависат сите промени во сферата на воспитанието и кои се во функција на неговиот развој и во функција на развојот на општеството и на

човекот, избива **технолошкиот развој** во современиот постиндустриски период, кој условува промени во карактерот на работните функции на човекот и во карактерот на производството.

Во оваа смисла, најкратко можеме да кажеме дека работата во автоматизираното производство води кон еманципација на човекот и кон негово оддалечување од тешката физичка работа, од преголемите и унифицирани машини за работа и директниот контакт со производствената работа, кон активности кои претпоставуваат развиени способности за управување, програмирање, организирање, креативност и сл.

Производството во т.н. **постиндустриски период** ги губи карактеристиките на преголеми фабрички системи со променливи работни задолженија, а тоа значи надминување на тесноспецијализирани работни профили за сметка на работен кадар со доста широко општо и стручно образование, кој ќе може бргу да се преквалификува, доквалификува и да се адаптира на новите производствени барања, и кој ќе биде способен за прием на нови информации во текот на целиот живот. Сè повеќе се губи интересот за нискообразован кадар за сметка на зголемените потреби од инженерски високообразован кадар со развиени способности за креативност, иноваторство и тимска работа. Евидентната појава во високоразвиените земји денес е и зголемената потреба за занимања од терцијален карактер.

Тоа значи дека современото производство бара воспитание кое ќе ги развива **човечките ресурси**. Таквите барања наметнуваат и нови барања пред воспитанието, што значи коренити промени во неговата системска, концепциска и организациона поставеност, но и промени во пристапите и начините на воспитно-образовната работа.

Една од основните претпоставки за промена на системот на воспитание и образование се и промените на општествено-политичкиот и економскиот систем во нашата земја. Настојувањата кон изградба на **демократско општество** условуваат и промени во воспитанието и образованието, од редефинирање или дефинирање на целта и задачите на воспитанието до промени во системската и концепциската поставеност на воспитанието и образованието, како и промени во начините и методите на воспитно-образовната работа.

Промените во сферата на воспитанието и образованието во нашата земја се детерминирани, во голема мера, и од современите тенденции на воспитанието и образованието во светот и од достигнувањата на педагошката, психолошката и на другите науки. Затоа, ако сака да стане сериозен фактор на

технолошки развој

постиндустриски период

широко општо
и стручно образование

човечки ресурси

демократско општество

современи тенденции

цел на воспитанието

општествениот развој, нашето воспитание неминовно е упатено на потребата да ги следи овие тенденции.

Доста сериозен проблем на овој план е прашањето за определување на целта на новото воспитание. Интеграцијата на социјалната и индивидуалистичко-персоналистичката концепција во определувањето на целта на воспитанието значи формирање на човек со развиен индивидуалитет, но и човек способен да живее во заедница со други луѓе и да ги почитува општествените норми и барања. Настојувањето за формирање човек со такви особини на личноста, меѓутоа, не може да се ограничи само на декларирање на таквата цел. Напротив, пред воспитанието и пред општествената заедница се поставуваат цела низа задачи кои се во функција на обезбедување на основните претпоставки што ќе овозможат реализирање на поставената цел, зашто таквата воспитна цел не може да се оствари со досегашните традиционални методи и средства на воспитно-образовната работа.

нов систем на вредности

Со сета своја актуелност, денес пред науката се наметнува и проблемот на изградување **нов систем на вредности**, како претпоставка за надминување на моменталниот своевиден вакуум во оваа сфера и надминување на вредносната криза кај младите и воопшто кај луѓето. Еден цел систем на вредности кој важеше за претходниот општествен систем, го изгуби своето значење, а отсуството на конституиран нов систем на вредности, во голема мера ја отежнува воспитната работа.

Во освртот кон потребата од промени во воспитанието и образованието кај нас ќе направиме напор да ги одвоиме и барањата кои ни се чинат приоритетни во настојувањата да се промени оваа сфера на општествена дејност.

демократизација на образованието

Притоа ги истакнуваме барањата за:

- демократизација на образованието, сфатена пошироко од барањето за давање еднакви можности за пристап во системот и нејзино прераснување од социјален во педагошки проблем;
- подобрување на квалитетот на воспитно-образовната работа, во смисла на воведување нови облици на работа, кои соодветствуваат на современите барања на образованието и воспитанието;
- осовременување на системот на средното образование во правец на надминување на тесната специјалност и формирање такви профили кои ќе можат бргу да се адаптираат на новите технолошки потреби;
- разрешување на дуализмот помеѓу социјализацијата и персонализацијата;

разрешување на дуализмот

- формирање квалитетни интерперсонални односи помеѓу субјектите во воспитно-образовната работа;
- воспитнонасочувачката работа на наставникот;
- проширување на мрежата на неформални облици на образование и нивно поквалитетно испреплетување со формалното образование;
- воспоставување поквалитетни и поразновидни облици на соработка на училиштето со семејството и со другите воспитни фактори;
- прераснување на училиштето од училиште кое дава знаења во училиште кое формира и воспитува;
- индивидуализација на воспитните постапки и диференциран пристап кон учениците без страв од елитизам или специјален пристап;
- мултикултурно образование како претпоставка за поквалитетни меѓунационални односи, меѓусебно запознавање и за почитување на специфичностите на развојот и традицијата;
- промени во оспособувањето и усовршувањето на наставничките кадри како претпоставка за промени во воспитно-образовната работа во училиштето;
- промени во организацијата на наставната работа во правец на доведување на секој ученик до личен успех, формирање стимулативна клима за учење, обезбедување поквалитетно проверување на знаењата на учениците и нивно вреднување и сл.

На крајот истакнуваме дека промените во воспитанието треба да бидат ослободени од секаков волунтаризам и импровизација, што претпоставува ангажирање на најкомпетентни стручњаци и успешни практичари од педагошката наука, и експериментално проверување на сите новини кои ќе се воведуваат во сферата на воспитанието и образованието.

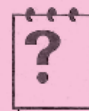
Размисли и одговори! _____

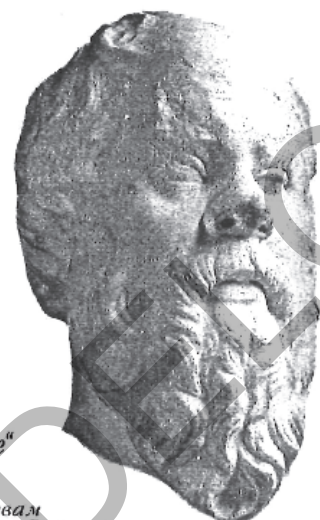
- Што подразбираш под промени во воспитанието и образованието?
- Во повите општествено-политички и економски услови, какви промени му се потребни на нашето воспитание и образование?

воспитнонасочувачка
работа

индивидуализација
на воспитните постапки

волунтаризам
импровизација

Воспитувани со играчка, но некои „се расправале“

Во една комедија на Аристотел („Облаци“), еден симболичен лик, Виситинскиот Говор, вели: „Ке зборувам (според што) какво било античкото образование...“

На прво место, ниедно момче не смеело ни да помисли да шеташ; постоа молчанија од градските квартови требало да одат кај професорот по музика, одејќи по улица сити заедно, во колона, необлечени; дури и при снежна мекава. А тој ги учел да пееј... свирејќи ги на лира истините на трагедовците. Ако некој од нив се пошегувал... добивал копек...“.

Аристотел сметал дека виситинското образование било во опасност поради некои лажни учители меѓу кои и **Сократ**, познатиот филозоф чиј лик е прикажан на илустрацијата горе. Всушност, Сократ сметал дека учениците треба да се учат дека не треба здраво за готово да прифаќаат сè на што ги учи традицијата: многуте луѓе кои е сигурен дека знае нешто, за кое во суштина не знае ништо, додека секој (признавајќи дека не знае) треба сам да открие што е вистина и што е добро. Обвинет за воведување на младите, Сократ бил осуден на смрт, пресуда што тој ја пречекал со големо достоинство и храброст.

Извадок од „Големите цивилизации - Хроники на минатото“,
Просветно дело Скопје, 2000 година

2. ПЕДАГОГИЈАТА КАКО НАУКА ЗА ВОСПИТАНИЕТО

ГЛАВА ВТОРА

Наслови во темата: _____

- Развој на педагошката теорија и практика;
- Определување на предметот на педагогијата;
- Каква наука е педагогијата;
- Задачи на педагошката наука;

Педагогијата е наука која влегува во системот на науките заради тоа што ги исполнува барањата кои треба да ги исполни секоја наука, а тоа се:

- поседува сопствен предмет на истражување;
- има изградено сопствена методологија на истражување, со која ги истражува проблемите од својата област;
- поседува сознанија издигнати на ниво на законитости кои ѝ овозможуваат изградба на систем на науката;
- гради постојани и творечки односи со другите сродни науки, чии сознанија се во функција на нејзиниот развој, и обратно, нејзините сознанија се во функција на развојот на тие науки.

педагогија

методологија на
истражување
законитости
систем

Определувањето на педагогијата како самостојна наука упатува на почитување на нејзините карактеристики, чие објаснување значи и нејзино поблиско објаснување.

Во овој контекст најпрво треба да се нагласи нејзината развојна карактеристика.

2.1. Развој на педагошката теорија и практика

Изградувањето на педагогијата како наука треба да се разгледува како долготраен и сложен процес.

Нејзините корени ги наоѓаме во првите настојувања на човекот од првобитното општество да ги пренесе своите искуства и сознанијата до кои дошол (за животот, работата, обичаите и сл.) на своите блиски во заедницата во која живеел, а посебно на младите поколенија. Таквите први обиди на воспитување непосредно се врзани со работата и со непосредниот

првите настојувања
на човекот

првобитно
општество

живот и се нивен неразделен дел. За тоа како се вршело воспитанието во првобитното општество, науката создава преку цртжите кои се откриени во пештерите и во живеалиштата на првобитниот човек, во кои, меѓу другото, се прикажани и сцени за тоа како еден човек пренесува знаења на друг или, најчесто, како возрасните ги подучуваат помладите. Сосема е разбирливо дека ваквите сцени главно се врзани за работата, обичаите и верувањата.

рапсодии и епоси

Во пишаните дела од периодот пред нашата ера, исто така, се среќаваат основни обележја на воспитанието од тој период. Во оваа смисла, најчесто се користат народните песни наречени рапсодии и епосите “Илијада” и “Одисеја”, во кои Хомер, опишувајќи ги животот, војните, обичаите и сл., зборува и за тоа како се воспитувале младите војници и младите девојки, и делото “Кирупедија” од Ксенофон, кое е пишувано како педагошко-политички роман и претставува опис на животот на персискиот крал Кир-постариот.

педагошка теорија

Овој период може да се означи како период кој е претходница на појавата на педагошката теорија. Тоа се, всушност, први воопштувања кои се однесуваат на практичната воспитна работа, а кои се дел на литературното творештво без некоја среденост и систематичност. Сепак, ги означуваме како прва фаза на развојот на педагошката наука во периодот од 9 до 5 век пред нашата ера.

антички филозофи

Почетоците на педагошката теорија се врзуваат за делата и учењата на античките филозофи (V до IV век пред нашата ера). Меѓутоа, потребно е да се нагласи дека античките филозофи не пишуваат и не творат некоја посебна педагошка теорија, туку во своите филозофски учења и дела се допираат и до проблемот на воспитанието како суштински дел на човековиот живот и егзистенција.

училиште - интернат

Јасно изразени мисли за воспитанието за прв пат се среќаваат во учењето на Питагора. Тој и практично се занимава со воспитна работа во своето училиште – интернат, каде што ги применува сопствените поставки за воспитанието.

софисти

Со своето учење и практичната дејност, софистите ја истакнуваат моќта и потребата од воспитание, пред сè, преку тврдењето дека секој може да стане филозоф ако учи и ако се воспитува.

Мисли за воспитанието се среќаваат и во учењето на Протагора. Протагора ја застапува тезата дека во развитокот на човекот во еднаква мера учествуваат наследните способности и вежбањето на индивидуата. По прашањето што е позначајно за воспитанието на човекот - теоријата на воспитанието или практиката на воспитната работа, тој смета

дека овие две категории треба да се разгледуваат како фактори со еднаква значајност.

Познат е и по барањето: со учење да се отпочне уште во раното детство.

До прашањата за воспитанието се допрел и Сократ. Тој поаѓа од ставот дека вистината се наоѓа во човекот. Според него, моралното совршенство е крајната цел на воспитната работа. Оттука, Сократ смета дека најважно воспитно подрачје треба да биде моралното воспитание.

Во своето учење тој се зафатил и со проблемот на реализирањето на воспитанието. Во тој контекст ги определува основните патишта преку кои треба да се остварува воспитанието. За него тоа се:

- анализирањето на сопствените постапки;
- размислувањето за моралот;
- стремежот кон совршенство.

Сократ гради и посебна метода со која ја открива вистината. Таквата метода тој ја дели на: иронија и маевтика (мајеутика). Иронијата е таква постапка преку која тој го доведува својот соговорник до погрешни ставови. Потоа ја употребува маевтиката, која, всушност, значи систем од сугестивни прашања, која има моќ да го доведе соговорникот до правилниот заклучок. Сократ смета дека со користењето на наведената метода, воспитувачот им го открива патот на воспитаниците кон вистината и совршенството.

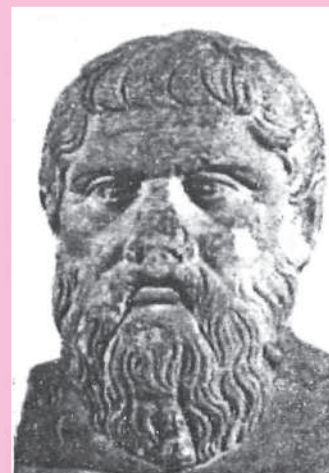
Античкиот филозоф Платон се смета за филозоф кој, меѓу другото, го изградил првиот воспитен систем. Своето учење за воспитанието Платон го изложува во познатите дела *“Држава”* и *“Закони”*. За нас доста е интересно значењето кое Платон му го придава на воспитанието. Имено, тој на воспитанието му го дава најзначајното место во општеството и од државата бара остварувањето на воспитанието да биде нејзина примарна задача.

До денешни дни останува актуелно Платоновото барање за остварување складен развигок на душата и телото на човекот. Во таа насока препорачува рамномерно користење на физичкото и музичкото воспитание (треба да се забележи дека музиката во неговото учење има значење на естетско воспитание).

Во согласност со неговата теорија за нативистичка предодреденост на луѓето, Платон смета дека сите треба да се воспитуваат, меѓутоа тоа треба да соодветствува со нивниот статус во општеството. Во оваа смисла, најшироко е и најдолго трае воспитанието на филозофите, кои се предодредени да владеат со државата, додека, пак, воспитанието на оние кои работат

вистинат
морално совршенство

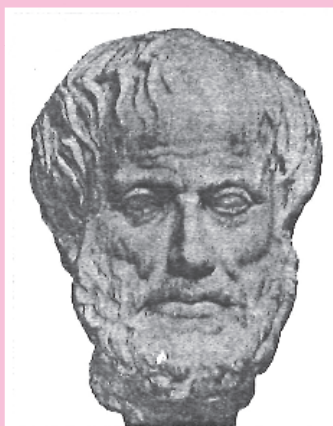
иронија
маевтика

Платон

складен развигок

теорија за
нативистичка
предодреденост

Аристотел

телесен,
морален и интелектуален

периодизација

(занаетчиите и трговците) е најкратко, а војниците, кои треба да ја чуваат државата, добиваат малку пошироко воспитание.

За педагошката наука свое значење има и Платоновият воспитен систем, во кој:

- до седмата година децата се воспитуваат во семејството;
- од седмата година децата го посетуваат основното училиште, каде што го совладуваат читањето, пишувањето, сметањето, музиката и поезијата;
- периодот од 17-тата до 20-тата година ѝ е посветен на воено-гимнастичката подготовка. Во овој период, исто така, се изучуваат и аритметиката, геометријата и астрономијата, но на ниво на нивна практична примена;
- теоретското проучување на науките е задача на воспитанието во периодот од 20-тата до 30-тата година од животот. Во овој период од животот младите изучуваат: аритметика, геометрија, астрономија и теорија на музика;
- во периодот од 30-тата до 35-тата година од животот, филозофите ја изучуваат дијалектиката сфатена како “непрекинато разговарање со самиот себеси” за највисоките идеи, за вистината, доброто и за убавото.

Сопствена теорија за воспитанието гради и големиот антички филозоф Аристотел. Својата теорија за воспитанието тој ја изложува во делата *“Политика”* и *“За воспитанието”*. Меѓутоа, треба да се нагласи дека овие дела не се во целост зачувани, па оттука и не можат да се интерпретираат целосно.

Својата теорија за воспитанието Аристотел ја базира на сфаќањето дека на човекот по природа му е дадена можноста за развиток. Развитокот на човекот, за Аристотел, се одвива во три степенa: телесен, морален и интелектуален.

Од аспект на придонесот за педагошката теорија, значаен е неговиот став дека развитокот на човекот се остварува преку воспитанието.

Големото значење кое му го придава на воспитанието го покажува и неговиот став дека воспитанието е едно од најмоќните средства за јакнење на државата и, во таа смисла, тоа треба да биде и една од најважните обврски на државата.

Аристотел прв прави периодизација на човековиот развиток, прикажувајќи го како: предучилиштен период, детство, младост и зрелост. Интересен и значаен за понатамошниот развиток на педагошката теорија е и неговиот воспитен систем, кој е систематизиран на следниов начин:

- од 0 до 7 години децата се воспитуваат во семејството;
- од 7 до 14 години децата одат во државно училиште каде добиваат телесно, морално и интелектуално воспитание;
- од 14 до 21 година образованието поприма научен карактер, и во таа насока младите ги изучуваат природните науки, географијата, историјата, филозофијата, реториката, логиката и др.

Аристотел ја збогатил педагошката теорија и со:

- идејата за хармониски развиток;
- сфаќањето според кое воспитанието има психолошки основи;
- барањето да се почитуваат способностите на воспитаникот;
- истакнувањето на принципот за воспитание во склад со човековата природа;
- проширување на образовните и воспитните содржини.

психолошки основи
способности

Неговите мисли за воспитанието имаат значајно влијание врз педагошките сфаќања од средниот век, а посебно во епохата на хуманизмот и ренесансата.

сфаќања од средниот век
хуманизам и ренесанса

Може да се заклучи дека педагошките мисли и теории на античките филозофи се одликуваат со тоа што:

- се дел од филозофските концепции на античките филозофи и не претставуваат посебни теории за воспитанието;
- овие учења најчесто се опишувања и прикажувања на практичните воспитни настојувања од ова време (иако може да им се забележи дека таквата практика во голема мера ја идеализираат);
- нивните поставки за воспитанието се однесуваат на децата и младите на робовладетелите, што е сосема разбирливо ако се има в предвид класната подвоеност во ова општество, во кое робовите не се третираат ни како луѓе, туку како “орудија кои зборуваат”;
- во оваа смисла, сите идеи и мисли за воспитанието од овој период се во функција на интересите на класата која била на власт и на нејзината политика;
- некои педагошки сфаќања и идеи на грчките филозофи и денес звучат актуелно и бараат соодветни одговори;

робовладетели

робовите

класа

говорништво

За одбележување е и фактот дека учењата на мислителите од стариот Рим покажуваат свртување на интересот кон други прашања, кои соодветствуваат со специфичностите и барањата на Римската Империја. Така, римскиот филозоф Квинтилијан се занимава со прашањата за развивање на говорништвото и со методите на воспитување кои водат кон постигнување на таквата цел.

феудализам

доминација

“слугинки на теологијата”

Разгледувањето на развојната линија на педагошката теорија и практика понатаму нè води во периодот на феудализмот. Карактеристика на овој период е непостоењето на значајни мисли и идеи кои би биле во функција на развитокот на педагошката теорија. Феудализмот е време на доминација на црквата во севкупниот живот и во учењата и сфаќањата на сите науки, па и на оние од областа на педагогијата. Науките се претворени во “слугинки на теологијата”.

Мисли за воспитувањето среќаваме во учењето на тогашниот мислител Тома Аквински. Меѓутоа тие во целост се во функција на религијата.

репресивни мерки

“другиот свет”
догматизам,
схоластичко учење,
“magister dixit”

За феудалната педагогија карактеристичен е ставот дека детето се раѓа како “лошо”. Во оваа смисла, користејќи строги репресивни мерки, воспитувањето треба да го потчини детето на авторитетот на црквата и на возрасните и да го подготви за животот на “другиот свет”. Основни обележја на воспитувањето и образованието од овој период се: догматизмот, схоластичкото учење, “magister dixit” (учителот рече) како основен воспитен принцип и казната како основно педагошко средство.

ерес

Некои истакнати христијански мислители (Св. Августин, Јован Златоуст, Василие Велики и др.) прават обиди да вратат некои вредности од античкиот период. Меѓутоа, тие се многу слаби во однос на јаката феудална црква, која се труди секоја прогресивна мисла да ја прогласи за ерес.

Големо значење за развитокот на педагошката мисла има периодот на хуманизмот и ренесансата (XIV-XVI век).

арсенал

Овој период се карактеризира со непоштедна критика и борба против идеите на средниот век, против неприкосновениот авторитет на црквата и теологијата во сите домени на општествениот живот и работа, а во тој контекст и во сферата на воспитувањето. Тоа е период кога човекот се свртува кон проблемите на животот на “овој свет”, кога во фокусот на интересот на науките влегува човекот, онаков каков што е. Сè повеќе се зборува за човек кој треба да биде активен и иницијативен, спротивно на идеалот на средниот век, кога се настојуваше преку цел **арсенал** репресивни мерки да се воспита послушност и пасивност.

Овој период, пред сè, значи идејно и духовно разјаснување со феудализмот. Во настојувањето да ја преземе власта од

рацете на феудалната класа, младата граѓанска класа прави напори да навлезе во сите **витални сфери** на општествениот живот. Оттука, во фокусот на нејзиниот интерес влегува и воспитанието како еден од основните фактори во борбата за промена на општествените односи и во настојувањето за остварување на нејзините класни интереси. На полето на школството и воспитанието, во ова духовно и идејно пресметување со феудалната класа, присутни се сериозни напади и критики на старата феудална школа. Педагошките погледи и концепции кои ги истакнува младата граѓанска класа, во својата основа се револуционерни и прогресивни. Значајно место заземаат барањата за образование кое ќе им биде достапно на сите, промена на организационата поставеност на воспитно-образовниот процес, промена на наставните содржини кои се изучуваат во училиштето, истакнување на идеалот за слобода и идеалот за работа, како и за физички, интелектуален и морален развој на луѓето.

Во овој период се појавуваат бројни мислители кои се занимаваат со теоријата на воспитанието, ја проучуваат и ја развиваат, а некои и практично ги остваруваат своите педагошки поставки. Некои од мислителите од ова време дури не се ни педагози, но даваат значаен придонес за развојот на педагошката теорија и практика. Мислителите од овој период даваат голем придонес за хуманистичките идеи во педагогијата. Затоа нивните протагонисти се нарекуваат педагози-хуманисти.

Временскиот период од XIV до XVI век е онаа епоха во развојот на човечкото општество кога младата граѓанска класа ја гради сопствената револуционерна мисла и идеологија која ќе ѝ овозможи излез на историската сцена. Ова е периодот на непошtedна критика и ревизија на сите дотогашни сфаќања за животот и за човекот, период кога се бараат одговори на нови прашања во врска со смислата и суштината на човековото живеење и се даваат нови одговори на дотогашните прашања. Во фокусот на интересирањето на тогашните идеолози и мислители влегува човекот како хумано и рационално суштество и општеството во кое треба да живее таквиот човек.

Цела плејада мислители од периодот на хуманизмот и ренесансата, кои се занимаваат со проблемите на воспитанието на човекот, го истакнуваат идеалот на “сестрано развиени луѓе” и ги бараат начините и патината како да се оствари тоа.

Може да се каже дека токму со учењата и настојувањата на педагозите-хуманисти отпочнува процесот на одвојување на педагошката теорија од филозофијата. Тука се почетоците на нејзиното осамостојување.

витални сфери
во фокус

револуционерни и
прогресивни

идеал

хуманистички идеи
протагонисти

плејада

педагози-хуманисти

енциклопедиско
образование

“Куќа на радоста”

принцип на
самопослужување

методи на
набљудување и
демонстрирање
принципи

индуктивен пат

За педагозите-хуманисти можеме да кажеме дека:

- во целост го менуваат односот кон детето во насока на уважување на нивната личност;
- во наставата ги почитуваат интересите на учениците;
- ја развиваат самостојноста и активноста кај децата;
- тежнеат кон енциклопедиско образование;
- се залагаат за многостран развој на човекот.

Во контекст на поинаквиот пристап кон детето, тие им посветуваат големо вниманије на природните науки, античките јазици и книжевноста, ги развиваат воспитните подрачја и методите на наставната и воспитната работа.

Меѓу педагозите-хуманисти ќе го спомнеме италијанскиот хуманист Виторино да Фелтре (1378-1477), кој го нарекуваат татко на хуманоста и учител од нов тип. Тој во Мантова основа училиште кое го нарекува “Куќа на радоста” (Casa giocosa). Во воспитната практика остварува бројни идеи на педагогијата на хуманизмот. “Куќата на радоста” е училиште - интернат сместено во многу убав дворец. Во своето училиште Виторино да Фелтре на практичен план ги спроведува своите теориски поставки. Основни обележја на ова училиште се:

- радосна воспитна средина;
- отсуство на телесни казни;
- почитување на принципот на самопослужување и за аристократските деца;
- настојување кон телесен развој на децата;
- позитивни примери како основа на моралното воспитување на децата;
- широкообразовни содржини;
- работата во училиштето ја заснова на новите методи на набљудување и демонстрирање;
- воспитната работа ја темели врз принципите на нагледност, самостојна работа, активност, интерес, индивидуален пристап и творештво.

Со практична воспитна работа се занимавал и шпанскиот хуманист Л. Вивес (1492-1540). Тој посебно е значаен со барањето за воспитување и на женските деца.

Своите педагошки искуства теоретски ги обработил во делото “За воспитување на жената”.

Меѓу другото, тој е значаен по тоа што:

- во училиштето воведува реални предмети;
- го истакнува индуктивниот пат при усвојувањето на сознанието;

- се залага учењето да оди од полесното кон потешкото, од набљудувањето до воопштувањето, од поблиското кон подалечното;
- се залага за саморабота на учениците;
- за негување на телесното воспитание и
- бил против телесните казнувања.

Заради ваквите педагошки поставки, Вивес го сметале за основач на новата педагогија.

Претставник на француската хуманистичка педагогија е Франсоа Рабле (1494-1553). За него се вели дека бил еден од најдуховитите и остри критичари на средновековното воспитание. Притоа се залага за нов револуционерен систем на воспитание.

Франсоа Рабле бил свештеник, лекар, книжевник, наставник, човек со отворен ренесансен дух. Своите мисли за воспитанието ги изложува во познатиот роман *“Гаргантјуа и Панџагруел”*, во кој го критикува феудалното воспитание. Во романот, во вид на опис на животот на Гаргантјуа и неговиот син Пантагруел, Рабле ги наведува своите ставови за образованието и воспитанието. Како застапник на идејата за ново воспитание, тој се залага за:

- реално образование;
- здрав начин на живот;
- интересни и разновидни телесни вежби;
- наизменична промена на интелектуалната работа и одморот;
- барањето учењето да се заснова врз набљудувањето на природата;
- воведување екскурзии во природа;
- барање учителот да разговара со ученикот;
- привлечност на предавањата;
- потребата од здравствено, физичко, интелектуално, морално, естетско и работно воспитание.

Друг француски хуманист, за кој се мисли дека е заслужен за осамостојувањето на педагошката теорија, е Мишел Монтењ (1533-1592). Негово дело *“Есеи”*, во кое ги изнесува своите погледи за воспитанието, доживува 75 изданија.

Во делото *“Есеи”* Монтењ:

- го исмсјува догматизмот на схоластичката настава;
- бара секој да мисли со својата глава;
- се залага секој да ги уважува своите способности и природни склоности;
- бара да се поттикнува љупопитноста кај децата;
- разговарањето со луѓето и патувањата ги издвојува како добри средства на воспитната работа;

ренесансен дух

догматизам
на схоластичката настава

телесно и морално воспитание

Еразмо Ротердамски

формалистичко образование

социјалутописти

вербализам во наставата

производствена работа

- посебно внимание им посветува на **телесното и моралното воспитание**;
- смета дека суштината на воспитувањето “не се ни душата ни телото, туку човекот во целина”;
- во воспитната работа им дава предност на личното набљудување, искуството, самостојното мислење и цврстиот карактер.

Претставник на германската хуманистичката педагогија е Еразмо Ротердамски (1467-1536). Негово познато дело е “Пофалба на ѓлујосѝа”.

Делото обилува со:

- критика и потсмет упатени кон схоластичкото училиште, **формалистичкото образование**, средновековниот начин на живот;
- критика на суровоста на учителите и на употребата на телесни казни.

Напоредно со тоа, напишал повеќе записи за:

- образованието на машките;
- воспитување на моралот;
- методите на учење;
- воспитание и образование на девојчињата;
- потреба од јазичната култура кај децата.

Значаен придонес во осамостојувањето на педагошката теорија дале и првите социјалутописти Томас Мор (1478-1535) и Томазо Кампанела (1568-1639). Во нацртите на своите идеални општества, кои ги опишале во своите дела, Томас Мор во “Златната книга за најдобројшо опшѝесѝвено уредување и за новиот опшѝров Уѝоѝија”, а Томазо Кампанела во делото “Градоѝ на сонѝеѝо”, изнесле многу напредни идеи за воспитанието.

Томас Мор во “Утопија”:

- ја изнесува идејата за општо задолжително школување на децата;
- за децата бара реалистички знаења;
- бара настава на мајчин јазик;
- како посебна должност за сите, ја истакнува потребата од физичка работа;
- го отфрла вербализмот во наставата;
- се залага за поврзување на наставата со производствената работа на учениците;
- го истакнува барањето и младите и старите да го користат слободното време за самообразување (да одат во библиотеки, музеи и сл.).

Томазо Кампанела во делото “Градот на сонцето” истакнал дека сите треба да се воспитуваат заедно за сите умења, што значи посебен прилог кон идејата за демократско воспитување. Во оваа смисла, сите:

- работат и физичка и интелектуална работа;
- се занимаваат со наука и уметност;
- го вежбаат и телото и духот.

Тој им посветува големо внимание на природните науки, а целокупното учење го заснова на нагледноста.

Ако за педагозите-хуманисти оценивме дека го започнаа процесот на осамостојување на педагошката теорија, за педагозите-класици можеме да кажеме дека го продолжија пивното дело и практично го изградија системот на педагошката наука. Со своите учења, класиците на педагогијата:

- издиференцираа бројни педагошки законитости;
- дадоа нови одговори на веќе поставените прашања во теоријата на педагогијата;
- ги збогатија и ги проширија постојните сознанија;
- изградија нов воспитен и училиштен систем;
- изграден е системот на педагошката наука, што ќе овозможи постигнување на значителна автономија.

Од педагошко гледиште доста е значајна педагошката концепција на Ј.А.Коменски (1592-1670).

Неговите педагошки сфаќања се развивале под влијание на хуманистичкото учење за човекот, природата и за општеството, и на материјализмот на Бекон, од една страна, и под влијание на црквата и теологијата, од друга страна. Затоа, во своето дело, Коменски настојува да ги обедини сензуалистичкиот материјализам и теолошкиот идеализам. Овие настојувања довеле до тоа: неговите педагошки погледи да не бидат секогаш доследни, да бидат компромисни и често противречни во обидот да се спои она што е неспоиво. Меѓутоа, и покрај ваквите недоследности, Коменски е педагошки класик кој гледа визионерски, често и утопистички напред, бара и наоѓа подобри облици на општественото уредување за положбата на човекот и за постигнување среќа за сите луѓе. Патот за постигнување на овие цели тој го наоѓа во воспитанието.

Во педагошката концепција на Коменски, воспитанието претставува доживотна категорија, но најголемо внимание тој му посветува на основното образование, односно на таканаречените јавни школи. Образовно-воспитни содржини на овие школи, според Коменски, се: читање, пишување, аритметика со елементи на геометрија, елементи на науките за природата, географија, Божји закон, рачна работа и пеење.

демократско
воспитување

педагози-класици
систем на
педагошката наука

воспитен и
училиштен систем
автономија

Ј. А. Коменски

доживотна категорија

Omnia sponte fluant; absit violentia rebus (Сè нека тече спонтано, насилиството нека е подалеку од делата) -
гесло од делото
Opera didactica omnia
(„Целокупни дидактички дела“, Амстердам, 1657),
основно педагошко кредо на
Коменски во однесувањето
со децата

МОК НА ВОСПИТАНИЕТО

мајчина школа

училиште на мајчин јазик

гимназија

академија

За Коменски работата претставува суштина на човековото живеење. Тој пишува дека “секој треба да верува дека е пратен во животот од страна на небесниот господар за да оствари некоја работа, било во неговото лозје или во поле, во неговото трговско претпријатие итн., и дека целиот живот е секојдневна работа”, и во таквата неуморна работа Коменски ја гледа “тајната на човековата долговечност”.

Основа на идејата за работно воспитување кај Коменски е поврзувањето на она што се учи со работата, “она што учениците мораат да го запознаат во училиштето, мора да оди напоредно со она што мораат да го работат”.

Во своите дела тој генијално ги воплотил педагошката пракса и теоријата на своето време. Неговите дела се сметаат за цврсти темели на педагошката наука.

Коменски изградил величествен педагошки систем. Според неговите принципи се организирани воспитните системи, школството и наставната работа во целиот свет. Неговите дела: “Голема дидактика”, “Мајчина школа”, “*Orbis sensualium pictus*” и др. се преведени на многу јазици и служеле како основа за организација на училиштата, на наставната работа, за изработката на учебници и слично. Коменски верува во моќта на воспитувањето. Човекот е најрешителното суштество. Задача на воспитувањето е да го формира во неговата целосност. Од секој ученик може да се изгради човек. Оној со кого не може да се постигне успех е еден од илјадата.

Воспитниот школски систем е општ, задолжителен и единствен за сите градски и селски, машки и женски деца.

Коменски разликува четири периода во развојот на човекот: детство, пубертет, младост и зрелост. За секој период предвидел шестгодишно школување. Така добил организација на воспитно-училиштен систем кој опфаќа:

- мајчина школа (предучилишно воспитување кое се одвива во секој родителски дом до 6-годишна возраст);
- училиште на мајчин јазик (задолжително за сите деца од 6 до 12 години);
- гимназија или латинско училиште (од 12 до 18 години)
- академија (од 18 до 24 години).

Системот треба да опфаќа воспитни организации во секој град, додека академија треба да постои во секоја држава или покраина. За таквата воспитна организација вовел учебна година, наставен план и програма, училишна недела, одделение, училиштен час, како организациони облици на наставата. Накратко, Коменски е творец на училишниот систем и одделенско-предметниот систем на наставата.

Најголемо значење има за дидактиката. Истакнал и формулирал цел систем на дидактички принципи и правила.

Познати се неговите дидактички принципи на свесност, постапност, концентрација, интерес и др., како и педагошките правила: во наставата да се оди од полесното кон потешкото, од едноставното кон сложеното, од блиското кон далечното, од познатото кон непознатото.

Коменски прв теоретски ја засновал идејата за педагошко родителско воспитание. Со своето учење тој ги поставил основите на предучилишната и семејната педагогија и доста целосна ја разработил дидактиката.

Може да се заклучи дека Коменски на практичен план ги поставил темелите на организацијата на нововековното воспитание, а на теоретски план ги поставил основите и ги покажал перспективите на развојот на системот на педагошката наука.

Од педагошките класици од овој период посебно може да се одвои учењето на Џон Лок (1632-1704).

Џон Лок е првиот буржоаски мислител кој предлага типично буржоаски решенија за воспитанието на луѓето од двете класи.

Во своето најпознато дело *“Мисли за воспитувањето”*, наменето за воспитанието на децата на богатите сталежи, Лок се задржува на проблемите на интелектуалното, моралното, физичкото и “професионалното воспитание на децата”. На крајот од својата книга, Лок додава дека тој “би сакал децата да учат и некој занает, некоја рачна работа, уште подобро и два и три, но еден посебно добро”.

Лок е творец на теоријата на емпиризмот, според која надворешните фактори, т.е. општествената средина и воспитувањето имаат најголемо значење во развојот на човекот.

Во контекст на таквото сфаќање е и неговиот став за големата моќ на воспитанието. Основа на воспитанието е дисциплинирањето на духот, додека, пак, целта се состои во формирање силна волја и племенит карактер.

Лок целосно ги разработува интелектуалното, моралното и физичкото воспитание. Големо внимание му посветува и на самообразованието.

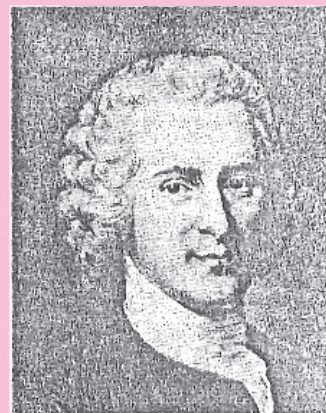
Поради значајноста, посебен простор ќе ѝ посветиме на педагошката концепција на Ж.Ж.Русо.

Ж.Ж.Русо (1712-1778) спаѓа во оние класици на педагошката мисла кои со своите сфаќања за воспитанието извршиле значајно влијание не само на своите современици туку и на бројни теоретичари на педагошката мисла и по неговото време.

Џон Лок

**буржоаски решенија
за воспитанието**

Ж. Ж. Русо

Епохата на XVIII век во Франција, во која живее Русо, може да се окарактеризира како период на процвет во филозофијата, науката и културата. Мислителите од овој период всушност се оние теоретичари кои на мисловен план, на некој начин, претставуваат зачетници на големата Француска револуција.

Како теоретичар кој барал и предлагал патишта за промена на постојната општествена состојба и за подобрување на животот на луѓето, Русо го става и воспитанието во функција на таквите промени и во функција на развивањето на човековите природни сили.

Педагошката концепција на Русо се заснова на принципот на слободен и спонтан саморазвиток на човекот, па оттука вистинското воспитание, за него не е ништо друго освен средство кое го потпомага таквиот природен развиток на детето. Воспитанието треба да биде во склад со природата на детето и да го спречува дејствувањето на сите оние фактори кои го оневозможуваат природниот саморазвиток.

природен човек

Основна цел на така поставеното воспитание е да му се овозможи на човекот да стане природен човек, да ѝ се овозможи слободно развивање на човековата природа и да се овозможи секој поединец да може да ја манифестира сопствената природа.

Во своето познато дело *“Емил или за воспитувањето”*, ги разоткрива слабостите на феудалното воспитание и, спротивно на него, изнесува нацрт на новото природно, слободно и општочовечко воспитание. Неговите педагошки основи се темелат на новите идеи за братство, слобода и еднаквост. На тезата на феудалната педагогија, според која човекот по природа е лош, Ж.Ж. Русо ја спротивставува тезата дека човекот по својата природа е добар. За него воспитанието е значаен фактор за развитокот. Вербата во човекот и човечкото воспитание изразуваат длабок хуманизам.

длабок хуманизам

Русо прв истакнал дека педагошката наука мора да го проучува и да го познава детето. Посебно значење им придава на активноста, самостојната работа и искуството. Во согласност со тоа ја истакнува потребата од работно воспитување, кое треба да биде обврска на секој граѓанин. На работата ѝ ја дава функцијата да го прави човекот слободен и независен. Русо ја нагласува и потребата од развој на способностите и самообразованието. Тој вели: “Мојата цел не е на детето да му дадам знаење, туку да го научам како да го стекне”.

слободен и независен

Можеме да кажеме дека Русо ја збогатил теоријата на воспитанието со нови сознанија, и со тоа го потпомогнал развојот на системот на педагошката наука.

Посебен простор во проследувањето на развојниот пат на педагогијата му посветуваме на учењето на Ј.Х.Песталоци (1646-1827).

Времето во Швајцарија во кое живее и работи Песталоци е оној период на бурно превирање и големи противречности, периодот кога се руши старото феудално, а се раѓа новото граѓанско општество. Основна карактеристика на овој период претставува процесот на брзата пролетеризација на широките народни маси, кои ја преземаат улогата на евтина работна сила во развиените мануфактурни работилници.

Во педагошкото учење на Песталоци, воспитанието се истакнува како основно средство за решавање на проблемите на работните маси, а со тоа и на проблемите на општеството.

За таа цел Песталоци отвора повеќе училишта за сиромашни деца од интернатски тип: Нојхоф (1774-1780), Станц (1798-1799), Бургдорф (1800-1804) и Ивердун (1805-1825).

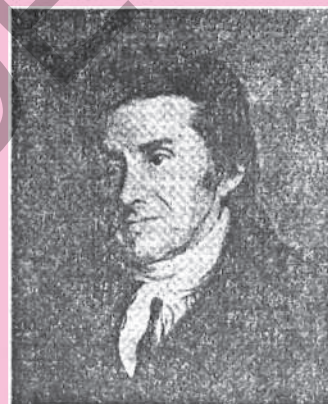
Во практичната работа со децата од овие училишта, раководејќи се од основниот принцип, според кој животот воспитува, кај Песталоци се раѓа идејата за работно воспитание на децата и за соединување на наставната работа со производствената работа на учениците. Воден од овој принцип, Песталоци предлага децата да поминуваат најголем дел од времето во природа и во работа, и тоа во полето, во училишните работилници или работилниците во населбата.

Таквата работа со елементи на политехничност, Песталоци ја става, истовремено, во функција на оспособување за работа и за живот и во функција на развивање на човековата природа.

Физичкото, интелектуалното, моралното и работното воспитание, кај Песталоци претставуваат една целина и се остваруваат преку учењето, работата, гимнастиката и играта, како единствен систем кој води кон целосен развој на личноста.

Од друга страна, физичкото, интелектуалното и моралното воспитание во концепцијата на Песталоци се ставени во функција на работното воспитание. Според него, работното воспитание мора да биде засновано на “силата на рацете”, “силата на умот” и на “силата на срцето”. Развиените интелектуални, физички и морални способности и вештини претставуваат претподготовка за работното воспитание, односно, за оспособување на децата за работа. Во таа смисла, Песталоци пишува: “Она што е најбитно за елементарното образование во областа на индустријата веќе се дава во вежбите за сметање и мерење и во навиките кои се изградуваат притоа. Детето кое умее елементарно да мисли, смета, црта, да мери, кое добро го извежбало умот и ги извежбало рацете, кое стекнало навика за ред, учтивост, деликатност и уредност, што во согласност со барањата на целокупното елементарно образование, мора да бидат

**пролетеризација
мануфактурни
работилници**

Ј. Х. Песталоци

**“силата на рацете”,
“силата на умот”
и “силата на срцето”**

барање за
политехничност

дидактика
методика на
елементарното учење

детски градинки

создадени кај него пред да се пристапи кон вежбите за сметање и мерење, веќе овладеало со она што се јавува како основа во елементарното образование во индустријата”.

Такво воспитување Песталоци настојувал да оствари во својата практична воспитна работа во Нојхоф, Станц, Бургдорф и Ивердун. Иако неговата практична работа не ги давала секогаш бараните резултати, тој не се обесхрабрувал ниту отстапувал од своите идеи.

Поради својата универзалност, заемната поврзаност и условеност со сите други воспитни подрачја (интелектуалното, моралното и физичкото), барањето за политехничност и поврзување на учењето со работата и концепцијата за работното воспитување кај Песталоци претставуваат највисок дострел во буржоаската педагогија.

Со својата практична работа и со своите бројни дела, како што се: *“Лиеихард и Гејруда”*, *“Како Гејруда ги учи своите деца”*, *“Книга за мајките”*, *“Нагледна обука за односите со броевите”*, *“Лебедово пеење”* и др., теоретски и практично ги збогатил подрачјата на интелектуалното, моралното и работното воспитување.

Песталоци има голема заслуга за развојот на новата дидактика, а посебно за појавата и развојот на методиката на елементарното учење.

Јасно конципираниот систем на педагошката наука кај Песталоци, подоцна го развиваат и го усовршуваат неговите ученици Фридрих Фребел (1790-1852) и Адолф Дистервег (1790-1866).

Фребел се смета за основач на детските градинки. Видни се неговите настојувања за подготовка на воспитувачките за пристојна работа и др.

Дистервег ја насочува својата работа главно на дејноста на основното училиште и учителството. Во контекст на таквата работа, посебно се занимава со организацијата на учителските школи и со оспособувањето на учителите за деликатна работа. Своите ставови во врска со овие прашања ги истакнува во делото *“Напоказ за образование на германските учители”*. Затоа го сметаат за татко на германското учителство.

Класиците на педагогијата го составуваат и го изградуваат теоретскиот систем на педагошкото сознание и педагошките закони, ги разработуваат воспитните подрачја и конституираат повеќе педагошки дисциплини. Меѓутоа педагогијата сè уште не ја достигнала својата самостојност, што значи дека сите сознанија од областа на воспитувањето и педагогијата сè уште се развиваат во состав на филозофијата. Така, Кант (1724-1804) ја предава педагогијата како подрачје на практичната филозофија.

педагошките цели

Практичната педагогија се однесува на прашањата за организацијата на непосредната воспитна практика. Хербарт не се занимава со прашањата кои се однесуваат на практичната педагогија. Своеето дело го посветува, на разработка и објаснување на теоретската педагогија.

педагошка телеологија

- педагошка методологија

ходегетика

- шаблонизм и
формализм

41

интелектуалистичка
настава
морална автономија на
детето

- јасност;
- асоцијација;
- систем;
- метод.

Со таквата поставеност на наставата се пренагласува формата која се става над содржината. Таквата настава е формалистичка и интелектуалистичка.

Воспитниот процес на Хербарт, за своја крајна цел ја има моралната автономија на детето.

Хербертовиот педагошки систем е службено прифатен. Нему му се доверени предавања по педагогија на универзитет, што значи дека педагогијата достигнала статус на автономност.

Хербарт е еден од поретките педагози кои се занимаваат и со организацијата и со поставеноста на средното образование. Во тој контекст организирал и педагошки семинари со вежби за подготвување на средношколските наставници.

Иако делата на Хербарт се појавуваат во првата половина на 19 век, нивното влијание е видливо во втората половина на 19 век. Ова влијание е толку силно што хербартовската педагогија останува водечка педагогија не само во Германија туку и во сите земји на Европа и на другите континенти во 19 и 20 век. Бројот на оние педагози кои го следат Хербартовото учење е голем и се создава цело педагошко движење познато како **хербартијанство**.

Периодот од крајот на 19 и почетокот на 20 век го карактеризира појавата на бројни педагошки правци и движења, од кои повеќето се спротивставуваат на учењето на Хербарт.

Меѓу позначајните претставници на ваквото движење е рускиот педагог К. Д. Ушински.

Од аспектот на развитокот на педагошката наука, од посебно значење е неговото сфаќање при разработката на педагошките проблеми да се користат достигнувањата на психологијата, филозофијата, антропологијата и бројни други науки.

Ушински ја сфаќа педагогијата, од една страна, како сознанија за детето до кои се дошло во бројните науки кои го имаат детето за предмет на проучување и кои се во функција на педагогијата, а од друга страна како сложена **теорија за вештините** (како уметнички вештини) на воспитанието.

При крајот на 19 и почетокот на 20 век настапува реформа на педагогијата со многу правци, кои ќе се манифестираат како: филозофска педагогија, културна, социјална, индивидуална, експериментална педагогија и

хербартијанство

теорија за вештините

реформа

бројни правци како што се: движење за работна школа, активна школа, школа по мерка, движење за ликовно воспитание, воспитание во домови и во природа.

Сите тие придонесуваат за развитокот на педагогијата како наука и за нејзиното потполно осамостојување и вклучување во системот на науките.

Дваесеттиот век означува богатство на идеи и практични училишни решенија.

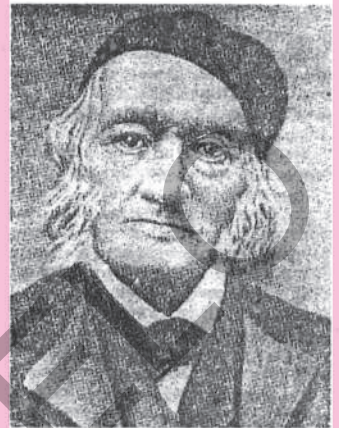
Во земјите на тогашното социјалистичко уредување се развива марксистичката педагогија, како интегрална концепција на педагошката наука. Таа поаѓа од ставот дека воспитанието е единствен процес на развивање на личноста и дека со тој процес може и треба интегрално да се занимава една наука, а тоа е педагогијата. Оваа педагогија своите основи ги има во учењата на класиците на марксизмот и во учењата на раните социјалutoписти Т. Мор и Т. Кампанела, и кај социјалutoпистите од 19 век Р. Овен и Ш. Фурие.

Како основни слабости на марксистичката педагогија денес се наведуваат:

- филозофската исклучителност (само марксизмот се признава како филозофија и како основа на педагогијата);
- идејно-идеолошка исклучителност;
- сведување на педагогијата на апологет на политиката;
- неумажување на личноста на воспитаникот;
- шаблонизам и крутост во воспитанието и сл.

Во Америка, под влијание на филозофијата на прагматизмот на Џ. Дјуи, се развива прагматистичката педагогија.

Џ. Дјуи го става детето во центарот на воспитната работа – неговите склоности, нагони, интереси, лични потреби и лично искуство. Воспитувачот треба да го пушти детето слободно да се развива, со свое индивидуално темпо. Тоа го работи она што му е интересно и потребно. Воспитувачот не смее да ги наметнува своите идеи и програми. Позната е неговата максима дека "детето е сонце околу кое треба да се врти сè". Во воспитниот систем на Дјуи нема строго пропишани наставни планови и програми (нив ги бира поединецот во зависност од интересите и искуството), нема организирани одделенија (секој напредува со свое индивидуално темпо), нема предметно-часовна организација на содржините, туку проекти по кои се одвива работата на учениците, се губи раководната улога на наставникот, и тој треба само да им помага на учениците да го работат она што нив ги интересира. За Дјуи воспитанието

Р. Овен

Џ. Дјуи

апологет на политиката

прагматистичка
педагогија

наставни планови
и програми

проекти

радикални промени

перманентно
образование
императив

антипедагошки
гледништа и концепции

не е подготовка за живот, туку е самиот живот, и детето се оспособува само да ги решава животни проблеми и само да се воспитува.

Кон крајот на 20 век се одвиваат радикални промени во воспитанието. Се доаѓа до:

- преформулирање и ново формулирање на целта на воспитанието;
- промени во воспитанието и образованието на сите нивоа и подрачја;
- менување на организацијата и начините и формите на остварување на воспитанието;
- промени во организацијата на наставата;
- воспоставување нови меѓучовечки односи помеѓу наставниците и учениците;
- промени во начинот на вреднување и оценување на резултатите во работата на учениците и наставниците;
- перманентното образование станува императив на современото време;

Сите овие промени суштински дејствуваат и на науката чиј предмет на проучување е воспитанието- педагогијата. Денес се јавуваат становишта, според кои, педагогијата треба да се укине зашто ги кочи промените во воспитанието (антипедагошки гледишта и концепции), од една страна, а од друга страна сфаќања дека педагогијата е в ред, дека ги следи промените во општеството и во воспитанието, но дека има проблеми во практичната реализација на теоретските поставки на науката.

Меѓутоа, ако се има в предвид фактот дека во современото време воспитанието добива во својата значајност и од аспект на задоволувањето на индивидуалните потреби на човекот и од аспект на задоволување на потребите на заедницата, свое значење добива и педагогијата како интегрална наука за воспитанието. Современата педагогија треба и мора да го разгледува воспитанието во неговата целосност, зашто само таквата педагогија има своја перспектива и иднина.

Размисли и одговори:

- Кога се појавуваат првите мисли за воспитанието?
- Што претставуваат педагошките мисли и сфаќања во учењата на античките филозофи?
- Во функција на што биле мислите за воспитанието во средниот век?
- Кој е значењето на педагозите-хуманисти?
- Анализирај ги учењата на педагошките класици и одреди го нивното значење за развитокот на педагошката теорија?
- Кој и кога ја одвоил педагогијата од филозофијата?
- Анализирај го развитокот на педагошката наука во 20 век.

2.2. Определување на предметот на педагогијата

Терминот *педагоџија* потекнува од грчкиот збор “paidagogos” (pais, paidos - дете и ago, agein - води). Називот agagos во стара Грција се однесувал на грчките робови кои се запишавале со децата, ги воделе на училиштето, ги надгледувале, ги чувале. Во стариот Рим со овој термин се нарекувале учепите Грци, кои ги воспитувале децата на богатите Римјани. Подоцна оваа лексика се употребува со пошироко значење, поточно, се употребува за означување на учителите, родителите, воспитувачите и сите луѓе кои се занимаваат со воспитување. Со појавата на теоретските сознанија, терминот педагогија се врзува со теоретски сфаќања, со системот на знаењата за воспитанието, станува синоним за теоријата за воспитание и, најпосле, со тој термин е означена науката чиј предмет на проучување станува воспитанието.

Под влијание на германското сфаќање на нашите простори се употребуваат термините педагогија и педагогика, и тоа првиот за означување на теоријата на педагогијата, а вториот за означување на педагошката практика. Меѓутоа во учебниците по педагогија е присутна ситуација на употреба на двата термина со синонимно значење во настојувањата да се означи науката за воспитанието.

Определувањето на предметот на науката е основно прашање од кое зависи широчината, длабочината, смислата и карактерот на науката. Во оваа смисла, во обидот да се определи педагогијата како наука, суштинско прашање станува она кое се однесува на определувањето на нејзиниот предмет на проучување.

Потребно е да се нагласи дека со овој проблем се занимавале и се занимаваат сите теоретичари кои сакаат да ја дефинираат педагогијата како наука. Меѓутоа, дури и една сосема површина анализа на определбите на различни автори покажува дека, и покрај јазичните сличности во одредувањето на предметот на педагогијата, овие определби можат да бидат различни.

Во оваа смисла ќе истакнеме дека и проблемот на определувањето на предметот на педагогијата треба да се разгледува од аспект на неговата менливост и развојност. Таквата развојност може да се види ако се набројат некои дефиниции кои се користеле во постарите учебници кои биле во употреба на нашите простори.

Така, на пример:

- Љубомир Протик во учебникот *Педагоџика*, издаден 1924 година, вели: “Педагогиката ги изразува правилата и законите до кои се дошло преку искуството и размислувањата, а по кои треба да се воспитува”;

педагогика

предмет на проучување

менливост и
развојност

збир на правила

педагогијата
во потесна и
поширока смисла

предмет на педагогијата
е воспитанието

- Младеновиќ, 1936 година, во определбата на педагогијата поаѓа од општата определба на науките и смета дека “педагогиката ги истражува сите видови во кои се јавува и се изведува воспитанието и начините и средствата со кои најприродно и најуспешно се изведува тоа”;
- С. Чутурило ја определува педагогиката како “... збир на правила според кои зрелиот човек влијае на незрелиот со намера да го развие до највисоката дадена норма за општото одредување на човекот”;
- С. Патаки, во Учебникот по педагогика (1939) кој се користи кај нас по Втората светска војна, на извесен начин ја определува педагогијата во потесна и поширока смисла, при што “во поширока смисла педагогиката ја опфаќа целосноста на образовни и воспитни случувања, вклучувајќи ги и образовните средства и установи, воспитните движења и методи. Во потесно значење таа е наука за воспитанието и образованието”;
- Во учебникот *Општа педагогија*, издаден 1964 година, истиот автор ја определува педагогијата како наука која “ги проучува законитостите што се јавуваат во процесот на воспитанието и образованието”;
- Р. Теодосиќ не оди кон дефинирање на педагогијата како наука, туку наведува дека “таа проучува што е воспитание, што се сака да се постигне со него, кои фактори дејствуваат врз развитокот на младата личност, каква е моќта на воспитанието, неговото значење за развитокот на општеството и на поединецот, условите потребни за воспитна работа, на кои принципи треба да се придржуваме при остварувањето на целта на воспитанието, кои се најпогодни воспитни средства, методи и организација на воспитанието, како најефикасно се остваруваат задачите на воспитанието итн.”;
- М. Баковјев, 1989г., вели дека “ најприфатлива е онаа дефиниција со која се кажува дека предмет на педагогијата е воспитанието (како вкупност на интенционални влијанија врз развитокот на личноста, независно од нејзината возраст)”.

Во поновите учебници по педагогија се поаѓа, главно, од определбата дека педагогијата е наука за воспитанието. Притоа се наведува дека таквата општа дефиниција го опфаќа воспитанието во целина, односно укажува на целосноста на науката, и треба да се употребува ако се сака да се определи педагогијата како посебна наука (Поткоњак, Вукасовиќ, Крпета и др.).

Меѓутоа, при таквата определба се укажува на слабостите на ваквото определување на педагогијата, во смисла на

нејзината општост. Во насока на надминување на таквата слабост, повеќе автори предлагаат **конкретизирање** на предметот на педагогијата тогаш кога се сака да се укаже попрецизно на нејзините посебности во однос на просторот и времето во кои се развива. Во таа насока се додаваат определени **атрибути** кои поблиску определуваат една конкретна педагогија. На пример: античка педагогија, современа педагогија или, уште попрецизно, античка грчка педагогија, граѓанска француска педагогија, современа американска педагогија, современа македонска педагогија и сл. Меѓутоа, додавањето на посебните атрибути се јавува како потреба ако се сака да се укаже попрецизно на карактеристиките на една педагогија во одредено време и простор, но, кога се сака да се определи педагогијата како наука во нејзината целост, се употребува дефиницијата која ја определува како наука за воспитанието.

Во некои определби педагогијата се дефинира како наука за воспитанието, образованието и наставата. Таквата определба не е потребна, зашто нема потреба покрај воспитанието да се додаваат и поимите образование и настава, тие се содржат во поимот **воспитание**. Понекогаш таквата определба оди и до ограничување на предметот на педагогијата на работата на училиштето, што, се разбира, е неприфатливо и погрешно како настојување кое го исфрла целото богатство на воспитна работа во слободното време или во другите организации и друштва од предметот на педагогијата.

Во поповите учебници по педагогија, посебно по шеесеттите години од двасеттиот век (кои нема да ги наведеме посебно за да не го оптовариме текстот) се надминува и онаа ограничечност и стеснување на предметот на педагогијата што како предмет на педагогијата го наведува “воспитанието на младата генерација”, “на децата и младите” и сл. Тоа значи дека поповите определби за предмет на педагогијата го земаат човекот во целина, во сите негови возрастни периоди.

Размисли и одговори: _____

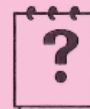
- Која е наједноставната и најопшта дефиниција за педагогијата како наука?
- Како се прави конкретизација на општата определба за педагогијата ако се сака да се нагласат посебностите на педагогијата во одредено време и простор?
- Направи неколку такви дефиниции.

конкретизирање

атрибути

ПОИМОТ ВОСПИТАНИЕ

“воспитанието на младата генерација”,
“на децата и младите”
човекот во целина

2.3. Каква наука е педагогијата

општествена категорија

Воспитанието е општествена категорија и може да се развива исклучително во општество. Без општество не постоело, не постои и не може да постои воспитание. Поврзаноста со општеството е првата и неминовна карактеристика на воспитанието. Од една страна, секоја промена на општеството претпоставува и промена во воспитанието, а од друга страна, воспитанието секогаш е во функција на развојот на општеството. Во оваа смисла, ако предмет на проучување на педагогијата е воспитанието, кое е општествена категорија, тогаш педагогијата е општествена наука.

општествена наука

Педагогијата ја прави општествена наука и фактот што таа го проучува и настојува да го усоврши воспитниот процес како дел од општествената стварност.

хуманистички науки

Меѓутоа педагогијата се занимава со човекот. Поточно, таа настојува да ги развие неговите сили и способности во физички, интелектуален, морален, естетски и работен аспект, да ги развие неговите човечки способности, во смисла на негово изградување од човечко суштество во човек. Таквата функција ја подредува педагогијата и во системот на хуманистички науки.

револуционерна наука

Настојувањето за развојот на педагогијата ѝ дава и револуционерен карактер, поточно, се вели дека таа е револуционерна наука.

наставна технологија

Како општествена, хуманистичка и револуционерна наука, педагогијата остварува две значајни функции, или задачи.

дескриптивна
функција

Прво, таа е насочена кон постојано следење на резултатите во педагошката практика, кон опишување на тоа што го прави, опишување на резултатите од поединечните постапки, начини на работа, користењето на различната наставна технологија, опишување на условите кои водат кон успешност, и обратно, оние кои водат кон неуспешност и сл. Таквата нејзина функција се означува како **дескриптивна функција**, односно, дескриптивна задача. Опишувањето на воспитната практика не е цел сама за себе. Односно, педагогијата неминовно е упатена на проучување на она што е и на **валоризација на резултатите** кои се постигнуваат или не се постигнуваат во воспитниот процес, за да може да процени какво треба да биде воспитанието во кое ќе нема грешки и кое ќе носи резултати. Тоа значи дека смислата на науката не може да биде само во опишувањето на дадена воспитна практика. Нејзината смисла се состои во континуираното унапредување на таа практика, нејзиното вреднување, заземање позитивни или негативни ставови кон она што се работи и барање патишта

валоризација на
резултатите

за постојани и подобри резултати. Тоа е она што науката ја прави наука.

Оттука, повисока функција на педагогијата, функција која ѝ дава право на наука е нејзината нормативна функција. Таа се состои во пропишување определени научноприфатливи поставки или нормативи во облик на барања за тоа какво треба да биде воспитанието. Тоа значи определување на оние методи, постапки, начини на работа, примена на средства кои водат кон ефикасна воспитно-образовна работа.

Тоа е нормативната функција или нормативната задача на педагошката наука. Нормативната функција претпоставува и бара критика на постојното. Таа, во името на понапредно воспитание во иднина, поставува прашања за правилноста и оправданоста на постојните облици и начини на работа, бара отфрлање на тоа што не е достоино на утрешнината. Ако дескриптивниот пристап на воспитанието го гледа основниот проблем во одговорот на прашањето: што и какво е постојното воспитание, нормативниот пристап се занимава со прашањето: какво треба да биде воспитанието. Тоа овозможува правилно воспитание и правилен развој на секоја индивидуа и на општеството во целина. Со тоа педагогијата станува вредносно човечки ангажирана и значајна сила на прогресивниот развој, која прецизно го осмислува патот на промените и развојот на воспитанието, на човекот и на општеството.

Наведените функции ја прават педагогијата дескриптивно - нормативна наука.

Меѓутоа, треба да се нагласи дека нормативната функција има пошироко и посеопфатно значење од дескриптивната. Уште повеќе, нормативната функција ја вклучува во себе дескриптивната функција, што е сосема разбирливо, бидејќи, за да се каже како треба да биде нешто, треба да се знае какво е тоа и што му недостасува. Само темелното создавање, потполното разбирање на воспитната стварност обезбедува повратно дејствување во функција на унапредување на воспитанието. Можеме да заклучиме дека по својата суштина педагогијата е нормативна наука, бидејќи постојано настојува да пронаоѓа решенија кои ќе овозможат постигнување подобри резултати во воспитната работа.

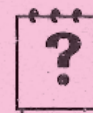
Размисли и оговори: _____

- Каква наука е педагогијата?
- Кои се нејзините основни функции?
- Која функција е поширока и поопшта?

нормативна функција
научноприфатливи
поставки
или нормативи

вредносно човечки
ангажирана
сила

дескриптивно -
нормативна наука

истражува,
воопштува и формулира

развија и усовршува

интердисциплинарно
поврзување

2.4. Задачи на педагошката наука

Веќе истакнавме дека главната работа на педагогијата како наука е да ги истражува, воопштува и да ги формулира воспитните законитости, и така да го збогатува општиот фонд на педагошките сознанија. Врз основа на така поставената цел, треба конкретно да ѝ се одредат задачите на педагошката наука. Притоа треба јасно да се разликуваат задачите на педагогијата како наука од задачите на воспитанието како дејност.

Задачите на педагошката наука се бројни и разновидни, меѓутоа како основни задачи на науката можат да се наведат:

- да ја проучува непосредната воспитна стварност;
- да ги истражува педагошките појави;
- да ги пронаоѓа, открива и да ги утврдува законитостите во областа на воспитувањето и образованието и да гради систем на законитости кои ја богатаат и ја развиваат педагошката теорија;
- да ги поставува целта и задачите на воспитанието;
- да поставува научнокритички поставки или нормативи за воспитната работа;
- да ги вреднува постигнатите резултати во областа на педагошката теорија и пракса;
- да ги проценува резултатите од аспект на научните постигнувања и нормирања;
- да ја развива и да ја усовршува педагошката методологија на истражување;
- да се користи со резултатите од другите сродни и гранични науки, што бара потреба од интердисциплинарно поврзување, но и регулирање на својот однос кон другите сродни науки, како што се: психологија, филозофија, социологија и други.

Со реализирањето на сите овие задачи, педагогијата ја постигнува својата цел и ја остварува својата научна и општествена функција.

Размисли и одговори: _____

- Анализирај ги задачите на наставата по педагогија.
- Подреди ги задачите на педагошката наука по нивната значајност, според твоето мислење.

3. ОДНОСОТ НА ПЕДАГОГИЈАТА СО ДРУГИТЕ НАУКИ

ГЛАВА ТРЕТА

Наслови во темата: _____

- Односот на педагогијата со филозофијата;
- Односот на педагогијата со психологијата;
- Односот на педагогијата со социологијата;
- Односот на педагогијата со антропологијата;
- Односот на педагогијата со кибернетиката;
- Односот на педагогијата со екологијата;

Определувањето на односот на педагогијата со другите сродни науки е едно од прашањата кое е најнепосредно поврзано со определувањето на педагогијата како наука. Проблемот на определување на односот на педагогијата со другите сродни науки влегува во фокусот на интересот на науката заедно со нејзиното осамостојување како посебна наука во 19 век.

определување на
педагогијата
како наука

Немиповноста од определувањето на релациите со другите науки, пред сè, произлегува од фактот што воспитанието е доста сложен феномен. Тоа го следи човекот во текот на целиот негов живот, ги зафаќа сите сфери на неговото битие и се манифестира во бројни облици и најразновидни животни ситуации. Затоа науката на воспитанието е поврзана со сите науки кои се занимаваат со човекот, кои го проучуваат неговиот физички, психички и социјален развој.

воспитанието-сложен
феномен

Во проучувањето на воспитната работа, педагогијата често се служи со резултатите од други науки, што значи дека тие се појавуваат како помошни педагогиски науки. Истовремено, педагогијата се јавува како помошна во сите оние науки кои се служат со нејзините сознанија во проучувањето на својот предмет. Терминот **помошна** не значи помала вредност во научен поглед, туку само предупредување дека односната наука на тоа конкретно подрачје на истражување не е примарна, туку секундарна.

педагогијата
како помошна
наука

Значајно е да се забележи дека односот на педагогијата со некоја друга наука секогаш е двоасочен и обостран.

Сложените животни проблеми претпоставуваат и бараат интердисциплинарен и мултидисциплинарен пристап. Затоа современите науки меѓусебно се поврзуваат, потпомагаат, се надополнуваат. Таквото поврзување, потпомагање и надополнување се потребни доколку предметот на истражување е сложен. А воспитанието, веќе речовме, е доста сложен феномен. Истражувањето на овој феномен и на целокупната воспитна дејност бараат интердисциплинарен пристап, а тоа условува поврзување на педагогијата со другите науки. Ќе споменеме само некои науки со кои педагогијата често се поврзува и се потпомага.

3.1. Односот на педагогијата со филозофијата

Врската на педагогијата со филозофијата е очигледна и таа никогаш не била оспорувана. Оттука, кога зборуваме за врската на педагогијата со филозофијата, не се задржуваме на прашањето дали таа постои, туку на прашањето: каква е таа врска и како се остварува.

Педагогијата се одделила од филозофијата дури во 19 век, и таа носи во себе длабоки траги на филозофските погледи и на средината и времето во кои се развивала.

Бројните филозофски учења имале толку големо влијание на педагогијата што се развиле цели педагошки правци во чија основа се соодветните филозофските учења, како, на пример: егзистенционалистичка педагогија, есенцијалистичка педагогија, прагматистичка педагогија, марксистичка педагогија и др.

Кога станува збор за филозофијата, треба да се нагласи дека таа не остварува посебен однос само со педагогијата, напротив, филозофските учења се основа и за бројни други науки. Врската на научното мислење со филозофијата своите корени ги има токму во потеклото на посебните науки од филозофијата. Во оваа смисла обично се истакнува максимата дека *филозофијата е мајка на сите науки*.

Ваквото општо тврдење за односот на сите знаења со филозофските знаења важи и за педагогијата, како посебно подрачје на знаењето.

Односот меѓу филозофијата и педагогијата покажува свои специфичности и се изразува на доста поинаков начин од оној со која било друга наука (применета или општествена).

Прво, филозофијата е тесно поврзана со телеологијата, т.е. со науката која се занимава со целта на воспитанието. Тоа го покажува фактот дека целта на

воспитанието вредносно е определувана. На пример: целосно или потполно, или хармонично, или потполно развиена личност, добар граѓанин на едно општество, слободен човек, активен човек, креативен човек итн. Сите овие категории, кои ги определува педагогијата како цел на воспитанието, не се определени вредносно. Таквата определба ја прави филозофијата или, поблиску, аксеологијата наука за вредностите. Педагогијата ги презема таквите определби од филозофијата и ги прилагодува на своето подрачје.

Значи, педагогијата е упатена на филозофијата во настојувањето да ги определи своите темелни категории. Таков однос со филозофијата, може да се каже, не остварува ниедна друга наука. На пример, на психологијата не ѝ е потребна филозофијата и нејзините сознанија за да ги определи темелните категории на својата наука.

Потребно е да се нагласи и фактот дека определбата на вредностите е непосредно поврзана со филозофските сфаќања кои се прифатени во определен педагошки правец и времето и просторот кога настануваат тие. Значи, определбата, на пример, на поимите: сестрано развиена личност, слободна личност итн., има различно значење во зависност од разликите на филозофските концепции кои ги одредуваат.

Дури и самиот поим личност во себе претпоставува постоење на некакви вредности. На пример: се вели дека цел на воспитанието е формирање на индивидуата во личност, а тоа покажува дека поимот личност е продукт на развоен процес, поточно, продукт на воспитниот процес во кој имаме формирање, развивање, подигање од пониското кон повисокото во индивидуалитетот на личноста. И тука сосема е јасно дека таквото одредување на личноста е тесно поврзано со вредносните определби, дека без вредностите и без тоа како се определени тие, не може да се разбере процесот на развивањето на личноста.

Значи, определувањето на вредностите, што е основа на филозофското учење, е присутно и во основите на педагогијата.

Врската со вредносното определување е присутна и во определувањето на самиот поим воспитание, зашто и тој поим, пред сè, е вредносен поим.

Педагогијата како наука е вовлечена и во дискусии за тоа што е добро, а што е лошо, што е вредно, а што невредно во настојувањето да воспита добра личност која ќе ги прифати позитивното однесување и дејствување.

Меѓутоа, овие прашања по својата суштина се филозофски.

вредносно определувана

аксеологија

темелни категории

определба на вредностите

филозофските концепции личност

формирање, развивање индивидуалитет на личноста

поврзаноста меѓу
педагогијата
и филозофијата

погледот на светот

осмислување на
воспитанието

Можеме да заклучиме дека педагогијата и филозофијата се поврзани на сосема специфичен начин, токму во доменот на вредносното одредување.

Суштината на односот на филозофијата и педагогијата ја чини фактот што филозофијата, како наука која се занимава со определувањето на вредностите, кажува какви треба да бидат тие, додека, пак, педагогијата, која се занимава со проблемите на пивното оживотворување во реалитетот на човековото постоење, ги определува начипите, патиштата, можностите и сл. за пивно реализирање. Ова се прашања кои се значајни и за едната и за другата наука.

Таквата поставеност на науките го прави нивниот однос прашање кое е значајно за двете науки. Во оваа смисла, погрешно е она становиште кое на односот на педагогијата со филозофијата гледа само од аспект на тоа колку и како ѝ се потребни филозофијата со нејзините сознанија на педагогијата. На овој проблем треба да се гледа и од аспект на тоа колку и како ѝ помага педагогијата на филозофијата при градењето на системот на нејзините сознанија. Значи станува збор за двонасочна поврзаност и релации кои го прават прашањето на односот на овие две науки многу посложено. Треба да се каже дека овој аспект на поврзаноста меѓу педагогијата и филозофијата често е занемаруван и главно му се приоѓа од аспектот на тоа колку филозофијата со своите сознанија е во функција на градењето на педагошките сознанија.

Во оваа смисла, Гранесе вели дека педагогијата и филозофијата се поврзани со заемни врски, кои не се значајни само за педагогијата туку, без поврзаноста на проблемите со воспитанието, не може да опстане ниту една филозофија која не сака да се исцрпе во својот сопствен затворен круг.

Онаа педагогија која го занемарува фактот на својата поврзаност со филозофијата е упатена на тоа сама да ги разрешува своите прашања. Меѓутоа, факт е дека во сите дискусии околу воспитанието и неговите проблеми не е можно да се заобиколат сознанијата на филозофијата. На пример, погледот на светот, кој го определува филозофијата, мора да биде присутен и во погледот кон воспитанието. Во оваа смисла, познатиот филозоф Вуко Павичевиќ вели дека секој педагог во својата струка мора да биде и филозоф. Но, тоа не значи дека разгледувањата на проблемите на воспитувањето мора да бидат исцрпно втемелени во филозофијата, туку дека секое осмислување на воспитанието претпоставува и филозофски ангажман.

Филозофијата не е присутна во педагогијата само во настојувањето да ја определи целта на воспитанието туку филозофските погледи се присутни и во многу други прашања на педагогијата. Тоа значи дека филозофските погледи се тесно

поврзани и со поставеноста и реализација на воспитанието и образованието и обратно. Пример: прашањата за тоа што е религија, што е атеизам, колку таквиот став се остварува во практиката, секако дека се прашања на непосредната воспитна практика, но тие прашања не може и не смее да се разрешат без филозофијата.

Од друга страна, врската на филозофијата и педагогијата не смее да се сфати како пивна идентичност. Понеѓу филозофијата, која го толкува светот, и педагогијата, која го менува светот, постојат битни разлики.

Врската на која укажуваме не значи дека педагогијата е зависна од филозофијата и дека секој воспитен систем секогаш мора да поаѓа од некое филозофско гледиште, како што тврдат некои автори.

Врската на педагогијата со филозофијата е многу широка и ги опфаќа и достигнувањата на филозофските дисциплини, како што се: историја на филозофија, естетика, етика, логика итн.

Историјата на филозофијата ѝ помага, во голема мера, на историјата на педагогијата при проучувањето на различните правци, теории, идеи и концепции. Но, притоа, педагогијата не се ограничува само на филозофска ориентација во пристапот кон своите истражувања туку таа ѝ самата доаѓа до фактолошки материјал, кој ѝ овозможува подлабоко да навлезе во суштината на различните педагошки теории.

Многу значајно место во педагошкото толкување има и логиката. Имено, сознанијата на логиката за законите на мислењето и за процесот на создавањето се од фундаментално значење за сознанијата на дидактиката.

Во врската на педагогијата со филозофските дисциплини истакнато место има и етиката - науката за моралот. Имено, разработувањето на прашањата за моралот и моралното воспитание во голема мера зависат од сознанијата на етиката. Тоа не значи дека функцијата на педагогијата се исцрпува со прифаќањето на етичките вредности и принципи, т.е. не значи дека педагогијата се сведува на применета етика. Педагогијата се однесува критички кон етиката и не ѝ прифаќа без резерва нејзините ставови.

Цело едно значајно педагошко подрачје - естетското воспитание е во тесна врска со естетиката како филозофска дисциплина. Врската на естетиката со естетското воспитание се состои во тоа што естетиката овозможува квалитативен развој на естетските содржини кои се презентираат во естетското

религија

атеизам

идентичност

филозофски дисциплини
историја на филозофија,
естетика, етика, логика

дидактика

етика

морално
воспитание

естетско воспитание
естетика

воспитание, а, исто така, таа помага во процесот на оспособувањето на луѓето за прифаќање, доживување и творење на естетските вредности.

Размисли и одговори: _____

- Определи го односот на педагогијата со филозофијата.
- Зошто велите дека овој однос е специфичен и посебен?
- Која педагошка дисциплина и која филозофска дисциплина се во тесна врска?

психолошки аспекти
на воспитната дејност

3.2. Односот на педагогијата со психологијата

Психолошките сознанија секогаш биле составен дел и основа на педагошките сфаќања и концепции и на воспитната дејност. Ниеден педагошки класик во своите трудови не можел да ги заобиколи психолошките аспекти на воспитната дејност. Почнувајќи од античките филозофи, сите оние кои се допреле до проблемите на воспитанието големо внимание им посветувале на неговите психолошки основи. Такви примери среќаваме во делата на: Ј.А. Коменски, Х. Песталоци, К.Д. Ушински, Ф.Фребел и многу други.

Прашањето за односот на педагогијата со психологијата сериозно се поставува пред науката од моментот на осамостојувањето на овие две науки и нивното одвојување од филозофијата во 19 век. Тогаш се појавила потребата од меѓусебно разграничување на овие две дотогаш поврзани подрачја. Процесот може да се објасни како истовремено разграничување и поврзување (на повисоко ниво) на педагогијата со психологијата.

асоцијационизам

бихевиористички
правец

Уште при обидот да ја конституира педагогијата како посебна наука, Ј.Ф. Хербарт ја поставува психологијата како една од основите на педагогијата, извлекувајќи ги од неа воспитните средства. И самиот психолог, поточно претставник на асоцијационизмот како интелектуалистички правец во психологијата, врз психолошките сознанија го изградил целокупниот систем на воспитание. Неговата работа покажа како може да се изгради одредена педагошка концепција врз одредено психолошко учење. Така, врз основа на бројни психолошки учења, се изградиле педагошки правци и учења, како, на пример: функционална педагогија, бихевиористички правец во педагогијата, психоаналитички правец и др.

Посебно значење за педагогијата има и развитокот на бројните нови психолошки дисциплини, како што се: развојна, педагошка и социјална психологија, а во поново време: психологија на личноста, психологија на творештвото и др.

Треба да се каже дека голем број психолози се занимавале со педагошки прашања (Мојман, Бине, Фројд, Пијаже и др.).

Поткоњак наведува дека осамостојувањето и истовременото поврзување на педагогијата и психологијата, уште од нивното конституирање се движело во две сфери - во сферата на предметот, односно содржините на овие две науки и во сферата на нивните методи. Во двата случаја се појавиле бројни проблеми. Овој процес не е ни денес разрешен и довршен.

Развитокот на односот меѓу овие две науки, според Љ. Копровски, покажува две основни екстремности, и тоа:

- сведување на педагогијата на психологија;
- занемарување на психологијата од страна на педагогијата.

За првата екстремност е карактеристично сведувањето на педагогијата на педологија. Терминот педологија првпат го вовел Ото Кризман во неговата докторска дисертација, 1894 година, означувајќи ја науката за детето. Педологијата ги опфаќа сите аспекти на проучувањето на детето на физички и психички план. Третманот на педагошките проблеми во рамките на педологијата има нагласен педоцентристички карактер. Појдовна точка на педоцентризмот е природата на детето. Педоцентризмот во својата суштина е психологистичко становиште кое се појави кон крајот на 19 и почетокот на 20 век, чија основна карактеристика е апсолутизирањето на природата на детето.

Психологизирањето на педагогијата се јавува како реакција на занемарувањето на детето и неговата природа во т.н. стара школа и интелектуализмот на Хербартовата педагогија. Меѓутоа, педоцентристите ја пренагласуваат детската природа, детските интереси, а ги занемаруваат законитостите и барањата на општеството. Поточно, се превидува фактот дека педагогијата треба да проучува два вида законитости:

- законитости на релација воспитание - општество и
- законитости на воспитниот процес, чиј објект и субјект е воспитаникот.

Постоењето на определен однос помеѓу педагогијата и психологијата го истакнуваат бројните мислителите кои се занимаваат со овој проблем. Меѓутоа отсуствуваат студии за тоа каков е тој однос.

Во однос на ова прашање, интересен е ставот на Корнилов, кој поаѓа од фактот дека законитостите кои ги проучува психологијата се поедноставни од законитостите кои

екстремности

педологија

педоцентризам

апсолутизирање
на детската природа

стара школа

концентрација на
вниманието

заемна условеност

нормативна,
спекулативна и
етатистичка наука

ги проучува педагогијата. Објектот што го проучува педагогијата е значително посложен и квалитативно се разликува од објектот што го проучува психологијата. Во оваа смисла, тој заклучува дека повисоките законитости не можат да се сведат на пониски законитости, што значи дека не може педагогијата да се сведе на психологија. Законитостите на педагогијата се засноваат на законитостите на психологијата, меѓутоа не се сведуваат на нив.

Корнилов го потврдува ова и со примери. Покажува дека за психологијата важи законитоста дека интересот има огромна улога за концентрацијата на вниманието, помнењето на материјалот и неговото продлабочување. Меѓутоа би се направила огромна грешка во педагогијата ако оваа законитост на психологијата се преземе механички, т.е. интересот да се стави во центарот на целокупниот воспитно-образовен процес. Имено, за педагогијата оваа законитост насочува на тоа да се појде од интересното, но да се научи ученикот да го изучува и неинтересното.

Корнилов укажува и на еден експеримент со кој се проучувале психолошките особености на естетската перцепција, со кој се покажало дека децата од предучилишна возраст ги преферираат јаките бои, острите контрасти и јаките тонови. Тој, меѓутоа, заклучува дека би била голема педагошка грешка ако оваа законитост на психологијата се пренесе некритички на естетското воспитание на децата.

Односот на педагогијата со психологијата доста интересно го третира Рубинштајн, објаснувајќи го во нивната заемна условеност. Притоа нагласува дека најценета педагошка работа и најпогоден начин да се запознае природата на децата е “децата да се проучуваат преку воспитување, а да се образуваат преку проучувањето”.

Втората екстремност на релација педагогија - психологија е занемарувањето на психологијата од страна на педагогијата. Таквото занемарување произлезе од занемарувањето на детето и особеностите на детскиот психички развој. Таков однос среќаваме во феудалната педагогија, која поаѓаше од ставот дека детето е homo mikulus (мал човек), а таков пристап имаа и сите оние теории кои ја третираа педагогијата како нормативна, спекулативна и етатистичка наука.

Во поново време доста интензивно се нагласува нужноста од адекватно поврзување на педагогијата со психологијата. Се нагласува дека врските меѓу овие две науки се многустрани и сложени, и не е доволно само да се констатира фактот дека сознанијата на психологијата се

во функција на развитокот и квалитетот на педагошките сознанија, туку дека неминовно е потребно врската меѓу овие две науки да се разгледува како двоасочна и да се покаже колку педагогијата, со своите настојувања да ги примени тие сознанија во воспитната работа и со валоризацијата на ефикасноста од таквата примена, ѝ помага на психологијата во нејзиниот понатамошен развиток и во градењето на нејзините концепции.

Размисли и одговори: _____

- Во каков однос се педагогијата и психологијата?
- Кои се двете екстремности во кои се покажува односот меѓу овие две науки?
- Какво е современото сфаќање за односот меѓу педагогијата и психологијата?

3.3. Односот на педагогијата со социологијата

Поврзаноста на педагогијата со социологијата произлегува од самата блискост на предметот на проучување на овие две науки. Иако денес постојат различни дефиниции за социологијата, евидентно е дека проблемите со кои таа се занимава се проблемите на општеството, општествената структура, општествените односи, групи, феномени и сл., кои се од големо значење за педагогијата, затоа што педагогијата, проучувајќи го воспитанието, било да станува збор за неговата практична или теоретска компонента или за двете заедно, всушност, се занимава со една област на општествените дејности, со еден дел на општествената практика и со посебен вид општествени односи и феномени. И не само тоа, целиот општествен процес на воспитание и самовоспитание на личноста содржи и моменти на социјализација на таа личност, и тоа социјализација по пат на воспитание, пред сè, преку социјалните односи и контакти од интерперсонален карактер.

поврзаност на
педагогijата
со социологијата

социјализација
интерперсонален
карактер

Воспитанието секогаш било најнепосредно поврзано со општеството. Знаеме дека воспитанието се појавило токму тогаш кога почнале луѓето да се здружуваат и да живеат и работат во општествени заедници. Воспитанието се организира во општеството, тоа се става во служба на одредени општествени интереси и зависи во голема мера од поединечните компоненти на конкретното општество. Општественото уредување, структурата, односите, поединечните делови на општеството,

специфичностите на развојот на општеството, нивото на развојот на општеството и сл. наоѓаат длабок одраз речиси во сите сфери на воспитанието.

законитости кои
владаат
во сферата на
воспитанието

Токму поради тоа, за да се разбере воспитанието, за да може да се проучува, мора да се познава општеството кое го организира тоа воспитание, мора да се познаваат факторите кои се пресудни за воспитанието во тоа општество, а тоа значи дека мора да се поаѓа од сознанијата на социологијата.

Ако социологијата ги проучува законитостите на општеството, педагогијата, како наука за воспитанието, настојува да ги утврди законитостите кои владеат во сферата на воспитанието, т.е. во една област на општествената стварност и практика. Бидејќи воспитанието е општествено условено, сосема е разбирливо дека општите и посебните законитости на даденото општество на одреден начин ќе се одразуваат и во воспитанието кое се организира во тоа општество.

Сознавањето на општествените законитости го помага проучувањето и објаснувањето на педагошките законитости.

Според некои други теоретичари, цел на социологијата е да ги испитува и да ги утврдува односите во општеството. Такви односи, посебно значајни за педагогијата, се: односите меѓу личноста и заедницата, односите во потесната општествена заедница, односите помеѓу тие заедници, односите во процесот на работата, начинот на раководење со тие заедници и сл.

фундаментални
прашања

Од согледувањето на овие односи, директно зависи согледувањето и решавањето на некои фундаментални прашања на воспитанието. Пример: прашањето за целта на воспитанието, систематската и концепциската поставеност на воспитанието, содржината, начините и методите на работа. Без разлика на тоа за кој вид општествени феномени се инсистира, во оваа или онаа социолошка концепција, секоја од нив има директно значење за педагогијата.

биологистички,
педоцентристички,
интелектуалистички
концепти на воспитанието

Всушност, во тоа се и оние нераскинливи и објективни врски кои ги поврзуваат меѓусебно овие две науки. Ова е случај дури и тогаш кога воспитанието се конципира биологистички, педоцентристички, интелектуалистички и сл., зашто во сите вакви случаи воспитанието се одвива во определена општествена средина и трпи општествени влијанија и, во крајна линија, тоа има општествен карактер.

Конституирајќи се како посебна наука, социологијата, исто како и педагогијата, трпела разни влијанија. Таквите влијанија дејствувале врз педагогијата директно или индиректно преку други науки. Различните правци на развитокот на социологијата, различните сфаќања за природата на нејзиниот предмет на проучување, односот на социологијата со филозофијата се одразувале и во педагогијата.

Поединечни педагошки теоретичари поаѓале од одредени социолошки концепции и врз тие концепции настојувале да ја изградат својата педагошка концепција.

Бројни социолози, почнувајќи од Сен-Симон (кој, инаку, го сметаат за зачетник на социолошката мисла), па преку Огист Конт, Хербарт Спенсер, Емил Диркем до голем број современи социолози, истовремено се занимавале и со педагошки проблеми. Имено, тие помеѓу социолошката и педагошката проблематика не подвлекувале остра граница.

Токму заради значењето кое го има социологијата за педагогијата, а и поради нивната предметно-методолошка поврзаност, се развиле и некои гранични науки меѓу социологијата и педагогијата.

гранични науки

Така, при крајот на 19 и почетокот на 20 век се разви и посебен правец во педагогијата, т.н. социјална педагогија. Главен претставник на социјалната педагогија е германскиот педагог Паул Наторп. Тој поаѓа од интересите на државата и врз таа основа го истакнува социјалниот аспект на воспитанието, кој, според него, треба да биде во функција на т.н. социјална хармонија помеѓу класите и сталежите.

социјална педагогија

социјална хармонија

Такви елементи, но во уште поразвиен облик, среќаваме кај Сорокин и Кирк.

Во своето дело *“Социјална педагогија”*, Сорокин доста опширно и на многу екстреман начин ја разработува улогата на државата во воспитанието на луѓето. Меѓу другото, тој пишува: “Од раѓањето до смртта државата, слично на невидлив дух, насекаде ја следи индивидуата. Таа е нејзин сопатник и ја покажува својата сила врз нејзиното поведење и живот. Животот се изградува по слика и услови кои ги пропишува државната власт”. Во ова свое дело Сорокин зборува и за социјалната улога на училиштето. На училиштето тој му определува 3 главни задачи, и тоа:

улогата на државата
во воспитанието

- училиштето претставува механизам за социјална селекција на луѓето;
- училиштето е апарат за ширење на знаењата и искуството во даденото општество;
- училиштето е апарат за кочење на едни облици на поведење и калемене на други облици кои се неопходни за социјалниот живот.

училиштето - механизам
за социјална селекција
апарат за ширење на
знаењата
апарат за кочење

Според Сорокин, значи, училиштето има три функции, и тоа:

- селективна;
- образовна;
- воспитна.

Воспитната функција се состои во тоа да се изградува од човекот такво суштество кое ќе се прилагодува на општествениот живот и ќе живее мирно со себе и сл.

Едвард Кирк е претставник на националистичка Германија и ја презентира социјалната педагогија токму во периодот на развитокот на фашизмот во Германија. Социјалните аспекти на воспитанието во неговото учење се засноваат на екстремните настојувања за милитаризација на германската младина, и може да се каже дека токму овие социјални аспекти на воспитанието доживуваат трансформација кај него, во смисла на дресура и претворање на германската младина во слепа и покорна машина на германскиот империјализам.

дресура
империјализам

педагошка социологија

Врз основа на социјалната педагогија во САД се разви посебна дисциплина, т.п. педагошка социологија.

социјална интеракција

Во поново време педагошката социологија добива третман на посебна наука. Педагошката социологија, исто така, поаѓа од социјалните аспекти на воспитанието. Како што истакнуваат нејзините претставници, таа е таква наука која е надвор и од педагогијата и од социологијата. Главно се занимава со проблемите на социјалната интеракција, односно, со односите на индивидуата и средината и со односите меѓу различните групи. Педагошката социологија се занимава и со прашањата кои се однесуваат на дејствувањето на различните социјални фактори врз училишното воспитание, влијанието на идеолошките, економските и општествените движења и настојувања, влијанието на официјалните и неофицијалните воспитни сили, улогата на општествените сили, нивното влијание врз поединецот, односите на училиштето и средината, прилагодувањето на наставните програми на потребите на средината итн.

Според протагонистите на педагошката социологија, нејзин централен проблем е процесот со кој се определува поведението на човекот, а основен воспитен проблем е општествената контрола. Значи, во центарот на интересирањето на педагошката социологија се факторите кои влијаат врз поведението на луѓето. Претставниците на педагошката социологија во оваа смисла ја објаснуваат својата концепција. Според нив, воспитанието се занимава со развитокот и со промените на поведението на човекот. Поведението на човекот општествено е условено, бидејќи токму преку воспитанието се овековечува општеството. Следува заклучокот дека воспитанието е синоним на социјализацијата и дека негова главна функција е да им се пренесе она поведение на децата и младите кое се очекува од нив во определени ситуации кои се повторуваат во општеството.

поведението на човекот

синоним на
социјализација

Во процесот на изградувањето на личноста и на нејзиното поведение, голема улога има општествено-културната средина, и оттука следува заклучокот дека основен проблем треба да биде социологијата на воспитанието. Притоа се истакнува дека, поради проблематиката со која се занимава, педагошката социологија треба да ги користи сознанијата и методите на социологијата и, уште повеќе, во самиот воспитен процес да се користат принципите, сознанијата и методите на социологијата. Така поставена, педагошката социологија добива третман на применета социологија во областа на воспитанието.

Како што веќе кажавме, педагошката социологија се развива врз основите на социјалната педагогија, и тоа во САД и англосаксонските земји. Се поставува прашањето: зошто педагошката социологија најде токму во САД најплодно тло за развој. Одговорот на ова прашање можеме да го најдеме во тоа што токму во САД дојде до огромно експонирање на социологијата, а од друга страна, тука не се застапени повеќе педагошки дисциплини, посебно општата педагогија, дидактиката, предучилишната педагогија, семејната педагогија и др.

Во САД е евидентна тенденцијата посебно да се проучува т.н. неинституционално или функционално воспитание.

Меѓутоа, иако педагошката социологија настојува да го зафати социјалниот аспект на воспитанието, таа не го зафаќа целосно, ниту има тенденција да ја проучува општествената условеност на воспитанието. Пред сè, таа е свртена кон социјалните аспекти на воспитанието, со јасно определена цел - социјалните фактори во областа на воспитанието максимално да се ангажираат и да се искористат за формирање на граѓанска свест.

Токму поради тоа, Никола Поткоњак нагласува дека таквата педагошка социологија е неприфатлива за педагогијата која го проучува воспитанието не само од еден аспект туку во неговиот тоталитет.

Таквиот став, пак, не значи негирање на потребата од поврзување на педагогијата со социологијата.

Размисли и одговори: _____

- Анализирај ги предметите на проучување на социологијата и педагогијата и определи зошто овие две науки се во посебен однос?
- Кога се појавила социјалната педагогија и што проучува таа?
- Кога и каде се појавила педагошката социологија и што е предмет на нејзино проучување?

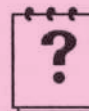
социологија на воспитанието

применета социологија

експонирање

неинституционално
или функционално
воспитание

социјални аспекти
на воспитанието

3.4. Односот на педагогијата со антропологијата

антропологија

Антропологијата (antropos - човек) е наука за човекот. Како и другите науки, таа се одвојува од филозофијата во 19 век, но се развива во повеќе варијанти, кои се обидуваат да дадат одговор на прашањата: што е човекот, како се одвива неговиот развој, можностите и факторите на неговиот развој, неговиот однос кон надворешниот свет и кон себеси и др. Овие прашања беа мошне значајни и за педагошките класици (Коменски, Русо, Песталоци и др.), меѓутоа, современиот развој на антропологијата и мошне обемните емпириски и теориски сознанија имаат посебно значење за педагошката наука. Денес, посебен интерес за педагогијата претставуваат сознанијата на емпириската филозофска антропологија, социјалната антропологија и културната антропологија.

антитеза
антропоцентричност

На пример, според Гелен, претставникот на емпириската филозофска антропологија, антропологијата се појавила како антитеза на теолошкото толкување на светот и како резултат на антропоцентричноста на граѓанскиот свет и достигнувањата на природните и историските науки.

симболи и култови

Негови основни тези се:

- Од сите живи суштества, само човекот, правејќи орудија и создавајќи симболи и култови, создал култура која му е својствена единствено на homo sapiensot.
- Кај човекот можеме да разликуваме една физичка и една психичка страна, односно, една биолошка и една културно-научна страна на постоење.

биолошка
и културно-научна страна

Меѓутоа, ако сакаме да добиеме одговор на прашањето што е човек, треба да ги соединиме двете страни. Со овој став се надминува дуализмот, и тоа оној кој се однесува на биолошкиот, но и на културниот облик на човековиот живот и поведење.

иманентно

Човекот е “примарно активно суштество”, чие дејствување е насочено кон промени во природата во служба на човековите цели и, во таа смисла, по својата природна суштина човекот е отворен и кон средината, но и кон себеси, со тенденција да го изгради и да го усоврши сопственото битие. По својата природа човекот е недовршен, и затоа со својата дејност тој треба да се “утврди”, “насочи”, “доврши”. Во овој поглед човекот е недовршено суштество на кое му се иманентни воспитанието и самовоспитанието.

Во рамките на социјалната и културната антропологија, од интерес за педагогијата се антрополошките истражувања на Маргарет Мид (1901-1978). Нјзина основна преокупација

во истражувањата била: како определена култура влијае врз формирањето на личноста на поединецот, врз неговиот карактер и темперамент.

Познати се нејзините проучувања на животот на девојките и момчињата на островот Самоа, кои се презентирани во нејзината прва книга *“Младинското доба на островот Самоа”*. Нејзините проучувања на Нова Гвинеја се изнесени во книгата *“Расипањето на Нова Гвинеја.”*

Во двете истражувања Маргарет Мид се занимава со проблемот на влијанието на социјалните услови, културата и воспитанието врз формирањето на човековата личност. Забележувајќи разлики кај луѓето од американската цивилизација и луѓето на примитивните народи во Самоа и во Нова Гвинеја, Маргарет Мид констатирала дека разликите во особините и поведението на луѓето се резултат на различните социјални услови, различните култури и различното воспитание, а не на биолошките фактори.

Ваквите заклучоци имале влијание врз педагогијата во однос на функцијата и моќта на воспитанието и, посебно, врз буђењето на педагошкиот оптимизам.

Всушност, во вкупниот развој на антропологијата (во различните варијанти) долго време, па и денес круцијално прашање е прашањето за човечката природа и нејзината менливост и усовршување во зависност од социјалните услови, културата и воспитанието.

Меѓутоа, на ова основно прашање, и порано и денес, антрополозите имаат различни одговори и изградиле различни концепции, често доста контроверзни, во зависност од филозофските пристапи.

Некои автори (Поткоњак) сметаат дека во рамките на културната антропологија, педагогијата посебно ја интересираат прашањата за содржините на воспитно-образовната дејност, факторите на развитокот на човекот, воспитните фактори и општите услови, средината и атмосферата во кои се остварува воспитанието.

Посебно влијание врз педагогијата имала културната антропологија, која има позитивистичко-емпириска научна основа. Поткрепа за своите концепции повеќе педагози барале во нејзините ставови и сознанија. Таков е случајот со претставниците на културната педагогија во Европа и американската варијанта на културната педагогија - реконструктивизмот. Додека, на пример, прогресивистите во САД поаѓаат од релативистичката концепција на културата и културните вредности, есенцијалистите, спротивно, поаѓаат од универзалната

педагошки оптимизам

круцијално прашање

контроверзни
концепции

позитивистичко-емпириска
научна основа

реконструктивизам

есенцијалисти

концепција за културата и културните вредности. Затоа првите го ставаат интересот на човекот во центарот на воспитната дејност, додека, пак, вторите бараат задолжителни образовни програми и нивно усвојување со учење и напор.

Всушност, пагласената тенденција на сите науки за свртување кон човекот во втората половина на 20 век, тенденцијата да се антропологизираат, доведе до тоа да се конституира и посебна гранична дисциплина, наречена педагошка антропологија или антропологија на воспитанието.

Одделни автори, занимавајќи се мошне опширно со проблемите и тенденциите за антропологизирање на педагогијата, сметаат дека педагошката антропологија денес е мошне значајна дисциплина во бројни земји, меѓутоа во различни варијанти.

Како филозофско-педагошка антропологија во рамките на науките за образованието и воспитанието, таа е задолжителен предмет во педагошкото образование во Германија, Франција, Белгија, Холандија и САД (како дел од филозофијата на воспитанието).

Во Руската Федерација, исто така, денес мошне актуелно станува занимавањето со проблемите на педагошката антропологија.

Авторите кои се занимаваат со проблемот на односот на педагогијата со антропологијата ги определуваат и претпоставките кои го детерминираат свртувањето кон антрополошката проблематика на филозофијата и педагогијата. Во оваа смисла, ги идентификуваат општествено-економските, социјално-психолошките, теориско-методолошките и технолошко-практичните претпоставки.

Меѓутоа, во однос на содржината која треба да ја проучува педагошката антропологија, постои разновидност без утврдена систематичност. Различни автори кои се занимаваат со оваа проблематика, даваат различна содржина.

Сепак, содржината е условно систематизирана во три вида проблеми, и тоа: антрополошки, педагошки и антрополошко-педагошки.

Во рамките на антрополошките проблеми, условно можат да се наведат три групи проблеми, и тоа:

- **основи на човековата природа и поведение;**
- **непосредни детерминанти на човековата природа и поведение;**
- **посредни детерминанти на човековата природа и поведение.**

Педагошките проблеми можат да се групираат во 4 групи:

☞ Во првата група се присутни граничните педагошки појави, како што се внатрешните детерминанти на развитокот и формирањето на личноста и социјализацијата и персонализацијата како културно условени процеси на развитокот и формирањето и др.

☞ Во втората група спаѓаат базичните педагошки појави, како што се педагошкото комуницирање и заемното дејство на наставниците и учениците и педагошкиот процес во поширока смисла (развиток, самоопределување и самоформирање).

☞ Во третата група спаѓаат надбазичните педагошки појави, како, на пример: стилот и стратегиите на педагошкото раководење, педагошките системи, целите, идеалите, содржините, принципите, методите, организационите форми, педагошките средства и материјалните и социјално-психолошките услови.

☞ Во четвртата група спаѓаат институционалните педагошки појави, т.е. системот на институционално воспитание и образование.

Во рамките на педагошките проблеми е присутна и проблематиката на методологијата на педагошкото сознавање од антрополошки аспект.

Во антрополошко-педагошките проблеми, во нивниот избор и структура се јавуваат извесни тешкотии поради степенот на развитокот на педагогијата и антропологијата и нивните основни појдовни позиции. Сепак, доминираат теми кои бараат антрополошко објаснување и засновање. Тоа се темите за задачите и целите на воспитанието, зрелоста на личноста како педагошка цел, можностите и границите на воспитанието итн.

Разисли и одговори: _____

- Анализирај ги проблемите со кои се занимаваат педагогијата и антропологијата и одреди го нивниот однос.
- Каде е врската на педагогијата со антропологијата?

3.5. Односот на педагогијата со кибернетиката

Односот на педагогијата со кибернетиката ќе го разгледаме поради тоа што денес кибернетиката се смета за наука на иднината и поради тоа што се смета дека со помош на кибернетиката може да се зголеми ефикасноста на воспитанието.

Првите обиди и идеи да се примени кибернетиката во наставата и учењето се направени уште во 50-тите години на 20 век.

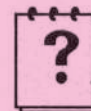
социјализација и персонализација

педагошко комуницирање

надбазични педагошки појави

институционални педагошки појави

антрополошко објаснување и засновање

кибернетика

Кибернетичкиот пристап во наставата почнува да се развива систематски и самостојно дури на почетокот на 60-тите години на 20 век.

Кога кибернетиката почнала да се пробива во различните области на науките, нејзините идеи ја освоиле и педагогијата.

Бројни педагози се загрижиле, во смисла, кибернетиката да не ја загрози самостојноста на педагогијата. Меѓутоа треба да се каже дека примената на кибернетиката во наставата нема за цел занемарување на постојната педагогија. Односно, не станува збор за замена на педагогијата со кибернетика, туку, обратно, за нејзин развиток и нејзино претворање во поегзактна наука.

Токму затоа, бројни автори, кога зборуваат за рационализација на наставата, пред сè, ѝ се обраќаат на кибернетиката.

Една од негативностите на научно-технолошката револуција е постојаното проширување на наставните планови за сите програми и училишта, како последица на зголемениот број сознанија на науките и на притисокот новите сознанија да се внесат во наставните предмети во училиштата. Како последица на таквите настојувања, денес се укажува на преголемата преоптовареност на учениците. Во настојувањето да се разреши овој проблем се укажува на два пристапа:

- скратување на наставните планови и програми, што тешко може да се направи токму поради зголемениот број научни сознанија;
- рационализација на наставните методи и зголемување на продуктивноста на наставната работа.

Се паметува потребата од пропаѓање на такви пачини на рационализација на наставниот процес кои ќе им овозможат на учениците, за единица време, да добијат значително повеќе знаења и да стекнат повеќе вештини, навики и способности. Токму во правец на таквите настојувања педагогијата се користи со кибернетиката.

Според Лауда, кибернетиката е наука за најопштите закони на управувањето со сложени системи. Она што е заедничко за сите форми на управување е тоа што постои:

- систем кој управува;
- систем со кој се управува;
- цел;
- надворешни околности во кои се врши управувањето.

Ако ваквата општа шема се примени во педагошкиот систем, тогаш:

- системот кој управува би бил наставникот;
- систем со кој се управува- ученикот;
- целта е воспитно-образовната;
- а целиот процес се врши во определени околности.

Од друга страна, наставникот, како систем кој управува, треба да добива повратна информација од учениците, т.е. од системот со кој управува, за тоа какви се резултатите од неговото дејствување.

Во оваа општа шема на управување не смее да биде занемарена ниту една алка, ако сакаме процесот на управувањето правилно да функционира.

Покрај тоа, во процесот на управувањето мораме да почитуваме и една специфичност, а, имено, во педагошкиот процес на управување објектот (воспитаникот, ученикот) со кој се управува во исто време е и субјект кој има способност да управува сам со себеси

Оваа специфика не ги анулира општите закони на управувањето што ги има формулирано кибернетиката, бидејќи треба да се управува и со процесот на формирањето способности за самоуправување.

Според искуствата и сознанијата, особено на американските психолози и педагози, примената на кибернетиката е во функција на заштеда на времето за наставна работа, учениците напредуваат постепено, чекор по чекор, постои повратна информација која му овозможува на ученикот да го следи своето напредување, се зголемуваат можностите за учење и надвор од училиштето, се надминуваат проблемите во однос на недостиг на наставен кадар и др.

Меѓутоа, присутни се и размислувања според кои примената на кибернетиката во наставниот процес нема некои поголеми предности.

Иако оценките за значењето на кибернетиката за воспитно-образовната работа се многу контроверзни, за поголем број автори не е спорно дека таа отвора широки можности за универзална рационализација во областа на образованието.

Сепак, треба да се има предвид и опачината на влијанието на кибернетиката во областа на воспитанието. Имено, постои латентна опасност наставата и педагошкиот процес наполно да се механизираат, да се истисне на периферија улогата и позицијата на наставникот и воспитувачот, да се занемарат човечките интерперсонални односи, социјализацијата и меѓучовечката комуникација итн., што би било во спротивност со основните определби на хуманистичката педагогија.

повратна информација

анулира

контроверзни оценки

латентна опасност

екологија
егзистенција

мртва и жива средина

социјални конфликти
катаклизма

“екологија
на социјалните односи”

глобализација

еколошко воспитание

еколошка педагогија

3.6. Односот на педагогијата со екологијата

Определувањето на односот помеѓу овие две науки влегува во фокусот на интересот во поново време, кога екологијата и нејзините сознанија стануваат императив на современоста, па и на егзистенцијата на современиот човек.

Терминот екологија произлегува од грчките зборови *oikos* = кука и *logos* = наука. Таа е наука за односите на животните и растенијата кон својата мртва и жива средина, како и на едните кон другите (според Вујаклија, Лексикон). Во преносна смисла, екологијата е наука за природата како заеднички дом на сите.

Во услови на современ живот, во развиена цивилизација со развиена наука, техника, технологија и производство, кога човекот неконтролирано и неразумно ја користи природата за создавање високи материјални услови за живот, екологијата станува доста актуелна наука и го проширува својот предмет на проучување. Деградирањето на природата, нејзиното загадување и безусловно искористување станува алармантно во однос на опстанокот на човекот и опстанокот на природата воопшто. Во оваа смисла, иако доста екстремно, доста предупредувачки звучи мислата на еден англиски современ научник кој вели дека “човекот е грешка на еволуцијата”. Поточно, човековиот мозок се развил во толкава мера што станал опасност за опстанокот на природата и за животот на човекот.

Современото време ја наметнува потребата од преиспитување на односот на човекот кон природата. Меѓутоа, во фокусот на актуелните проблеми се наметнува и односот на човекот кон социјалната средина која станува генератор на неразумното и алчно користење на природата и извор на социјални конфликти кои можат да го доведат човештвото до катаклизма. Во оваа смисла, екологијата го проширува својот интерес и предмет и кон појавите во социјалниот живот. Оттука се говори за “екологија на социјалните односи”, која реагира на сите облици на деградација на природата од општествен и етички карактер.

Во услови на глобализација на современиот свет, паднувањето на еколошката криза станува планетарен, глобален, општествен и морален проблем.

Проблемите од еколошки карактер не ја оставаат настрана и педагогијата како општествена и хуманистичка наука. Во доменот на педагогијата се актуелизира потребата од еколошко воспитание на луѓето. Ова подрачје се развива во толкава мера што веќе се конституира и педагошка дисциплина во името на еколошката педагогија.

Во својот учебник насловен како “Педагоџија-темелни знаења”, Гудјонс наведува дека просветните работници во

Германија во 1982 година се изјасниле за воведување еколошко воспитание на сите степени на училишниот систем. Меѓутоа, во постојувањето за негово реализирање се развиле три различни дидактички концепти:

- воспитание за околниот свет, кое бара нов однос кон природата и иднината;
- еколошко учење, кое го нагласува развитокот на самообликуваните животни простори;
- екопедагогија, која критички ги преиспитува природните науки и техниката, но и утопистичките проекти.

Повеќе педагошки научници денес се зафаќаат со проблемот на теориското фундаирање на еколошкото воспитание. Сè повеќе се укажува на комплексноста на ова воспитание и на фактот дека тоа има социјална, етичка и естетска димензија.

Бројни современи автори ја нагласуваат потребата од формирање еколошка култура и еколошка свест, не само како процес на формирање систем на знаења за еколошките објекти, процеси, заемното дејство на природата и општеството и рационалното користење на природните ресурси, туку и како свест која го интегрира во себе не само моралното и естетското однесување на индивидуата кон светот туку, во извесна смисла, и човековиот однос кон реалноста.

Во литературата се наведува дека односот на човекот кон природата денес се изразува во три насоки, и тоа:

- утилитарно-практична;
- научносознајна;
- естетска.

Утилитарно-практичниот однос на човекот кон природата е и најстариот однос. Тој се манифестира во непосредно егзистенцијално користење на природата. Ваквиот однос е нормален однос, но во оние случаи кога не постои смислено злоупотребување на природата од страна на човекот.

Научносознајниот однос ги става настојувањата на човекот во служба на развитокот и зачувувањето на разновидноста на биолошкиот свет и притоа создава активен, сознаен и творечки однос на човекот кон природата.

Естетски однос е оној однос кој се појавил во раниот развој на човекот. Тој е елементарен и повеќе утилитарен однос. Подоцна овој однос се менува добивајќи повисоки форми, и се манифестира како естетска култура. Во тој развоен пат овој однос сè повеќе ја губи утилитарноста.

воспитание за
околниот свет

еколошко учење

екопедагогија
утопистички проекти

еколошка култура
и еколошка свест

природни ресурси

утилитарно-практична

современи настојувања

културен однос

суеверие и
мистификација

деградација

Трите наведени односа на човекот кон природата се во постојано менување на самите себеси и на односите кои ги воспоставуваат еден кон друг. Современите настојувања одат кон тоа овие три аспекта на односот на човекот кон природата сè повеќе да се приближат и да се воспостави колку што е можно поурамнотежена релација.

Воспитанието, посебно еколошкото воспитание се смета за еден од патиштата со кои ќе се постигне таквата цел.

Во однос на тоа како да се реализира еколошкото воспитание се наведуваат три основни патишта, и тоа:

- формирање културен однос кај детето и младиот човек во непосредниот контакт со природата, што значи спречување на секакви уништувања и загадувања на природата и нејзино претворање во извор на заразни и други болести;
- систематско формирање систем на знаења за природата, поточно, формирање сознанија за природата за користа која ја има човекот од здравата природа, запознавање со законите на природата, негување на научниот однос кон неа и надминување на секое суеверие и мистификација;
- формирање естетски однос кон природата, грижа и спречување на секаква деградација. Формирање свест за убавината на природата, што го воздигнува човекот над другиот животински свет. Во оваа смисла, еколошкото воспитание има хуманистички карактер и станува компонента на хуманистичката педагогија.

Размисли и одговори: _____

- Објасни го значењето на современата екологија.
- Размисли, зошто педагогијата денес покажува посебен интерес кон екологијата?
- Која дисциплина се формирала како гранична меѓу екологијата и педагогијата?
- На кои релации дејствува педагогијата во односот со екологијата?

4. СИСТЕМ НА ПЕДАГОШКИ ДИСЦИПЛИНИ

ГЛАВА ЧЕТВРТА

Наслови во темата: _____

- Општа педагогија;
- Историја на педагогија;
- Дидактика;
- Методика на наставата;
- Предучилишна педагогија;
- Семејна педагогија;
- Андрагогија (педагогија на возрасните);
- Индустриска педагогија;
- Специјална педагогија;
- Домска педагогија (интернатска педагогија);
- Педагогија на слободно време;
- Училишна педагогија;
- Футуролошка педагогија;
- Методологија на педагогијата;

Педагошката наука е релативно млада општествена наука која својата самостојност ја постигнала во 19 век, кога се одвоила од филозофијата. Од периодот на нејзиното осамостојување до денес, таа развила доста разгранет систем на дисциплини и поддисциплини. Сите тие дисциплини доста се развиле и се осамостоиле во 20 век. Кога се зборува за *педагошки дисциплини* или за *педагошки гранки*, се мисли на сите оние посебни теории кои настанале и настануваат врз основа на потребата подлабоко да се проучи и да се сфати некое подрачје од воспитната дејност. Бидејќи се до денес се развиле повеќе такви дисциплини или гранки, може да се зборува за *систем на педагошките дисциплини*.

Системот на педагошките дисциплини, на одреден начин претставува конкретизација, поблиско и попрецизно одредување на онаа дејност која е предмет на науката која ја

педагошки дисциплини

систем на педагошки дисциплини

опфаќа таа дисциплина. Системот на педагошки дисциплини помага да се согледа попрецизно и посеопфатно областа со која се занимава педагогијата и со која треба да се занимава во иднина.

Педагогијата, како и секоја друга наука, сака сеопфатно да го проучи и да го осознае предметот на своето истражување. Затоа, воспитанието го проучува интензивно, со намера да процикне во неговата длабочина, и екстензивно, со пастојување да зафати што повеќе проблеми и нови подрачја во воспитната работа. Така се проширува и се збогатува вкупниот фонд на педагошките сознанија, се појавуваат нови воспитни подрачја и нови гранки на педагошката наука која ги проучува нив. Ако поединечни гранки или дисциплини се сфатат како науки во потесно значење на терминот наука, тогаш се развива, богати и се проширува системот на педагошката наука. Тоа значи дека системот на педагошката наука не е нешто копечно, дефинитивно, туку константно, со развојот на педагогијата како наука, постојано се развива и се усовршува.

Накратко, колку е развиен системот на педагошката наука толку е развиена и педагогијата како наука, и обратно. Со други зборови, педагогијата како научно подрачје се поистоветува со својот систем.

критериум

Основен проблем, кога станува збор за системот на педагошки дисциплини (гранки), е прашањето за *критериумот* за одредување на проблематиката на секоја посебна педагошка дисциплина, а со самото тоа и класификација на тие дисциплини. Во врска со тоа се јавуваат низа проблеми, низа разлики кои доведуваат до различна класификација на педагошките дисциплини, односно, до *различни системи на педагошките дисциплини*.

различни критериуми

Различните системи на педагошки дисциплини не настануваат само во рамките на различни педагошки концепции туку и во рамките на иста педагогија, во која се користат различни критериуми за класификација на научните дисциплини. Критериумите според кои најчесто се делат дисциплините се: возраста на воспитаникот, местото на остварување на воспитната работа, воспитните фактори (семејство, предучилишни институции, училишта итн.), специфични услови на работа и сл. Во класификацијата на педагошките дисциплини не се применува еден критериум, туку комбинација од неколку критериума.

комбинација
од неколку критериума

Оттука се доаѓа до следниве основни педагошки дисциплини: историја на педагогија (општа и национална историја на педагогија), општата педагогија, семејна педагогија, предучилишна педагогија, училишна педагогија, дидактика, методика, високошколска

педагогија, адултна педагогија или андрагогија, индустриска педагогија, интернатска(домска) педагогија, специјална педагогија, педагогија на слободното време, воена педагогија, футуролошка педагогија, педагошка методологија итн.

4.1. Општа педагогија

Општата педагогија е педагошка дисциплина која се занимава со фундаменталните проблеми на современото воспитание и на педагогијата. Оваа дисциплина се смета за основа на целокупната педагошка наука и на нејзиниот систем на педагошки дисциплини. Поради тоа, општата педагогија се изучува на студиите за педагогија, а е неизбежна и во педагошкото образование на сите наставници и другите педагошки стручњаци.

Постојат разновидни наслови за оваа педагошка дисциплина, односно за нејзината содржина, како, на пр.: теорија на воспитанието, наука за воспитанието, фундамент на воспитанието, увод во педагогијата, општа педагогија I и II дел, а понекогаш општата педагогија се изедначува и со основите на педагогијата што е само еден нејзин дел.

Не постои потполна согласност во поглед на содржините на општата педагогија кај нас и во другите земји.

Често неоправдано се изедначуваат содржините на општата педагогија како научна педагошка дисциплина и како наставен предмет на наставничките факултети.

Исто така, се прави грешка кога се земаат учебниците по педагогија за наставничките факултети како основа за одредување на содржината на општата педагогија како педагошка научна дисциплина.

Општата педагогија како педагошка научна дисциплина ги опфаќа следниве основни подрачја и проблеми:

☞ **Воспитанието како општествена и човекова појава:** неговата природа, карактер и суштина, општествените карактеристики на воспитанието, биолошката заснованост на воспитанието, културната заснованост на воспитанието, односот на воспитанието, човекот и општествената практика и работа, карактеристиките на воспитанието како човекова дејност, особеностите на воспитанието во посдинечните општествени системи, а посебно во Р.Македонија.

☞ **Педагогијата како наука:** настанокот, развитокот и конституирањето на педагогијата како наука, односот на педагогијата со другите науки, создавање гранични дисциплини со тие науки, дефинирање на предметот на

фундаментални проблеми
на современото
воспитание и на
педагогијата

содржина

воспитание

педагогијата
како наука

епистемолошко-
методолошки
проблеми

развиток на личноста

целта како педагошка
категорија

теории и различни
концепции на
воспитанието

систем на образование и
воспитание

педагогијата, основни педагошки категории, поимовно-терминолошки проблеми на педагогијата.

☞ **Методолошки проблеми на педагогијата:** основни епистемолошко-методолошки проблеми, особености на проучување на педагошките појави, законитости и закони во педагогијата и можностите за нивно откривање и утврдување, разновидни методолошки пристапи во проучувањето на педагошките појави, методолошки едностраности, како и методолошки дуализам во педагогијата, факти во педагошките истражувачки методи, техники и инструменти во педагошките истражувања, извештаи за истражувањето и нивното користење, користење статистички математичко-кибернетички постапки во педагошките истражувања.

☞ **Личноста и воспитанието:** неопходност за познавање на воспитанието за да може да се воспитува, различни теории и определби на личноста, основни фактори во развитокот на личноста (наследство, општествена средина, воспитание и творечка активност), еднострани сфаќања за личноста и нејзиниот развиток (биологистички, нативистички, емпиристички, социјални), основни прашања за процесот на развитокот на личноста (етапите на развојот, возраста, индивидуалните особености, природата на развојот и сл.)

☞ **Цели и задачи на воспитанието:** целта како педагошка категорија, конкретизација на целта и создавање систем на задачи, методолошки проблеми при одредувањето и формулирањето на целите на воспитанието, детерминантите на целта на воспитанието, различните теории и сфаќања за целта и задачите на воспитанието.

☞ **Теориите на интелектуалното, моралното, естетското, работното и физичкото воспитание:** во рамките на секое подрачје (теорија) се обработуваат следниве основни проблеми: теориите и различните концепции на воспитанието, односот на тие теории кон релевантните науки (психологија, етика, естетика), целите, задачите, содржината, принципите и методите, облиците и средствата на воспитание на секое подрачје, основни фактори на воспитание, вреднување на резултатите од воспитната работа во секое воспитно подрачје.

☞ **Организација на воспитанието:** значење и потреба од организирање и систематичност во воспитната работа, настанокот и развитокот на системот на школството, образованието и воспитанието, развој на системот на школството и системот на образование и воспитание во Р.Македонија, основни детерминанти на системот на

образованието и воспитанието кај нас, основни принципи на македонскиот систем на образование и воспитание, структурата и основните структурни делови и компоненти на современиот систем на образование и воспитание во Македонија и во другите земји.

☞ **Училиштето како основна воспитна институција и дел од системот на образование и воспитание:** настанок и развој на училиштето, диференцирање на училиштата (видови и типови школи), промени во структурата, организацијата, содржината, односите во работата на поединечни школи, наставникот и другите стручњаци во современото училиште, планирање на работата на училиштето, вреднување на работата на училиштето, односот на училиштето со другите фактори на воспитание и образование, раководење и управување со училиштето, различни современи теории и сфаќања за иднината на училиштето.

☞ **Останатите фактори на воспитание:** семејството, предучилишните установи, детските организации, младинските институции и организации, организации на возрастните и нивниот подмладок, културни и други установи, непосредната општествена средина и воспитанието и средствата за масовна комуникација.

☞ **Основни (општи) прашања на методиката на воспитната работа:** теориски и други основи, содржини, принципи, методи, облици, средства, организација, остварување и вреднување на резултатите на воспитната работа.

Како што се гледа, општата педагогија ги опфаќа битните филозофски, психолошки, социолошки и антрополошки прашања на воспитанието и на педагогијата. Нејзиното познавање, на определен начин, е услов за разбирање и проучување на која било потесна проблематика, односно услов за правилна практична воспитна дејност.

4.2. Историја на педагогијата

Историја на педагогијата е научна дисциплина во системот на педагошката наука која го проучува развојот на воспитанието и образованието во минатото во зависност од промените во општеството: општествената условеност во класното општество и класниот карактер, нивното влијание врз развивањето на општеството, облиците, целите и задачите, содржините, организацијата и методите на воспитание и образование, новите педагошки идеи и дејствувањата на носителите на воспитно-образовната практика, субјектите,

развој на училиштето

фактори на воспитание

методика на воспитната работа

научна дисциплина

историско-педагошки
истражувања

установите, средствата и сите појави кои се во врска со воспитанието и образованието. Соработува со многу релевантни науки. Дел е од општата историја на општеството и посебно дел од историјата на културата.

Целта на историско-педагошките истражувања е откривање, разбирање и толкување (интерпретација) на педагошките идеи и на практиката од минатото, утврдување на причинско-последичните врски помеѓу нив и општеството, следење на педагошките движења и трендови, откривање на противречностите и законитостите во макро и микропроцесите на воспитанието, образованието и педагогијата.

Во тие функции историјата на педагогијата придонесува за напредокот на педагошката теорија и практика, особено теориската и компаративната педагогија. Како наставен предмет во образованието има и воспитно значење давајќи примери од истакнати поединци, професионални групи и движења кои се истакнувале со своите нови, напредни идеи и пожртвувано залагање за доброто на воспитанието.

Резултатите од историско-педагошките истражувања можат да ја осветлат современата педагошка појава и да помогнат во барањето оптимални решенија со критичка примена на најдобрите придобивки од минатото на проблемите, од сегашноста и иднината; со цел да се спречат повторувањата на заблудите и грешките.

извори за проучување

Изворите за проучување на педагошкото минато можат да бидат примарни: оригинални документи, писма, прописи, закони, фотографии, мемоари, оригинални дела на педагошки писатели и друго; и секундарни(изведени), изработени врз основа на примарните извори (описи и анализи на документи). Има и терцијарни извори, изработени врз основа на секундарните извори. Со користењето на биографската метода во историјата на педагогијата, се проучува животот и работата на истакнатите педагози-наставници, со што се доаѓа до вредни податоци значајни за педагошката наука.

биографска метода

општа и национална

Историјата на педагогијата може, по својот предмет, да биде општа (странска, светска) и национална (регионална и локална). Во оваа научна дисциплина се истакнале голем број германски, француски, англиски, руски и полски научници.

4.3. Дидактика

Зборот дидактика потекнува од грчкиот збор *didasko* што значи поучувам. Во педагошката терминологија Ратке и Коменски го вовеле овој поим уште во XVII век. Под поимот

дидактика, Ратке подразбирал вештина на поучување во науките, јазиците и умеењата.

Коменски во своето дело *“Голема дидактика”* (Didactica magna) зборува за општа вештина или за тоа **“како треба сите да се поучуваат во сè”**. Определбата на дидактиката како поучување во сè е преширока, односно, поучувањето може да се однесува само на образованието, а не и на воспитанието, затоа што вербалното поучување во воспитанието се сведува на догматизам карактеристичен за црквата.

Затоа, кон крајот 19 и почетокот на 20 век, предметот на дидактиката се ограничува само на образованието, и тоа во состав на наставата. Со понатамошното проучување на оваа проблематика се констатирало дека наставата мора да биде единствен воспитно-образовен процес. Критиките биле насочени кон прашањето за односот на образованието и воспитанието воопшто, па оттаму и за нивниот однос во наставата.

Ограничувањето на предметот на дидактиката на подрачјето на образованието, односно на подрачјето на наставата, само во наставата, односно во училиштето, било разбирливо во времето кога било организирано масовно образование. Меѓутоа, во првите десетлетија од 20 век, а и денес систематското образование значително се проширува и надвор од рамките на редовната настава и редовното школување. Образованието денес станува перманентен процес во животот на човекот, па оттаму и насловот перманентно образование, повратно образование, доживотно образование.

Поради тоа, дидактиката повеќе не можеше да се ограничи само на поучување во образованието и во редовната настава туку мораше својот предмет на поучување да го прошири на целиот систем на образование. Со проширување на предметот на дидактиката, почнува да се намалува дилемата: дали предметот на дидактиката е поучување во наставата или во образованието.

Некои автори оваа дилема едноставно ја надминале со спојување на тие две алтернативи, дефинирајќи ја дидактиката како теорија на наставата и теорија на образованието воопшто. Проширувањето на образованието на целиот човеков век, односно на сите периоди од неговиот живот, условило и диференцијација на дидактиката на предучилишна, основно-школска, средношколска, високошколска и андрагошка дидактика.

Од друга страна, земајќи го в предвид општественото значење на образованието воопшто, се смета дека дидактиката сама за себе не може да ги реши сите сложени прашања на човековото образование без помош на другите науки. Затоа, напоредно со процесот на диференцијација се спроведува и

дидактика

Коменски

поучување во сè

перманентно образование

теорија на наставата
теорија на образованието

историски причини

осцилации
во третманот на
дидактиката

современо
образование

наставен предмет
воспитно-образовно
подрачје

процесот на интеграција на дидактиката со другите науки, односно со оние сегменти каде што дидактиката е немоќна. Така денес се изградува филозофска дидактика, комуникациска дидактика, медиска дидактика, драматуршка дидактика, алгоритамска, теледидактика и глотодидактика.

Изразот дидактика е воведен поради некои историски причини од страна на Ратке и Коменски и се задржал како термин до денес на германското и словенското јазично подрачје. Меѓутоа, под влијание на продорот на новата педагошка терминологија од англосаксонското јазично подрачје, изразот дидактика се потиснува, па дури постои тенденција да се напушти поради историската преоптовареност.

Во една ваква ситуација, бројни се осцилациите во третманот на дидактиката во однос на нејзиниот наслов и предмет, а отворено се искажува и скепса во нејзиното понатамошно егзистирање. Напротив, излезот од тие бројни дилеми се пронаоѓа во тоа што поединечни проблеми на современото образование во различни животни и општествени ситуации се проучуваат аналитички и креативно интердисциплинарно се решаваат, од аспект на современите општествени потреби. Денес тоа се бројните прашања и дилеми за содржината и начинот на современото образование во училиштето и надвор од него, директно проучување на наставникот и самообразование, институционализирано и неинституционализирано образование.

Дидактиката мора да биде отворена кон бројните општествени потреби и научни иновации, кои непосредно придонесуваат за унапредувањето на образованието во општеството. Во таа смисла, нејзиното интегрирање и комплементирање со теоријата на воспитанието во продуктивна синтеза постепено создава потполн и современ систем на научни сознанија, значајни за целокупната педагошка теорија и практика.

4.4. Методика на наставата

Методиката на наставата е педагошка дисциплина која ги проучува законитостите на воспитанието и образованието на еден наставен предмет, односно на едно воспитно-образовно подрачје.

Методиката може да се расчлени според наставните предмети. Според тоа, има онолку методики колку и наставни предмети. Може да се расчлени според степенот на образование, има повеќе методики на еден наставен предмет кои се јавуваат на повеќе степени на образование. Така, постои методика на елементарната математика (од I до IV одделение на основното училиште), методика на основношколската математика,

методика на средношколската математика и методика на високошколската математика.

Во предучилишното воспитание нема наставен предмет, туку содржините се групирани во воспитно-образовни подрачја. Врз основа на тоа, конституирани се методики на воспитно-образовни подрачја.

Методиката на соодветен начин е поврзана со сите педагошки дисциплини, како со дисциплините кои овозможуваат пошироко и подлабоко согледување на воспитно-образовните проблеми од науките (филозофија, логика, социологија, психологија, кибернетика) така и со оние научни дисциплини и научни подрачја од кои се земаат содржините, наставните програми на одреден наставен предмет, односно, на воспитно-образовното подрачје. Поради тоа претставува творечка синтеза на педагошките и другите сознанија релевантни во процесот на воспитание и образование. Во минатото кога наставата била единствен облик на воспитно-образовна работа во училиштето, методиката се однесувала само на наставата, па оттаму синтагмата *методика на наставата*.

Меѓутоа, денес, кога во училиштето, освен настава, постојат и други облици на воспитно-образовната работа (слободни активности, производствена работа и друго), методиката има пошироко значење и ги опфаќа сите облици на воспитно-образовна работа кои се темелат на соодветните содржини.

Методиката ги опфаќа сите содржини кои се однесуваат на неа самата, на конкретниот наставен предмет, на остварувањето на воспитанието и образованието на тој предмет, односно во воспитно-образовното подрачје. Во тоа влегува: поим и задачи на методиката, поим на наставниот предмет, односно на воспитно-образовното подрачје, задачите на наставниот предмет, изборот на содржини, сознанија аспекти на воспитанието и образованието на конкретниот наставен предмет, планирање на воспитно-образовната работа, тек на процесот на воспитание и образование, извори на знаења, социолошки облици на работа, специфичности на примена на методите, организација на воспитно-образовната работа, вреднување на воспитно-образовната работа и другите содржини кои овозможуваат решавање на воспитно-образовните проблеми на теориско и практично ниво.

4.5. Предучилишна педагогија

Мисли за воспитанието за децата од раната возраст можат да се најдат уште во Античка Грција во делата на Платон и Аристотел. Низ историјата се среќаваат значајни идеи за воспитанието на децата од раниот период кај хуманистички

воспитно-образовни
подрачја

наставни програми

училиште

воспитно-образовна
работа

хуманистички
ориентирани мислители

детски градинки

предучилишни
установи
згрижување

футуролошки аспект

ориентираните мислители: Јан Амос-Коменски, Џон Лок, Жан-Жак Русо, Јохан Хајнрих-Песталоци, како и кај социјалтопистите, посебно кај Шарл Фурие и Роберт Овен.

Меѓутоа, како зачетник на предучилишното воспитание се смета Фридрих Фребел, кој прв отворил детски градинки. Посебен придонес за конституирањето на предучилишната педагогија како научна дисциплина има Марија Монтесори, која се обидела својот систем на предучилишно воспитание да го заснова на научна основа.

Интензивниот развој на предучилишната педагогија започнува пред неколку децении, а за таквото нејзино осамостојување влијаеле низа фактори, како, на пример: зголемениот интерес за детето и за неговото детство, созревањето, развитокот, воспитанието и образованието, а е последица и на интензивниот развиток на психологијата, посебно на развитокот на развојната психологија и на развитокот на педијатријата. Потребата за конституирање на една посебна педагошка дисциплина која ќе се занимава со воспитание и образование на децата пред нивното поаѓање на училиште, е условена и од интензивниот развиток на мрежата на предучилишните установи, како последица на потребата од згрижување на децата во оној период од денот кога и двајцата родители се наоѓаат надвор од домот (на работа).

Бидејќи брзо се дојде до заклучок дека традиционалните школски методи и содржини, како и начините на организација на животот и работата во училиштето не соодветствуваат со потребите на децата од раната возраст, се постави барањето за конституирање на посебна теоретска и практична дисциплина која ќе се занимава со оваа проблематика. Така, во рамките на педагогијата како наука се конституира предучилишната педагогија, како дисциплина која ги проучува специфичностите на воспитниот процес во раната возраст, односно раѓањето на детето, па сè до неговото поаѓање во школо.

Предучилишната педагогија ги собира и ги опишува фактите за појавите и процесите во областа на воспитанието на децата од раната возраст, ги утврдува законитостите во тие појави и процеси, ги открива причинско-последичните односи кои владееат во нив, нив ги воопштува во ставови и ги класифицира во теориски систем.

Притоа таа ги зема во прдвид барањата за смислата и целта на појавите кои ги проучува и за начините на влијанијата кои придонесуваат за нивно менување во бараниот правец.

Предучилишната педагогија има и свој футуролошки аспект и, врз основа на утврдените законитости во својот домен и увид во пошироките општествени движења и стремежи,

предвидува какво ќе биде воспитанието на децата од раната возраст во иднина.

За таа цел предучилишната педагогија разработува сопствени истражувачки методи со кои доаѓа до специјалните сознанија во својот предмет. Оттука основна задача на предучилишната педагогија е: како да дојде до вистината за детето како сегмент од човековата практика, т.е. за воспитанието на децата од раната возраст и за факторите на посредно или непосредно влијание врз развојот на децата од оваа возраст.

Но, како развојно-нормативната научна дисциплина, предучилишната педагогија не се задоволува само со опишување на стварноста и со разработка на теориските ставови туку настојува плански да ја менува, а и да ги предвидува последиците од своето дејствување.

Затоа една од основните задачи на предучилишната педагогија е да поставува барања за воспитната работа и во облик на принципи и правила да ги разработува целите на воспитанието на децата од раната возраст со цел да ја унапреди воспитно-образовната работа.

Предучилишната педагогија ги проучува и ги воопштува позитивните искуства, ги согледува практичните проблеми и предлага решенија за нив, ги разработува содржините.

Понатаму, таа се грижи за пренесување на своите достигнувања во практиката, за нивна конкретизација и примена, ги следи резултатите од таквата примена и доаѓа до позитивни информации кои се во функција на понатамошното усовршување на теоријата и практиката на воспитно-образовната работа со деца од раната возраст. Како вредносно ориентирана, предучилишната педагогија и критички е насочена како кон предметот на своите истражувања така и кон сите, т.е. и кон теориските, филозофските и општествените основи од кои поаѓа. Тоа значи дека таа критички ги преиспитува теориските ставови, ја проучува практиката и укажува на недостатоците и во теоријата и во практиката.

Критериумот според кој предучилишната педагогија го зазема своето место во системот на педагошките дисциплини, е возраста на децата. Таа ги проучува сите фактори кои влијаат врз развитокот на децата од оваа возраст, и тоа: семејството, предучилишните установи и другите организирани фактори кои вршат интенционално влијание врз развитокот и воспитанието на децата од раната возраст.

На овој начин педагогијата се вкрстува со семејната педагогија. Понатаму таа е во врска со психологијата (развојна психологија) социологијата, антропологијата, биологијата, медицината и со другите науки кои се занимаваат со

истражувачки методи

развојно-нормативна
научна дисциплина

позитивни информации

фактори

интенционално влијание

дејствување врз
детскиот развој

проблемите на децата од раната возраст. Притоа предучилишната педагогија ги разгледува оние аспекти кои се однесуваат на воспитанието на децата од оваа возраст и на потребата од дејствување врз детскиот развој.

Предучилишната педагогија е во тесна врска со повеќе педагошки дисциплини и влегува во интердисциплинарен однос со нив, бидејќи предучилишниот период е подготовка на децата за пивно успешно поаѓање во училиште.

посебни дисциплини

Предучилишната педагогија е тесно поврзана и со училишната педагогија. Понатаму таа е свртена и кон општата педагогија, затоа што третманот на специфичностите на оваа воспитна проблематика се засноваат врз општите цели и задачи со кои се занимава и општата педагогија.

Во рамките на предучилишната педагогија се развиваат и посебни дисциплини, како: методика на предучилишно воспитание, методика на музичкото, на ликовното, на физичкото воспитание, методика на запознавање на децата со природната средина, методика на елементарната математика, методика на говорот и слично.

развој на детето

Во оваа смисла, предучилишната педагогија е во тесна врска и со дидактиката и со методиката. Денес постојат мошне богати сознанија за развојот на детето, меѓутоа податоците до кои дошле другите науки често меѓусебно се противречни и фрагментарни. Оттаму задачата на предучилишната педагогија е да ги собира, вообличува, интерпретира и да врши синтеза помеѓу нив од предучилишен агол, поврзувајќи ги во квалитативно нова целина која ќе овозможи со поголема сигурност да се дејствува врз развојот и учењето на децата од раниот предучилишен период.

4.6. Семејна педагогија

семејно воспитание

Семејната педагогија е една од помладите педагошки дисциплини. До неодамна проблемите на семејното воспитание главно се разгледуваа во рамките на општата педагогија.

Размислувања за семејното воспитание сретнуваме низ целиот развиток на педагошката мисла и практика. Меѓутоа, во различни учења и во различни периоди, семејното воспитание добива различен третман. Така, во учењето на Фројд и Адлер семејството се третира како единствен воспитен фактор од кој зависи целокупниот развиток на личноста на човекот.

семејство

Таков третман добива семејството во учењето на Фројд. Според него, личноста се формира во првите пет години од детството, а тоа е оној период кога детето се воспитува во

семејството. Сосема спротивни гледишта и настојувања сретнуваме во периодот меѓу двете светски војни во земјите на средна Европа и по победата на Октомвриската револуција во СССР, кога, напоредно со процесот на воспитанието, евидентни се и настојувањата да се одземат децата од семејството и да се воспитуваат во детски домови или интернати. Треба да се каже дека истражувањата кои подоцна се вршеле покажале дека децата кои се развивале одвоени од семејството покажувале заостанување во однос на физичкиот и на менталниот развој споредено со развојот на децата кои растеле во просечни семејства.

Современата педагогија ги отфрла првите настојувања како екстремни и неприфатливи и го разгледува семејството како еден од факторите од кои зависи правилниот психофизички развој на децата. И во нашата педагошка теорија, во зависност од различните општествени услови, семејното воспитание има различен третман. Така, по победата на Социјалистичката револуција во првите повоени години, на семејството и семејното воспитание не им се обраќало никакво внимание, затоа што се сметало дека семејството негативно влијае врз младите луѓе.

Во педагошката теорија семејното воспитание добива адекватен третман, се вршат бројни истражувања кои семејството го разгледуваат од социолошки, педагошки и психолошки аспект. Таквата поставеност на семејното воспитание условува посебен развој на оваа воспитна област и конституирање на семејната педагогија како посебна педагошка дисциплина.

Основни проблеми со кои се занимава семејната педагогија, пред сè, се: улогата и значењето на семејната средина како воспитен фактор; семејните односи и нивното влијание врз воспитанието на децата, и тоа односи меѓу: родители-деца, маж-жена, сестра-брат, брат-брат, сестра-сестра, брат-сестра, и нивното влијание врз развојот на младите. Семејната педагогија ги проучува и прашањата за семејната атмосфера и пејзиното влијание врз развојот на децата, врз социјалниот статус и образованието на родителите и нивното влијание врз воспитанието на децата, нарушените семејни односи и нивното негативно влијание врз воспитанието на децата, влијанието на дефицитарните семејства и проблемите во однос на воспитанието на децата.

4.7. Андрагогија (педагогија на возрасните)

Андрагогијата претставува педагошка дисциплина која се занимава со образованието и воспитанието на возрасните. Историските корени на андрагогијата можат да се најдат во

правилен психофизички
развој на децата

семејна средина
семејни односи

семејна атмосфера
родители

образование и
воспитание на
возрасните

андрагогија
педагогија на возрасните

предмет на андрагогијата

андрагошки дисциплини
научен систем

античката цивилизација и во идеите за образованието и воспитанието на античките мислители, посебно кај Платон и кај Аристотел. Настанокот на поимот андрагогија се врзува со Платоновото сфаќање за воспитанието во сите периоди од човековиот живот. Андрагогијата го доживува вистинскиот развој во работничкото движење, во чие крило се развива интензивната пракса- институционална и неинституционална.

Во првите децении на XX век се зацврстиле два термина во однос на насловот на дисциплината која го проучува воспитанието и образованието на возрасните, и тоа: андрагогија и педагогија на возрасните. Имало настојувања да се користат и други термини, како, на пр.: социјална педагогија, адултологија, но во научна смисла не биле прифатени. Андрагогијата се повеќе се зацврстува во наставните планови на универзитетите. Поимот андрагогија е изведен од зборот *aner-andres* што значи човек-маж и *ago-agein* што значи водам- водиш. Поимите во историски след се трансформираат и по својата длабочина и по опфатеност, што значи дека андрагогијата денес без резерва го опфаќа воспитанието и образованието и на жените.

Андрагогијата, значи, ги проучува проблемите на образованието и учењето на возрасните. Во предмет на андрагогијата ги вклучуваме: образованието, воспитанието и учењето. Учењето не може да се одземе од предметот на андрагогијата, затоа што учењето е срж на образованието.

Предмет на андрагогијата е возрасниот човек и околноста во кои се случува неговото образование, без разлика дали тие окожности се од социјален и индивидуален карактер или се работи за организирани облици, или за самонасочено учење и образование.

Кај некои автори, посебно кај оние од САД, андрагогијата се одредува како наука или вештина. Таквата определба е надмината и означува традиционално гледање на науката. Научните знаења можат да бидат корисни за андрагозите, за ефикасно управување на образовните процеси во целина, но тоа не е битна задача на андрагогијата.

Битна задача на андрагогијата е истражувањето на законитостите во образованието и учењето на возрасниот човек во формални и неформални облици во кои таквата дејност се остварува. Таквите задачи се однесуваат и на индивидуата и на нејзиниот психофизички развој, на нејзиниот интелектуален развој во различни старосни периоди, но и на социјалните окожности во кои се случува образованието и учењето на возрасниот човек.

Класификацијата на андрагошките дисциплини зависи од критериумите кои ги применуваат поединечни автори, но тие критериуми не се единствени. Научниот систем на

андрагогијата го сочинуваат следниве дисциплини: општа андрагогија, андрагошка дидактика, историја на андрагошките идеи, компаративна андрагогија, андрагогија во услови на работа, воена андрагогија, андрагогија на слободното време, андрагогија на масовни комуникации и семејна андрагогија.

Андрагогијата ги користи резултатите од оние истражувања кои даваат голем придонес за проучувањето на човекот како природно и општествено суштество. Во таа смисла соработува со социологијата, економијата, психологијата, посебно со социјалната психологија, со филозофијата, посебно со етиката и логиката, со историјата, кибернетиката, биологијата, физиологијата, хигиената и геронтологијата. Без сознанијата од овие науки и дисциплини, андрагошките феномени не можат успешно да се толкуваат пошироко во филозофски, социјален и психолошки контекст.

4.8. Индустриска педагогија

Индустриската педагогија е таква педагошка дисциплина за која може да се каже дека е на почетна фаза од нејзиното конституирање. Потребите и тенденциите околу нејзиното формирање како теоретска и практична дисциплина се големи, рзални и очигледни. Имено, денес доста се работи на прашањата кои се врзани со проблемите на воспитанието и образованието на индустриските занимања, и затоа ова педагошко подрачје се нарекува индустриска педагогија.

Проблематиката на стручното образование, т.е. оспособувањето за одредена струка и занимање долго не беше предмет на проучување на педагошката наука, и тоа како последица, најмногу, на ситуацијата: стручното образование да се извршува во непосредниот процес на работа, како што беше изучувањето на занаетите. Во овој процес повеќе се одело на вежбање на одредени работно-професионални вештини и навики, а помалку на усовршување на знаењата кои претставуваат основа за професионалното оспособување. Дури со почетокот на индустриската револуција се појавила потребата работникот, покрај определените вештини потребни за извршување одредена работна дејност, да поседува и елементарно општо образование. Подоцна се развиваат посебни служби кои се во функција на примарните, секундарните и терцијарните дејности кои се занимаваат со развитокот на науката, техниката, а со тоа доаѓа до значителни промени во карактерот на работата. Сето тоа условило потреба од поинакво образование и оспособување за струки и занимања. Во оваа смисла се отвораат стручни училишта на различни нивоа.

воспитание и образование
на индустриските
занимања

стручно образование

оспособување за струки
и занимања

Карактеристично за стручните училишта било тоа што при оспособувањето за струки и занаети, акцент се ставало на практиката. Индустриската педагогија покажува еден вид развиток, најпрво во високоразвиените земји во Европа и САД. Значи, потребата за развивање на индустриската педагогија како посебна педагошка дисциплина е голема, а проблематиката со која таа се занимава е широка и разновидна.

Пред сè, таа се запимава со содржините на образованието, со методичките и дидактичките прашања: проблеми врзани со поставата на стручните училишта, нивната организација, начините, принципите, методите на работа, проблемот на односот на општото и стручното образование, производствената практика, практичната работа на учениците итн.

Оваа педагошка дисциплина се занимава и со другите облици на оспособување за работа, низ работа, оспособување по пат на семинари, курсеви, предавања и други облици кои се надвор од училиштето.

Така поставена индустриската педагогија е во тесна врска со стопанската андрагогија, но и со општата педагогија, со андрагогијата и со педагогијата на слободното време.

4.9. Специјална педагогија

Специјалната педагогија ги проучува проблемите на децата со пречки во видот (слепи деца, слабовидни деца), со пречки во слухот (глуви, наглуви), со пречки во говорот (нарушувања во изговорот), децата со телесна инвалидност, со пречки во психичкиот развој (лесно и умерено ретардирани), со проблематично однесување (социјално неприлагодени и емоционално нестабилни деца и млади), оние деца кои имаат поголеми нарушувања, а во поново време ги опфаќа и оние деца со специфични тешкотии во учењето.

Кај некои англисаксонски автори, подрачјето на специјалното воспитание се пренесува и на деца кои значително отстапуваат, во позитивна или во негативна смисла, од стандардната популација. Тука се вбројуваат и надарените и талентирани деца, за кои е воведен поимот - исклучителни деца, кој, како поим, не е прифатен кај нас.

Целта на специјалната педагогија е обезбедување многустреп развој на личноста на детето, и тоа во границите на неговите можности. Во суштина, специјалната педагогија се занимава со воспитанието, образованието и професионалното оспособување на децата и младите со пречки во психофизичкиот развиток, но и со

проблемите кои се однесуваат на етимологијата и сензацијата, како и на симптоматологијата на различните пречки во психофизичкиот развој кај децата и младите.

Сите овие проблеми се засноваат на два основни процеса:

- процесот на хабилитација;
- процесот на рехабилитација.

Покрај ова, специјалната педагогија го насочува својот предмет на учење и на проблемите кои се однесуваат на медицинскиот аспект на специјалното воспитание.

Во нашата педагошка теорија и практика, под влијание на досегашната советска педагогија, се јавиле и такви настојувања специјалното воспитание да се одвои од педагогијата и да стане предмет на една посебна дисциплина, т.н. дефектологија.

Треба да го нагласиме и тоа дека во западната педагогија специјалното воспитание е дел на педагогијата и предмет на специјалната педагогија, затоа што проблемите на воспитанието и образованието на децата и младите со пречки во психофизичкиот развој претставуваат само еден сегмент на воспитната проблематика.

Поради специфичностите на различните пречки (кои ги напоменавме однапред), специјалната педагогија понатаму се дели на:

- **тифлопедагогија** - која се занимава со проблемите на воспитанието, образованието и професионалното оспособување на слепи деца и деца кои послабо гледаат;
- **сурдопедагогија** - која се занимава со проблемите на воспитанието, образованието и професионалното оспособување на глуви деца;
- **логопедијата** - која се занимава со проблемите на воспитанието, образованието и професионалното оспособување на деца со говорни мани и со методите за нивно отстранување;
- **олигофрена педагогија** - која се занимава со проблемите на воспитанието, образованието и професионалното оспособување на децата со пречки во менталниот развој.

Во специјалната педагогија се одвоила и посебна дисциплина наречена педагогија на социопатските деца и млади, која се занимава со проблемите на децата и младите кои покажуваат антисоцијално однесување, воспитна запустеност и деликвенција, и таканаречена медицинска педагогија, која се

хабилитација
рехабилитација

дефектологија

воспитание, образование
и професионално
оспособување

педагогија на
социопатските
деца и млади

занимава со проблематика на хоспитализираните деца и млади кои се сместени во болница за пократок или подолг временски период.

4.10. Домска педагогија (интернатска педагогија)

Домската педагогија е млада педагошка дисциплина. Може да се каже дека подолго време педагозите посветувале повеќе внимание на практичната воспитна работа со децата сместени во домови, отколку на научно разработување на оваа проблематика.

домови

Постојат повеќе видови домови:

- детски;
- ученички;
- младински;
- студентски.

Најчесто децата сместени во домовите ги посетуваат основните, средните, вишите школи и факултетите, а останатиот дел го поминуваат во домот. Оттука може да се каже дека, во извесна смисла, домот на децата и младите кои се школуват надвор од местото на живеење им претставува замена за семејството.

Треба да се нагласи дека проблемите со кои се занимава домската педагогија не се само проблеми врзани исклучително за сместувањето и згрижувањето на децата и младите и за пивната исхрана. Тие денес претставуваат перазделен дел на системот на воспитанието и образованието.

неразделен дел на
системот на воспитание
и образование

Оттука домската педагогија се занимава со сите проблеми врзани за воспитната работа во услови на домско живеење.

Во оваа смисла таа ги опфаќа проблемите на организационата поставеност на ученичките домови, учењето, забавата, управувањето и раководењето со домовите и сл., таа ги проучува сите оние проблеми кои се врзани за целокупниот живот и работа во домовите.

4.11. Педагогија на слободно време

Педагогијата на слободното време се занимава со проучувањето на педагошките аспекти на слободното време на младите, поточно, оваа педагошка дисциплина се занимава со општите законитости и постапки кои поблиску ја толкуваат, проучуваат и ја истражуваат воспитната работа во слободното време.

слободно време на
младите

воспитна работа во
слободното време

Слободното време е составен дел од човековата активност, време надвор од професионалните, семејните и општествените обврски, во кое поединецот по своја волја ги одбира облиците и содржиците на одморот, разонодата и на творештвото.

Од аспект на детето, слободното време е она време во текот на денот кога се преплетуваат бројни и разновидни влијанија и содржини, позитивни и негативни, организирани и спонтани, кои го дополнуваат или го рушат она што го даваат семејството и училиштето.

Педагогичката на слободното време има свои специфични задачи, а тоа се:

- проучување, истражување и развивање на теоријата на воспитанието во слободното време;
- проучување и толкување на разновидните влијанија на слободното време врз развитокот на личноста;
- определување на целите, содржините, принципите, методите, организацијата и факторите на воспитание во слободно време и за слободно време;
- анализа на постоечката состојба во нашата педагошка теорија и практика и можности за нејзино унапредување;
- оспособување кадри за потребите на подрачјето на слободното време, кои ќе се занимаваат со научноистражувачка работа и изработка на предлог-програми за студии на педагогија на слободно време;
- проучување на педагошките аспекти и вреднување на постојните општествени и материјални услови за реализација на активностите во слободното време;
- развивање на адекватна научноистражувачка методологија за педагогијата на слободното време и за нејзино поврзување со другите науки.

Ваквата определба има посебно значење, затоа што стекнатата **култура на користење на слободното време** во периодот на детството станува трајна карактеристика на човекот во подоцнежните години од неговиот живот.

4.12. Училишна педагогија

Училишната педагогија како педагошка дисциплина се занимава со теоријата на училиштето како специфична воспитно-образовна институција или работна организација.

Таа ги проучува воспитно-образовните задачи на поединечните видови училишта (типологија на училишта), се занимава со нивната положба во училишниот воспитно-образовен систем, односите на училиштето и општеството, училиштето и државата, училиштето и

аспект на детето

специфични задачи

култура на користење на слободното време

теорија на училиштето

црквата и другите општествени фактори во зависност од структурата на општеството, специфичните можности и недостатоци на училишното воспитание и образование, односно училиштето и животот, социјалната структура на учениците и наставниците.

училиштето

Посебно се занимава со прашањата за финансирање, управување и надзор на училиштето, задачите на просветно-педагошката служба и школската инспекција. Во ова влегуваат и прашањата за правилното регулирање на надворешните и внатрешните односи на училиштето, ученичкото самоуправување и сл.

Училишната педагогија има најмногу допирни точки со дидактиката, но е потснa од неа и не ги проучува сите облици на образование и учење како дидактиката и, истовремено, е поширока од неа по својот предмет, затоа што опфаќа и прашања кои не се предмет на дидактиката.

реализација на
наставниот план и
програма

Така, во предметот на училишната педагогија влегуваат и прашања од структурата и реализацијата на наставниот план и програма, организација на наставата и другите подрачја на работа во училишната примена на наставните методи, средства, опрема и простории за целокупната работа на училиштето.

настава, слободни
активности

Посебно се занимава со прашањата на меѓусебните односи на поединечните компоненти на школскиот живот и работа (настава, слободни активности и др.), односите наставник-ученик, наставник-родител, улогата на директорот, педагошкиот совет и другите стручни органи на училиштето.

Понатаму се занимава со прашањата за професионална ориентација, понекогаш и со прашањата за вработување на завршените ученици во повратна врска со задачите на одредено училиште и корсгирање на уписната политика на тоа училиште.

Училишната педагогија има допирни точки со економијата на образование, социологија на училиштето, социјалната психологија, со правото, медицината и архитектурата и со некои други науки кои ги проучуваат одредените аспекти на животот и работата во училиштето.

4.13. Футуролошка педагогија

Оваа педагошка дисциплина ги истражува смислата и перспективите на воспитанието во иднина. Врз основа на познавањето на сегашноста на воспитанието ги поставува насоките за иднината.

воспитна работа
перспективи

Бидејќи денешните учници и воспитаници ќе живеат и ќе дејствуваат во иднина, целокупната воспитна работа мора да ги уважува насоките и перспективите на футуролошката педагогија.

4.14. Методологија на педагогија

Претставува педагошка дисциплина која ги проучува постапките на педагошките сознанија, особено сознано-теоретските, основните методи, постапки и техники од кои се поаѓа, односно кои се употребуваат при конституирањето на педагошката теорија и на научните закони на тоа подрачје.

Подрачјето на методологијата на педагогијата е интердисциплинарно. Тоа се однесува на основата на таа дисциплина, како и на објектите на истражувањето.

Една од појдовните точки на методологијата е филозофската дисциплина: теорија на сознанието. За решавањето на поединечни методолошки проблеми, релевантни се и антропологијата, социологијата, историјата, психологијата, биологијата, математиката и кибернетиката.

Интердисциплинарноста во однос на објектот на истражување поаѓа од тесната поврзаност и условеност на воспитно-образовната дејност со останатите подрачја од човековото живеење (интердисциплинарни педагошки истражувања).

Размисли и одговори!

- Зошто педагогијата како наука развила систем на педагошки дисциплини или гранки?
- Анализирај ги содржината и предметот на проучување на секоја педагошка дисциплина.
- Која педагошка дисциплина, според твоето мислење, уште ќе се развива и диференцира? Зошто? Објасни.

методи, постапки и техники

интердисциплинарно

теорија на сознанието

педагошки истражувања

педагошки поими

основни категории

воспитание
најопшт поим

Од многубројните прашања кои се значајни за сфаќањето на темелните определби на педагошката наука е и прашањето за основните педагошки поими. Во однос на ова прашање кај педагозите постојат разлики во определувањето на тие основни педагошки поими, па оттука и разлики, воопшто, кон определувањето на педагошката наука во целост.

Постојат два основни меѓусебно зависни и условени педагошки процеси кои се истовремено и две основни категории на педагогијата, тоа се воспитанието и образованието.

Во педагошката наука **воспитанието** претставува најопшта категорија, најопшт поим. Со него се определува педагогијата како наука и се определува нејзиниот предмет.

Воспитанието се однесува на сè што е човечко, свесно, намерно, систематски и организирано влијание на планот на формирањето на личноста, на сè што организира општеството во однос на воспитаникот, на сè што презема самата личност, личност која се развива и се формира во околности на сè едно конкретно општество.

Поимот **воспитание** е смислено оформен и во секојдневниот живот, па се смета дека е доста едноставен. Разликите помеѓу таквата едноставност и реалната суштина се многу големи, корелацијата помеѓу нивната сличност (поимовна) и нивната суштина се движи од едвај приметлива до насочена. Тука се наоѓа и еден од проблемите во процесот на создавање на воспитанието, но и голем проблем во теоријата и практиката на воспитанието. Суштината на кој било облик на човековото однесување никаде и никогаш не е проста, дури ниту во едноставната фраза “се извинувам” (на пр., кога неочекувано ќе згаземе неког во автобус). Фразата “се извинувам” значи одраз на состојба во свеста и култивирање на навиките на човекот низ историјата на општествениот живот. Исто така, поимот хуманост вклучува цел ланец на поими: толеранција, разбирање, почитување, солидарност, сочувствување и сл.

хуманост

основен педагошки поим

Образованието како втор основен педагошки поим, се определува како педагошки процес кој е во функција на збогатување на човешките сознанија. Образованието опфаќа усвојување одреден систем на знаења, формирање практични умеења и навики, а тоа е претпоставка и темел за развој на интелектуалните сили и способности, за обликување научен поглед на светот, за поврзување на знаењата со практичната, професионалната и која било друга дејност.

Во педагошката литература постојат доста несогласувања во толкувањето и значењето на поимите воспитание и образование и за нивниот меѓусебен однос. Многу педагози не прават јасна разлика помеѓу процесот на воспитание и процесот на образование. Некои од нив под воспитание подразбираат само воспитание на младата генерација, некои под воспитание подразбираат само еднонаочен процес од воспитувачот кон воспитаникот, некои воспитанието и образованието го сведуваат само на подготовка за живот, запоставувајќи ги другите компоненти на тој процес и ограничувајќи ги овие два поима само на почетните периоди од развитокот на една индивидуа. Кај нас често се зборува за воспитание во поширока смисла на зборот, кое ги опфаќа сите воспитни влијанија, цел процес на формирање на личноста, и воспитание во потесно значење, кое се однесува само на некои влијанија (морално, естетско...). Исто така, постојат разлики и во третманот на содржините кои се опфатени со категоријата воспитание, односно образование. Во доста случаи образованието се одредува и како процес на стекнување знаења, но и како процес на изградување навики и умеења и како процес на формирање на погледот кон светот. Некои педагози последните две компоненти ги сметаат за составен дел на процесот на воспитание, а не на процесот на образование.

Сепак, може да се констатира дека повеќе автори сметаат дека воспитанието е најширок и најсоопфатен педагошки процес и поим кој содржи и опфаќа образование (како потесен процес и поим).

Во поновата педагошка литература се среќаваме со обиди да се реши проблемот помеѓу овие два основни педагошки поима преку странскиот збор едукација, со што се кажува дека тоа е повисок сроден поим кој ги опфаќа и образованието и воспитанието. Меѓутоа, со една ваква ситуација се создаваат уште поголеми компликации во определувањето на основните педагошки поими, а вредноста на јазикот се потценува.

Образованието и воспитанието сочинуваат дијалектичко единство и меѓусебно условен процес и не можат да постојат едно без друго, без нивно единствено дејствување не можат да се постигнат саканите резултати.

Во секојдневниот живот често среќаваме луѓе кои имаат образование, но не се воспитани, и обратно, некои кои немаат образование, но се воспитани. И покрај тоа што поседуваат образование, за овие личности велиме дека не се формирани во целина, и на тој начин нивната стручност не може да се реализира како општочовечка вредност.

образование

процес на воспитание
и процес на образование

воспитание во поширока
смисла на зборот
воспитание во потесно
значење

едукација

дијалектичко
единство

Покрај овие два основни педагошки поима, се јавува и наставата, која се смета како трет најопшт педагошки поим.

ученик, наставник и
наставна содржина

Наставата најчесто се дефинира како посебено организирање, плански и систематски процес на остварување на задачите на воспитанието и образованието во училиштата. Со наставата секогаш се опфатени три чинители: ученик, наставник и наставна содржина (т.п. “дидактички триаголник”). Затоа што се смета дека нема училиште без настава, односно дека наставата ја сочинува централната и основната дејност на секое училиште, таа е прогласена за основна педагошка категорија.

“наука за воспитанието,
образованието и
наставата”

Поради тоа, кај некои педагошки теоретичари педагогијата се определува како “наука за воспитанието, образованието и наставата”. Бидејќи педагогијата денес се занимава и со многу други подрачја на воспитанието и образованието, а не само со оние кои се организираат во училиштето, таквото одредување на педагогијата и на нејзиниот предмет денес е надминато, затоа што наставата се смета како основен поим на дидактиката како една од педагошките дисциплини, а не на педагошката наука во целост.

Наставата е израз на единствениот воспитно-образовен процес. Нема настава која само образува или само воспитува. Совладувајќи определени содржини, на пример од математика, ученикот стекнува определени знаења, но во исто време учи да мисли (развој на интелектуалните способности), да прифаќа и да решава задачи (одговорност како морална особина) и сл. Ова се содржини и на воспитанието. Може да ги има повеќе или помалку и кога станува збор за воспитанието и кога станува збор за образованието. Секоја настава остварува три основни задачи:

материјални задачи
функционални задачи

воспитни задачи

- материјални (стекнување знаења, умесња и навики);
- функционални задачи (развивање определени способности);
- воспитни задачи (изградување, формирање поединечни својства и особини на личноста).

Колку и до кој степен секоја од овие задачи ќе биде реализирана во наставата, пред сè, ќе зависи од наставникот и наставните содржини, но и од другите фактори на наставната работа во целост.

други значајни поими

Покрај наведените основни педагошки категории, во педагошката литература во употреба се и некои други значајни поими по кои се препознава педагошката наука. Тие се изведени од основните педагошки поими и со нив се определува некој аспект и подрачје од воспитната дејност. Во тој контекст ќе ги спомнеме:

самовоспитание, самообразование, превоспитување, социјализација, културализација, персонализација и др.

☞ **Самовоспитанието** е свесна и организирана педагошка дејност на воспитаникот кон развојот на сопствената личност. Самовоспитанието може да биде насочено кон личноста во целина или, пак, само на некои поединечни страни и компонентни од личноста (на пример: развивање творечки способности, самосовладување, упорност, иницијатива, способност во некоја област на уметноста, воспитание на естетскиот вкус и сл.).

Самовоспитанието не е привилегија на ниедна посебна возраст во развитокот на личноста. Разбирливо е дека самовоспитанието претставува одреден степен на зрелост и развиеност на личноста, што мора да се исполнува, пред сè, во јасно согледување на целта на самовоспитанието (во неговото поставување, во согледувањето на односот на таа цел кон општата цел на воспитанието), а потоа во свесно избирање патишта и средства за да се оствари поставената цел со сопствената активност. Самовоспитанието, исто така, подразбира и одреден степен критичност и самокритичност, односно, развиеност на определени способности за сопствено набљудување, согледување на своите слабости и добрите страни. Оспособувањето за самовоспитание е важна задача на целото воспитание.

Самовоспитанието не може да се оствари без одредено образование, и според природата на овој процес, најчесто станува збор за процесот самообразование. Според тоа, процесите на самообразование и самовоспитание се тесно поврзани.

☞ **Превоспитанието** е специфичен вид на процесот воспитание. Тоа има за цел, со специфични методи и средства, па дури и со вклучување на специјални институции за превоспитание, да се отстранат или да се намалат изразените негативни однесувања. Специјалните методи и средства се применуваат тогаш кога кај една личност (индивидуа) се изразуваат одредени особини, својства, убедувања, начини на однесување, кои не се во согласност со целта на воспитанието, со општествените и човечките норми и вредности. Тоа исполнување може да биде од многу различен карактер и интентитет: од повремени нарушувања на некој постојан ред и норма, преку сериозни прекршоци, сè до тешки престани, често и со карактеристики на криминал, од кои мора да се заштити и општеството со репресивни мерки.

За да биде успешен и ефикасно изведен процесот на превоспитанието, потребно е, првенствено, да се утврдат и да се искорлат причините кои довеле до изразените негативности.

самовоспитание

одреден степен
на зрелост

превоспитание

општествени и човечки
норми и вредности

фактори

Разбирливо, подобро е да се воспитува навремено и на начин кој одговара, а не да се превоспитува. Она што е пропуштено во воспитанието може само делумно да се надомести. Меѓутоа, факторите кои дејствуваат во формирањето на личностите во современото општество се многу големи. Повеќето од тие фактори не е можно на никаков начин да се насочуваат или да се контролираат. Според тоа, негативните дејства на поединечните фактори не можат да се спречат. Сите луѓе денес се изложени на нивното дејство. Некои, благодарение на воспитанието и условите во кои живеат и работат, успеваат да им се спротивстават, додека други, од објективни или од субјективни причини, не се во можност.

Порано се верувало дека не е можно превоспитание. Денес таквите гледишта се напуштени. Доброорганизирано превоспитание може, во повеќе случаи, да даде задоволителни резултати во секој период од развитокот на личноста.

самообразование перманентното образование

☞ **Самообразование**то означува посебен вид образование сè понеопходно на современиот човек во етапата на напредокот на науката, техниката, стопанско-економскиот, културниот и општествениот развиток. Самообразование е основа на перманентното образование, кое стана составен дел на животот и работата на секој современ човек. Основна смисла на самообразование е самата индивидуа, без непосредно и постојано присуство на другите лица (наставник, инструктор, воспитувач), да усвојува со посредство на други средства (печат, радио, ТВ, филм, интернет, компјутер и др.) одредени знаења, вредности, навики и умеења. За самообразование мошне е значајно поединецот, покрај високоразвиената свест и потребата за самообразование, да има и развиени способности за учење, при што целите, содржините, организацијата и контролата врз учењето ја врши потполно самостојно во согласност со современите дидактичко-методички барања.

Во конципирањето на современото образование, самообразование зазема значајно место во оспособувањето на младата генерација за самообразование уште во текот на редовното школување. Денес многу се инсистира на дијалектичката поврзаност на образованието и самообразование. Затоа една од основните задачи на целото образование и воспитание е да се развива волјата, потребата и способноста на личноста за самообразование.

социјализација

☞ **Социјализацијата** е процес на прилагодување на поединецот на барањата на општествената средина, усвојување на начините на однесување, правилата и вредностите кои во таа средина се општо прифатени. Социјализацијата е процес кој трае во текот на целиот живот на единката, па оттука и

разликуваме: примарна, секундарна и терцијарна социјализација. Првата фаза на социјализацијата се одвива во семејството, а подоцна се вклучува дејствувањето на училиштето или на работните групи и на разновидните општествени организации. Социолозите кои се занимавале со воспитанието, сметале дека основната смисла на воспитанието е социјализацијата на личноста. Од социолошки аспект терминот социјализација има поширока содржина од воспитанието, затоа што човекот се социјализира не само преку воспитанието туку и на други бројни начини. Од педагошки аспект социјализацијата е потесен поим од воспитанието, затоа што смислата на воспитанието не е само да ја социјализира личноста и да ги развива нејзините социјални функции туку и другите функции- психички, морални...

☞ **Културализацијата** ги опфаќа бројните и разновидни процеси преку кои новата генерација ги учи моделите на однесување, вредностите и нормите карактеристични за културата во која израснуваат и стануваат нејзини припадници (членови). Пресудна улога во тоа имаат примарните општествени групи, образовните и културните институции.

☞ **Персонализацијата** претставува процес на развојот на свеста за себе, процес во кој човековата единка станува личност. Првото значење нè упатува на целосност и свесност во доживувањето на себеси, а другото на развој и организација на својствата на личноста, независно од степенот на свеста за сопствениот идентитет. Воспитанието е од исклучително значење за персонализацијата на човекот. Развивајќи ги и реализирајќи ги своите специфични својства, човекот станува персона. Помеѓу персоналитетот и индивидуалитетот постојат големи сличности, затоа што станува збор за едно битно својство на личноста. Ако поединецот не успее да ја развие својата индивидуалност по која ќе биде препознатлив и ќе се разликува од другите, велиме дека не се формирал (израснал) во личност.

Во процесот на воспитанието и образованието на личноста, присутни се процесите на социјализација, социјално учење, на персонализација и усвојување на определена култура и културни вредности. Овие процеси се мошне значајни за воспитанието и образованието, но не можат да се сведат на нив, иако такви обиди постоеле во социјалната, културната и аксиолошката педагогија.

Покрај наведените основни и сродни поими, во учебниците по педагогија и во друга педагошка литература постојат и многу други важни педагошки поими, на пример: учење, училиште, цел на воспитанието, училишен систем, систем на образование,

примарна, секундарна
и терцијарна
социјализација

културализација

персонализација

персоналитет
индивидуалитет

важни педагошки поими

формален и неформален систем на образование, перманентно (доживотно) образование, потоа морално воспитување, естетско воспитување, работно воспитување, индивидуализација на воспитувањето итп.

Размисли и одговори! _____

- Колку основни педагошки поими постојат во педагошката наука? Објасни ја содржината на секој педагошки поим.
- Дали со поимот *едукација* може да се реши проблемот помеѓу основните педагошки поими: воспитување и образование? Каков е твојот став во однос на ова прашање?
- По кои други значајни педагошки поими се препознава педагошката наука? Наброј ги.
- Зошто денес е неопходно да се зборува за првосопитување? Во што е проблемот? Има ли, според твое мислење, некои решенија за ублажување на овој проблем?

6. ФАКТОРИ ЗА РАЗВИТОКОТ НА ЛИЧНОСТА

ГЛАВА ШЕСТА

Наслови во темата: _____

- Преценување на наследните фактори;
- Преценување на социјалните фактори и на воспитанието;
- Педагошки последици;
- Решавачки фактори во развитокот на личноста;

Прашањето за тоа кои се факторите што го детерминираат развитокот на човекот е прашање кое е присутно во целокупната педагошка историја. Луѓето многу рано почнале да се прашуваат што е она од што зависи нивниот развиток, што е она што ги прави различни, кои се факторите што го детерминираат нивниот развиток, што е тоа што го ограничува тој развиток, кое е местото на воспитанието во тој развиток, што е и колку е она што човекот го носи на свет со раѓањето, дали постојат и други фактори, какво е нивното влијание и моќ, во каков однос се наоѓаат различните фактори кои дејствуваат врз развојот на личност и сл.

Одговорите на овие прашања се различни и главно детерминирани од општествено-историскиот развој на општеството. Различните теории и сфаќања биле во функција на владејачката класа и ги оправдувале класните разлики меѓу луѓето во различните општествени односи.

Во оваа смисла среќаваме пристапи кои одат до пренагласување на едните или другите фактори и појава на различни теории во функција на таквите тврдења.

Во центарот на прашањата кои ги наведовме се наоѓа и прашањето: до каде е моќта и границата на воспитанието во развитокот на личноста. Ова прашање е од фундаментално значење за педагогијата и има приоритет во однос на другите педагошки прашања.

Токму затоа, најпрво ќе ги разгледаме различните сфаќања и теории кои ги преценуваат наследните или срединските фактори и ќе покажеме што значи тоа за педагогијата.

развиток на човекот

фактори

различни теории и сфаќања

пренагласување

моќта и границата на воспитанието

6.1. Преценување на наследните фактори

Прашањето за преценувањето на наследните фактори, во педагошката литература се среќава и како сфаќање означено како педагошки песимизам.

По својата суштина таквото сфаќање го разгледува наследството како главен фактор кој ги детерминира разликите меѓу луѓето. Историски гледано, сфаќањата кои ги определуваат наследните фактори како единствени во развитокот на личноста се среќаваат во најраните размислувања за овој проблем. Како основа за нивното објаснување, тие ги наведуваат сличностите на децата со нивните родители.

Меѓутоа, суштината на таквите сфаќања и теории е во функција на интересите на владејачките општествени слоеви, зашто ја објаснувале нивната привилегирана положба во општеството и, уште повеќе, гарантирале таква положба за младите поколенија на владејачките класи. Со тоа тие ја оправдувале ситуацијата во која децата на владејачките класи наследувале и привилегиран општествен статус и углед.

Така, уште теоријата на Платон за нативистичката предодреденост на луѓето е во функција на различните функции кои треба да ги имаат луѓето во општеството (философите да владеат, војниците да ја чуваат државата, а занаетчиите и трговците да работат).

Овие сфаќања добиле класно обележје во периодот на средниот век и се претвориле во теорија на сината крв. Односно, се сметало дека припадниците на феудалната класа имаат сина крв и затоа треба да ги поседуваат сите привилегии како класа на власт и, уште повеќе, тие не смеат да се мешаат со другата класа, чии претставници имаат црвена крв. Објаснувањето на таквата ситуација се вршело со сфаќањето дека таквата наследна предодреденост ја детерминираат “вишите сили”, односно Бог, и тука не може ништо да се направи.

Во граѓанското општество продолжуваат да се развиваат слични теории, дури и многу поекстремни.

Во 19 век повторно ќе оживее сфаќањето дека човековата природа и карактерот се однапред дадени. Имено, развитокот на природните науки, достигнувањата на подрачјето на биологијата, појавата на Ј. Ламарк и Ч. Дарвин со теоријата на еволуцијата, Хекеловиот биогенетски закон ќе се стават во функција на пренагласувањето на улогата и важноста на наследството.

педагошки песимизам

главен фактор

наследни фактори

нативистичка
предодреденост

класно обележје
теорија на сината крв

теорија на еволуција,
Хекелов биогенетски
закон

Така, филозофот А. Шопенхауер тврдел дека развојот и судбината на човекот се однапред определени со наследството. С. Фројд човековиот психички живот и свест ги објаснува со нагонската природа. Е. Кречмар ја поврзува, ја толкува човечката психа со телесната конституција; врз основа на тоа, Ч. Ломброзо ќе ја постави теоријата на “родениот злосторник”, Тарановска ќе излезе со теоријата за “наследната физиономија на проститутката”. Многу од она што станува човекот се припишува на наследството и предците. Се оди и дотаму што се смета дека децата ги наследуваат гревовите на своите предци.

Темелна мисла на сите овие теории е сфаќањето дека човековиот развој е однапред одреден од неговата внатрешна природа и дека надворешните фактори и влијанија не можат ништо да изменат во тоа или дека можностите да се измени нешто во тоа се многу ограничени. Биолошките фактори на наследството имаат пресудна улога во обликувањето и развојот на човекот. Тоа се темелните поставки на теоријата на нативизмот. Таа води во биолошки и психолошки фатализам.

Педологијата како учење за детето ја потиснува науката за воспитанието. Се јавува педоцентризмот кој го поставува детето на пиедестал на божество, а ги занемарува организираните општествени влијанија во насока на изградување на младиот човек како човечко суштество. Теоријата на нативизмот, со учењето за немоќта на воспитанието, ги оневозможува, кочи, пасивизира и ги обесхрабрува воспитувачите.

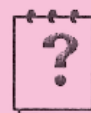
Размисли и одговори!

- Во чија функција биле различните теории и сфаќања за развојот на личноста?
- Кое прашање за главните фактори во развојот на личноста е од фундаментално значење за педагогијата?
- Кој ја поставил теоријата на “родениот злосторник”, а кој теоријата за “наследната физиономија на проститутката”?
- Под кое име се среќава прашањето за преценување на последните фактори во педагошката литература?

нагонска природа
телесна конституција
теорија на
“роден злосторник”

внатрешна природа

биолошки и психолошки
фатализам

6.2. Преценување на социјалните фактори и на воспитанието

Наспроти нативистичкиот, потполно негирачки став, во некои историски периоди се јавуваат тврдeња за речиси неограничените можности на воспитанието и на средината во која се развива детето. Такви уверувања среќаваме уште во класичниот антички период. Така, уште софистите ја истакнале големата важност на воспитанието. Платон му дава најважна улога на воспитанието во државата. Голема моќ на воспитанието му придава и Аристотел, кој смета дека по природа на човекот му е дадена можноста за развојот, а тоа се остварува со воспитанието.

Истакнувањето на големата можност на социјалните фактори (социјалната средина и воспитанието) за развојот на човековата личност тесно се поврзани со настојувањето на младата граѓанска класа да ја земе власта во свои раце. Оттука, во идејното пресметување со феудализмот, нејзините претставници се пресметуваат и со сфаќањето за единствената и неограничена моќ на наследството во развојот на личноста, спротивставувајќи ја тезата за големата улога на воспитанието.

Во периодот на хуманизмот и ренесансата, уверувањето дека постојат големи можности за воспитно дејствување е уште посилено. Педагозите-хуманисти: Виторино да Фелтре, Л. Вивес, Ф. Рабле, М. Монтењ, Е. Ротердамски цврсто верувале во таквите можности.

Социјалутопистите уште повеќе ќе ја афирмираат идејата за значајноста и моќта на воспитанието. Воспитанието е темелна претпоставка на успешен живот и работа во идеалните републики, *“Утопија”* на Т. Мор и *“Градош на сонцето”* на Т. Кампанела.

Во 17 и 18 век, во периодот на просветителството, ќе зајакне верувањето во големите можности на воспитанието.

Рационалистот Г.В. Лајбниц дури извикува: “Дајте ни нам в раце вистинско воспитание и ние, за помалку од едно столетие, ќе го измислиме карактерот на Европа”.

Големiot чешки педагог Ј.А.Коменски ја застапува тезата дека од секој воспитаник може да се изгради човек. Опој со кој не може да се постигне успех, за него, е само сеп од илјада.

Коменски поаѓа од тезата дека моќта на воспитанието е голема и дека воспитанието е во состојба да го ослободи детето од “природната ограниченост и глупоста”. Поаѓајќи од сфаќањето дека на сите “кои се родени како луѓе им е потребно образование”, тој наведува дека “секој се истакнува над другите толку колку што е пообразован од нив”.

Жесток удар на теоријата за наследна предодреденост и панел Џон Лок. Според Лок, човекот не се раѓа ниту морален ниту неморален. Моралните норми, етичките поими настануваат како резултат на животните услови и воспитанието.

Во согласност со темелните поставки на англиската емпиристичка филозофија, Лок констатира дека детето по раѓањето е празна и неиспишана плоча (tabula rasa).

Со раѓањето не се донесува на свет ништо освен можноста за обликување. Сè што е во човековата свест дошло преку сетилата, со организацијата на општествената средина и со воспитанието. Младото човечко суштество може да се моделира во определен правец, тоа е како восок и ние можеме да го обликуваме како сакаме. Со тоа воспитанието добива големо значење. Лок тврдел дека од сите луѓе коишто ги среќаваме, девет десеттини се такви какви што се, добри или лоши, корисни или штетни, само поради своето воспитување. Разликите меѓу луѓето се резултат на дејствувањето на општествената средина и на воспитанието. Така е поставена нова теорија - теорија на емпиризмот.

Теоријата на емпиризмот е спротивна на нативистичката. Таа ја одрекува улогата на наследството и вродените способности. Надворешната средина е темелен фактор на развитокот. Ништо не е вродено, сè е стекнато, ништо не е однапред дадено, сè е само дадено и треба да се изгради. Воспитанието како составен дел на општественоста е семоќно, или речиси семоќно. Педагошкиот оптимизам е толку широк што е тешко да му се согледаат границите.

Теоријата на емпиризмот им ги спротивставила надворешните фактори на внатрешните. Според оваа теорија, општествената средина и воспитанието го одредуваат развојниот пат на воспитаникот. Вродените фактори, правците на развој насочени од наследството, речиси целосно се занемаруваат.

Ако теоријата на нативизмот еднострано ги земала в предвид само внатрешните, вродените фактори, теоријата на емпиризмот оди во друга крајност, еднострано ги зема в предвид само надворешните влијанија.

Локовото учење и довербата во можностите на учењето верно ги следеле француските материјалисти од 18 век. Тие сметале дека човекот е производ на средината, посебно социјалната, вклучувајќи го и воспитанието.

англиска емпиристичка
филозофија
tabula rasa

теорија на емпиризам

развоен пат на
воспитаникот

француски материјалисти

Хелвециус

руски социјалдемократи

социјалутописти
од 19 век

Така, Холбах во социјалната средина ги вклучува: воспитанието, владата, законите, умните или глупавите установи. Воспитанието, пак, не е ништо друго, туку вештина со која кај луѓето уште од детството се создаваат навики, мислења и начини на постоење што ги утврдило општеството. Со раѓањето луѓето донесуваат само потреба за самоодржување и стекнување среќен живот. Средства за постигнување на ова цел се: образованието, личните примери, помнењето и искуството. Под влијание на воспитанието, “ние дејствуваме корисно или штетно за нас самите или за другите”.

Хелвециус отишол уште подалеку во истакнувањето на моќта на воспитанието со тоа што го прогласил за семоќно. За него, сè зависи од воспитанието и социјалната средина, а она што се наследува е толку мало што може да се смета за неважно.

Слични гледишта имале и руските социјалдемократи: Доброљубов, Белински и Чернишевски.

И во учењата на социјалутопистите од 19 век: Сен-Симон, Ш. Фурие, Р. Овен и Е. Кабе, големо значење му се дава на воспитанието, пред сè во преобразувањето на човечкото општество. Според нивните верувања, подобро, поубаво и похумано општество може да се оствари со помош на воспитанието.

Размисли и одговори!

- Образложи ја тезата на Ј.А. Коменски за моќта на воспитанието?
- Кој филозоф е претставник на теоријата на емпиризмот и објасни во што се состои суштината на таа теорија?
- Наброј ги опие теоретичари кои верно го следеле учењето на Џон Лок?

6.3. Педагошки последици

Сите оние теории кои ги преценувале наследните или срединските фактори во развојот на личноста, директно влијаеле и на педагошките решенија кои ги земале за своја основа едните или другите учења и теории.

Така, на пример, кон крајот на 19 век речиси во сите земји во светот се прошири масовно движење познато како педоцентризам. Педоцентристите ги апсолутизираат детската природа и детските интереси. Во оваа насока, некои отишле толку далеку што го прогласиле детето за “височество” (Е. Кеј), за “сонце околу кое треба да се врти сè” (Ц. Дјуи), други сметале дека детето живее во посебен детски свет и дека општеството нема право да поставува воспитни цели, зашто

педоцентризам
апсолутизирање
на детските интереси

воспитни цели

тие се наоѓаат во самата индивидуа (Б. Ото, Ф. Гансберг, Х. Шерелман, Л. Гурлит и др.)

Педоцентристите одиграле позитивна улога со барањето да се надмине интелектуализмот на Хербартовата школа и сфаќањето на детето како homo nikulus (мал човек), и детето да се сфати како индивидуа во развoтoк. Меѓутоа тие отидоа предалеку со тоа што ги апсолутизирале детската природа и детските интереси. Таквите ставови доведоа до ситуација во која на воспитно-образовната работа ѝ се одзеде организираноста и систематичноста, се отфрлиле наставните планови и програми, се отфрлил организираниот наставен час и сл.

Сликовит опис на педоцентристичката настава дава Гансберг, кој вели:

“Ние никогаш нема однапред да избираме тема. Нашето предавање ќе биде раководено единствено од случајот. Ќе се предадеме единствено на раководењето на детето, секогаш ќе појдеме таму каде што тоа ќе нè поведе нас. Нашето предавање ќе биде толку разновидно, непредвидливо и ќе зависи од каприцот и желбите на детето во дадениот момент”.

Аспектирајќи ја детската природа во воспитната работа (што е позитивно), педоцентристите не успеале да го објаснат своето учење со научни сознанија, тие афирмирале такви барања кои условиле педагошки анархизам, го пренапегнале барањето наставата да биде ефикасна, го снижиле образовното ниво кај децата, педагогијата добила одлика на крајно психологизирана наука и го запоставиле основниот педагошки закон, според кој воспитанието е општествено условено.

Затоа педоцентризмот бил остро критикуван (посебно од есенцијалистите) и неиздржувајќи ги аргументите на критиката, бил укинат и како учење и како педагошка практика.

Значајна педагошка последица од преценувањето на наследните фактори во развoтoкoт на личноста е и развивањето на селективни системи, како последица на сфаќањето дека децата се раѓаат со различна наследна основа. Во оваа насока за децата била организирана различна настава поаѓајќи од ставот дека тие поседуваат големи разлики во психичкиот развoтoк кои имаат наследна основа.

Така, манхајскиот училиштен систем на Сикингер бил така организиран што децата се двоеле во две категории: просечни и натпросечни или надарени, и за нив била организирана

организираност и систематичност

педагошки анархизам

психологизирана наука

селективни системи

паралелни одделенија

стримови

коэффициент на
интелигенција

селекција

тестови

статистичка педагогија
воспитанието е семоќно

унифицирана воспитно-
образовна работа

различна настава. Според Оукланд планот во САД, учениците се сместувале во паралелни одделенија врз основа на тестирање на менталниот развој. Во Англија децата се делеле на групи А, Б, Ц, па дури и Д, Е, во таканаречените стримови уште пред поаѓање на училиште, и нивното напредување во воспитниот систем било определувано со тестирања на коефициентот на интелигенција на почетокот на школувањето. Притоа не се водело сметка за фактот дека интелигенцијата е развојна категорија и се развива токму во воспитната работа. Таквата селекција била погубна за децата од пониските социјални групи, зашто нивниот предучилишен развој не е еднаков со оној на децата од повисоките социјални групи. Некои сметаат дека се дискутабилни и тестовите кои се употребувале, имено, во нив подобри резултати постигнувале децата со поразвиен вокабулар, односно оние кои растеле во семејства во кои се негувал добриот говор.

Педагошки последици предизвика и преценувањето на средината, а посебно на воспитанието во развојот на личноста на човекот. Таква ситуација имаме во статистичката педагогија. Поточно, оправдувајќи се со фактот дека воспитанието е семоќно и дека секој може да се развие до највисок степен, оваа ориентација на преголем оптимизам во однос на можностите на воспитанието заборава на потребата од почитување на индивидуалните можности, склоности и потреби на децата. Воспитанието и образованието се еднакви за сите, што, се разбира, предизвикуваше последици за оние кои се наоѓаа над и под просекот на ученик со кој се работеше. Од друга страна, таквата унифицирана воспитно-образовна работа носеше кон унифицирање на луѓето, што го окарактеризираа некои и како “конфекционизам на духот”.

Хуманистичката педагогија предупредува на опасноста таквиот пристап да ја загуби хумната содржина на организираното воспитно дејствување.

Размисли и одговори! _____

- Анализирај ги и објасни ги педагошките последици од преценувањето на наследните фактори?
- Анализирај ги и објасни ги педагошките последици од преценувањето на социјалните фактори?
- Наброј неколку последици од овие екстремни сфаќања кои можат да се случат во развојот на личноста?

6.4. Решавачки фактори во развитокот на личноста

Напредокот на природните науки во 19 век, развојот на експерименталната психологија и педагогија, развојот на психологијата и генетиката овозможиле подлабоко да се спознае улогата на наследството и критички да се разгледа. Истражувањата покажаа дека наследните елементи постојат, тие се дадени во облик на диспозиции, а се предуслов за развојот. Меѓутоа, што ќе се развие од нив, во колкава мера, колку и како, зависи од:

- надворешните влијанија;
- општествената средина и
- воспитанието.

Наследните генетски особини, дури преку надворешните влијанија и поттикнувања од општествената средина стануваат манифестни својства. Без постоење на диспозициите, воспитанието не би било возможно, но, исто така, диспозициите без воспитание немаат никакво значење, затоа што од нив не можат спонтано да се развијат способности. Диспозициите се биолошки дадени, а способностите се педагошки зададени.

Тоа значи дека е повеќе од потребно да се земат в предвид внатрешните и надворешни фактори на човечкиот развој. Поаѓајќи од таквото сознание, В. Штерн ја поставил теоријата на конвергенција.

Оваа теорија ги зема в предвид и внатрешните и надворешните чинители (наследените диспозиции, улогата на општествената средина и воспитанието) во изградувањето на човековата личност.

Тоа е обид за надминување на едностраните гледишта и помирување на спротивностите.

Меѓутоа, теоријата на конвергенција речиси механички ги спојува внатрешните и надворешните фактори. Улогата на воспитаникот во процесот на сопственото воспитание е многу пасивна. Тој е продукт на природната и општествената средина, но самиот, речиси, нема никаков удел во тој развој, исклучена е активната улога на самиот воспитаник во процесот на неговото воспитание. Се набљудува како пасивен објект кој се обликува со силата на природниот развој и под влијание на општествената средина и организираното воспитно дејствување.

Современата педагошка мисла ја надминува наведената едностраност на теоријата на конвергенција и како решаваачки фактори во развитокот на личноста ги разгледува:

- наследството;
- воспитанието и
- средината;
- активноста на индивидуата.

генетиката

диспозиции

надворешни влијанија
општествена средина
воспитанието

теорија на конвергенција

решавачки фактори

Размисли и одговори! _____

- Објасни што се тоа диспозиции и која е пивната сунгипа?
- Објасни ја теоријата на конвергенција на В. Штерп?
- Според современата педагошка теорија, кои се решавачките фактори во развитокот на личноста?

6.4.1. Наследство

наследство

наследни единки (гени)

генетика

Поимот наследство е различно определуван. Современата физиологија го определува наследството како распоредување, меѓусебно влијание, дејство, локација, промена на наследните единки (гените) на потомците од различни генерации според законите на генетиката.

Со раѓањето детето наследува определени физички особини од своите родители, но и од поблиските и подалечните предци. Така, сосема е познато дека се наследуваат: бојата на кожата, на очите, на косата, формата на некои делови на телото на човекот и сл. Современата генетика сè повеќе го потврдува ставот дека се наследуваат и голем број болести (сида, хемофилија, шизофренија и др.) Истражувањата на полето на генетиката денес покажуваат дека и голем број други болести кои човекот може да ги добие во текот на животот можат да имаат наследна основа.

диспозиции

Она што е значајно за педагогијата е сознанието дека преку гените не се наследуваат готови особини и способности на човекот, туку се наследуваат т.п. диспозиции.

особини и способности на личноста

Дали и во колкава мера таквите диспозиции ќе се развијат во готови особини и способности на личноста, детерминирано е од влијанието на т.н. реализациони фактори во кои се вбројуваат:

- средината;
- воспитанието;
- активноста на индивидуата.

преддиспозиција

Тоа значи дека она што се наследува како преддиспозиција нема пресудно значење за развитокот на една личност, зашто тоа може, но не мора да се развие во особини и способности на личноста на човекот. Поточно, некоја единка може да се роди со преддиспозиции да стане гениј во некоја област (на пример, во музиката, ликовната уметност, поезијата и сл.), меѓутоа, ако таа се роди во средина каде што не се негуваат таквите способности, тие нема да се развијат кај дадената индивидуа.

Наследните диспозиции се само услов, претпоставка од која зависи развитокот на особините и способностите и на личноста во целина, но реализационите фактори се одлучувачкиот момент кој го детерминира развитокот на човекот. Меѓутоа, предиспозициите се основата без која не можеме да очекуваме развиток во определена област на човековата личност.

Наследните диспозиции треба да се разберат како особини на анатомско-физиолошката структура на нервно-мозочниот систем или на пеговите одделни делови. Меѓутоа особините и способностите на личноста на човекот не можат да се разберат како проекција на наследениот материјален супстрат. Значи, предиспозициите можат, по не мораат да се развијат во готови особини и способности на човекот. Диспозициите претпоставуваат безброј правци и модификации во развојот на особините и способностите и на личноста во целина, меѓутоа, и по правците, и по модификациите, и по темпото на развојот, и по нивото на развојот, реализационите фактори ја имаат пресудната улога.

Размисли и одговори! _____

- Како современата физиологија го определува наследството?
- Што се наследува преку гените?
- Наведи некој пример од секојдневниот живот каде што предиспозициите (за музика, ликовна уметност, поезија и сл.) не можеле да се развијат, зашто средината не ги негувала таквите способности.

6.4.2. Средината како фактор во развојот на личноста

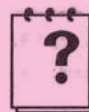
Наједноставна дефиниција за поимот средина е онаа која ја определува како се она што ја опкружува индивидуата, што дејствува на неа и што ја поттикнува да реагира.

Човекот истовремено е биолошко и општествено суштество, и во ова смисла неговиот целосен развиток е детерминиран и од општествената и од физичката средина. Поточно, развојот на човекот е биолошко-социјален. Оттука педагогијата покажува интерес за сите аспекти на развојот на човекот.

Во педагошката мисла се среќаваат и такви учења кои ја пренагласуваат улогата на природната средина во развојот на човекот. Така, се смета дека пресудна улога за развојот на човекот имаат климатските и географските услови во кои живее и се развива тој.

реализациони фактори

материјален супстрат

дејствува
поттикнува

биолошко-социјален
развој на човекот

Сосема е разбирливо дека географските и климатските услови влијаат врз човекот и врз неговиот развој. Меѓутоа, истражувањата покажуваат дека таквите влијанија толку се мали што можат да се занемарат, пред сè заради тоа што природната средина се менува бавно и таа останува иста речиси стотици и илјадници години, понатаму, човекот како активно суштество, ја менува природата, ја прилагодува на своите потреби и притоа и тој се менува; човекот со начинот на живот, културата, општествените односи, средствата за производство, мислењето и сл., пред сè, е општествено суштество.

Кога зборуваме за средината како фактор во развитокот на човекот, мислиме на општествената, на социјалната средина, но притоа не го занемаруваме сосема значењето и на природната средина.

Човекот се развива во човек само во човечка општествена средина.

човечка општествена
средина

нечовечка средина

девојчињата
Амала и Камала

дивото дете
Виктор

Бројни примери на деца кои растеле во нечовечка средина покажуваат дека тие не се развиле во луѓе, напротив, девојчињата Амала и Камала, најдени во волчја дупка 1920 година во Индија, се однесувале како волци (виеле, оделе голи, оделе на четири нозе, јаделе живо месо). Сите воспитни настојувања од страна на луѓето, кога биле пронајдени се правеле обиди да го прифатат однесувањето на луѓето, дале мали резултати, и тие бргу умреле. Сосема е сличен и примерот на дивото дете, најдено во шумите на Франција, 1799 година, кому му го дале името Виктор. Тој тешко ги прифаќал однесувањата на луѓето и, за да биде трагедијата поголема, тоа умрело од запаление на белите дробови кога со голема мака луѓето го научиле да носи облека. И во првиот и во вториот случај “дивите деца” не станале луѓе, а процесот на учење кај нив одел толку бавно што со голема мака научиле мал број зборови од говорот на човекот.

Овие и други примери го потврдуваат фактот дека човекот може да се развие како човек само во човечко општество. Ако од некоја причина некоја единица се најде надвор од човечка средина, таа нема да поприми никакви човечки особини.

Размисли и одговори!

- Која е паједноставната дефиниција за поимот *средина*?
- Кога зборуваме за средината како фактор во развитокот на човекот, за каква средина пред сè мислиме?
- Какви последици врз развитокот на човекот можат да се случат ако тој не се развива во човечка општествена средина? Наброј некои примери.

6.4.3. Воспитанието како фактор во развојот на личноста

Во контекст на социјалните фактори, едно од најзначајните места во развојот на личноста на човекот има воспитанието.

Може да се каже дека токму воспитанието го претворило човекот во човечко суштество, со тоа што му ја обезбедило можноста секоја нова генерација да почнува од повисоко ниво од она од кое почнала претходната генерација. На таков начин современиот човек живее, но и мисли и твори на многу повисоко ниво од неговите првобитни предци.

Од друга страна, воспитанието е планска организирана дејност со која човекот ги учи и ги воспитува своите млади, го забрзува нивниот развојот и постојано постигнува сè повисоки резултати во човековиот развој. Од друга страна, како свесна и организирана дејност, воспитанието е насочено кон самовоспитание на личноста, поточно ја става индивидуата во позиција сама да одлучува и да го помага својот сопствен развојот.

Значајноста на воспитанието е во тоа што само преку воспитание може да се развива интелигенцијата на човекот, да се развијат психомоторните способности, да се формира морално воспитан човек кој ги почитува нормите на однесување во општествената група во кој живее и сл.

Токму затоа воспитанието го разгледуваме како посебен решавачки фактор во развојот на личноста на човекот, иако тоа е компонентата на срединскиот фактор.

Меѓутоа, можеме да се ограничимо од таквите сфаќања според кои развојот на човекот е детерминиран единствено од воспитанието. Врз човекот дејствуваат и бројни други средински фактори и потребно е да се респектира нивното значење за развојот на личноста. Од друга страна, секое воспитание не е во функција на развојот, туку само она кое насочува кон активно учество на индивидуата во своето учење, она кое е насочено кон размислување, расудување, решавање проблеми и сл. Во оваа смисла денес се и настојувањата воспитанието да се отргне од традиционалниот модел на давање и пасивно примање знаења, и да стане активност со која се истражува, со која се носат заклучоци, се размислува за примената на знаењата во практиката итн.

Размисли и одговори! _____

- Објасни, зошто е значајно воспитанието за развојот на личноста?
- Кое воспитание е во функција на развојот на личноста?
- Посочи некои примери на несоодветно влијание на воспитанието врз развојот на личноста?

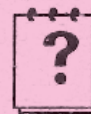
човечко суштество

генерација

повисоки
резултати

самовоспитание
на личноста

компонента на
срединскиот фактор

6.4.4. Активност на индивидуата

Современата наука ја надминува теоријата на конвергенција и во состав на решавачките фактори во развиток на личноста ја става активноста на индивидуата.

особини и способности

активно вклучување
на индивидуата
во сопствениот развиток

Тоа значи дека една индивидуа може да поседува диспозиции за развиток на некои особини и способности. Исто така, може да се роди и да живее во поволна средина, меѓутоа бараните особини и способности на личноста да не се развијат. Таквата ситуација се објаснува со потребата секоја индивидуа свесно и активно да се вклучи во сопствениот развиток со вежбање на способноста која треба да се развие. Само таквата позиција ќе ѝ овозможи на секоја индивидуа до максимум да ги развие своите дадени потенцијали во однос на определена особина или способност или во однос на развитокот на личноста во целина.

На пример, една индивидуа може да носи диспозиции за музика, меѓутоа таа нема да стане добар пијанист ако упорно не ја вежба таа дејност и ако свесно не е убедена во правилноста на таквата активност и ако во процесот на вежбање не се труди да ги примени сите сознанија до кои дошла таа и, уште повеќе, до кои дошло човештвото.

Потребата од активност на индивидуата може да се објасни и со суштината на човекот, кој не се прилагодува на постојната средина, туку ја менува и ја приспособува на своите потреби, а со тоа се менува, се развива и самиот себеси. Во оваа смисла, развитокот на човекот не е механички производ на дејствувањето на средината и на наследните диспозиции, туку човекот, со степенот и интензитетот на својата активност, го регулира темпото на својот развиток и видовите, модификациите и аспектите на тој развиток.

Размисли и одговори! _____

- Објасни, зошто е значајна активноста за развитокот на човекот?
- Каков е односот на човекот кон средината (природата)?
- Наведи некои примери од секојдневниот живот каде што една личност, и покрај вродените диспозиции (за музика, ликовна уметност и сл.) и поволната средина, не успеала до максимум да ги развие способностите.

Наслови во темата: _____

- Поим за воспитаник;
- Основни карактеристики на развојот на учениците;
- Воспитаникот како објект и субјект;
- Поим за воспитувач;
- Воспитувачкиот и наставничкиот позив;

7.1. Поим за воспитаник

Воспитаникот претставува личност која се воспитува. Местото и улогата на воспитаникот во воспитно-образовниот процес зависи од развиеноста на општествениот систем во кој живее и работи, односно од целите и конкретизацијата на воспитните задачи и од нивната реализација во воспитно-образовните институции.

Меѓутоа, покрај воспитно-образовните институции, врз личноста на воспитаникот влијаат и семејството, работните организации (колективот), средствата за масовна комуникација итн. Под влијание на овие бројни фактори, тој ги усвојува придобивките од науката, уметноста, техниката и културата развивајќи ја својата **личност** со сопствена активност и со насочувачката улога на воспитувачот.

Интензивниот развој на општествените односи условува и пораст на општествената улога на личноста (**воспитаник**), а со тоа се интензивира и потребата воспитаникот сеопфатно да се развива во процесот на воспитанието, да се хуманизира и да се осамостојува.

Воспитната дејност успешно ќе се реализира доколку воспитаниците ги развијат менталните способности, социјалните сили и креативните потенцијали; го усвојата прифатливиот вредносен систем и врз негова основа изградат погледи и уверувања за општествениот живот и работа; се оспособат критички да го преиспитуваат општеството, другите луѓе, вредносниот систем и да имаат уверливи аргументи за своите ставови; да стекнат систем на критериуми со помош на кои

ЛИЧНОСТ

ВОСПИТАНИК

развој на личноста

индивидуални развојни
карактеристики

воспитни влијанија

реално ќе се проценуваат себеси, своите способности, успеси и неуспеси. На оваа основа се гради и се развива менталната стабилност на личноста, се изградува самодовербата, уверувањето за смислата на животот, потребата да се обогатува животот со нови вредности.

Врз основа на повеќе психолошки и педагошки истражувања е утврдено дека развојот на личноста поминува низ поголем број развојни фази –возрасти. За педагогијата е значајно дека за секоја возраст се утврдени психички и физички (телесни, физиолошки) карактеристики. Некои од овие карактеристики, врз основа на проучувањата, се претвораат во развојни норми (стандарди) за секоја возраст. Утврдувањето на индивидуалните развојни карактеристики може да се однесува на личноста во целина или, пак, на поединечни компоненти од нејзиниот психички и физички развој. Воспитаникот, минувајќи ги сите развојни фази, постојано ја менува позицијата кон воспитните влијанија. Така, колку што е помлад, со помалку искуство, толку повеќе и недоволно критички ги прима воспитните влијанија, а колку што е повозрасен, со поголемо искуство, покажува и значително поголема критичност и многу поголема избирливост, различна сензитивност кон многубројните воспитни влијанија.

Колку воспитанието ќе биде во функција на развојот на личност на воспитаникот, ќе зависи, пред сè, од сфаќањето на значењето на воспитанието, од концепцијата, целта и задачите на воспитанието, нивната научна и реална заснованост, а ќе зависи, во значителна мера, и од воспитувачот кој го организира и го раководи процесот на воспитание, како и од условите во кои се остварува воспитниот процес. Поради тоа, воспитувачот мора да усвои и да совлада одредени знаења за личноста на воспитаникот, етапите на неговиот развој, карактеристиките на возраста која ја воспитува, можните индивидуални отстапувања за сунтината, смислата, целите и задачите на воспитанието и да биде оспособен за практична воспитна работа.

Размисли и одговори! _____

- Што подразбираш под поимот воспитаник?
- Како воспитаник, кои се твоите права и одговорности?
- Наведи некои твои искуства како воспитаник во досегашното воспитание и образование?

7.2. Основни карактеристики на развојот на учениците

Во продолжение ќе се задржиме на развојните периоди во животот на детето (ученик), кои имаат своја содржина и свои развојни карактеристики. Покрај разликите во животните периоди, постојат и индивидуални разлики помеѓу децата. Децата меѓусебно развојно се разликуваат по тоа како се доживуваат и како се однесуваат. Познавањето на општите карактеристики на секој развоен период и индивидуалните разлики помеѓу децата е од голема практична вредност за целокупната воспитна работа.

Научната класификација и временските разграничувања на поединечните развојни фази не се единствени. Меѓутоа, тоа и не е толку битно, затоа што тие разграничувања повеќе служат за општа ориентација и методичка разработка.

Без разлика на бројот и насловот на периодот, секоја периодизација во основа признава: период на поворородепче, предучилиштен период, училиштен период и период на адолесценција. Во секој период детската активност е главна движечка сила на пеговиот развој. Така детето станува активен субјект на својот раст и развој најнепосредно, по не и единствен фактор на постепено то обликување на својата личност.

Новороденчето е израз на успешниот завршок на ембрионалната фаза од развојот на детето. Со сечењето на попочната врвца, со првото вдишување и издишување и првиот плач, детето од претежно зависна состојба во матката преминува во нов живот, во суштество, организам кој функционира автономно, вегетативно. Тоа во овој период живее едноставно: потребен му е сон, храна, кислород, простор за движење и топло легло. Сепак, новороденчето не е само инстинктивно и условно-рефлексно суштество; во првите движења на детето се наоѓа и зачетокот на општествениот развој и однесување.

Во предучилишниот период (од 1-3 години) се случуваат големи промени: најголемо достигнување на крајот на првата година е исправувањето, па почетокот на одењето и манипулацијата со предметите заради игра, што ја зголемува активността и го продлабочува понатамошниот душевен развој. Веќе од првата година детето е социјално суштество, наспроти силната егоцентричност, сепак му се потребни контакти со луѓе како извори на богатање со искуства, сознанија и осамостојување. Од вресок, преку движење, гукање на самогласки и соединување на слогови се развива детскиот почетен говор, речник, а паралелно со него мислењето, помнењето, забележувањето, вниманието, емоционалниот развој, првите контури

развојни карактеристики

развојни фази

новороденче

предучилиштен
период

**предучилиштен
период**

на личноста на детето. Играта претставува централна активност кај малите деца, се јавуваат почетоци на цртање, музикално изразување и елементи на работа. Пред крајот на овој период детето веќе станува способно за определено самосовладување и ги стекнува првите реагирања при донесувањето одлуки.

Во предучилишниот период (3-7 години) детето ги совладува основните навики на однесување во врска со исхраната, лачењето и спиењето. Детето чувствува голема потреба за движење. Се развива оптичката и акустичната диференцијација. Иако сè уште преовладува неволно помнење, тоа добива обележје на организираност, трајност и точност. Фантазијата е жива и има централна улога во развојот на играта. Се зголемува бројот на поимите, тие се изразито конкретни. Причинското мислење станува сè покарактеристично, говорот се драматизира. После петтата година се развива, пред сè, заедничката групна и творечка игра. Потребите за играчки стануваат посложени, игрите со правила и игрите со улоги добиваат важност. Покрај интересот за игра, јакне и интересот за создавање. Индивидуалноста на детето е поизразена.

**основношколски
период**

Детето од основношколскиот период (од 7-14 години), на претходниот предучилиштен свет на игра и фантазија ја надоврзува насоченоста кон надворешниот реален свет: најнапред тоа е интересот за сознание на објективните својства во околината, а потоа тоа е барање на општите односи и законитости помеѓу конкретните предмети и појави. Училишната работа и општествениот живот во тој период му носат на детето нова животна ситуација, за која мора да покаже критериуми за физичка, социјална, емотивна и интелектуална зрелост. На детето треба да му се докаже дека сега може без поголеми тешкотии и последици да го напушти родителскиот дом на неколку часа, дека може да се вклучи во училишните задачи, да покажува интерес за своите врсници и да соработува со нив, да може да ја замени играта со работа, да може да решава задачи кои бараат оперативно мислење итн.

критичко расудување

Во следните осум години од основношколскиот период детето развива многу способности, а развојот на логичкото мислење му овозможува да стане свесно за себе и подобро да ги сфаќа барањата и дејноста на другите личности. При крајот на овој животен период се јавува критичкото расудување, желба да се имитираат своите “јунаци”. Кон крајот на основношколскиот период настапува и пубертетот, кој се карактеризира со емоционална нестабилност, раздразливост, нервоза, несигурност, расеаност, агресивност. Поради овие симптоми, овој период се означува како критичен, кога младите тешко примаат воспитни влијанија.

Во периодот на постарата школска возраст (од 14-18 години), кога учениците ги посетуваат средните училишта, психичкиот пубертет и понатаму е изразен, додека физичкиот и половиот пубертет се значително помали. Биолошките фактори, првенствено половото и психичкото созревање носат големи промени во однесувањето и дејствувањето на учениците, со што настапува периодот на адолосценција (постпубертет). Овој период се карактеризира со субјективно доживување на животните појави, емоционална преосетливост, критичен однос кон себе, родителите и возрасните, развој на пријателство од истиот и спротивниот пол на нови основи. Во овој период адолесцентите се емоционално постабилни, покажуваат зголемен интерес за спротивниот пол, заинтересирани се за љубов, за сопствениот изглед, за облекувањето и сл.

Познавањето на развојните периоди и карактеристики на детето (ученик) се мошне значајни за практичната педагошка работа, затоа што пламирањето и програмирањето на наставните содржини бара познавање на можностите, способностите, периодот во кој се поаѓаат и степенот на пивниот психофизички развој.

Основните прашања врзани за процесот на развојот на личноста (ученик) се поврзани и со користењето на термините – *распиене, созревање и развивање.*

Под **растење** се подразбира квантитативен процес на зголемување, продолжување и проширување на обемот на телото, деловите на телото и на неговите поединечни органи. Значи, тука се зема в предвид анатомско-физиолошкиот аспект. Растењето зависи од многу надворешни и внатрешни фактори: услови на живеење, исхрана, физичка активност, работата на ендокриниот систем и сл.

Созревањето е процес со кој се означува редоследот, времето и формата во која се појавува нешто што е вродено. Созревањето е тесно поврзано со растењето. Наследувајќи определени биолошки основи, индивидуата има можности да се изгради како човечка индивидуа. Меѓутоа, индивидуата не ги наследува органите во готова и завршена форма. Таа треба да ги развие, а тоа се постигнува со единствениот процес кој во себе ги вклучува растењето и созревањето. Растењето и созревањето колку и да зависат од разновидни надворешни и внатрешни фактори, многу зависат и од уште еден фактор, а тоа е функционирањето и активноста на определен орган, од вежбањето.

Развивањето е процес кој ги опфаќа и растењето и созревањето, но и средствата, формите, методите и патиштата со кои постојано се усовршува еден орган, едно психичко својство и човековата индивидуа во целина. Развивањето е

постара школска
возраст

практична педагошка
работа

растење

процес

созревање

развивање

развиток на личноста

еволуционистичка
концепција

дијалектичка
концепција

комплексен и сложен процес, а развиеноста го обележува резултатот со кој тој процес се постигнува, односно нивото до кое се стигнало.

Кога станува збор за развитокот на личноста и природата на самиот процес на развивање, се издиференцирале две концепции: еволуционистичка и дијалектичка.

Според еволуционистичкото сфаќање, развитокот на личноста се сведува, во основа, на растење, созревање и саморазвивање. Разликата помеѓу едната и другата етапа во развитокот на индивидуата се од квантитативна природа: развивањето не е процес на постојно менување, туку процес само на механичко зголемување, односно растење. Според оваа концепција, детето е мал човек, со растењето тоа станува потполн човек. Наследството е единствен одлучувачки фактор за развиток на индивидуата.

Според дијалектичката концепција, развитокот на личноста е процес на постојано и квантитативно и квалитативно менување. Ништо не се признава како потполно готово, однапред утврдено и завршено. Квантитативните и квалитативните промени (растењето, созревањето, развивањето) постојано се наоѓаат во меѓусебен дијалектички однос. Оваа концепција создава основа за правилно разбирање на одлучувачките фактори во развитокот на личноста, како и основа за изградување научна педагогија и организирање на воспитанието во даденото општество.

Размисли и одговори! _____

- Колку развојни периоди постојат во животот на детето (ученик)? Наброј ги и објасни што е карактеристично за секој период.
- Во кој период од твојот развој се наоѓаш и дали забележуваш некои промени во сопствената личност?
- Кои две концепции се издиференцирале во однос на прашањето за развитокот на личноста? Разговарајте за нив.

7.3. Воспитаникот како објект и субјект

Личноста на воспитаникот и неговата положба во воспитно-образовната работа е прашање кое е присутно во педагошката теорија и практика уште од самиот почеток на воспитната работа како посебна човекова дејност. Гледајќи од историска ретроспектива, сите досегашни развојни општествено-педагошки етапи имале свои специфични погледи на личноста на воспитаникот и на неговата положба во воспитната работа.

личноста
на воспитаникот

Почнувајќи од Ф. Рабле (1494-1553), М. Монтен (1533-1592), Ј.А. Коменски (1592-1670), Ж.Ж. Русо (1712-1778), постојано била присутна идејата: воспитаникот повеќе да биде субјект во воспитната работа.

Ј.Ф. Хербарт (1776-1841), кој е значаен за осамостојувањето на педагогијата како наука, го толкувал воспитаникот само како објект на воспитната работа. Тоа негово сфаќање постојано имало свои приврзаници, па може да се каже дека и денес сè уште постојат приврзаници на овој став.

Бројните педагошки правци и движења од 19 и 20 век во пристапот кон решавањето на педагошките проблеми, исто така, го поставувале и прашањето за статусот на воспитаникот во воспитниот процес.

Така, “работната школа”, во своите различни варијанти и теориски поставки, ја истакнувала природата на воспитаникот, неговиот интерес и индивидуализација на работата.

Функционалната педагогија, поаѓајќи од педагошките погледи на Ж.Ж. Русо, ја градела својата теорија(и пракса) на “добрата природа на детето”. Се обидувала да го промени статусот на ученикот во училишната работа, да ги активира неговите потенцијали и на наставникот да му определи “нова” улога. Е. Клапаред во своето дело “Школа по мерка” пишува за училиштето како демократска институција втемелена на سموуправувањето на ученикот, за неопходната улога на воспитаникот “во која ќе се воспитува сам”. Според М. Клапаред, “детето е индивидуа која има своја самостојност”, па, според тоа, училиштето треба да биде “училиште за деца, а не деца за училиште”.

А.Феријер во делото “Активна школа” зборува за потребата да се уважуваат вроените детски интереси и основниот принципи во воспитната работа— самоуправувањето. Прагматистичката педагогија на Џон Дјуи за основа на развитокот на личноста ја зема самоактивноста, “будењето на активноста и капацитетот на детето во контекстот на животот во социјалната средина во кој се наоѓа субјектот”, активен однос кон другите индивидуи и сите надворешни влијанија.

Правецот индивидуална педагогија го изразува стремежот да се развива индивидуалноста на личноста на воспитаникот во буржоаското општество. Секој поединец е специфична индивидуа, прва и најголема вредност, а општествената заедница е помалку важна затоа што се состои од поединци. Целта е поединецот слободно и природно да ја развива својата индивидуалност.

Спротивно на овој правец, социјалната педагогија го истакнувала значењето на воспитанието за заедницата во духот на класната хармонија, го акцентирала општествениот аспект на целта на воспитанието за буржоаската држава.

субјект

објект

педагошки правци
и движења

“работна школа”

функционална
педагогија

индивидуална педагогија

социјална
педагогија

егзистенцијализам

оригинален статус
на воспитаникот

Проблемот на положбата на воспитаникот во воспитниот процес го поставила и егзистенцијалистичката педагогија во своето основно прашање: односот на објектот и субјектот, есенција и егзистенција, воспитание и самовоспитание, и дава голема предност на самовоспитанието занемарувајќи ги битните определби на воспитанието и основните претпоставки на самовоспитанието. За егзистенцијализмот во американската педагогија, “формирањето автентична личност” претставува централен педагошки проблем, основно педагошко поаѓалиште. Евидентно е дека овие педагошки правци ги изразиле своите ставови и погледи за положбата на воспитаникот во воспитниот процес. Во зависност од филозофските и другите теориски основи, секогаш граделе оригинален статус на воспитаникот, некогаш со цел да биде објект или субјект во воспитната работа.

Хуманистичката педагогија, како што истакнува професорот Љупчо Копровски, го разгледува воспитаникот како субјект кој, преку воспитанието и образовнието, се оспособува да ја запознава стварноста (набљудува, учи, знае), да ја менува, да ги открива своите потенцијали, да ги манифестира и развива, и во тој процес да се оспособува и да владее со себеси и со сопствениот развој. Воспитаникот претставува индивидуа во развој, тој мора да се оспособува, но така што постојано да се развива како субјект, зашто инаку не ќе може да управува со сопствениот развој, туку некој друг однадвор ќе управува со него.

хуманистичка педагогија

Треба да истакнеме дека хуманистичката педагогија не ја сфаќа позицијата на ученикот како субјект во воспитно-образовниот процес во анархична смисла, во смисла ученикот да се определува за која сака алтернатива и можност, туку, врз основа на свесната субјективна активност, успешно да ја создава стварноста (непосредно и преку науките) и позицијата на човекот во општеството, за да може, спротивно на индоктринацијата и манипулацијата, слободно да се определува за оние алтернативи, можности и вредности кои водат кон ослободување на сопствениот човеков развој.

современа педагошка
наука

Современата педагошка наука укажува на актуелноста, сложеноста и вредноста на овој проблем затоа што е условен од цел систем фактори (педагошки и други) кои многу тешко се усогласуваат во практичната педагошка работа.

научно-педагошки
интерес

Меѓутоа, и покрај сложеноста на проблемот, постои научно-педагошки интерес оваа проблематика, широка и разновидна по својата природа, да се разгледува и теоретски, да се осмислува од повеќе аспекти и во рамките на повеќе подрачја и структурни компоненти од воспитно-образовната дејност.

Во таа смисла, професорот Анатоли Дамјановски ги издвоил следниве аспекти на проучување:

- положбата и улогата на учениците во севкупното планирање и организирање на работата и животот во воспитно-образовните институции;
- положбата и улогата на учениците од аспект на демократизирањето на образованието и создавање услови за поттикнување на развојот на секој поединец во согласност со неговите можности и степен на ангажираност;
- положбата и улогата на воспитаниците во формите на слободни активности и во други видови организирање и користење на слободното време со разновидни содржини и начини на дејствување;
- овој проблем може да се разгледува и да се осветлува и од аспект на положбата, статусот и улогата на учениците во воспитно-образовните групи (одделенија, класови и студиски години), на карактерот на интерперсоналните и интеракциските односи што се воспоставуваат меѓу членовите на групите, на факторите што влијаат врз структурата, атмосферата, нормите и врз односите во воспитно-образовните групи од различен карактер и големина и др.;
- оваа сложена и суптилна проблематика може да се проучува и да се вреднува и од аспект на позицијата и улогата на учениците во наставата.

Сите аспекти на теоретско проучување можат да доведат до реално согледување и практично реализирање на воспитаникот како субјект во воспитно-образовната работа. Меѓутоа, патот на прифаќањето на една потреба од нејзиното теоретски засновано конципирање до практично реализирање е доста долг. И тогаш кога се истакнува потребата дека ученикот во воспитно-образовниот процес треба да биде субјект, тоа е повеќе теоретски генерален став отколку вистински развиена теорија и практика. Поради тоа, современата хуманистичка педагогија со својата теорија и методологија и во соработка со другите науки има обврска повеќе да ги развива теоријата и праксата и да создава услови во кои ученикот од објект сè повеќе ќе станува субјект во вистинска смисла, субјект за самореализација и самокреација.

аспекти на проучување

теорија и практика

Размисли и одговори! _____

- Кои педагошки правци и движења од 19 и 20 век го поставувале прашањето за положбата на воспитаникот во воспитно-образовниот процес?
- Како хуманистичката педагогија го разгледува воспитаникот?
- Какви се твојата положба и улога во воспитно-образовната институција во која учиш?

7.4. Поим за воспитувач

Во организираното воспитание улогата и местото на воспитувачот секогаш претставувале проблем од примарно теоретско и практично значење. Значењето на улогата на воспитувачот во минатото и денес е условена, пред сè, од важноста што ја има во трансмисионата улога во процесот на интериоризација на највредните придобивки на националната и светската култура кај децата и младите, неговата улога во развојот на социјалните сили, односно од моќта и важноста на неговото влијание во изградувањето на целокупната личност на младиот човек.

воспитувач

Воспитувачот е личност која воспитува. Воспитувач, воспитувачи во најширока смисла на зборот, можат да бидат родителите, културните, спортските, општествено-политичките работници и сл. Меѓутоа, воспитувачката функција во воспитно-образовните институции можат да ја имаат само оние личности кои стекнале општо, стручно и педагошко-психолошко образование. Воспитувачи се: воспитувачите во детските градинки, паставиците во основните и средните училишта, во ученичките домови, воспитно-поправните домови и заводи и др.

одговорна општествена
функција

Воспитувачот има вонредно одговорна општествена функција и за неговата улога во воспитанието и образованието на младите низ историскиот развој се изјасниле повеќе педагошки мислители. Така, Волганг Ратке(1571-1635) посебно го истакнувал авторитетот на учителот како битна претпоставка за секое успешно воспитно дејство. Јан Амос Коменски(1592-1670) истакнува една мисла која и од денешна временска дистанца сè уште е актуелна, за него “учителите треба да бидат кротки, уважени, работни и вредни луѓе, коишто се жив образец на добродетелта, вистинска добродетелност, а не привидна, според која треба да ги воспитуваат и другите”. Фридрих Адолф Вилхем Дистервег(1790-1866), од многубројните мисли кои ги дава за местото и улогата на учителот, посебно е значајно неговото сфаќање за воспитната и

дидактичката развиеност на учителот, која ја гледа во таканаречената учителска свест. Дистервег оди дотаму и истакнува дека: "Училиштето вреди толку колку што вреди и учителот". **Константин Димитриевич Ушински (1824-1870)** ја гледа улогата на наставникот како просветителска и реформаторска, а неговото образование како единство на теоретската развиеност и практичната оспособеност. **Антон Семјанович Макаренко (1888-1939)**, познат руски педагог, истакнува дека никој не може да нанесе толку штета колку лошиот воспитувач.

Професорот **Борис Самоловчев**, ретроспективно анализирајќи ја улогата на наставникот кај споменатите мислители, издвоил неколку развојни карактеристики на улогата на наставникот. Во продолжение ќе ги спомнеме следниве битни развојни карактеристики:

а) Неприкосновеност на наставниковиот збор и авторитет - "магистер диксит" е карактеристика за педагошката мисла во средниот век и се одразува во слепото верување во сè она што доаѓа од наставникот. Неприкосновеноста на зборот на наставникот секогаш значела и значи задушјување на сите склоности во човекот, на сите негови потенцијални моќи, со исклучок на моќта на асимилација и моќта на репродукција, односно, на механичкото учење, помнење и репродуцирање. Авторитативноста на зборот на наставникот, во смисла на магистер диксит, може да се сретне и денес во оние социјално-педагошки средини во кои клерикалниот радикализам врши одлучувачко влијание.

б) Репресивно-педагошката суштина на улогата на наставникот ја откриваме во објективизација на христијанско-религиската теза за "телото како затвор за душата", но и неприкосновеноста на наставниковиот чин, така што е разбирливо што средниот век во најдрастичен вид ја развил оваа улога. Педагошката суштина на улогата на наставникот е насочена кон моделирање ропски послушна личност, секогаш подготвена да прифати и да изврши определени задачи. Репресивно-педагошката улога на наставникот се објективизирала различно од физички казни и лишување до игнорација и одмазда. Оваа улога на наставникот најмногу се развила во 19 век со познатата "педагогија на котекот". Оваа педагогија долго живееше и кај нас во воено-педагошкото и пенолошко педагошко подрачје.

в) Педоцентристичкиот спонтанитет на дејствувањето и обноската на наставникот се јавува кон крајот на 19 и почетокот на 20 век (кога се појави и педоцентризмот како педагошки правец) како реакција на долговладејачката схоластичка настава. Во педагогијата, педоцентризмот го

К. Д. Ушински

"магистер диксит"

А. С. Макаренко

репресивно-педагошка улога на наставникот

педоцентристички спонтанитет на дејствувањето и обноската на наставникот

пренагласена политизација на наставата

техничко-технолошка организација на дидактичките идеи

воспитувачот ги надминува досегашните слабости

одбележа спонтанитетот во педагошкиот процес и негираше секаква насоченост и осмисленост на улогата на наставникот (воспитувачот) во тој процес. Улогата на наставникот во воспитно-образовниот процес е: да ја создава и да ја следи детската природа, да се прилагодува кон неа и реактивно да влијае врз нејзиниот понатамошен развој.

г) **Идеолошката и политичката индоктринација на улогата на наставникот** своите корени ги има во макијавелистичкото сфаќање на државата и општеството, а непосредно исходиште добива во авторитативните педагогии од “државнотворен” или “сталинистички” тип. Идеолошката и политичката индоктринација на улогата на наставникот наоѓа своја објективизација во пренагласената политизација на наставата, со присуство на идеолошки и државно-политички содржини, со цел да се постигнат политичко-воспитни ефекти. Наставникот се јавува како моделатор, односно, насочувач и реализатор на така сфатената настава. Негативните последици од ваквата улога на наставникот се согледуваат во некритичкиот однос на учениците кон општествената стварност, дури до апологетски степен, глорификација на општествените збиднувања, па до дневна прагматистичка политика.

д) **Едукативно-технолошкото сфаќање на улогата на наставникот** се базира врз техничко-технолошката организација на дидактичките идеи, а со самото тоа и врз интеракцијата помеѓу субјектите на учењето и техничкиот медиум, изворот на сознанија, и ја трансформира улогата на наставникот. Суштината на таа трансформација е во посредничко-консултативните односи помеѓу наставникот и ученикот, односно, во давањето помош на субјектите на учењето по пат на посредување и консултирање. Субјектите (учениците), врз база на наставните програми и со помош на наставникот, ги идентификуваат изворите на создавањето и постојано работат на нив обезбедувајќи си индивидуално темпо на учење и индивидуално ниво на успехот. Помошта на наставникот е претежно насочувачка, консултативна, односно, поттикнувачка и реактивна. Оваа дидактичка ориентација има свои слабости, пред сè во воспитен поглед, кога станува збор за улогата на наставникот во развојот на социјалните, емоционално-мотивационите, креативните и други сили кај личноста.

ѓ) **Воспитно-насочувачката улога на наставникот** и воспитувачот ги надминува сите досегашни слабости и карактеристики на улогата на наставникот и се објективизира во насочувањето и поттикнувањето на развојот на сите димензии и сили на личноста на ученикот (воспитаник) - физичките, интелектуалните, социјалните, емоционално-мотивационите и конативните.

Во целокупната воспитно-образовна работа, наставникот (воспитувач) има незаменлива улога, улога на пасочување, а не на присилување и индоктринација на сложената интериоризација на општествено-етичките и културни вредности. Развивајќи ја учениковата личност во сите димензии и врз основа на општествените вредности, со остварување на воспитната цел наставникот ја остварува и својата воспитно-пасочувачка улога, автоматски спротивставувајќи му се на секој обид за нејзино искривување, од политичко-индоктрипарен или едукативно-технолошки тип.

Размисли и одговори! _____

- Што подразбираш под поимот воспитувач?
- Според твое мислење, зошто воспитувачот има воопшто одговорна општествена функција?
- Што подразбираш под воспитно-пасочувачката улога на наставникот?
- Каков е твојот однос со наставниците? Анализирај колку е отворен, чесен и искрен тој однос.

7.5. Воспитувачкиот и наставничкиот позив

Наставничкиот позив е мошне специфична и одговорна работа и се разликува од останатите професии. Да се воспитуваат млади луѓе, секогаш претставувало и претставува најсложен и најсуптилен процес кој носи белег на педагошко-креативен чин заснован на знаење и инспирација, за кој зборувале и повеќе педагошки великани, посебно Песталоци, Дистервег и Макаренко.

Поради сложеноста и специфичноста на наставничкиот позив, се поставуваат одредени барања од чие остварување зависи успешноста на оваа професија. Тоа се следниве барања:

а) **Стручна подготовка и сестрано образование**, кое од наставникот бара солидно да го познава предметот којшто го предава и да биде стручњак во својата професија. Ова барање произлегува, пред сè, од подигањето на материјалниот и културниот стандард на општеството во целост. Живеејќи во современи општествени услови, децата и младите добиваат низа информации кои поттикнуваат различни интереси, па оттука му поставуваат и разновидни прашања на наставникот и бараат образложение на нив. Одговорот на поставените прашања може да ги даде само оној наставник кој добро си ја познава својата струка, има познавање од другите научни подрачја и дисциплини и има широка општа култура.

сложеност и
специфичност на
наставничкиот позив

стручна подготовка и
сестрано образование

педагошко-методичка и
психолошка подготовка

љубов кон децата и
почитување на детската
личност

правилен однос кон
позивот и работата

лични и карактерни
особини

воспитно дејствување

б) Педагошко-методичка и психолошка подготовка. Покрај тоа што мора да поседува знаења, тој мора да знае да ги пренесе на децата и младите. Ова барање наложува секојдневна подготовка за настава, следење на најнова литература, постојано усовршување, мора да ја познава психологијата на детството и младоста, законитостите на човековиот психички живот, да ги следи достигнувањата на психологијата.

в) Љубов кон децата и почитување на детската личност. Воспитувачкиот позив подразбира љубов кон децата и желба да им се помогне да учат и слободно да се развиваат. Учениците многу бргу согледуваат и чувствуваат кој наставник ги разбира, кој се труди да им помогне, кој ја почитува учениковата личност. Во педагошката работа наставникот треба да поставува конкретни и сериозни барања кон учениците, да ги поттикнува дека можат нешто да направат, затоа што довербата во личноста ја поттикнува енергијата и ученикот секогаш настојува таа доверба да ја оправда. Добриот наставник соработува со своите ученици, ги поучува да сфатат што е навистина човечко вредно и добро, се труди да ги прифати тие вредности како сопствени убедувања и секогаш да постапува во склад со тие морални вредности и општествени норми.

г) Правилан однос кон позивот и работата. Ако наставникот ја извршува својата работа свесно и одговорно, во согласност со улогата која му е доверена, ако ги сака своите ученици и вложува максимален напор во развојот на нивното ментално и физичко здравје, тогаш може да се каже дека има правилан однос кон својата професија.

д) Лични и карактерни особини. Наставниковата личност е најодлучувачки фактор во воспитниот процес и од него ќе зависи дали учениците ќе ги примаат образовните и воспитните вредности со радост и внимание. Затоа, наставникот мора да биде жив пример, пример за морално однесување за своите ученици, мора да зрачи со позитивни ставови, да биде зрела личност со цврст карактер и да поседува други квалитети.

Наставникот, пред сè, мора да биде целосна и стабилна личност со јасно формиран научен поглед на светот и на животот. Таквиот наставник има позитивен однос кон животот, верува во општествениот напредок и можноста за воспитно дејствување. Наставникот е и воспитувач. Затоа мора да биде морално зрела личност, со силна волја и цврст карактер. Таква морална личност владее со своите постапки, има развиено чувство за должност и одговорност, се однесува позитивно кон луѓето и општествениот живот, кон работата, материјалните и духовните вредности. Учениците можат да најдат кај него пример за позитивно и хумано однесување и дејствување.

Многубројните индивидуални особини кои треба да ги поседува наставникот се согледуваат во неговиот општествен и личен авторитет.

Наставникот е авторитет кога се чувствува неговата моќ и изграденост на неговата личност. Тука стапува збор за наставник кој својот авторитет го изградил со својата работа, однесување и лични квалитети, а не со силата на моќта и со стравот од репресивни мерки. Тој не треба да биде бирократ, туку секогаш да е меѓу своите воспитаници, да има разбирање за нивните проблеми и “младешки лудости”, да умее да ги поучи, да биде лут и незадоволен, но и да прости.

Еден од квалитетите на личноста наставникот се согледува во неговиот педагошки оптимизам. Наставникот е оптимист во поглед на развојните можности на своите ученици и верува дека е можно да ги образува, да ги развива нивните мисловни способности, верува дека тие можат да се воспитуваат и да се превоспитуваат. Другиот аспект на педагошки оптимизам се однесува на неговите сопствени воспитни способности. Тој оптимизам се однесува на неговото постојано дополнување, студирање и анализа на сопствената работа, барање подобри методи и средства со кои би можел да успее. Третиот аспект е во потполна верба во победата на воспитните цели и вредности кои ги поставило општеството, во победа на образовните и морално-воспитните цели и вредности на нашето општество, во победа на објективната вистина и демократијата.

Но, сепак, како што истакнува професорот Љупчо Копровски, воспитувачот и наставникот не треба да се идеализираат, не постои идеален модел. И наставниците се живи луѓе кои растеле и се формирале во определена средина, со определени идеали, доживсале успеси, но и разочарувања, луѓе со желби и амбиции, но и со лимитирани можности за нивно остварување.

Од многубројните особини кои учениците ги ценат кај своите наставници, некои автори (А.Церсајлд, Х.Гленцел, Вити, Харт и др.) ги истакнуваат следниве: јасност и разновидност на излагањето, одушевеност од тоа што го предава, љубезност, веселост, физички изглед, праведност, авторитет, трпеливост, смила за хумор итн. Овие посакувани особини, кои треба да ги поседуваат наставниците, се мошне значајни за воспитно-образовната работа во училиштето и за воспоставување добри односи помеѓу наставниците и учениците.

За воспоставување добри односи помеѓу наставниците и учениците, во значителна мера, влијае и педагошкото водење кое го применува наставникот. Врз основа на некои експерименти кои се спроведени од страна на Левин и неговите соработници, станува збор за три основни облика на односите помеѓу

педагошки оптимизам

воспитни способности

воспитни цели и вредности

педагошко водење

авторитативен

демократски однос

однос на рамнодушен
наставник

наставниците и учениците: **авторитативен**, кога учениците имаат малку можности за самостојна акција, наставникот е во центар; **демократски**, кој се изразува во подготвеност да се доведат учениците на ниво на активна работа и соработка (наставникот се смета себеси само како еден член на колективот); **однос на рамнодушен наставник**, кој не е заинтересиран за учениците, учениците имаат потполна слобода во одлучувањето, а наставникот е пасивен набљудувач.

Од многубројните барања карактеристични за воспитувачкиот и наставничкиот позив, мораме да напоменеме дека постојат и многу други воспитни барања, чие остварување претпоставува и соодветно школување на наставнички и воспитувачки кадри. Во различни земји, различно е организирано подготвувањето и образованието на наставниците и воспитувачите. Но, сепак, основна тенденција во сите земји со развиено школство е: воспитувачите и наставниците да имаат високо образование. Кај нас, во Р. Македонија, наставниците и воспитувачите стекнуваат високо образование на педагошките и наставничките факултети. Во денешни општествени и педагошки услови се става акцент на оспособувањето на наставниците и воспитувачите за жива секојдневна воспитна улога.

Определувајќи се за терминот оспособување, го имаме в предвид, пред сè, неговото есенцијално, а не само операционално значење, односно, суштината што го надминува школувањето, а која по важност е и поширока и подлабока од него. Со самото тоа, оспособувањето за новата воспитна функција не значи само усвојување на новиот систем на знаења, битен за воспитувањето на човекот, туку, исто така, и интериоризација на сите оние вредности на кои ќе се воспитува и ќе се изградува личноста на младиот човек, сите негови сили, но во еднаква мерка, и субјективното доживување и обликување на различни социјално-воспитни ситуации, со кои се среќаваат и кои ги создаваат младите личности. Според тоа, оспособувањето за воспитната функција тргнува од единството на знаењата, умеењата, инспирацијата и креацијата во воспитната комуникација со педагошката средина, со субјектите на воспитанието и образованието.

Размисли и одговори! _____

- Поради сложеноста и специфичноста на наставничкиот позив, кои барања се поставуваат за успешност во оваа професија?
- Наброј ги трите основни облика на однесување помеѓу наставниците и учениците. Објасни што е карактеристично за секој од нив.
- Дали постои идеален модел на наставник-воспитувач? Објасни што значи за тебе успешен наставник?

Наслови во темата: _____

- Семејството како основен и незаменлив фактор;
- Определување на поимот семејство;
- Карактеристики на семејството;
- Основни претпоставки за правилно воспитание во семејството;
- Семејно воспитание;
- Соработка на семејството со училиштето;

8.1. Семејството како основен и незаменлив фактор

Семејната средина обично се определува како најприродна средина во која детето ги започнува својот живот и развиток.

Детето доаѓа на свет беспомошно, незаштитено, и неговиот опстанок и понатамошниот развиток се целосно зависни од луѓето, најпрво од оние во најблиската социјална средина - семејната средина. Ваквиот факт го прави големо значењето на семејството. Во кругот на семејната средина детето ги остварува првите контакти со другите луѓе, најпрво со мајката, а потоа и со другите членови на семејството. Во оваа прва средина детето ги стекнува првите искуства кои се однесуваат на неговиот физички и емоционален опстанок и развиток. Тоа ја остварува првата комуникација со мајката кога учи дека плачот ги задоволува потребите за храна или за погодни физички услови за живот. Комуникацијата постепено се проширува и ги опфаќа и другите најблиски членови на семејството. Родителите и другите членови на семејството се оние фактори кои придонесуваат да се задоволи и потребата за сигурност кај детето, за што психолозите велат дека е основен предуслов за правилен развиток на младата единка. Таквата сигурност, пред сè, ја обезбедува љубовта која мајката, родителите и другите членови во семејството постојано и несебично му ја даваат на малото дете.

Меѓу основните барани предуслови кои ги обезбедува семејството, се наведува и формирањето на чувството за припадност на дадено семејство, што ја зголемува сигурноста

семејна средина-
најприродна средина

први контакти

први искуства

кај младите членови на семејството, но, истовремено, го формира и чувството на должност, кое го има секој член од семејството кон другите членови во него, но и кон семејството во целост. Таквите чувства ги создаваат основните претпоставки детето слободно да ги манифестира своите стекнати способности и, што е уште позначајно, во животот да истапува со доверба кон самиот себеси. Тогаш кога таквите чувства стануваат основа за однесување и со другите членови во семејството, се зголемува веројатноста дека младиот човек ќе му приоѓа на животот и на другите членови во потесната и пошироката заедница со доверба и искреност.

Кога зборуваме за значењето на семејството за развојот на личноста на децата и младите, потребно е да нагласиме дека се среќаваат две екстремни становишта во развитокот на педагошката мисла и практичните педагошки настојувања

Фројд, Адлер и нивните следбеници го застапуваат становиштето дека семејството е единствен, најзначаен и незаменлив фактор во развитокот на личноста. Таквиот став го потврдуваат со своето учење, според кое, личноста на човекот е потполно формирана во првите 5-6 години од животот. Соодветно на таквото учење, ако овие години детето ги поминува главно во семејството, следува и заклучокот дека семејството е единствениот и најзначајниот фактор во развитокот на човековата личност.

Дијаметрално спротивно становиште егзистира во периодот помеѓу двете светски војни и во периодот по победата на Октомвриската револуција во Русија и формирањето на СССР.

Во овие периоди, во настојувањето за поопштествување на воспитанието и образованието, се отиде во крајност: потполно да се негира значењето на семејството во развитокот на личноста на детето и на човекот воопшто. Во практичните настојувања во овие периоди се отиде дотаму што децата се одземаа од семејствата, за кои се сметало дека се неповолна средина за правилен развиток на децата, и тие се сместувале во т.н. детски домови, за кои во целост се грижела државата.

Подоцна се извршени истражувања со кои се сакало да се докаже правилноста на таквите настојувања. Поточно, истражувањата се однесувале на споредба на физичкиот и психичкиот развиток на децата кои растеле и се развивале во т.н. детски домови и децата кои растеле и се развивале во просечни семејства. Овие истражувања покажале забележителни заостапувања, и на физички и на психички план, кај децата сместени во детските домови во

споредба со децата кои живееле во просечните семејства. За одбележување е податокот кој покажал зголемена смртност на децата одвоени од своите семејства, иако во детските домови се водело сметка да се обезбедат потребните предуслови за правилен физички и психички развој (децата биле згрижени во хигиенски услови за живеење, биле правилно хранети и сл.).

Медицината не можела да даде објаснување за таквата ситуација. Подоцна одговорот го дала психологијата со објаснувањето дека отсутствувала желба за живот кај децата одвоени од своите најблиски, што се манифестирало, меѓу другото, и со зголемена смртност на децата.

Современите дисциплини кои се занимаваат со семејството и неговото значење за развојот на децата и на човекот воопшто, го застапуваат сфаќањето дека семејството е еден од значајните фактори од кои зависи развојот и воспитувањето на децата, меѓутоа не е единствен и незаменлив.

Значењето на семејството се објаснува со неговата улога во развојот и воспитувањето на децата посебно во првите години од животот, кога отпочнува процесот на детската социјализација и се формира првото детско искуство. Меѓутоа, современата семејна педагогија не го ограничува значењето на семејството на првите години од животот на детето, затоа што детето, младиот човек и возрасниот, главно, го поминуваат својот живот во семејство. Во оваа смисла, Артур Милер пишува дека “сите луѓе, во своите мисли секогаш ги поврзуваат сигурноста, љубовта, душевното спокојство и гордоста со идејата за семејство”.

Значењето на семејството за развојот и воспитувањето на децата посебно се истакнува поради фактот што процесот на социјализација на младите отпочнува во кругот на семејството, се стекнуваат првите искуства за животот и за луѓето, се формира свест за сопствената вредност, поточно, се формира “сликата за себе”, се учат позитивните чувства, како што се: љубовта, солидарноста и надминувањето на егоизмот, почитувањето на другите луѓе и нивните мислења и сл.

Истражувањата покажуваат дека мислењата, ставовите и вредностите на родителите, во голема мера, стануваат мислења, ставови и вредности на децата и младите во семејството.

Во семејството се формираат најдобри услови за идентификација на младите со родителите или со другите членови во него.

Прифаќањето на семејните обичаи е првата карика во прифаќањето на културата на сопствениот народ.

современи дисциплини

сигурност, љубов,
душевно спокојство и
гордост

“сликата за себе”

семејни обичаи
култура на сопствениот
народ

мали групи

За разлика од сите други мали групи, семејството е група во која влегува човекот во текот на целиот свој живот, и тоа влијае врз него во текот на целиот живот.

индивидуален и
општествен развој на
личноста

Обично се наведува и општественото значење на семејството, заради тоа што односите кои се создаваат во семејството стануваат основа за формирањето на општествените односи во целост.

Во оваа смисла семејството е своевиден мост меѓу индивидуата и општеството, поточно, семејството ја носи одговорноста и за индивидуалниот и за општествениот развој на личноста.

Размисли и одговори: _____

- Анализирај го значењето на семејството за децата, но и за возрасните во него.
- Дали запомни кои се двете екстремни стаповишта во однос на значењето на семејството во развојот на општеството и на педагошката мисла?
- Каков фактор е семејството за современата хуманистичка педагогија?

8.2. Определување на поимот семејство

Семејството било и е предмет на интересирање на стручњаци од различни профили: социолози, психолози, антрополози, лекари, биолози, економисти, педагози и сл. Во рамките на различни науки се одвоиле и посебни научни дисциплини кои го истражуваат семејството, но од различни аспекти.

Така, на пример: во рамките на социологијата се одвоила социолошката дисциплина - социологија на семејството, која го проучува семејството како општествена група, неговото функционирање и структурата; Во рамките на педагогијата се диференцирала педагошката дисциплина - семејна педагогија, чиј предмет на истражување се законитостите на воспитната работа во услови на семеен живот; семејната андрагогија се задржува посебно на воспитанието и образованието на возрасните за живот во семејство; семејното право, како научна дисциплина на правната наука, ги проучува бракот и семејството, односите, правата и обврските на членовите во бракот и во семејството, прашањата со кои се регулира разводот на бракот, прашањата на старателството врз децата и сл.

Оттука и определувањето на поимот семејство станува интерес на сите наведени дисциплини.

социологија на
семејството

семејна педагогија

семејна андрагогија

семејно право

старателство врз децата

Скоро сите автори, независно од нивниот профил, кои се занимаваат со определувањето на поимот семејство, се согласуваат со констатацијата дека семејството е група.

- ☞ Така, Ман наведува дека семејството е мала група во која постои природно поврзување меѓу членовите.
- ☞ Екермен го определува како примарна група, како посредник меѓу индивидуата и општеството.
- ☞ Савичевиќ зборува за семејството како за социјална микрогрупа.
- ☞ Језерник го дефинира семејството како прва група на која ѝ припаѓа секоја човечка единка.
- ☞ Никола Рот зборува за семејството како за социјална група.

Ако семејството е група, како што се согласуваат повеќето автори, тогаш, како група, е динамична категорија, подложна на менување под влијание на дејствувањата кои доаѓаат одвнатре и однадвор.

Во оваа смисла, доста пластично, Екермен го определува семејството како “парадоксална и несфатлива појава, добива многу форми, насекаде е исто, а, сепак, никаде не е исто. Со векови е исто, а, сепак, никогаш не е исто” (Екермен, 1966).

Преобразбата на семејството може да се разгледува како постојана одлика. Семејството е во најдиректна зависност од условите на живот, од односите меѓу луѓето, правата на членовите во заедницата и сл.

Најпрво, секое семејство е подложно на внатрешни промени, кои се одредени од внатрешните врски меѓу мажот и жената и родителите и децата, или, поточно, од односите на секој член во семејството со другите членови во него, во дадено време и простор. Во различни периоди од животот на поединечните членови во семејството, се менува и структурата на семејството. Една индивидуа има различна улога во различни периоди од нејзиниот живот (дете, младинец, возрасен, женет, мажена, со деца или без, вработен или не и сл.).

Од друга страна, секое семејство претрпува промени кои се условени од општите промени во општеството, економските, културните, техничко-технолошките, производствените и други услови во него.

- ☞ Во оваа смисла, Морган нагласува дека “семејството е чедо на општеството и го следи неговиот развикот”.

природно поврзување
меѓу членовите

социјална микрогрупа

динамична категорија

парадоксална и
несфатлива појава

“семејството е чедо
на општеството”

заедница на
полови и деца

семејството е
социјална група

релативно затворена и
интимна општествена
заедница

конзервативизам
традиционални
вредности

Дискутирајќи по прашањето за определување на поимот семејство, Екермен заклучува дека “семејството е заедница на полови и деца кои произлегуваат од таа врска”, дека тоа е примарна заедница во која се развива личноста на детето и е таква заедница која обезбедува психосоцијална поврзаност на членовите.

Можеме да забележиме дека различните автори кои се занимаваат со прашањето за определување на поимот семејство, главно се сложуваат со фактот дека семејството е социјална група.

8.3. Карактеристики на семејството

Семејството е променлива општествена категорија, а тоа значи дека неговата структура, суштина и функција се во непосредна зависност од економските, културните, техничко-технолошките и други услови во општеството. Токму затоа, педагошката наука го разгледува семејното воспитание како менлива категорија, која е условена конкретно историски.

Меѓутоа, треба да се каже дека семејното животно подрачје има некои посебности што го чинат повеќе или помалку отпорно на општествените промени. Во оваа смисла, во социолошката литература се укажува на фактот дека семејството е **релативно затворена и интимна општествена заедница** (Бергант, 1974).

Релативната затвореност и одделеноста на семејниот живот од јавниот општествен живот во одредена мера е нужна одлика на семејната заедница, зашто тоа обезбедува и потребен степен на интимност и сигурност на луѓето кои го наоѓаат потребниот одмор од работата во сопственото семејство и кои ги задоволуваат биолошките и рекреативните функции. Од друга страна, таквата затвореност во некои семејства може да добие димензии на потполна оддалеченост од општествените збиднувања и да се јави драстична противречност помеѓу семејниот и општествениот живот, семејните и општествените вредности, ставови, уверувања и слично.

Во оваа смисла одвоеноста на семејството се јавува како негативна одлика за децата и младите во случај кога тие се принудени да живеат во два различни света.

Друга значајна карактеристика на семејниот живот и семејното воспитание е тенденцијата кон конзервативизам во семејниот живот, кој се изразува во настојувањата да се зачуваат традиционалните вредности во семејството и

животот и односите во него да се уредуваат по примерот на семејството на своите родители.

Таквата тенденција ја прави семејната средина помалку подложна на промени условени од промените во општеството. И оваа тенденција може да се разгледува како сериозна тешкотија во воспитанието на младите ако се наоѓаат растргнати помеѓу настојувањата да го прифатат “новото” во општеството, а да го зачуваат “старото” во семејството.

Респектирајќи ја менливоста на семејната средина, можеме, исто така, да определиме некои карактеристики кои се независни од времето и просторот.

Такви карактеристики се:

- семејството почива врз хетеросексуални врски, со кои се задоволуваат природните потреби на мажот и жената, кои обезбедуваат репродукција и потомство. (биолошка основа); меѓутоа, треба да нагласиме дека во некои земји во светот денес е дозволено склучување брак и врз хомосексуални односи.
- семејството заснова систем на сроднички односи, како основа на полови табуа и поделба на улогите, т.н. биосоцијална основа.
- семејството развива и обезбедува социјални и индивидуални особини на личноста, т.н. социјална основа.
- семејството може да обезбедува и определена економска дејност, т.н. економска основа.

Говорејќи за основните одлики на семејството, Доланц забележува дека посебноста на семејството, на прво место, е во тоа што во него мора да постои љубов. Тој ја поставува љубовта како основна сила која има моќ на поврзување на членовите. Според него, љубовта е она што ги поврзува родителите, родителите и децата и им дава богат и полн семеен живот.

Со проблемот на определувањето на посебните карактеристики на семејството се занимава и Никола Рот. Тој ги одвојува следниве особини:

1. Во семејството постои пообемна и посложена интеракција од она која постои во другите групи, затоа што постојат блиски и поразновидни односи меѓу членовите. Развиената интеракција и развиените односи меѓу членовите имаат значење за сите членови во семејството, но посебна значајност имаат за формирањето на личноста на децата.

карактеристики

хетеросексуални врски

репродукција

хомосексуални односи

сроднички односи

полови табуа

биосоцијална основа

социјална основа

економска основа

емоционална поврзаност

интерперсонални врски

социометриски врски

2. Врските помеѓу членовите во семејството имаат посебени квалитети:

- интензивна емоционална поврзаност меѓу сите членови: сопружниците, родителите и децата, браќата и сестрите;
- интерперсоналните врски се посебни, посложени, поинтензивни и подлабоки од оние во другите видови групи;
- тие се поинтензивни од социометриските врски меѓу членовите во другите групи.

3. Овие врски посебно ги карактеризира интимност во односите. Постои доверба и слободно манифестирање на чувствата и мислите и непречено манифестирање на особините на личноста.

4. Семејната група е доста трајна, иако односите меѓу членовите се менуваат поради биолошките и психолошките промени кај одделните членови и поради промените во општествените сфаќања за улогата на поединечните членовите во семејството.

Наведените специфичности укажуваат на природата на семејните односи. Тие ја определуваат големата улога на семејството во развитокот на човекот.

Размисли и одговори: _____

- Како, обично, се определува семејството?
- Кои се основни карактеристики на семејството и семејниот живот?
- Во што е суштината на дефицијата што ја дава Екермен?

8.4. Основни претпоставки за правилно воспитание во семејството

Разгледувањето на проблемот за тоа какво треба да биде семејството за да претставува позитивен воспитен фактор, ќе го започнеме со правото на детето да живее во здрава семејна средина и со неговото право за правилно семејно воспитание.

Истакнувајќи го правото на детето да живее и да се воспитува во здрава семејна средина, најпрво го нагласуваме фактот дека семејството, како “примарна” и “пемиповна” средина за детето, се јавува како фактор со дијаметрално спротивно влијание врз развитокот на детето. Имено, тоа може да се јави како доста

дијаметрално спротивно
влијание

позитивен фактор во развитокот на детето, но и како фактор кој условува неуспешност во детската социјализација и појава на антисоцијално однесување.

Условите кои го определуваат едно семејство како позитивен или негативен воспитен фактор се доста сложени и често повеќезначно детерминирани. Тие се во непосредна или посредна зависност од економските, социјалните, културните, образовните и други услови во семејството, од односите помеѓу членовите во семејството, од емоционалната семејна атмосфера, од развиеноста и можностите за извршување на семејните функции во целост, а посебно од можностите и оспособеноста на родителите правилно да ја извршуваат својата воспитна функција.

Оттука, посебно значење има одговорот на прашањето: која и каква семејна средина обезбедува позитивни услови за успешен развиток и правилно воспитание на детето.

Посебноста на воспитанието во семејството ја прави фактот што воспитните настојувања во него повеќе имаат карактер на спонтано дејствување, а помалку на рационално организиран и насочен процес.

Бројни истражувања вршени во семејството од социолошки, психолошки, антрополошки, педагошки и друг аспект, укажуваат на некои позначајни претпоставки што треба да бидат обезбедени за да може едно семејство успешно да ја извршува својата воспитна функција. Меѓутоа, условите во едно семејство не можат да се сфатат како затворен систем, затоа што семејството претставува општествена клетка и во него, помалку или повеќе, се рефлектираат сите збиднувања и противречности од општествената средина.

Без претензија да направиме некаво рангирање во однос на значајноста, ќе направиме обид да одвоиме некои услови и ситуации кои можеме да ги окарактеризираме како основни претпоставки за правилно семејно воспитание.

Односите во семејството, и тоа: односи помеѓу мажот и жената, односи помеѓу родителите и децата и односи помеѓу самите деца во семејството, избиваат меѓу најзначајните претпоставки кои обезбедуваат успешност или неуспешност во извршувањето на семејните функции.

Во оваа смисла, значајни се согледувањата кои укажуваат на фактот дека демократските и рамноправни односи помеѓу мажот и жената, помеѓу родителите и децата и самите деца во семејството, во кои доминираат ситуации на пријателско и соработничко комуницирање, стануваат императив за семејство за кое може да се каже дека обезбедува

позитивен фактор
антисоцијално
однесување

позитивни услови

спонтано
дејствување

демократски и
рамноправни
односи
пријателско и
соработничко
комуницирање

разрушени
семејни односи
автократско
однесување

малолетно престапништво
и деликвенција

демократизација на
односите

подеднаква правни
позиција

дезорганизација на
семејството

суптаилни интеракции

позитивни услови за развојот на децата во него. И обратно, разрушените семејни односи, како односи помеѓу мажот и жената и родителите и децата, понатаму односи во кои доминира автократско однесување и раководење или незаинтересираност, па дури и непријателски односи помеѓу нив, условуваат такви влијанија кои се движат на скалилото од отежнатост во воспитните влијанија до влијанија кои за директна последица ја имаат појавата од антисоцијално однесување на децата до малолетно престапништво и деликвенција.

Промените во современото семејство, во прв ред значат настојувања кон демократизација на односите во него. Се разбира дека тоа не значи добра волја, пред сè, на мажот кој сака да се откаже од доминантната позиција во семејството, туку демократизацијата на односите помеѓу мажот и жената во современото семејство е директна последица на промената на економската положба на вработената жена, која, со извојувањето на економска рамноправност во семејството, сè повеќе си обезбедува и подеднаква правна позиција со мажот. Демократизацијата на односите помеѓу мажот и жената условува и подемократски односи помеѓу родителите и децата во семејството. Меѓутоа, овој процес не е еднаков, а најмалку закономерен во сите семејства. Напротив, посебноста на семејната средина се согледува токму во многуте специфични услови и ситуации што се создаваат во секое посебно семејство. Во некои партијархални семејства, настојувањето на жената за извојување рамноправна позиција и родова еднаквост во семејството може да доведе до жестоки конфликти, па дури и дезорганизација на семејството. Во тој случај можат да се нарушат односите во семејството кои негативно ќе влијаат на воспитувањето на децата и младите.

Современите истражувања укажуваат на големата значајност на односите кои се формираат помеѓу самите деца во едно семејство. Во оваа смисла се укажува на специфичностите во односите помеѓу децата од различна возраст и различен пол. Денес науката кажува дека не е сеедно за развојот на една личност дали е прво или последно дете во семејството, дали се развива во семејство во кое растат децата од различен или од ист пол и сл.

Успешноста на воспитанието во прв ред зависи од оние суптилни интеракции, кои најчесто, се воспоставуваат преку комуникативни врски и помеѓу субјектите кои дејствуваат во него. Истражувањата покажуваат дека посебно значаен елемент за успешниот однос родител-дете е нивната меѓусебна наклонетост. Посебноста на овие односи ги карактеризира блиската интимна врска помеѓу родителите и децата.

Следната специфичност е нерамноправност во односот меѓу партнерите, поради што не може да биде воспоставена потполна реципрочност. Колку што е помала возраста на детето толку е поголема и нерамноправноста во односите родител-дете. Нерамноправноста е условена од повеќе фактори, меѓу кои се: возраста, знаењето, психичката и физичката зрелост, искуството и др. Во врска со овој проблем, во современите семејства среќаваме две екстремности.

Првата екстремност во односите родител-дете е онаа кога родителот зазема авторитативна позиција во семејството, во смисла на задушвање на секоја иницијатива на детето и младиот човек. Во овој случај родителот е оној кој решава за сите прашања во семејството, па дури и за прашања кои се од лично значење за младиот човек, како што се, на пример, изборот на идната професија или изборот на пријател, па дури и на брачниот другар.

Другата екстремност повеќе е присутна во градските средини, кога под мотото: да се биде современ родител, родителите ги исполнуваат сите барања и желби на своите деца. Во овие семејства, на некој начин, целокупниот живот се врти околу детето. Како да доживуваме своєвиден педоцентризам во семејниот живот и воспитување.

Тоа, всушност, се две крајности кои отстапуваат од современото барање на семејната педагогија за ставање на детето во колку што е можно поактивна позиција во семејниот живот.

Друга карактеристика на бараниот реципроцитет во односите во семејството е можноста за конфронтација на мислењата, што, по својата суштина, значи подготвеност кај родителот да признае дека згрешил и дека во дадениот случај детето, или адолесцентот, е во право.

Значајна карактеристика на реципроцитетот е воспоставувањето дијалог. Без дијалог нема успешна воспитна комуникација. Оттука, оваа карактеристика на реципроцитетот е многу битна за односот кој се воспоставува помеѓу родителот и детето.

Воспитната работа воопшто, а посебно во семејството, во голема мера е детерминирана од воспитниот стил на воспитувачот.

Во педагошката и психолошката литература среќаваме различни класификации на воспитните стиловите.

Класична класификација е онаа која ја прават Левин и Липид. Тие определуваат три воспитни стила:

1. Авторитарски воспитен стил, кој во својот “чист” вид е карактеристичен по тоа што раководителот е апсолутен

реципрочност

реципроцитет во односите
конфронтација на
мислењата

адолесцент

авторитарски
воспитен стил

методи на присилување и
патернализам
метода на уверување

демократски воспитен
стил

primus inter pares

незаинтересиран стил

социоемоционална клима

позитивна емоционална
атмосфера

и единствен наредбодавец на којшто мораат, без приговор, да му се покоруваат сите останати членови од групата и да ги извршуваат неговите наредби до крај. При авторатскиот воспитен стил, главно, се користат методите на присилување и патернализам, додека методата на уверување е сведена на минимум.

2. Демократски воспитен стил- воспитувачот не е изолиран “автократ”, туку е водач кој настојува својата група да ја води врз основа на соработка и договор со своите членови. Сите членови имаат можност да предлагаат, да дискутираат за задачите кои треба да ги извршат и за начините како најдобро да се направи тоа. Карактеристично е тоа што, и при овој воспитен стил, групата најчесто го извршува она што го бара воспитувачот од неа, меѓутоа членовите на групата не ги чувствуваат идеите и барањата како наметнати, туку тие произлегуваат од дискусијата во која учествувале сите заеднички и од договорот кој го донесле сите. Со други зборови кажано, раководителот во овој стил повеќе е *primus inter pares*, а помалку “претпоставен”. Основна метода е методата на уверување. Меѓутоа, не се сосема исклучени методите на присилување и патернализам.

3. Значасен воспитен стил, во некои специфични ситуации, е т.н. *laissez-faire* стилот, или незаинтересиран стил. Во овој стил, раководителот во суштина и не е раководител во вистинска смисла на зборот, затоа што неговата улога е сведена на минимум. Во овој случај раководителот главно само ѝ ги пренесува задачите на групата и ги регистрира успехите или неуспехите во работата на поединечни членови, а секој член од групата работи по сопствена волја и на сопствена одговорност (Звонаревик, 1989).

За семејното воспитание е значајно да се забележи дека различните воспитни стилови условираат и различна социо-емоционална клима, која се одразува врз структурата на групата и врз индивидуалното однесување.

Позитивната емоционална атмосфера избива меѓу позначајните психолошки услови кои обезбедуваат позитивни психолошко-педагошки влијанија во семејната средина. Позитивната емоционална атмосфера, пред сè, значи атмосфера на заемна љубов помеѓу членовите во семејството, љубов и грижа на родителите за децата и за нивните проблеми, атмосфера на пријатност, ведрина и без напнати ситуации. Семејната атмосфера има посебно

значење за раната социјализација на децата. Пријатната семејна атмосфера, како позитивна внатрешна микроклима, условува хармонично изградување на детската личност. Семејната атмосфера која е оптоварена со напнатост во односите, попречена комуникација помеѓу членовите во семејството, недоверба, несигурност и сл., условува чувство на несигурност и незащитеност, недоверливост, емоционална нестабилност, страв од животот, од луѓето, од работата, невроза, тешкотии во социјализацијата, агресивност и бројни други негативни особини кои оставаат трага за целиот живот на младата личност.

За воспитната работа во семејството, значајни се согледувањата дека социоемоционалната димензија на интеракцијата и комуникацијата е условена од непосредност, срдечност, искреност, доверливост итн.

Бројни исражувања на планот на семејното воспитание, како ризични фактори во воспитанието на децата и младите во него, ги вбројуваат условите на живот во т.н. дефицитарни или непотполни семејства.

Во педагошката, социолошката и правната литература, основно и едноставно мерило за поделба на семејствата е целосноста на неговиот состав или, кажано со други зборови, во колкава мера семејството е општествена целина. Оттука, подигањето на децата од страна на еден родител станува важна претпоставка за вбројување на таквото семејство во групата на т.н. непотполни семејства. Меѓутоа, во посовремената литература поделбата на семејствата на потполни и непотполни се врши според два вида врски, и тоа: општествени и емотивни. Во оваа смисла, како непотполно семејство не се смета само она во кое недостасува еден родител туку и она семејство во кое и двајцата родители се присутни, меѓутоа се прекинати емотивните врски помеѓу членовите во нив, посебно меѓу родителите или родителот и детето (Вуков, 1988).

Во американската литература бројни автори го застапуваат становиштето дека треба да се земат в предвид и психолошкото присуство и вложувањето на сите членови во семејството при класифицирањето на некое семејство во групата непотполни семејства, поточно, и психолошката димензија и нивното засмнено дејствување - интерактивната димензија.

Психолошката димензија во себе вклучува почитување на секој член од семејството, приврзаност и идентификација помеѓу членовите, додека, пак, интерактивната димензија се

внатрешна микроклима

емоционална
нестабилност
невроза
агресивност

социоемоционална
димензија на интер-
акција и комуникација

дефицитарни или
непотполни семејства

општествени и емотивни
врски

психолошко присуство
и вложување

интерактивна димензија

однесува на процесите на комуникација и на контактите помеѓу членовите во едно семејство. Ваквиот пристап се објаснува со фактот дека во бројни семејства со еден родител, во воспитанието и подигањето на децата учествуваат двајцата родители, и обратно, во бројни семејства во кои родителите живеат заедно, само едниот родител ја презема грижата за децата.

Оттука, потребна е голема претпазливост во објаснувањето на последиците кои произлегуваат од физичкото неприсуство на еден родител во семејството, зашто сосема е сигурно дека самиот факт што децата растат во семејство во кое недостига еден од родителите, не значи и непосредно условување на негативен развој и антисоцијално однесување кај децата. Негативното однесување кај некои деца кои потекнуваат од такви семејства, може да биде последица не на дефицитарноста на семејството, туку на условите и односите во него (на пример: нарушени семејни односи пред развод на бракот, стрес по смртта на едниот од родителите и сл.).

Токму затоа, дефицитарното семејство треба да се разгледува само како “ризичен” фактор во однос на развојот и воспитувањето на децата во него.

Во некои истражувања, како фактор кој условува антисоцијално однесување на децата, се наведува бројот на деца во семејството.

Во оваа смисла се укажува на воспитната загрозеност во семејствата со многу деца, од една страна, и на опасноста во однос на правилна социјализација на детето во оние семејства во кои живеат само едно дете.

Во првиот случај, при наведувањето на многудетното семејство како негативен фактор, најпрво треба да се појде од прашањето: дали постоењето на поголем број деца во едно семејство само по себе значи негативно дејствување врз нивниот развој и нивното воспитание. При одговорот на поставеното прашање, неминовен е пристап кој ќе дојде до објаснувањето дека во услови на постоење на повеќе деца во семејство, на нашите простори најчесто станува збор за семејства со низок социоекономски статус, семејства во кои отсуствува доволна грижа и правилна нега за децата од родителите, во кои постои слаба кохезивност помеѓу членовите, нарушени односи помеѓу родителите и децата, незадоволителна емоционална атмосфера и сл. Сето ова наведува на заклучокот дека многудетното семејство е негативен и ризичен воспитен фактор, само тогаш кога е проследено со други негативни карактеристики, пред сè како резултат на сиромаштијата на тие семејства. Напротив, ако станува

“ризичен” фактор

низок социоекономски
статус
кохезивност

збор за семејство со солидно социоекономско ниво, тогаш постоењето на повеќе деца е услов повеќе за нивната правилна социјализација и позитивно воспитание.

Во однос на негативното дејствување на семејствата со едно дете, пред сè на нивната социјализација, денес се укажува на бројните можности кои ги нудат другите воспитни фактори, како предучилишните установи и училиштата, како компензатори за оние услови кои недостасуваат во таквите семејства.

Некои автори укажуваат на тоа дека и оние семејства кои се наоѓаат на ниско социоекономско и социокултурно ниво имаат тешкотии во воспитното насочување на децата, како што се: семејствата на невработени родители, корисници на социјална помош, неквалификувани работници, пакратко, семејствата со неповолни социоматеријални, стабилни и други животни услови.

Меѓутоа, и во интерпретацијата на таквите заклучоци е потребна голема претпазливост. Имено, материјалниот статус на семејството, како ризичен фактор во однос на правилниот развиток и воспитанието на децата, исто така, треба да се разгледува во контекст на бројни други односи и ситуации кои се јавуваат во таквите семејства. Тоа значи дека апсолутизирањето на ниските материјални услови како фактор кој негативно дејствува на воспитанието на децата и младите, е неприфатлив пристап. Социоекономските услови на семејството дејствуваат во негативна насока тогаш кога се причина за дезинтеграција и дезорганизација на семејството. Имено, и бројни семејства со висок социоекономски статус денес имаат сериозни тешкотии на планот на правилното насочување и воспитание на младите од истите причини.

Во современи услови на живот, како еден од негативните услови во семејството, некои ја разгледуваат и вработеноста на жената.

Точно е дека вработувањето на жената на работни задачи надвор од домот значи нејзино отсуство од домот во поголем дел од денот. Тоа значи и укинување на нејзината традиционална улога на единствена негуватка и воспитувачка на децата во семејството.

Во суштината на овој проблем лежи проблемот на изнаоѓање соодветна замена за мајката во однос на негувањето и воспитувањето на децата во периодот кога таа е отсутна од домот. Во оваа смисла, процесот на сè поголемо опфаќање на децата во предучилишните установи значи квалитет повеќе во однос на целината на воспитанието на децата. Позитивен

правилна социјализација

компензатори

ниско социоекономско
и социокултурно ниво

дезинтеграција и
дезорганизација на
семејството

егоцентрични желби
позитивни социјални
сили и способности

квалитет е и тенденцијата и таткото да презема определени задолженија во извршувањето на семејните задачи, меѓу другото, и во воспитанието на децата.

Од друга страна, ако вработеноста на жената и нејзиното заработување за домот и семејството значи извојување на нејзина подемократска позиција во семејните односи, тогаш таквата тенденција треба да се разгледува како позитивен фактор кој води кон поинакви односи во семејството, а тоа е ситуација која условува и поактивна позиција на детето и младиот човек во семејството, кога детето учи да ги почитува луѓето, да ги совладува егоцентричните желби, ги вежба и ги учи позитивните социјални сили и способности, учи да одговара на барањата кои му се поставуваат, учи дека има свои права како личност, но и свои обврски.

Истражувањата покажуваат дека не е значајно само времетраењето на непосредната комуникација помеѓу мајката и децата за правилен воспитен ефект туку и интензитетот и квалитетот на таквата комуникација.

Сериозен проблем во современите семејни односи и семејното воспитание претставува и опаѓањето на родителскиот авторитет. Во современи услови младите вклучени во воспитно-образовниот процес добиваат широко образование кое, во не мал број случаи, е повисоко од образованието на родителите.

Во современите услови на живот како проблем избива и вештачкото зголемување на детскиот период на младите кои учат. Овие млади луѓе остануваат економски зависни од родителите поголем период од животот. Економската зависност, од своја страна, условува потполна зависност на младите од нивните родители. Во не мал број случаи оваа ситуација станува ограничувачки фактор за бројни постапки и одлуки на младите. Тоа условува бројни тешкотии и проблеми на емотивен и воспитен план со кои многу родители денес тешко излегуваат на крај.

Меѓу факторите кои ги отежнуваат воспитните настојувања на семејството, значајни се и субјективните димензии врзани за способностите, можностите и карактеристиките на родителите и децата. Бараното социјално и прифатливо однесување на децата секогаш е во тесна врска со она воспитание и оние родители кои им даваат полна поддршка на своите деца и кај нив формираат способности свесно да расудуваат и да го контролираат своето однесување, и обратно, тоа е негативно поврзано со принудата и наметнатиот авторитет на родителите и со барањата кои не се објаснуваат, туку само се наметнуваат.

вештачко зголемување
на детскиот период

субјективни димензии

Размисли и одговори: _____

- Подреди ги претпоставките за правилно семејно воспитание според нивната значајност, според твоето мислење.
- Анализирај ги основните претпоставки за правилно семејно воспитание и наведи некој пример што го препознаваш од животот.
- Дали се согласуваш со постоењето на т.н. “вештачко зголемување на детскиот период” во современите услови на живот?
- Познаваш ли семејство во кое “сè се врти околу детето”? Анализирај го и определи ги позитивните и негативните страни.

8.5. Семејно воспитание

Авторите кои се зафаќаат со проблемот на определувањето на поимот семејно воспитание даваат различни дефиниции, во зависност од тоа кои карактеристики на воспитанието што се извршува во семејството ги земаат за примарни.

Меѓутоа најчеста е оваа определба која поаѓа од семејните односи и, во оваа смисла, семејното воспитание се определува како многустрано и заемно дејствување помеѓу родителите и детето насочено кон формирање таква личност која ќе одговара на поставените национални и општочовечки вредности.

Воспитниот процес во семејството претставува социјално-педагошка дејност. Таквиот процес, кој, како основа, го има влијанието на родителите врз децата, се потпира на посебност на методи и средства на дејствување. Поточно, воспитниот процес во семејството претставува единство на воспитание и самовоспитание на децата и на родителите.

Тогаш кога воспитното дејствување на родителите и на другите членови во семејството се преточува преку внатрешниот свет на детето, и притоа предизвикува определени чувства, желби, стремежи и потреби, се создава процес на самодејствување на личноста, врз самата себе.

Врз основа на добиените сознанија, изградените убедувања, формираните чувствата и изградените мотиви во процесот на дејствувањето на родителите и на другите членови од семејството, детето си поставува задачи кои настојува да ги реализира. Таквите задачи се во функција на неговото изградување како личност. Всушност, воспитните влијанија од страна на другите членови во семејството треба да водат кон ситуација на самоактивност на детето, како највисок стадиум во процесот на воспитанието.

семејните односи

социјално-педагошка дејност

процес на самодејствување на личноста

ситуација на самоактивност

олицетворение

воспитен идеал на
даденото семејство

стихијност и
интуитивност

сложеност
на семејното воспитание

неформални групи

Во центарот на воспитниот процес во семејството е личноста на детето. Во оваа смисла, родителите треба да ги познаваат законитостите на детскиот развој и возрастните особености на децата, но и индивидуалните можности и способности на секое дете посебно за да создадат услови кои ќе бидат во функција на развојот на индивидуалитетот на секое дете. Содржината на воспитниот процес во семејството е насочена кон формирање определени способности кај детето. Таквите способности имаат свој духовен и физички облик. Тие наоѓаат свое олицетворение во конкретното дејствување и однесување на детето. Кога зборуваме за детските способности, мислиме на синтеза на знаењата, убедувањата, чувствата, навиките и однесувањата.

Специфичностите на способностите на личноста што се формираат во семејството, се состои во тоа што тие се засноваат на воспитниот идеал на даденото семејство, но и врз општествените и општочовечките вредности на општеството.

Семејното воспитание ги следи и ги содржи и општите карактеристики на воспитанието, меѓутоа тоа носи и свои специфичности, кои ги имаат за основа поголемата слобода, стихијноста и интуитивноста.

Во оваа смисла можат да се издиференцираат повеќе карактеристики како особини на семејното воспитание, и тоа:

1. Сложеност на семејното воспитание, која е условена од повеќе карактеристики, како што се:

- родителите, најчесто, не располагаат со научнозасновани сознанија и методички знаења коишто се неопходни за воспитанието во семејството;
- во семејството се преплетуваат бројни други влијанија, и тоа: на училиштето, на социјалната средина, на различните неформални групи, на средствата за информирање, кои, не ретко, се противречни и алтернативни;
- во семејната средина и родителите и децата се откриваат во нивната вистинска суштина, и тие постојано се набљудувани и контролирани;
- семејството е заинтересирано и најдобро може да помогне да ја развие детето својата најдлабока индивидуалност, од една страна, а од друга страна, да се реализира и како општествено суштество;
- детето во семејството очекува поддршка од другите членови во него, а пред сè од родителите, за своето духовно и физичко созревање;

- семејното воспитание се потпира и врз силата на роднинските врски, чувствата, приврзаноста, пристрасноста, грижата, отстапувањето, сочувството, емпатијата, семејната гордост, семејната чест итн;
- воспитниот идеал на родителите, често, за основа ги има сопствените амбиции и нереализирани желби, а не способностите и можностите на детето.

емпатијат, семејна
гордост, семејна чест

2. Продолжителноста на воспитниот процес во семејството се согледува во неговата непрекинатост и вечност. Овој процес, може да се каже, е перманентен процес кој започнува со раѓањето на детето и трае до крајот на животот. Таквиот процес е динамичен и променлив. Голем дел од времето детето поминува во семејството под влијание на воспитното дејствување на родителите. Извесно е дека способностите кај децата се формираат доста бавно. Резултатите од воспитните настојувања во семејството не можат да се согледаат за пократок временски период, напротив, некои способности се јавуваат доста доцна, во текот на животниот раст и развој. Таквите резултати, исто така, тешко се забележуваат и тешко се мерливи.

продолжителност
на воспитниот процес

Динамичните процеси во општеството налагаат промени и во семејното воспитание. Од друга страна, во семејството се негуваат традиционални морални и општочовечки вредности, со што бараните промени стануваат поотезнати.

традиционални морални
и општочовечки
вредности

3. Целенасоченоста на семејното воспитание се согледува во настојувањата на родителите да поставуваат сопствен воспитен идеал кон кој се стремат во воспитанието на своите деца. Така, на пример, речиси во секое семејство главно родителите поставуваат цел детето да израсне во здрава личност, да успее во одредена професија, успешно да се манифестира себеси во општеството, да биде добар човек и сл.

целенасоченост
на семејното воспитание

Таквите цели и задачи во извесна смисла ја ограничуваат стихижноста на семејното воспитание. Остварувањето на таквите цели и задачи, кои си ги поставуваат родителите во воспитните настојувања за своите деца, се условени од бројни фактори, кои, неретко, водат кон непредвидливост на резултатите на воспитниот процес во семејството.

нерамномерност

4. Нерамномерноста како карактеристика на семејното воспитание се однесува на нерамномерноста во формирањето на личноста на детето во семејството. Таквата нерамномерност по својата суштина е резултат на законитоста за нерамномерен развој на човекот како биолошко и социјално суштество. Извесно е дека способностите на личноста не се формираат едновременно, рамномерно и со еднаков степен во различните возрастни периоди на детето. Понатаму, кај различни деца од едно семејство, во зависност од индивидуалните особености,

нерамномерен развој
на човекот

интереси, способности, и покрај тоа што растат и се развиваат под влијание на иста средина и исти родители, често се среќава ситуација кога воспитанието се одвива различно, со различна динамика, интензитет и, што е најзначајно, со различни резултати. Нерамномерноста на семејното воспитание е условена од промените во општеството и од промените во семејството. Во оваа смисла се укажува на условеноста на воспитанието од промените во социјалниот статус, материјалните услови во различни периоди од развитокот и животот во семејството, од карактерот на работата на членовите во него, од однесувањето на децата итн. Нерамномерноста на воспитниот процес е условена и од биолошките и социјалните особености на детето. Оттука, пред родителите се наметнува потребата континуирано да го следат и да го анализираат развитокот на своите деца и, уште повеќе, да ги познаваат законитостите на детскиот развиток.

5. Значајна карактеристика на воспитанието во семејството е неговата противречност. Таа е условена од бројни внатрешни и надворешни противречности, кои условуваат конфликти и противречности и во позицијата која ја заземаат родителите, другите членови, или децата во семејството.

Меѓу позначајните противречности во семејното воспитание се:

- противречност помеѓу барањата кои семејството му ги поставува на детето и можностите на детето;
- противречност помеѓу барањата на родителите и желбите, интересите и потребите на детето;
- противречност помеѓу амбициите на детето и неговите можности;
- противречност помеѓу оценката на родителите и самооценката на детето;
- противречност помеѓу разумот и чувствата, сознанието и поведението на родителите и децата;
- противречности помеѓу надворешната средина и вредносните ориентации на семејството;
- противречност помеѓу достигнатото и воспитниот идеал;
- противречност помеѓу целенасочените дејности во семејството и стихийните влијанија на средината.

6. Иако се одвива во група, воспитанието на секое дете во едно семејство носи строго индивидуален карактер. Тоа е условено од генеричката индивидуалност на секоја личност. Родителите најдобро го познаваат своето дете. Оттука, тие имаат можности да дејствуваат во насока: кај секое дете максимално да се развие неговата индивидуалност.

7. Веројатноста како обележје на семејното воспитание се однесува на **непредвидливост на резултатите од него**. Веројатноста на семејното воспитание укажува на фактот дека доста е тешко точно да се прогнозираат и да се определат крајните резултати на семејното воспитание. Во различни семејства воспитанието се одвива различно, што е условено од повеќе фактори, пред сè од бројот на децата во него, од барањата на родителите, од образовното ниво на родителите, од семејната традиција и вредностите кои се негуваат во семејството, од возраста на децата и сл. Резултатите од семејното воспитание често се доста непредвидливи, варијантни, а се јавуваат во непредвидлив временски период. Исто така, тие многу тешко можат да се измерат како резултати на определено време и на определени воспитни влијанија.

Меѓутоа, наведените карактеристики на семејното воспитание не смеат да го покажат како целосно неорганизирано и стихийно. Напротив, тоа има свои законитости, кои треба да се познаваат и да се почитуваат. Во оваа смисла, потребно е да се обрне внимание на следниве законитости:

а) Целта, задачите, содржините, формите и методите на семејното воспитание се условени од социоекономските и културните потреби и можности на општеството, од општо-прифатените човечки вредности и од воспитните потенцијали на семејството.

б) Резултатите од воспитниот процес зависат од заемното дејствување на семејството и на другите социопедагошки фактори, како што се: предучилишните установи, училиштето, средствата за информирање, различните вонучилишни центри и сл.

в) Содржините, формите, средствата и методите на семејното воспитание треба да соодветствуваат со поставените цели и задачи.

г) Задачите, содржините, средствата и методите на семејното воспитание треба да соодветствуваат со индивидуалните особености и можности на децата. Воспитниот процес во семејството претставува единство на воспитанието и самовоспитанието на родителите и децата и зависи од влијанието на родителите и активната на децата.

д) Постои тесна врска помеѓу дејноста и комуникацијата во семејството и развојот и воспитанието на децата.

Воспитниот процес во семејството има своја рационална, емоционална и волева компонента, и, во оваа смисла, може да се разграничи на три етапи, и тоа:

- **сознајна или информативна етапа, која се состои во давање знаења, формирање претстави, умеења и навики.**

веројатноста

варијантни
резултати

законитости

сознајна или
информативна етапа

емоционална
етапа

идејно-практична
етапа

управуван процес

- емоционална етапа, која се состои во формирање на чувствата и емоциите, прифаќање на вредностите, вредносните ориентации и прифаќање на лична позиција кон различните појави.
- идејно-практична етапа, што значи формирање умеѐња и навики за правилно однесување на личноста.

Потребно е да се нагласи дека разграничувањето на овие три етапи е условно и дека овие процеси не се одвиваат еден по друг, туку, често, заемно и напоредно.

И покрај наведените тешкотии во семејното воспитание, треба да се почитува сознанието дека тоа е управуван процес.

Во оваа смисла се укажува на потребата од познавање на особеностите на управувањето и сложеноста на заемното дејствување помеѓу биолошкото и социјалното, но и познавање на дејствувањето на сите фактори во едно семејство.

Размисли и одговори: _____

- Определи го поимот *семејно воспитание* и одреди ги неговите посебности во однос на воспитанието воопшто?
- Кои се карактеристиките на семејното воспитание?
- Кои се етапите на воспитниот процес во семејството?

8.6. Соработка на семејството со училиштето

Суштински прашања во остврувањето на соработката на семејството со училиштето се оние кои се однесуваат на:

- целта на соработката;
- односите на родителите и наставниците во процесот на соработка;
- содржината на соработката;
- облиците на соработка.

По прашањето за целта на соработката меѓу семејството и училиштето, постојат бројни сфаќања, меѓутоа, наједноставно кажано, целта на оваа соработка е во функција на оптималниот развој на личноста на детето.

Меѓутоа, за поблиско определување на целта на соработката меѓу семејството и училиштето, прифатливи се мислењата на оние автори кои разликуваат три аспекта на соработката, и тоа:

оптимален развој на
личноста на детето

три аспекта на соработка

- меѓусебно информирање, и тоа во однос на: успехот кој го постигнуваат учениците во училиштето, постигнатата дисциплина, прашања во врска со користењето на слободното време од страна на учениците, здравјето, проблеми во однесувањето и сл.;
- активности насочени кон обезбедување услови за колку што е можно поквалитено воспитување во семејството (образование на родителите, советодавна работа со родителите и сл.).
- ангажирање на родителите во реализацијата на задачи во училиштето или вклучување на родителите во работата во училиштето.

советодавна работа со родителите

вклучување на родителите во работата во училиштето

Добрите односи помеѓу родителите и наставниците се детерминирани од:

- меѓусебното познавање;
- постојано да се поттикнуваат и да се развиваат позитивни ставови на наставниците за родителите и обратно;
- наставниците и родителите да се третираат како рамноправни партнери во нивната соработка;
- односите меѓу родителите и наставниците да се темелат на меѓусебна доверба и почитување;
- основа за нивното разбирање да биде емпатијата;
- односите да бидат срдечни и спонтани.

Теориските сознанија и практичните резултати покажуваат дека постојат поголем број класификации на облиците на соработка меѓу родителите и наставниците.

класификации на облиците

Така, во однос на бројот на родителите со кои наставниците остваруваат соработката, се разликуваат:

- индивидуални разговори;
- групни состаноци;
- состаноци со родителите на учениците од едно одделение или со поголема група родители (родителски состаноци и предавања за родители).

бројот на родителите

Во однос на критериумот: место каде што се остварува соработката, таа може да се подели на:

- соработка која се остварува во училиштето;
- соработка во семејството;
- соработка на место надвор од училиштето и семејството (заеднички излети, екскурзии, приредби, педагошко-психолошко образование на родителите и сл.).

место

содржината, целта и начинот

соработка на семејството со училиштето

Во однос на содржината, целта и начинот на ангажирање на родителите во соработката, може да се разликуваат:

- разговори во рамките на индивидуалните, групните и одделенските состаноци;
- работа на родителите во реализацијата на воспитно-образовните задачи на училиштето;
- учество на родителите во училишните органи (советот на родители, разните комисии во училиштето и др.);
- вклучување на родителите во педагошко-психолошкото образование на родителите.

Ако кој било од критериумите се донесе во врска со различните субјекти во училиштето, се добиваат бројни облици на соработка на семејството со училиштето, како: индивидуални разговори на родителите со одделенскиот раководител, со поединечните наставници, училишниот педагог, училишниот психолог, социјалниот работник, со директорот и др., посета на одделенскиот раководител на семејството; посета на училишниот педагог на семејството и сл.

Врз основа на наведените критериуми и нивно комбинирање, направена е следнава класификација на облици на соработка на семејството со училиштето:

- родителски состаноци;
- групни состаноци;
- индивидуални разговори;
- писмено известување до родителите;
- посета на родителскиот дом;
- предавања за родителите и
- вклучување на родителите во работата на училиштето.

Размисли и одговори: _____

- Зошто е значајна соработката меѓу семејството и училиштето?
- Според кои критериуми може да се класифицираат облиците на соработка меѓу семејството и училиштето?
- Определи го поимот *учество на родители во работата на училиштето* и определи ја неговата суштина.
- Одреди кој поим е поширок - соработка на училиштето со семејството или учество на родителите во работата на училиштето.
- Наведи кој облик на соработка, според твое мислење, е најзначаен.

Наслови во темата: _____

- Училиште;
- Училиштен систем;
- Структура на воспитно-образовната работа во училиштата;
- Училишта и други институции за воспитание и образование на деца со пречки во развојот;

Терминот систем е од грчко потекло и означува состав, цело составено од делови. Оттука, може да се означи како севкупност од елементи кои се поврзани помеѓу себе и сочинуваат една целина. Во оваа смисла, **воспитно-образовниот систем** можеме да го определиме како севкупност од разновидни компоненти и соодветни елементи (севкупност од образовни и воспитни услови и фактори) кои дејствуваат едни на други и водат кон промени во особините на личноста на ученикот во континуитетот на развојот во сите возрасни етапи на човекот.

Основни детерминанти на секој воспитно-образовен систем се:

- постојат поголем број елементи кои ја сочинуваат структурата на системот;
- со комбинирање на тие елементи можат да се добијата различни системи;
- односите меѓу елементите се регулирани со закони;
- односите меѓу елементите можат да се регулираат и со принципи во случај кога не постојат доволен број закони;
- односите меѓу елементите можат да бидат регулирани со закони и принципи.

Треба да се нагласи дека секој систем:

- поседува структура;
- реализира функции;
- предава информации.

систем

основни детерминанти

структура на системот

закони

принципи

закони и принципи

институции

менливост и развојност

научно-технолошка
револуција

перманентно образование
и воспитание

диференцијација на
воспитно-образовниот
систем

супрасистем

формален, училиштен
систем

Проблемот на поставеност и организација на воспитно-образовниот систем не е нов ниту е проблем само на современото време. Настојувањата за колку што е можно пократко време да се усвојат колку што е можно повеќе знаења, во периодот на почетокот на човечката цивилизација, во далечното робовладетелско општество ја наметна потребата од организирање посебни институции, чија основна дејност е воспитанието и образованието на децата и младите.

Воспитно-образовниот систем, како споредни карактеристики, го следат менливост и развојност. Поточно, неговата поставеност, организираност и функција се во најнепосредна поврзаност со општествено-историските услови во една земја.

Обележје на воспитно-образовниот систем во минатото е неговата насоченост кон училиштата и другите установи кои ги организираше државата за воспитание и образование на децата и младите. Современиот живот во услови на развиена научно-технолошка револуција, ги поместуваат образованието и воспитанието во текот на целиот живот на човекот. Оттука перманентното образование и воспитание стануваат императив на сегашноста и иднината. Училиштето не е веќе единствена установа за воспитание и образование. Во оваа смисла, повеќе не се зборува и не се размислува само за тоа како да се организира училишниот систем. Уште повеќе, доаѓа до диференцијација на воспитно-образовниот систем во три групи, и тоа:

- систем на воспитание;
- систем на образование;
- училиштен систем.

Кога зборуваме за воспитно-образовен систем, мислиме на сложена структура на функционални компоненти, како што се: институциите, содржините, методите, средствата, принципите на структурата, односите, организацијата, планирањето, управувањето, раководењето, мотивирањето, финансирањето, вреднувањето, унапредувањето и др.

Воспитно-образовниот систем, како супрасистем, го сочинуваат три основни потсистеми, и тоа:

1. Формален, училиштен систем, кој ги опфаќа учениците и младите по критериумот еднаква или приближно еднаква возраст. Него го сочинуваат:

- предучилишните установи;
- основните училишта;
- средните училишта;
- вишите и високите школи и универзитетите со постдипломските студии;

2. Неформален систем на образование, кој, најчесто, го опфаќа она образование кое се остварува надвор од традиционалните институционални (училишни) рамки. Тоа се остварува во претпријатијата, установите и сл. Неговата основна функција е во преквалификацијата, доквалификацијата и дооформувањето на образованието на возрасните. Ваквото образование го организираат претпријатијата и установите самостојно или во соработка со училиштата.

3. Информален систем е оној кој ги опфаќа разновидните облици на образование кое се стекнува надвор од системот на формалното и неформалното образование, а кој денес, сè почесто, се означува со терминот *паралелно училиште*. Информалниот систем се однесува на образованието кое се стекнува во семејството преку средствата за масовна комуникација и по пат на мноштво други влијанија на општеството.

неформален систем

информален систем

паралелно училиште

9.1. Училиште

Училиштето е установа за организирано воспитание на човекот. Зборот е од грчко потекло со првобитно значење *доколица*, односно време на неработење. Подоцна терминот *школа* (лат. *schola*) добива значење на место каде што слободното време се поминува во учење.

доколица

Училиштето е една од најстарите институции во човековото општество. Почетоците на неговото настанување се совпаѓаат со постанокот на робовладетелското општество. Најстарите податоци за училиштето датираат од третиот милениум пред нашата ера (средината на третиот милениум). Тие покажуваат дека првите институции од овој вид настанале во источните земји (Египет и др.).

Во долгата историја од своето постоење, училиштето перманентно било во функција на развитокот на општеството. Во оваа смисла тоа добивало различни облици и решенија кои соодветствувале со барањата на времето и просторот во кои работеле.

Согласно со барањата кои се поставувале пред него, училиштето ги менувало: целта и задачите, содржините, методите, облиците и средствата на работа, положбата на учениците во училиштето и др.

Во зависност од општествените барања, во долгиот историски развиток се менувале и видовите училишта, карактерот на образование и воспитание кој го давале, учениците кои ги опфаќале, задолжителноста, позицијата која ја заземале учениците и наставниците и сл.

целта и задачите,
содржините

кадровска
репродукција
тоталитет

основи за класификација
нивото

карактерот на
образованието
траењето

видовите струки

задолжителноста

должината на
дневната работа
основачите
категиорите на деца

структурата на учениците

Основна функција на училиштето е кадровската репродукција во општеството, а тоа значи претпоставка за функционирање на едно општество во неговиот тоталитет.

Со таквата своја функција училиштето обезбедува:

- стабилност на државните функции (конзервативна функција) и
- развоток на државата во целост (прогресивна функција).

Во каков сооднос ќе се задоволуваат овие две потреби (конзервативната и прогресивната), зависи од тоа за каква држава станува збор, од степенот на демократија, од правата на нејзините граѓани итн.

Денес може да се зборува за повеќе типови, степени и други основи за класификација на училиштата, и тоа:

- според нивото: предучилишни установи, основни, средни, виши, високи школи, факултети и академии;
- според карактерот на образованието: општообразовни и стручни училишта;
- според траењето: двегодишни, четиригодишни, осумгодишни и др.;
- според видовите струки: економски, музички, земјоделски, наставнички и др.;
- според задолжителноста: задолжителни и незадолжителни;
- според должината на дневната работа: полудневни, целодневни и вечерни;
- според основачите: државни, приватни, мешовити;
- според категориите на деца: училишта за деца со пречки во развојот, за нормално развиени деца, училишта за надарени;
- според структурата на учениците во одделението: неподелени училишта, училишта со комбинирани паралелки, училишта со чисти одделенија.

Поделбата на училиштата може да се врши и според ред други критериуми, и оттука постојат:

- постојани и сезонски;
- цивилни, воени, работнички, политички;
- јавни и приватни;
- световни и религиски и др.

Размисли и одговори: _____

- Определи го поимот училиште.
- Кога и каде се појавиле првите училишта?
- Како се делат училиштата според различните критериуми?
- Во кои типови училишта спаѓа училиштето во кое учиш ти?

9.2. Училиштен систем

Со поимот училиштен систем се означува севкупноста на училишни институции од сите степени, кои се поврзани една со друга.

Потребно е да се нагласи дека училишниот систем ја има клучната позиција во остварувањето на целите на воспитанието и образованието во една земја. Таквата позиција е обезбедена со фактот што училишниот систем е, сè уште, најорганизиран облик на воспитание и образование. Тој е масовен институционален систем, во кој содржинте, начините на работа, средствата кои се користат во работата и сл. се засновани на сознанијата на науката и се во функција на остварувањето на општата воспитна цел на државата.

масовен институционален систем

општа воспитна цел

9.2.1 Структура на училишниот систем во Република Македонија

Училишниот систем во Република Македонија е организиран на шест нивоа, и тоа:

- предучилишно воспитание;
- основно образование;
- средно образование;
- високо образование;
- последипломски специјалистички и магистерски студии;
- докторат на науки.

1. Предучилишно воспитание

Предучилишното воспитание е основата на воспитанието кое го добива човскот во раното детство. Ова е период кога се поставуваат темелите на интелектуалниот, физичкиот, моралниот и емоционалниот развој на детето.

Во Република Македонија предучилишното воспитание се остварува во семејството и во предучилишните установи.

Опширно за значењето и организацијата на воспитанието во семејството ќе се осврнеме во делот во кој го разработуваме семејното воспитание.

рано детство

предучилишни установи

Предучилишното воспитание се организира во:

- предучилишните установи;
- основните училишта;
- детските домови за деца без родители и родителска грижа;
- различните облици организирани за одмор и рекреација на децата;
- детски диспанзери и сл.

заштитни потреби на
децата

помала група

средна група

постара група

детски јасли

Предучилишните установи се составен дел на училишниот систем. Со еден дел тие ги задоволуваат и заштитните потреби на децата чии родители се вработени во сферата на трудот и општествените дејности. Меѓутоа, основата на работата во предучилишните установи ја чини воспитната дејност на децата од првата до седмата година од животот, односно до нивното поаѓање во основно училиште.

Во овие установи работата се реализира во детски групи, кои се организираат врз основа на возраста на децата. Такви **возрасни групи се:**

- помала група, која ги опфаќа децата на возраст од 3 до 4 години;
- средна група, која ги опфаќа децата на возраст од 4 до 5 години;
- постара група во која се опфаќаат децата од 5 до 6 или 7 години.
- децата од 1 до 3 години се опфатени во детските јасли, во кои основна дејност е згрижувачката.

Работата во предучилишните установи ја сочинуваат насочените и слободните активности.

Насочените активности се однесуваат на воспитната дејност, која е планирана и програмирана и се остварува во рамките на групата.

Програмата во предучилишните установи главно ги опфаќа: физичкото и здравственото воспитание, запознавање на природата и општеството, развој на говорот, формирање почетни математички поими, музичко и ликовно воспитание.

Слободните активности децата ги избираат по сопствен избор, според нивните интереси, потреби, стекнато искуство и сл.

2. Основно воспитание и образование

задолжително и
бесплатно образование

Основното образование во Република Македонија ја носи карактеристиката на задолжително и бесплатно образование.

Тоа значи дека е еднакво за сите деца од 7 до 15-годишна возраст, без разлика на полот, етничката припадност, верската определба, материјалниот статус на семејството од кое доаѓаат децата и сл.

Значајна карактеристика на ова образование е работата на мајчин јазик.

Основното образование се реализира во основните училишта. Во Република Македонија тие се поделени по принципот 4+4. Тоа значи дека наставата се реализира на две нивоа, и тоа:

- одделенска настава за ученици од I до IV одделение и
- предметна настава за ученици од V до VIII одделение.

Со посебен норматив се предвидува основното осумгодишно училиште од учебната 2005/2006 год. да прерасне во основно деветгодишно училиште. Оваа одредба предвидува основното образование да почнува, наместо од сегашните 7, од 6 години, со тоа што првото одделение би било подготвително и задолжително за сите деца.

Со основно воспитание и образование се здобиваат и децата со пречки во психичкиот и физичкиот развој. Таквото образование трае до 19, односно 20-годишна возраст, и е во функција на задоволување на посебните потреби на децата со пречки во развојот. Тоа се остварува во т.н. специјални (посебни) училишта за деца со:

- пречки во менталниот развој;
- пречки во видот;
- пречки во слухот;
- пречки во говорот;
- со телесен инвалидитет.

Исто така, се организира и основно образование за возрасните.

Како паралелно и дополнително, во Република Македонија се изведува и бесплатно музичко и балетско образование во нижите музички и нижите балетски училишта за надарените и талентирани деца.

Основна цел на основното воспитание и образование е стекнување општо образование, складен развој на личноста на детето и негова подготовка за живот и за продолжување на образованието.

Во оваа смисла, основното образование е во функција на:

- оспособување на учениците за живот и за понатамошно образование и самообразование;
- овладување на сновните елементи на општото образование;
- оспособување за примена на стекнатите знаења и умесња;
- стекнување и развивање свест за зачувување на природната средина;
- оспособување за креативно и правилно користење на слободното време;
- прифаќање на основните морални вредности;
- развивање и негување на културните вредности и зачувување на културното наследство;
- стекнување навики за културно однесување.

деца со пречки
во психичкиот
и физичкиот развој

надарени и талентирани
деца

основна цел

самообразование

примена на стекнатите
знаења и умесња

културни вредности

културно однесување

3. Средно образование

Во средните училишта се стекнуваат општи и стручни знаења и способности за работа и за вклучување во понатамошното образование.

Средното образование се остварува во повеќе видови училишта, кои се разликуваат според образованието кое се добива во нив, по времетраењето, карактерот (државни и приватни) и сл. Ќе наброиме кои се тие училишта:

гимназии

уметнички училишта

средни стручни
училишта

- гимназиите се четиригодишни средни училишта во кои се добива општо образование. Тие не оспособуваат за работа, туку за премин во повисоките степени на образование;
- уметничките училишта се четиригодишни по своето времетраење, тие даваат знаења и формираат вештини и способности од разните уметнички струки;
- средни стручни училишта, кои оспособуваат за работа, но и за продолжување на образованието. Според времетраењето, можат да бидат: едногодишни, двегодишни, тригодишни и четиригодишни.

Според подрачјето на работа и видовите занимања за кои подготвуваат, средните училишта можат да бидат:

- земјоделски;
- за шумарство и обработка на дрво;
- за геологија (рударство и металургија);
- за машинство и обработка на метали;
- за електротехника;
- за хемија (неметали и графичарство);
- за текстил и кожа;
- за геодезија и градежништво;
- за сообраќај;
- за трговија (угостителство и туризам);
- за економија, право и администрација;
- за здравство, фармација и социјална заштита.

Средното образование може да биде и:

- средно образование за редовни ученици во траење од три и четири години;
- средно образование за редовни ученици со посебни потреби;
- средно образование за редовни ученици со пречки во развојот;

- средно образование на јазиците на разните етнички заедници;
- напоредно средно образование за учениците кои постигнуваат вонредни резултати во работата.

4. Вишо образование

Вишото образование се стекнува во училиштата кои, главно, траат две или три години. Наставата во овие училишта е организирана така што ги носи сите обележја на студирање: предавања, вежби, консултации, семестри, испити и сл.

5. Високо образование

Учениците кои го завршуваат средното образование можат да го продолжат своето школување во високообразовните институции.

Високото образование во Република Македонија се остварува во повеќе државни и приватни универзитети и високи школи. Во нив студирањето трае од 4 до 6 години.

На универзитетите, односно факултетите, се реализираат и последипломски специјалистички и магистерски студии.

Највисок степен на студии се докторските студии, на кои кандидатите се стекнуваат со докторати на науки.

Карактеристика за високообразовните институции е нивната автономија.

9.3. Структура на воспитно-образовната работа во училиштата

Програмската структура во основните и средните училишта ја сочинуваат бројни дејности и содржини.

Наставата е најорганизиран облик на воспитно-образовна дејност, преку која се остваруваат, во најголем дел, целите и задачите на воспитанието. Таа е планиран и сложен процес.

Наставната дејност во училиштето се остварува како:

- редовна;
- додатна;
- дополнителна;
- продолжена;
- подготвителна;
- изборна и
- факултативна.

студирање

автономија

наставна дејност

редовна настава

Редовната настава е регулирана со наставните планови и програми на училиштето. Таа во целост е планирана и програмирана во однос на годишниот фонд на часови, содржините кои ќе се изучуваат од поединечните наставни предмети, времетраењето и сл.

додатна настава

Додатната настава се организира за оние ученици кои постигнуваат натпросечни резултати, кои покажуваат посебни склоности и способности во една или во повеќе области. Ваквата настава е во функција на развивањето на индивидуалните склоности и способности кај учениците со посебни потреби.

дополнителна настава

Дополнителната настава ги задоволува потребите на оние ученици кои имаат тешкотии во совладувањето на редовната настава по еден или по повеќе наставни предмети. Поточно, таа е наменета за послабите ученици. Она што ќе се работи на часовите од дополнителната настава е конкретно условено од потребите кои ги покажуваат учениците со тешкотии во учењето.

продолжителна настава

Продолжената настава, во извесна смисла, е дополнување на работата на дополнителната настава и се реализира за и според потребите на учениците кои покажале слаби резултати по еден или по повеќе предмети во текот на учебната година. Самото име *продолжена настава* укажува на тоа дека таа се реализира во определен временски период по завршувањето на учебната година.

изборна настава

Изборната настава е директно во функција на индивидуализацијата и диференцијацијата на наставата. На учениците им се нудат изборни предмети, кои ги избираат тие во зависност од сопствените интереси, потреби и способности. Потребно е да се нагласи дека тогаш кога ученикот се определил за одредена изборна програма, таа за него станува задолжителна.

факултативна настава

Факултативната настава го носи обележјето на сопствен избор на ученикот, меѓутоа факултативната настава не станува задолжителна. Целта на таквата настава е да овозможи подобра хоризонтална и вертикална подвижност на учениците во училишниот систем.

практична настава

Практичната настава се организира во средните стручни училишта. Таа обезбедува практични знаења од определена струка, кои се добиваат во конкретни производствени организации или во институции каде што се врши дејноста за која се оспособуваат учениците во поединечните училишта.

слободни активности

Слободните активности на учениците се такви активности за кои учениците се определуваат според сопствен избор. Тие по својата суштина се активности на слободното време на учениците. Како такви имаат голема образовна и воспитна моќ, која најдиректно е условена од слободата во изборот од страна

на учениците. Исто така, тие се во функција на правилното користење на слободното време на учениците, но и во функција на стекнување култура на користење на слободното време кај учениците.

Јавната и културната дејност на учениците најдиректно е во функција на поврзувањето на училиштето со локалната средина и педагогизирањето на средината од страна на училиштето.

Општественокорисната работа на учениците е дејност која е насочена кон исполнување на работни активности од страна на учениците кои немаат производствено значење (разни собирни активности, уредување на училиштето, училишниот двор и потесната и поширока локална средина и сл.).

Заедниците на ученици се облик на организирање на учениците и студентите кои се поставени со цел учениците и студентите најнепосредно да соработуваат со наставниците и да ги изнесуваат своите потреби, незадоволства, да даваат предлози за подобро организирање на работата во училиштата и факултетите, учениците и наставниците заеднички да се договараат за подобро реализирање на поставените задачи и за постигнување подобри резултати.

Во училиштата се извршуваат и бројни други активности, како: работа на детските и младинските организации; професионална практика на учениците; заштита и унапредување на здравјето на учениците; специјална воспитно-образовна работа на учениците; професионално информирање и ориентација; соработка со средината; соработка со семејствата на учениците; образование на возрасните и сл.

9.4. Училишта и други институции за воспитание и образование на деца со пречки во развојот

Воспитно-образовната работа со деца со пречки во развојот се врши во:

- специјални училишта;
- редовни училишта;
- специјални одделенија во редовните училишта;
- специјални заводи;
- специјални домови.

Во зависност од видот на пречките во развојот кај различни деца, се организираат специјални училишта кои ги опфаќаат децата со: пречки во менталниот развој; пречки

јавна и културна
дејност на учениците

општественокорисна
работа на учениците

заедници на ученици

специјални училишта

интеграција на децата
со помали пречки

во слухот, глумонемни деца; пречки во видот; деца со телесен инвалидитет. Специјалното образование се организира за деца од предучилишна возраст, основноучилишна возраст, средноучилишна возраст.

Децата со поизразени пречки од различен вид се сместуваат во посебни домови во рамките на кои се организираат и специјални училишта.

Следејќи ги светските тенденции, и во нашата земја во поново време се видни настојувањата за интеграција на децата со помали пречки, посебно во менталниот развој, во редовниот систем на предучилишно, основно и средно образование.

Размисли и одговори: _____

- **Опреди го поимот училиштен систем.**
- **Каде се врши предучилишното воспитување?**
- **Кои се основните карактеристики на основното образование во Република Македонија?**
- **Кои типови средни училишта се организираат во Република Македонија?**
- **Во кој тип средно училиште спаѓа училиштето во кое учиш?**
- **Каде се школуваат децата со пречки во развојот?**

Наслови во темата: _____

- **Определување на поимот комуникација;**
- **Елементи на комуникација;**
- **Видови комуникација;**
- **Суштината и значењето на комуникацијата како воспитен феномен;**
- **Функции на комуникацијата;**

10.1. Определување на поимот комуникација

Зборот комуникација произлегува од зборот communicatio и има латинско потекло, а значи соопштување, општење, врска, соопштение, појава на земање учество во дискусија (според Вујаклија, 1974).

Во литературата среќаваме различни определби на овој поим, повеќе или помалку слични или различни.

Различните определби главно можат да се класифицираат во:

- дефиниции кои ја определуваат комуникацијата како процес;
- дефиниции кои ја определуваат комуникацијата како вештина.

Можеме да кажеме дека овие две групи дефиниции се во однос на поопшто, пошироко и потесно.

Определувањето на комуникацијата како процес насочува на пејзината суштина, што ја прикажува како движење, тек, пачин па кој се случува нешто. Додека, пак, определбата како вештина повеќе се однесува на пејзините структурни елементи.

Определувањето на комуникацијата како процес го среќаваме, на пример, во следниве дефиниции:

“Комуникацијата е информациски процес, процес на меѓусебно поврзување во заедница” (Педагошки лексикон, 1996);

“Комуникацијата е двопасочен процес кој се одвива меѓу комуникациските партнери” (Белова, 1997);

communicatio

процес

вештина

дефиниции

дејност и општествено
однесување

субјект-објект
субјект-субјект

“Комуникацијата е сложен процес кој истовремено се јавува и како процес на интеракција меѓу индивидуите, и како информациски процес, и како процес на заемно влијание и дејствување” (Андреев, Чуркова, Тодорова, 2000)

Определбата на комуникацијата како дејност ја среќаваме во дефинициите:

“Комуникацијата е вештина која бара заемна координација и адаптација на однесувањето на нејзините учесници” (Дотлиќ, Иболја, 1989);

“Комуникацијата е интерперсонална вештина која се учи и усвојува низ три основни фази: информирање, препознавање, вежбање” (Брајша, Матијевиќ, 1993).

Карактеристика на втората група определби на поимот комуникација е постоењето на други поими, кои бараат објаснување што ќе ја направи дефиницијата разбирлива.

При дефинирањето на комуникацијата, суштински разлики се среќаваат и се откриваат во нејзините врски со категориите: дејност и општествено однесување.

Бројни автори ја определуваат комуникацијата како посебен вид дејност.

Сложената врска меѓу комуникацијата и дејноста претпоставува разграничување на овие две категории.

Така, Бучева ги разгледува дејноста и комуникацијата како “заемно сврзани, самостојни, но нерамноправни страни на даден индивидуален или општествен процес во животот”.

Б. Ломов ги разбира дејноста и комуникацијата како две страни на социјалното битие на човекот. Тие секогаш се во неразделна врска, меѓутоа имаат право и на самостојно дејствување.

Ако во дејноста правилната врска е субјект-објект ($C \rightarrow O$), при комуникацијата постои врска субјект-субјект ($C \rightarrow C$).

Меѓутоа, комуникацијата секогаш се поистоветува со дејноста.

Се прават повеќе обиди комуникацијата да се претстави како лично или општествено однесување. Во оваа смисла се подвлекува дека комуникацијата е процес на актуелизација на општественото однесување. Така, комуникацијата се разгледува како однесување на личноста кога учествува како конкретна индивидуа.

Оттука следи констатацијата дека комуникацијата е и лично и општествено однесување и, поради тоа, може да се разгледува во структурата на општественото однесување.

Специфично за комуникација - дијалог е тоа што учесниците истовремено се јавуваат и како објекти и како субјекти.

При симетричната комуникација периодично се менуваат социјалните улоги, што значи: додека едниот говори, другиот го слуша, а подоцна тој процес се реализира во обратна насока.

Во други случаи, при асиметрично комуницирање, едниот од говорниците подолго време е субјект (пр. наставникот), и со тоа го намалува времето на комуникација наменето за другите учесници (пр. ученикот).

Процесот на комуникацијата може да се проучува и од аспект на елементите кои ја градат и од аспект на односот меѓу елементите.

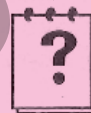
комуникација - дијалог

симетрична комуникација

асиметрично
комуницирање

Размисли и одговори: _____

- Анализирај ги наведените дефиниции и определи која е суштината на определбата на комуникацијата како процес?
- Која е суштината на определбите на комуникацијата како вештина?
- Определи го односот на комуникацијата и дејноста.

10.2. Елементи на комуникација

Основни структурални елементи на комуникацискиот процес се:

- информација;
- комуникациски канал;
- комуникатор;
- реципиент;
- повратна информација и интеракција.

Информацијата се однесува на содржината на комуникацискиот процес.

Самиот збор информација има латинско потекло и се заснова на зборот *informatio*, што значи- поучување, упатување, упатство, извештај (Вујаклија, 1974).

informatio

По својата суштина информацијата е порака која може да претставува: мисла, поим, идеја, чувство.

Пораката, пак, е намерно, свесно ангажиран, подреден збир на симболи со кои се пренесува нејзиното значење. Основни атрибути на пораката се: намерата, содржината и кодот.

од аспект на намерата

Од аспект на намерата, пораката:

- го информира оној кому му е упатена;
- предизвикува промени во неговите убедувања, ставови и мислења;
- предизвикува промени во неговото однесување.

Содржината на пораката претставува збир на информации, кои можат да бидат:

- факти;
- концепти;
- принципи;
- методи и сл.

Оттука, информацијата може да биде:

- когнитивна;
- регулативна и
- индикаторна.

когнитивна
регулативна
индикаторна

Во првиот случај таа содржи факти, во вториот случај таа го регулира текот на интеракцијата, во третиот случај е индикаторна, што значи: соопштува за особините на личноста, нејзината емоционална состојба, моралните, естетските, работните и други квалитети.

код

Кодот претставува систем на симболи и знаци кои ги употребува пораката.

знаци

Знаците пренесуваат податоци за одреден објект, појава и сл. Тогаш кога пренесуваат чувства, тие имаат емоционално значење.

Знаците се пренесуваат во различни облици:

- зборови;
- гласови;
- реченици;
- мимики;
- гестикулации;
- движења на телото и сл.

Оттука, пораката може да биде:

- вербална и
- невербална.

комуникациски канал

аудитивен, визуелен и
кинестетички

Патот по кој се движи пораката се означува како комуникациски канал. Тоа е просторот во кој се пренесува сигналот од оној кој испраќа до оној кој прима информации (Педагошки лексикон, 1996). Комуникацискиот канал може да биде: аудитивен, визуелен и кинестетички во зависност од видот на знакот кој се пренесува. Меѓутоа, информацијата може да биде и повеќеканална, во оние случаи кога се пренесува по различни канали.

Комуникацијата ја има и карактеристиката на посредуван процес поради постоењето посредници меѓу учесниците во неа и во комуникацискиот процес (тоа е комуникацискиот канал).

Личноста која сака да соопшти, да информира, се означува како прв актер во комуникацијата, а онаа личност која ја прима информацијата се означува како втор актер.

Повратната информација е еден од значајните елементи на комуникацијата, и таа информира за успехот или неуспехот на комуникациското дејствување и, притоа, го коригира понатамошното дејствување.

Односите помеѓу елементите во структурата на комуникацијата се опфатени во поимот интеракција.

Зборот интеракција исто така има латинско потекло и е составен од зборовите inter- меѓу, помеѓу, и actio - дејност, активност.

Никола Рот ја определува интеракцијата како “активен однос меѓу две или повеќе единки, при што едната единка има влијание врз однесувањето на другите единки”.

Интеракциската поврзаност во комуникацијата зависи од степенот на внатрешната поврзаност меѓу личностите во неа.

Степени на интеракциска поврзаност во комуникацијата се:

- физичка присутност во вид на невербална комуникација;
- акцијно - реакцијно комуницирање во вид на прашање;
- одговор без внатрешна поврзаност;
- емпатиско комуницирање во вид на соживување со друга личност и
- дијалог како обострано емпатиско комуницирање, кој, по својата суштина, претставува идеална комуникација.

Претпоставките кои условуваат емпатиско комуницирање и дијалог се:

- да се комуницира со мал број личности кои треба меѓусебно добро да се познаваат;
- да се биде чувствителен на човечкото однесување;
- да има развиена мотивација и емпатија за заемна поврзаност.

Играњето улоги е интеракција во која најмалку два партнера дејствуваат комуникативно, со цел да совладаат одредени реални социјални ситуации, одредено однесување кое се среќава при разни улоги и значи оспособување за совладување на конфликтите во меѓучовечките односи.

прв актер во
комуникацијата
втор актер

успехот или неуспехот

интеракција

интеракциска поврзаност

емпатиско
комуницирање

комуникативно

определување на
видовите комуникација

број на учесници и
начинот на комуницирање

бура на пораки

Размисли и одговори: _____

- Кои се основните елементи на комуникацијата?
- Што подразбираш под поимот *емотивно комуницирање*?
- Што е тоа информација?
- Што подразбираш под поимот *порака*?

10.3. Видови комуникација

По прашањето за определување на видовите комуникација, не постои единствен пристап кај различните автори кои се занимаваат со овој проблем. Поточно, различни автори употребуваат различни критериуми според кои ја прават класификацијата на видовите комуникација.

Така, според Богнар и Матијевик, класификација може да се врши според:

- *бројот на учесници;*
- *природата на медиумот;*
- *начинот на комуницирање;*
- *временската и просторната оддалеченост;*
- *природата на комуникациските односи.*

По однос на критериумот *број на учесници и начинот на комуницирање*, добисни се следниве видови комуникација:

- комуникација меѓу две личности, или комуникација во пар, или дијадичка комуникација, или комуникација лице в лице. Таквата комуникација се означува како основа на комуницирањето на човекот. Нејзино основно обележје е непосредноста. Таа ги користи и вербалните и невербалните изразни средства;
- комуникација во мала група, или комуникација меѓу три или повеќе личности;
- организирана комуникација, која се состои од бура на пораки и меѓусебно зависни односи;
- јавна комуникација, која се организира на јавни места и има нагласен општествен карактер;
- комуникација со масмедии, како посебен вид социјална комуникација со ограничена повратна информација.

Младен Вилутиевски определува шест критериума за поделба на комуникациите, и тоа:

- *бројот на учесници;*
- *природата на комуникацискиот медиум;*
- *начинот на комуницирање;*

- *односите во комуницирањето;*
- *просторната блискост.*

Кога за критериум го зема бројот на учесниците, комуникациите ги дели на:

- *интраперсонална;*
- *интерперсонална и*
- *масовна.*

Интраперсонална комуникација е онаа кога личноста зборува самата со себе. Во таквиот случај комуникацијата почнува и завршува во личноста.

Интерперсоналната комуникација се одвива меѓу две или повеќе личности. Општењето помеѓу нив може да биде посредно или непосредно, додека, пак, интеракцијата истовремено е и средство и цел.

Масовната комуникација е плод на современото време на развиени средства за комуникација.

Ако за критериум се користи начинот на комуницирање, тогаш станува збор за поделба на:

- *вербална и*
- *невербална комуникација.*

Карактеристика на вербалната комуникација е користењето на зборот, препесен усно или на некој друг начин. Оваа комуникација е свесна и со неа се изнесуваат идеи, мисли, ставови и сл., поточно, со неа се информира.

Информацијата може да биде:

- *објективна и*
- *субјективна.*

По својата суштина информацијата е социјална интеракција, затоа што го користи говорот. Говорот, пак, се користи со:

- *бојата на гласот;*
- *интонацијата и*
- *други паралингвистички елементи.*

Невербалната комуникација го користи невербалниот апарат, поточно:

- *движењата на телото;*
- *мимиките;*
- *гестовите и сл.*

Со невербалната комуникација раководи несвесниот дел на личноста и најчесто се изразуваат емоциите и внатрешното расположение на човекот. Невербалната комуникација ја поддржува и ја дополнува вербалната комуникација. Често, невербалните знаци

интраперсонална
комуникација

интерперсонална
комуникација

масовна комуникација

вербална комуникација

социјална интеракција
говорот

паралингвистички
елементи

невербална комуникација

им претходат на зборовите и го прават првиот впечаток, толку значаен при секое општење. Во таа смисла се користат погледот, насмевката, положбата на телото и сл. за да се покаже дека постои подготвеност за комуникација.

Некои истражувања укажуваат на фактот дека луѓето во својата комуникација ја користат вербалната комуникација во 20% случаи, а во 80% случаи ги користат средствата на невербалната комуникација.

Комуникацијата се дели и на:

- *еднонасочна и*
- *двонасочна.*

Таквата класификацијата ја зема за критериум **насоката на информацијата во комуникацискиот процес.**

Еднонасочна комуникација е онаа кога информацијата тече од еден субјект кон друг и кога не постои повратна информација.

Тогаш кога информациите течат во двата правца, од еден субјект на друг и обратно, станува збор за **двонасочна комуникација.**

Поделбата на комуникациите може да се врши и според критериумот- **воспоставен однос меѓу субјектите во комуникацијата.** Во тој случај зборуваме за:

- *авторитарна и*
- *демократиска комуникација.*

Првиот вид комуникација ги исклучува спонтаноста и соработката. Во неа, од хиерархиска позиција, еден субјект упатува заповеди, наредби, команди кон друг или кон повеќе субјекти, при што безусловно бара послушност и исполнителност на барањата.

Демократската комуникација е социјално реверзибилна, соработничка, симетрично интерактивна и двонасочна. Субјектите во неа се рамноправни партнери.

Критериумот- **просторна оддалеченост или блискост**, ги дели комуникациите на:

- *нейпосредна;*
- *директна и*
- *телекомуникација.*

Во **непосредната комуникација** учесниците се наоѓаат во позиција “лице в лице” (face to face).

Во **директната комуникација** учесниците се наоѓаат на близок простор.

Додека, пак, при **телекомуникацијата** учесниците се просторно доста оддалечени и комуницираат со помош на медиуми.

авторитарна
демократска комуникација

непосредна комуникација

директна комуникација

телекомуникација

Размисли и одговори: _____

- Анализирај ги сите видови комуникација и определи ја пивната суштина.
- Што покажуваат истражувањата во однос на застапеноста на вербалната и невербалната комуникација?

10.4. Суштината и значењето на комуникацијата како воспитен феномен

Во современите настојувања за промена и осовременување на воспитанието и образованието, комуникацијата сè повеќе се открива со својата актуелност и со значење за социјалното формирање на личноста и реализирање на нејзините целосни ориентации. Без “внатрешното” и “надворешното” присуство на комуникацијата, денес станува бесмислено постоењето на процесите на воспитание и самовоспитание, кои водат до целосен развој и правилна социјализација на човековата индивидуа. Од карактерот и содржината на комуникацијата при воспитниот процес и односот на “внатрешниот дијалог” при самовоспитанието, во значаен степен зависи и ефективната на воспитната работа. Во таа смисла, комуникацијата се јавува како основен “внатрешен” и “надворешен” механизам, што го условува правилното остварување на поставените цели и задачи на современото воспитание и образование.

Во процесот на воспитанието, комуникацијата се остварува врз заемно дејствување на субјектите според шемата:

$$C(K)_A \leftrightarrow K(C)_B$$

(каде А и В последователно влијаат врз улогата на субјектот и објектот).

Комуникацијата има исклучително важна улога и при самовоспитанието.

Во овој случај се остварува според шемата:

$C_A \leftrightarrow C_B$ (субјект кој сам го врши поведението, самовоспитание)

$C_A \leftrightarrow C_A$ (избира и сам утврдува модели на поведение)

Во процесот на самовоспитанието посебно значење има самокомуникацијата или “внатрешниот дијалог” на личноста, т.е. комуникацијата на личноста со самата себеси. При овој процес самовоспитаникот си поставува прашања на кои сам дава одговори, “дискутира” со себеси, според сопствените гледишта, оценки, позиции, начин на живот и поведение.

Може да се каже дека зад различните определби на комуникацијата стои реалната сложеност на овој феномен.

“внатрешен дијалог”

“внатрешен” и
“надворешен” механизам

“дискутира” со себеси

социјална активност

самовоспитување и
самоусовршување

емоционална клима

Преку комуникацијата човековата индивидуа активно се социјализира. Преку неа еден човек врши влијание врз друг човек, при што меѓусебно се спознаваат и дејствуваат еден врз друг.

Значаен аспект на процесот на комуницирањето е процесот на формирање и самореализирање на личноста. Понатаму, комуникацијата ѝ дава можност на индивидуата да оформи претстава за сопственото “јас”.

Од друга страна, комуникацијата е во функција на развитокот на социјалната активност на личноста и формирањето на нејзините комуникативни способности, кои ѝ помагаат да живее и да се реализира во различни области, да се самовоспитува и самоусовршува.

Новите сознанија за значењето на комуникацијата во развојот на личноста, во значителна мера го зголемија интересот на педагошката наука за овој феномен.

Разгледувана од овој аспект, комуникацијата се третира како самостоен проблем и е предмет на изучување во трудовите на голем број педагози и психолози.

Педагошката комуникација, како облик на социјалната комуникација, ги носи сите основни карактеристики на феноменот комуникација. Истовремено, таа носи и некои специфични особености.

Како основен механизам кој е во функција на формирањето на личноста, педагошката комуникација се пројавува како механизам во педагошката работа на воспитувачите.

Неминовно е да се напомене фактот дека сè уште не е постигнато целосно единство во определувањето на суштината на педагошката комуникација. Се наведува дека педагошката комуникација е облик на социјална комуникација, која, по својот карактер, е професионална.

А. Леонтјев вели дека “педагошката комуникација е професионална комуникација со учениците во наставата и вон неа”. Таа придонесува да се создадат подобри меѓучовечки односи меѓу наставниците и учениците во училиштето, што, од своја страна, обезбедува пријатна емоционална клима, подобри услови за работа, за учење и сл.

Во педагошката литература различни автори кои се занимаваат со проблемот на педагошката комуникација, прават обид да ги издиференцираат нејзините основни обележја. Меѓу другите, се сретнуваат и следниве:

- педагошката комуникација е намерна, организирана дејност која создава претпоставки за градење на личноста на ученикот;

- во неа се создават услови за општење на возрасните и младите;

- создава можности за активна размена на вредности;
- таа се реализира во воспитно-образовниот процес и надвор од него;
- содржи нормативи;
- претпоставува активна позиција и на возрасните и на младите;
- претпоставува рамноправни односи меѓу партнерите,
- создава услови за социјално потврдување на личноста;
- во функција е на регулирањето на однесувањето на човекот во различни ситуации;
- се одликува со целенасоченост и систематичност;
- во воспитно-образовниот процес, улогите на учесниците во педагошкото комуницирање во голема мера се типизирани, хиерархизирани и дистанцирани;
- во функција е на поставената воспитна цел;
- таа е активна, многустрана и динамична;
- има обратна информација;
- се реализира преку посебни форми;
- таа е творечка категорија.

Педагошкото комуницирање добива во своето значење со можноста за активност на оние кои учествуваат во неа. Во неа наставникот и учениците дејствуваат едни на други. Поточно, поимите комуникација и заемно дејствување имаат синонимно значење.

Целокупноста на воспитната работа во училиштето се заснова врз процесот на педагошката комуникација. Без комуникација не можат да постојат воспитни дејствувања, не може да постои воспитание. Барањето за поставување на учениците во активна позиција во воспитно-образовниот процес, пред сè, претпоставува комуницирање меѓу субјектите во него. Педагошката комуникација има широко општествено значење, затоа што во процесот на комуницирањето меѓу наставникот и учениците се остварува процесот на интериоризирањето на вредностите кај учениците, прифаќањето на општествените норми и правила, прифаќањето на културните вредности на даденото општество и сл.

Во оваа смисла, може да се каже дека педагошката комуникација е објективна неопходност на воспитниот процес и, уште повеќе, основен механизам на целокупната воспитно-образовна работа.

Педагошката комуникацијата претпоставува секој учесник во неа да има статус на рамноправен партнер. Степенот на активност на поединечните субјекти во педагошката комуникација е различен во различни ситуации и помеѓу различни субјекти, што е условено од

вредности

нормативи

партнерите
социјално потврдување
на личноста

целенасоченост
и систематичност

типизирани, хиерархизирани
и дистанцирани

педагошка комуникација

степен на активност

симпатија
антипатија

емпатија

формираниот однос
кон светот

восприемање и
систематизирање

поимот јас
“слика за себе”

возраста на учениците, личните особини на личноста на наставникот и на учениците, симпатијата или антипатијата која ја чувствуваат наставникот и поединечните ученици еден кон друг, блискоста на ставовите, мислењата и уверувањата, степенот на развиеност на способноста за емпатија кај наставникот и сл.

Истражувањата вршени на планот на ефикасноста на комуникацијата во воспитно-образовниот процес, покажуваат дека добрата комуникација меѓу наставниците и учениците ја определува наставникот со своите особини на личноста, со ставовите кон учениците, довербата или недовербата која ја покажува кон учениците, неговите емпатички способности и сл. Таквиот факт охрабрува, зашто многу е полесно да се работи на усовршувањето на наставникот и на неговото оспособување за воспоставување правилна комуникација и правилни меѓучовечки односи меѓу наставникот и учениците.

Во крајна мера, може да се констатира дека целосноста на резултатите постигнати во воспитно-образовната работа се наоѓа во најнепосредна зависност од остварената комуникација меѓу субјектите во неа.

Централна придобивка на добровоспоставената комуникација е формираниот однос кон светот. Таквиот однос е категорија која се формира кај секој ученик, меѓутоа, каков ќе биде тој однос, одредено е од целината на воспитно-образовната работа, нејзината поставеност, содржините кои се изучуваат, формираниот вредносен систем, формираните ставови, мислења и уверувања и сл. Во контекст на сите овие фактори, свое соодветно место има доброостварената комуникација и интеракција со сите нејзини обележја и позитивни и негативни страни, различноста на социјалната средина, различните возрастни особености и сл.

Остварениот степен на педагошка комуникација меѓу субјектите во воспитно-образовната работа е во функција и на освојувањето на животната концепцијата кај децата и младите, како резултат на степенот на восприемање и систематизирање на информациите добиени преку педагошката комуникација во “внатрешноста” на учениковото битие.

Од друга страна, педагошката комуникација го условува и односот на субјектот кон самиот себеси, како образец на сопственото “јас”, како воопштена претстава за сопствената личност. Во поимот јас се содржи системот на субјективни вредности и самовреднувања на личноста, формираната “слика за себе”, што во голема мера учествува во позитивното изградување на личноста на ученикот.

Процесот на комуникацијата овозможува самосознавање на ученикот, при што тој може да открие дека некои надворешни

проценки не одговараат или противречат на изградената “слика за себе”, и, според таквите сознанија, се формира и се менува неговиот односот кон самиот себеси. Функцијата на комуникацијата е во тоа што таа дава информации за карактерот на личните квалитети и за адекватноста на сопственото однесување со општествени норми и правила на однесување.

Во процесот на формирањето на “сликата за себе” учествуваат три “јас”, и тоа:

- “јас” (како ученикот се гледа самиот себеси во даден момент)
- пожелното “јас” (каков сака да биде) и
- претставуваното “јас” (како се претставува пред другите).

Реалната “слика за себе” секогаш се гради со осознавање на мислењата на другите и нивното влијание. Тоа не може да се оствари без комуникација со нив.

Можеме да заклучиме дека само добрата и успешна комуникација меѓу субјектите во воспитно-образовниот процес условува успешно воспитание и самовоспитание и позитивно поведение кај учениците.

Размисли и одговори: _____

- Кои се основните обележја на педагошката комуникација?
- Која е основна претпоставка на добрата педагошка комуникација?
- Која е улогата на педагошката комуникација во формирањето “слика за себе” кај ученикот?

10.5. Функции на комуникацијата

Суштината и структурата на сложеното социјално пројавување на педагошкото комуницирање налагаат соодветно третирање и на карактерот на неговите функции. Основните страни на структурата на тој процес се прелеваат во соодветни функции, кои од различни автори, различно се определени поопшто или подетално.

Врз основа на опстојно проучување во оваа област, може да ги систематизираме следниве функции на комуникацијата при воспитниот процес:

- информациона;	- самоостварувачка;
- когнитивна;	- ориентиращка;
- нормативна;	- експресивна;
- емоционална;	- практична.

“јас”

пожелно “јас”

претставувано “јас”

функции на комуникацијата при воспитниот процес

Посочените функции на педагошката комуникација во процесот на воспитанието не се реализираат изолирано една од друга. Тие се пројавуваат во неразделно единство, засмпо се надополнуваат и дејствуваат една на друга.

Информационската функција на комуникацијата им обезбедува информации на учесниците во комуникацијата, кои се достапни по квантитет и квалитет и се неопходни за реализација на личноста во социјалниот живот. Оваа функција придонесува за приспособување на ученикот кон непосредната животна средина во која живее и дејствува.

когнитивна функција

Когнитивната функција се однесува на развитокот на сознајната компонента на личноста. Поточно, преку информации се даваат знаења, умеења и навики кои се основа за понатамошното формирање на личноста.

сознајна функција

Сознајната функција се заснова врз реализацијата на комуницирањето како еден од најважните фактори за проникнување, формирање, развиток и зацврстување на сознајните интереси на учениковата личност. Комуникацијата бара значително внимание при восприемањето на информацијата. Личноста ги прима и ги усвојува информациите веднаш, но ги толкува приобјакти им од свои позиции и сфаќања. Меѓутоа, големо влијание врз тоа како и колку ќе се восприемат информациите, има и социјалната средина во која живее личноста.

нормативна функција

Нормативната функција на комуникацијата се јавува во исклучително значајните процеси на осознавање на општествените норми, системи и нивно реализирање во социјалниот живот. Социјализирањето на личноста станува можно само со активно комуницирање на детето со околниот свет. Еден од важните механизми за реализирање на тој процес е усвојувањето обрасци на поведение и дејности во процесот на комуницирањето. Друг механизам е реализирање на различни дејности со помош на комуникација со поголеми или помали групи, при што се остваруваат разнобразни и корисни контакти.

емоционална функција

Емоционалната функција се реализира како во непосредниот облик на комуницирање на наставниците и учениците така и при комуницирањето со други субјекти. Комуникацијата е најважна детерминанта на емоционалната состојба на човекот. Цел спектар човечки емоции проникнува и се развива во услови на комуницирањето меѓу луѓето.

Интензивноста на емоционалната функција на педагошката комуникација зависи од голем број фактори: содржината на комуницирањето, емоционалната блискост на партнерите, степенот на емоционалната развиеност на луѓето кои комуницираат итн.

Самоостварувачката функција на комуникација им ја открива на учениците потребата за социјално потврдување, која се јавува многу рано, и тоа низ различни форми и со различен интензитет. Комуникацијата има исклучително значење за социјалното потврдување на личноста на учениците, зашто во процесот на комуникација се создаваат услови за самостојност при оценувањето, формирањето ставови и заземањето позици кон светот, животот, другите луѓе и кон самиот себеси. Секој поединец се стреми да ја изнесе својата индивидуалност, да заземе определено место во општеството, да биде признат како личност од другите.

Ориентирачката функција на комуникацијата ги открива улогите на дејствувањето и целите на социјалната комуникација. Таа ги изразува оние аспекти на процесот при кои ја акцентира организацијата на самодејствувањето. Така, во процесот на комуникација се пројавуваат заемни влијанија на различни вредности цели и критериуми. На тој начин, вреднувањето за сопственото “јас” е резултат на постојано поставување на прашањето: што гледа човекот во себе си, во другите луѓе, како и со тоа: што другите гледаат во него.

Експресивната функција на комуникацијата, исто така, има посебно значење за потполното разоткривање на суштината и содржините на овој процес. Пројавените чувства и создадените емоционални состојби често се важен показател за учесниците, за нивната култура и воспитаност, како и за карактерот на нивните вредносни ориентации.

Размисли и одговори: _____

- Што се подразбира под поимот *функција на комуникацијата*?
- Кои се основните функции на комуникацијата?
- Определи што значи секоја посебна функција.

самоостварувачка
функција

ориентирачка
функција

експресивна функција

11. СОВРЕМЕНИ ПРИНЦИПИ НА ВОСПИТАНИЕТО

Наслови во темата: _____

- *Воспитание за мир;*
- *Воспитание за прифаќање и разбирање на разликите меѓу луѓето;*
- *Воспитание за чиста средина;*
- *Интеркултурно и мултикултурно воспитание;*
- *Воспитание меѓу половите;*

основни современи
принципи

Има многу прашања кои заслужуваат внимание и со кои се соочува човештвото во 21 век. Сè поголема е улогата на воспитанието во семејството, училиштето и во средината во целина. За да може да се оствари поставената цел и задачите на современото воспитание и образование, потребно е да се формулираат основните современи принципи по кои ќе се раководи современиот воспитно-образовен систем.

Наставната програма по педагогија ги набројува следниве современи принципи на воспитанието:

1. Воспитание за мир;
2. Воспитание за прифаќање и разбирање на разликите меѓу луѓето;
3. Воспитание за чиста средина;
4. Интеркултурно и мултикултурно воспитание;
5. Воспитание меѓу половите;

11.1. Воспитание за мир

Воспитанието за мир е од суштинско значење затоа што се занимава со начините со кои можеме да спречиме да се уништите едни со други со физичко оружје.

Одржувањето на мирот во светот е витално прашање со кое заедницата мора да се соочи. Еден од предизвиците за училиштето ќе биде и изработка на програми кои ќе се грижат идните генерации да се стремат кон еден мирен свет. Опасноста од војна е голем проблем за човештвото. Арсеналот на

витално прашање

нуклеарните бомби опасна во поранешната СССР, но големите залихи оружје во САД се доволни да се уништи целиот живот на земјата. Во светот има голем број воспитни програми кои како главна цел го имаат образованието за мир.

Во САД воспитанието за мир стана дел од повеќето програми на високото образование, особено како поддисциплина на политичките науки, историјата, социологијата и психологијата. Во последното издание “Студии за мир и светски поредок: водич низ програмата”, Томас и Клер (Thomas and Klaare), разработени се најмалку 93 програми на разни универзитети и колеџи. Што се однесува до интересот на училиштата по ова прашање, тој сè уште не си го нашол местото. Всушност, овој дел останува понастрана. Тоа прашање се смета за споредно, но сè повеќе се верува дека со време може да стане клучен елемент на повеќе школски програми. Херман Рор смислил една програма која помага предучилишните деца да станат почувствителни на опасноста од војна и насилство. Magnus Haavelsrout (1981) од Универзитетот “Тромсо” во Норвешка, објаснува дека се воочени 4 различни пристапа на студиите за мир: *1. идеалистички; 2. научен; 3. идеолошки; 4. политички.*

Секој од нив има различна ориентација, принципи и методи на воспитание.

11.1.1 Идеалистички пристап

Овој пристап тврди дека војната е во умот на луѓето и дека единствен начин да се обезбеди мир е создавање традиционално и промислено општество, такво општество во кое луѓето учат да се толерираат и да се прифаќаат едни со други. Методите и средствата за воспитание ја поттикнуваат моралната свест за човекот и општеството.

11.1.2 Научен пристап

Се концентрира на истражување за мир на макро или меѓународно ниво. А програмата за работа би била последица на она што ќе го откријат истражувањата на академската заедница во поглед на трката за вооружување во светот. Уверувањата и убедувањата го сочинуваат основниот пристап на воспитанието.

11.1.3 Идеолошки пристап

Тврди дека училиштата мора да го ублажуваат интересот на моќните групи кои ги поттикнуваат судирите заради своите лични цели. Училиштето тогаш функционира како сила во општеството кое дејствува против војната.

воспитни програми

интерес

пристапи на студиите
за мир

толерираат

уверувања
убедувања

училиштето функционира
како сила

11.1.4 Политички пристап

Тој во многу е единствен. Додека другите три пристапа се фокусираат главно на информациите и содржините кои треба да се пренесат на ученикот, политичкиот пристап се занимава со стратегија за остварување на саканите цели. Дури и ако луѓето знаат што треба да направат, тие мора да поседуваат вештина да дејствуваат сообразно на оние знаења кои ќе ги доведат до саканите цели.

Главниот напредок за воспитанието за мир се случил надвор од училиштето; црквите, научните организации, феминистичките групи, лекарите и други здруженија одамна ги организирале своите напори во предупредување од опасноста на воените судири. Има училишта кои одговарале на овој предизвик, иако нивниот број не е голем.

Веднаш по падот на режимот во Источна Германија во 1989 година, луѓето од образованието почнале да работат на организирање на еден сосема нов вид образовна програма. Училиштето “Бленхајм стрит” (Blenheim Street) во Источен Берлин, воочувајќи ја тензијата која постоела меѓу Исток и Запад, изготвило училишна програма за своите десетгодишни деца под име “Европска школа за мир”. Целта била да се обезбедат различни јазични опции кај своите ученици. Сакале нивните ученици повеќе да го ценат и да го почитуваат тоа што се Европејци отколку тоа што се дел од некоја националноориентирана институција. Целта била да ја конципираат програмата на работа на сложно живеење помеѓу различните култури, а оваа програма содржела различни механизми на настава на тема: *Разрешување на конфликти* (Руст, 1993).

Конфликтите се составен дел од секојдневниот живот на луѓето. Учесниците во конфликтот најчесто се незадоволни од нешто или од некого, и тоа за задоволување на биолошки или психолошки потреби за моќ или позиции, за интереси, за потреба за слобода, за забава.

Разрешувањето на конфликтите е, всушност, решавање на проблеми по пат на преговарање, барање компромис или постигнување согласност на двете преговарачки страни. Исто така, конфликтите можат да се решат со посредство на трета страна, заради наоѓање решенија за задоволување на потребите на двете страни.

* * *

Во Македонија се случи Рамковниот договор. Трагично починатиот претседател Борис Трајковски ќе рече:

стратегија за остварување
на саканите цели

главен напредок
за воспитанието за мир

нов вид образовна
програма

“Европска школа за мир”

“Разрешување на
конфликти”

„Рамковниот Договор не е совршен, но ниеден договор никогаш не бил. Но, што е најдоабојно нешто што го имаме сега... Алтернативата е поделба на сите нивоа: граѓанска, етничка, политичка, генерациона... Алтернативата за мир е војна, која ќе го изложи секој на масовни жртви, мизерија, како и губиток на перспектива за во иднина.“

Борис Трајковски, АФР,
31 август 2001 год.

Борис Трајковски
(1956-2004)

Размисли и одговори: _____

- Зошто е потребно воспитанието за мир?
- Што се конфликти и како се разрешуваат?
- Си имал ли каков било конфликт во животот и како си го решил?

11.2. Воспитание за прифаќање и разбирање на разликите меѓу луѓето

Разликите меѓу луѓето не се носат со раѓањето на детето, туку се стекнуваат во текот на животот под влијание на срединскиот фактор - семејството, врстниците, мајките, училиштето итн.

Воспитанието за прифаќање и разбирање на разликите меѓу луѓето започнува од најрана возраст, ушто во предучилишните установи, каде што главната улога ја игра воспитувачот кој кон сите деца се однесува без предрасуди во однос на нивниот пол, возраст и етничка припадност. Таквиот однос секако дека не е ист со сите деца во однос на специфичноста и уникатноста на поединецот, почитувајќи ја неговата личност и индивидуа. На тој начин, индивидуата, пред сè, се осознава себеси како различен од другиот, но само според тоа што може да направи, да научи, да каже. Осознавајќи за себеси во средината, ги осознава карактеристиките и на другите луѓе.

Стереотипите претставуваат релативно поедноставени и крути сфаќања за особеностите на припадниците на одделни социјални групи. Тие може да бидат позитивни и негативни. Негативните создаваат потешкотии во комуникацијата меѓу луѓето.

Стереотипите се неточни. Тие се однесуваат само на една цела група, без да се земе во предвид индивидуалната разлика меѓу припадниците на таа група, така што луѓето ги третираат еднакво само затоа што припаѓаат на оваа или на онаа група.

стереотипи

најрана возраст

индивидуа

позитивни и негативни

задачи

Задачи на овој вид воспитание се:

- согледување на разликите меѓу врсиците во училиштето;
- почитување на туѓото (различно) мислење и став;
- обид за градење аргументација за своите ставови;
- разбирање на разликата помеѓу спротивставување ставови наспроти непријателство кон личностите;
- градење односи на толеранција и разбирање;
- создавање клима на разбирање и различни аргументи.

Воспитувачите во воспитно-образовниот процес, низ реализација на воспитно-образовната работа настојуваат да ги избегнуваат можностите за создавање и поддржување на стереотипите кои ги носи детето од семејството или од друг влијателен фактор.

видовите разлики

Видовите разлики можат да се третираат како:

- разлики меѓу луѓето според етничката припадност или религијата (атеисти, муслимани, католици)
- разлики според полот (машки, женски), да се разбие стереотипот за традиционална улога на половите во семејството
- разлики според сексуалноста и сексуалната ориентација
- разлики според возраста (стари-млади)
- разлики според расна припадност (црнци, белци, жолти)

индивидуални разлики

Врз основна на овие видови разлики, луѓето замислуваат дека секој припаѓа на некоја група и градат став за нешто или за некого без да ги почитуваат индивидуалните разлики.

решавање задачи

Децата уште од најраната возраст доаѓаат во градинките со различни ставови кон другите, создадени во контактот со надворешната средина; доколку се препуштаат на стихиино запознавање со другите, најверојатно ќе се обидат да ги задржат и да ги одржат постојните ставови без да ги почитуваат туѓото (различно) мислење и став. Токму тука е потребна помошта на воспитувачот за да им укаже на своите воспитаници дека **разликите и особеностите меѓу луѓето треба да се третираат како богатство и како можност за надополнување на едни со други, а не како хендикеп и причина за изолација на едни од други.** Меѓусебната соработка, разбирањето, толеранцијата меѓу луѓето со различни ставови може да се воспитува на начин и форми по пат на решавање на некои задачи. Во таа смисла се укажува дека се постигнува успех при решавањето на некоја задача ако се соработува и заедно се помагаат едни со други.

остварува комуникација

Меѓусебното запознавање и соработката меѓу поединците води кон тоа да се остварува комуникација низ која, со

аргументи и факти, ќе се отстранат магливите лични убедувања, кои може да бидат навредливи за другиот.

Запознавајќи се меѓу себе, тие се запознаваат со културните обележја на заедницата на која припаѓаат и едните и другите.

Стереотипите се фактори кои, пред сè, произлегуваат од конфликтните ситуации, а не фактори кои ги предизвикуваат конфликтите.

НЕ Е НЕПРИЈАТЕЛСТВО АКО МИСЛИМЕ РАЗЛИЧНО И АКО ИМАМЕ РАЗЛИЧНИ СТАВОВИ.

Секој има право да мисли како сака, а тоа не треба да им пречи на оние кои не мислат така, затоа што тие го почитуваат туѓото мислење. Тоа се вика **толеранција**.

Размисли и одговори: _____

- Дали имаш разбирање за сè?
- Дали ги споредуваш другите со себе? Какви се?
- Дали те интересира што прават другите и во што се различни од тебе?
- Дали ги согледуваш разликите меѓу тебе и другите? Кои се?
- Што мислиш за еднаквоста?
- Знаеш ли што е национализам? Сметаш ли дека твојот јазик, твојата вера, твојата култура се единствени?
- Имаш ли разбирање за другите? Нели ти пречи што се различни? Што е толеранција? А што нетолеранција?

11.3. Воспитание за чиста средина

Екологијата е наука која се обидува да ни објасни како функционира природата и ни дава идеи како да ја заштитиме. Ние сме тие што сето тоа треба да го примениме во практиката. Ако секој поединец не се однесува на начин кој не ѝ штети на природната средина, нема да има никаква полза од работата на научниците, а, освен тоа, таквото однесување им штети и на другите жители на планетата.

Во најширока смисла, екологијата е наука за одржување на цел жив свет на сите степени на организираност на поединецот (единката), популацијата, животната заедница скосоставот и биосферата во целина.

толеранција

екологија

природна средина

еколошко воспитание

еколошка свест

училишна средина

Проектот Монарх

информациско
преоптоварување

информациска
загаденост

Воспитните димензии на екологијата се од судбоносно значење, затоа што преку **еколошкото воспитание** се развива свест за спречување на можноста човекот да ја уништи природната средина која ја одржува нашата планета, но и човечката природа.

Секој поединец мора да стекне еколошка свест, така што со еколошко воспитание во воспитниот процес ќе се започне од најраната возраст, и тоа најпрво во семејството, а подоцна во училиштето, вклопувајќи се во сите воспитни училишни програми. Во Англија близу Рединг, на пример, постојат Coombes Infant School, каде што децата од 5-годишна возраст активно се вклучени во одржување здрава, природна училишна средина. Крај растенијата кои растат природно во дворот на училиштето, мудро се садат и други растенија, се додаваат и други видови заради разновидноста на околината што ги опкружува. Децата учат не само дека сè доаѓа од земјата туку дека мораат да работат за да го одржуваат и негуваат животот. **Учат дека не може само да земаат од земјата туку дека мораат да го вратат земеното.** Се прават обиди да се одржи еколошката свест и да се влијае позитивно во својата средина.

Во цела западна Америка, поучен е следниов пример: На крајот на зимата и со доаѓањето на пролетта, децата во стотици училишта ја следат миграцијата на пеперутките “монарх” од нивното зимско гнездо во Мексико кон северните краишта на САД. Како што пеперутките пристигнуваат во некое подрачје така и учениците го бележат нивниот број и нивното напредување. Информацијата ја испраќаат до другите училишта. Компјутерскиот софтвер го вкрстува напредувањето на пеперутките и оваа информација ја испраќа назад на милиони компјутери кои се вклучени во проектот. Ова не е само исклучителна воспитна активност туку има и еколошко значење, затоа што помага за спасување од изумирање на тој вид пеперутки (Брант, 1994).

Оваа активност има значајна улога во развојот на мислењето, затоа што поттикнува надминување на големата препрека со која се соочува нашата сегашна способност за генерирање на информациите. Бројот на информациите енорно порасна. Еден од проблемите со кои ќе се соочи човештвото во иднината е перспективата на информациското преоптоварување. Сателитот “Ландсат”, на пример, може да ја фотографира секоја педа на површината на Земјата секои 18 дена. Луѓето не гледаат веќе ништо од тие информации, затоа што тие се прекубројни. Доколку нема механизми за обработка на тие информации, светот може да се соочи со врвот на информацииската загаденост. Сè поактуелна е обработката на

информациите. До крајот на овој век, луѓето од образованието мораат да се соочат со тој проблем и да го насочат образованието во 21 век кон **еколошка активност во борбата против информативната загаденост и да ги усогласат истражувањата со производство на сурови факти.**

Проектот “Монарх” е пример како може да се скроти информациското преоптоварување и корисно да се употреби.

За **еколошкото воспитание** има место и во институционално, особено за младите, како, на пример: организирање летни кампови, посета и работа во национални паркови, еднодневни работилници и излети. На пример, кампот EARTH Options -EO (Опции за Земјата) е специјален дневен летен камп во јужна Калифорнија за повисоките одделенија од основното училиште каде што се обезбедуваат можности за рекреација и игри, со цел кај децата да се разбуди свеста за сопствената средина.

На десетонеделниот летен камп, децата од градот се занимаваат со мануелни активности во врска со природата. Играат различни игри, пеат песни, изведуваат други активности кои се интересни за околината. Со тоа тие учествуваат во тимската работа: предавање и проучување на природата.

Што се однесува до во институционалното образование, се воочуваат многу иницијативи кои би можеле да се опишат како активни проекти кои ги вклучуваат учениците во одговорни активности за развој на заедницата. Всушност, некои училишта почнале со мисијата: Еколошки чувари на локалниот свет. Постојат еколошки здруженија во кои се вклучуваат младите, потоа, разни невладини организации кои работат на огромни проекти во кои се вклучуваат, исто така, млади луѓе. Секоја наставничка може да го открие токсичното ѓубре во околината на училиштето и, грижејќи се за здравјето и безбедноста на децата за кои е одговорна, им помага на децата да стекнат свест за опасноста на средината за нивното здравје. Некои училишта ќе ја направат екологијата своја првенствена мисија.

Практиката покажала дека еколошкото воспитание игра голема улога во воспитно образовниот процес, укажувајќи на тоа дека децата, доколку повеќе знаат, повеќе ќе направат.

Еколошкото воспитание денес не е само одржување на чиста средина, грижа за средината во која се живее и се учи, не е само борба против загадување туку утврдување и следење на односите меѓу живите суштества и средината која ја населуваат тие.

Задача: Напиши по нешто за сите наслови кои се споени во зборот екологија.

летни кампови
EARTH Options

активни проекти

еколошки здруженија

ЕКОЛОГИЈА

- Озонска заштита
- Разубавување на општината
- Зачувување на реките и езерата
- Зошто исчезнуват животинските видови?
- Дали старее хартијата?
- Дали сакаш да возиш велосипед или автомобил?
- Загадување
- Екопроизводи
- Штедење вода за пиење
- Штедење електрична енергија
- Заштита од пожари

Размисли и одговори: _____

- Што е екологија, а што еколошко воспитание?
- На кои прашања постојува да одговори екологијата?
- Како дејствува и влијае човекот за зачувување на чиста средина?
- Како ти се грижиш за чиста средина?
- Дали членуваш во некоја екосекција?

11.4. Интеркултурно и мултикултурно воспитание

Мултикултурализмот е феномен на денешнината и се јавува како резултат на живеење на повеќе култури на различни етнички групи и расни и културни различности. Во етнички хетерогените општества, образованието и воспитанието на поединецот е основен и приоритетен фактор кој влијае врз превенцијата на општествени немири, судир на политички спротивставени страни и, често, економска нестабилност. Тоа подразбира запознавање со културата и традициите на сопствениот народ, но, исто така, и со културата и традицијата на другите националности кои живеат во иста средина.

Секој поединец треба да ги почитува својот јазик, својата култура, обичаите и традициите на својот народ, но и на другите со кои живее и работи. Според тоа, не е во интерес да постојат комуникациски бариери меѓу луѓето со различни култури кои живеат во една средина. Современото воспитание е интеркултурно и мултикултурно.

Ако не ја почитуваш културата на другите луѓе, не можеш да ја почитуваш ни својата култура.

феномен

хетерогени општества

комуникациски бариери

Мултикултурното воспитание, во центарот на своето интересирање и дејствување ја има личноста на човекот, неговата индивидуалност, неговите способности и афинитети, но и личноста на ученикот во рамките на заедницата, неговата интеграција во образовниот процес преку почитување и респектирање на културните разлики (јазик, вредности и лична вероисповед, етничка припадност).

Мултикултурниот облик на образование претставува такво образование кое го цени културниот плурализам и го застапува ставот според кој училиштата мора да бидат ориентирани кон културното збогатување на децата и младината, и тоа преку наставните програми ориентирани на зачувување и проширување на културните алтернативи.

ЦЕЛИ на мултикултурното образование се:

- одржување на индивидуалните особености и етнички разновидности;
- поттикнување интеграција и експанзија во социоекономскиот и политичкиот живот во дадената општествена средина;
- учење да се живее со различни навики и сфаќања, а тоа што се поинакви, не значи дека се супериорни или инфериорни.

Училиштата имаат значајна улога во поттикнување на мултикултурното воспитание, особено повеќенационалните училишта, затоа што во нив е лулката во која се учат децата на правилно однесување.

Во повеќе земји во светот, повеќенационалното училиште е основен двигател на мултикултурата.

Македонското општество е сложена мултиетничка, мултикултурна и мултирелигиозна заедница.

Воспитно-образовниот процес во основното училиште, па сè до универзитетот, постојано создава претпоставки за надминување на политичките, културните, верските и националните препреки кои ги раздвојуваат луѓето. Тоа значи создавање мултикултурно образование. Плуралистичкиот концепт на демократија во образованието, се покажа дека е во центарот на вниманието на политичките партии, затоа што ниедно образование не може тотално да се одвои од политиката, иако, како основен принцип, се прокламира - одвојување на политиката од образованието. Така, покрај опфатеноста на сите ученици, независно од националната припадност, во предучилишното воспитание, основното и во средното гимназиско образование, постои и осамостојување на универзитетот, право на основање приватни училишта и Закон

мултикултурно
воспитание

културен плурализам

повеќенационални
училишта

демократија во
образованието

веронаука

за употреба на мајчиниот јазик на сите степени на образование. Се прават напори за воведување на веронаука во училиштата како факултативен или задолжителен наставен предмет.

Задачи на мултикултурното воспитание се:

- да се поттикнуваат идеите што водат кон создавање односи на толеранција и меѓусебни почитувања;
- почитување на обичаите на една национална заедница;
- почитување на религиозните определби;
- почитување на правото на образование на мајчин јазик и употреба на јазик на средината во која се школува и работи поединецот.

Доколку се реализираат овие задачи, ќе се оствари целта, и сето тоа ќе придонесе за изразување на индивидуалната слобода и за напредување во образовниот процес.

јазикот

Мултикултурното воспитание во преден план го става јазикот на кој се говори во една средина. Јазикот е еден од основите составни делови на секоја култура, а толеранцијата и заемното почитување би требало да се градат на други основи.

демократска атмосфера

Изучување на јазикот на националностите

Јазикот е битен, но не и основен предуслов за обезбедување демократска атмосфера во образованието. Потребно е да се изгради систем на вредности, норми и обичаи кои ќе го респектираат и ќе го почитуваат другиот, ќе ја почитуваат верската определба на другиот.

Мултикултурното воспитание и религијата

религии

Мултикултурното образование, исто така, е спој на две или повеќе религии на едно место.

Верските празници: Божиќ, Велигден, Бајрам, Рамазан во нашето воспитание би биле пример за запознавање на непознатото и не би постоеле разлики како резултат на незнаењето. Изучувањето на компаративни религии и вери, значи дека ничија религија или вера не е помалку или повеќе значајна од другата.

компаративни религии

Мултикултурното воспитание може да се инкорпорира во учебниците наменети за децата и учебниците од сите степени на образование, без да се истакнува традицијата, културата и религијата само на еден народ.

Размисли и одговори: _____

- Дали ја познаваш културата на некој друг народ кој живее со тебе во ист град?
- Дали го знаеш јазикот на кој се говори во средината?
- Што знаеш за фолклорот на својот народ и на другите народи?
- Што е мултикултурно образование?

11.5. Воспитание меѓу половите

Прашањето за воспитание на односите меѓу половите во светот е третирано уште во педесеттите, а особено во шеесеттите години, додека кај нас нешто подоцна. Пред дваесет и пет години, кај нас ова прашање се смести во програмата за часот на одделенскиот раководител како едно од подрачјата покрај моралното воспитание, рационализација на учењето и професионално ориентирање и информирање. Воспитанието меѓу половите уште е познато како хуманизација на односите меѓу половите или сексуално воспитание. И **едниот и другиот термин значи да му се помогне на младиот човек да го избере вистинскиот пат во љубовта и во односите меѓу половите, во брачната заедница и во животот воопшто, и да го оспособи на тој план да се однесува на начин корисен за себе, за својот брачен живот, своето потомство, односно, за целата заедница во која живее.** Во тој контекст, младиот човек треба да биде воспитан за среќен полов живот, а не само поучен за него.

Со изградување на природни и конструктивни ставови кон хуманизација на односите меѓу половите, личноста емоционално созрева и се оспособува за здрав живот. Човечката личност е единствена. Сексуалната компонента не може да се одвои од личноста на човекот, исто како што не може да се одвои воспитанието на хуманите односи меѓу половите од воспитанието воопшто. Затоа ова прашање не треба да се одвојува како посебно ниту, пак, да се пренагласува. Воспитанието меѓу половите е во рамномерна положба со другите воспитни подрачја. Воспитанието меѓу половите подразбира запознавање на младите со сите меѓучовечки односи кои треба да ги знаат за да се оспособат за општествен и брачен живот. Воспитувањето меѓу половите значи “збогатување на човекот со културни и други вредности, запознавање со неговиот физички развој и подготовка за хумани и одговорни односи меѓу половите и во семејството”.

третирано

емоционално созрева

меѓучовечки односи

11.5.1 Педагошко-психолошка функција и значење

интегрален дел

рефлектираат
воспитно подрачје

Воспитувањето меѓу половите е една од многуте задачи на воспитно-образовниот процес во училиштето. Тоа е интегрален дел на воспитанието воопшто и не може да се одвои од општото воспитание. Значи, хуманизација на односите меѓу половите постои откога постои воспитанието, а неговите три вида: физиолошко-биолошки, педагошко-психолошки и општествено-социјален се тесно поврзани со сите други видови воспитание, особено со моралното воспитание, бидејќи човечкиот морал го ставаат на најстрог испит, а моралните особини никаде повеќе не се рефлектираат на така чувствителен начин како во ова воспитно подрачје.

Воспитанието меѓу половите започнува во моментот кога детето го забележува својот човечки пол, односно - од најрана возраст. Тогаш детето ги поставува и првите прашања на околината, но пред сè на родителите. Тоа обично се случува од три до петгодишна возраст.

Во нашата средина има малку возрасни луѓе кои даваат едноставни правилни одговори на детските прашања. Најчесто, родителите мислат оти е прерано да одговараат, па ги лажат, измислуваат приказни, даваат полуточни, неточни или нецелосни одговори, или, пак, најлесно им е да молчат.

искривени претстави

Тоа е и причината што многу деца доаѓаат во I (прво) одделение без или со делумни знаења од оваа област, но и со искривени претстави за истата. Не постои дете од седумгодишна возраст со просечна интелигенција кое нема никаква претстава за својот и за спротивниот пол. Значи, со воспитанието меѓу половите не се почнува во основното училиште, туку се продолжува започнатото воспитание од предучилишната возраст.

аплицира

Содржината на воспитанието на односите меѓу половите ги дава основните знаења за човечкиот пол, со цел да се стекнат одредени знаења за основните биолошки, психолошки и социјални законитости за својот и за спротивниот пол. Наспроти негативното влијание од содржините наменети за возрасните, од другите средства за информирање во средината во која живее и учи детето, овој вид воспитување, реализирано во училиштата во кои се аплицира прирачна литература, овозможува кај него да се развие пореален, понапреден, општествено прифатлив, здрав, морален и емоционален став кон луѓето со ист и различен пол. Истовремено изградува и правилен став кон своите врстници од другиот пол, во смисла на меѓусебна рамноправност, почитување и соработка, без негативните комуникациски елементи (вкочанетост, срамеж-

ливост, љубопитност и агресивност), кои ги отежнуваат природните контакти и односите меѓу половите. Елементарните знаења, кои ќе ги добиваат учениците со овој вид воспитување, ќе им помогнат да гледаат на сексуалноста и на репродукцијата на човекот како на нормален и битен дел од животот.

Пред **СОВРЕМЕНОТО УЧИЛИШТЕ** се поставува задача да ја воспита личноста и да формира здрави психички и морални особини кај неа, кои не можат да се изградат кај човекот ако кај него не се изгради правилен и природен став кон двата пола и кон нивните меѓусебни односи.

Една од основните задачи на правилно воспитување, меѓу другото, е да го оспособи поединецот за позитивен однос кон човечката заедница која ја сочинуваат луѓето од ист и различен пол и во која влегува во текот на животот. Во таа заедница тој се судрува со најтешки животни проблеми. Човек кој знае да изгради среќна сопствена заедница, сигурно ќе биде способен да се однесува конструктивно кон другите луѓе.

11.5.2 Цели и задачи на воспитувањето меѓу половите

- Разбирање на промените на сопственото тело во периодот на растење.
- Негување почит кон припадниците на другиот пол и едуцирање.
- Заштита од полови болести и несакана бременост.
- Развивање свест за последиците од своите сексуални определби.

1. Промени кај човекој (физички и психички)

Процесот на растење започнува уште во мајчината утроба и минува низ неколку фази на растење, и тоа: новороденче, доенче, мало дете (1-3 год.), предучилишно дете (3-6 год.), училишно дете (6-12 год.), млади луѓе во пубертет (13-18 год.), зрел човек (по 18 год.). Во сите овие фази од својот развој, човекот се развива, и тој развој не завршува штом ќе созрее и ќе стане возрасен човек, туку продолжува и во зрелиот период. Скелетот, а со тоа и растот на човекот, се дооформува сè до 40-годишна возраст, а нервниот систем - мозокот се развива сè до 50-годишна возраст. До тој период и доаѓаат до израз творечките способности кај човекот. Најголеми промени (физички и психички) се случуваат во периодот на пубертетот.

Пубертетот не се јавува одеднаш, како што одеднаш не престанува детството. Овој период се карактеризира со повеќе промени на телото, кои предизвикуваат и промени во психата на детето. Растејќи, телото постепено се развива, доживува промени. Брзината на промените не е еднаква кај

елементарни знаења

репродукција

современо училиште

конструктивно

фази на растење

творечки способности

пубертет

психата на детето

зрелост

сите, затоа што некое дете ќе влезе во пубертет порано, а некое подоцна. Иако со развитокот на телото оди и половиот развиток, младиот човек не е полово способен маж или жена, туку е потребна и дополнителна зрелост. Созревањето е појава низ која поминува секој човек.

надворешен изглед

психички живот

Периодот на созревање понекогаш предизвикува тешкотии, но, со поголема помош од воспитувачите (наставниците и родителите), по пат на објаснување, повеќето од децата ќе го поминат тој период без да го почувствуваат и да го забележат. Тогаш тој период би претставувал убава животна фаза. Проблемите и тешкотиите се јавуваат почнувајќи од надворешниот изглед (мозолчиња по лицето, висок раст, несразмерно развиено тело, дебелеење или слабење и сл.), како и од психичкиот живот кој претрпува промени во тој период.

третира

потенцираат

Однесувањето на децата во овој период предизвикува недоразбирања и расправи со возрасните. Околината ги третира децата во овој период како деца, иако тие се чувствуваат како возрасни и сакаат да бидат третирани токму така. Како противодбрана, тие стануваат дрски, инаетливи и препотентни. Некои можат да почнат да пушат и да употребуваат алкохол, иако за тоа не чувствуваат потреба, туку сакаат да се потенцираат себеси. Воспитувачот е должен навреме да укаже на штетноста од таквите пороци, бидејќи во подоцнежниот период никаква превенција на тој план не би имала ефект. Улогата на семејството (родителите) во овој период е многу значајна, понекогаш пресудна.

Друг проблем со кој се судруваат децата во пубертетот е „љубовта“, која во суштина не е вистинска, а им задава „главоболки“. Воспитувачот е должен да им укаже дека во овој период децата не се способни за вистинска љубов. Во погорните одделенија може да се случи да се впуштат во сексуален живот, не затоа што чувствуваат потреба, туку од љубопитност и за да докажат дека се возрасни.

Пубертетот - пат
кон зрелоста

Децата од оваа возраст ја посакуваат пријателската рака и топлиот збор од наставникот и родителот, иако, скриено во себе, навидум не ги признаваат како највисок авторитет.

Пубертетот - патот кон зрелоста е време на откривање. Децата се откриваат себеси, своите интимни потреби, своите индивидуалности, своите способности. Затоа и тогаш се насочуваат кон желбите за кои се заинтересирани.

Воспитувачот треба добро да ги познава психичките промени на децата во пубертетот, кои настануваат како последица на физичкото созревање, за да може да помогне во одредени ситуации и да ги реши или да ги спречи проблемите и тешкотиите кои можат да остават длабоки последици врз развитокот на нивната личност.

а. Промени во однесувањето кон себе и кон околината

Во бурниот пубертетски развој децата стануваат почувствителни од порано и често ги менуваат емоционалните состојби и расположенија. Овие промени минуваат брзо.

- Околината често неправилно се однесува кон младите во пубертетот и таа често мисли дека пубертетлиите се мали деца, а во други услови дека се возрасни луѓе. Затоа младите стануваат недоверливи кон околината, се затвораат во себе и имаат свои „големи тајни“.
- Пубертетлиите во овој период стануваат покритични кон наставниците и родителите. Не поднесуваат проповеди од постарите, и тие им стануваат здодедни.
- Не признаваат вештачки создадени авторитети, туку само оние кои ги почитуваат правата на младите, кои се добри стручњаци, објективни оценувачи и кои еднакво се однесуваат кон сите.
- Ни кај родителите не ги сакаат негативните особини, особено ако зборовите им се разликуваат од делата. Не сакаат да излегуваат со нив и бараат поголема самостојност.
- Понекогаш од инает го запоставуваат учењето, тврдоглави се и не попуштаат. Долго сакаат да се здржуваат надвор од дома, сами избираат пријатели и не поднесуваат ако родителите им ја нематнуваат волјата.
- Преокупирани се со својот пол, загрижени се ако не се развиваат како своите врсници.
- „Смртно“ се вљубуваат, обично во луѓе кои им се недостижни или постојат само во нивните фантазии (филмски ѕвезди, естрадни пејачи).
- Момчето сега сака да биде во друштво со девојчиња, бидејќи и тие се менуваат во пубертетот, но сè уште не се осмелува да им пријде.
- Момчињата и девојчињата се амбивалентни едни кон други (сакаат да бидат заедно, но и се плашат од тоа).
- Момчињата и девојчињата чувствуваат позасилена потреба за пријателство и љубов.

почувствителни

авторитети

самостојност

наметнуваат

врсници

друштво

амбивалентни

афирмираат

- Пријателството може да премине во љубов, но, како незрела, наскоро се губи.
- Пубертетлиите мислат на иднината и фантазираат за неа.
- Тие сакаат да се афирмираат, иако понекогаш се обидуваат да го остварат тоа на неприфатлив начин. Некои од нив стануваат агресивни, други почнуваат да пушат, пијат или да се дрогираат. А трети, поради неуспех во афирмацијата, се повлекуваат во себе или ги запоставуваат своите должности.
- За пубертетлиите е важен надворешниот изглед. Односот помеѓу момчињата и девојчињата се менува во пубертетот. Свесни за своите промени, не знаат како да се однесуваат во новосоздадените ситуации.

2. Друѓарство и рамноправност меѓу половите

Основни елементи во половото воспитание се почит, другарство и рамноправност меѓу половите.

Воспитувањето за другарството започнува уште од раното детство, во родителскиот дом, каде што се изградува воспитувањето за нивна меѓусебна рамноправност.

Во семејството детето ги стекнува првите животни искуства, а тука спаѓаат односот меѓу таткото и мајката, нивниот поединечен однос кон децата, односно меѓу браќа и сестрите, братучеди, баби и дедовци и други блиски роднини. Цел тој синџир на односи влијае на детските личности и подоцна тие се манифестираат во однесувањето на децата во предучилишните организации, училиштето, меѓу другарите и воопшто во животот. Најмногу дејствуваат односите меѓу мајката и таткото, односно колку се засновани тие односи на меѓусебно другарство и рамноправност.

а. Потребата од меѓусебно запознавање, внимание и разбирање

Љубовта може да се изрази кон животните, цвеќињата, природата, поезијата, спортот, родителите, децата, музиката итн. Значи, љубовта е дел од нашиот живот, децата меѓу себе се сакаат, и тоа е љубов- љубов во вид на другарство. Меѓу некои постои подлабоко другарство, тие се посебно поврзани, имаат заеднички интереси, често се гледаат, се сретнуваат. Тоа се вика пријателство. Пријателството меѓу момчето и девојката може да прерасне во љубов, и тоа се вика љубов меѓу половите.

Тоа доаѓа од потребата за меѓусебно запознавање, внимание и разбирање. Затоа е потребно правилно однесување на околината. Околината ја третира замислената девојка како

првите животни искуства

пријателство
љубов меѓу половите

личност која не сака да другарува или не чувствува потреба за запознавање, што, всушност, и не е точно. Момчето кое се прави важно, кое се тепа, се расправа во друштво, не им се допаѓа на девојчињата.

За да се почувствува потреба од меѓусебно запознавање, потребно е врсниците да применат некои основни правила во однесувањето, како, на пример: да се прилагодуваат во друштвото, да даваат умесни забелешки, да одбираат тема на разговор која ќе ги заинтересира сите, да не лажат и да бидат искрени, чувствата да ги изразуват со смеа и со израз на лицето, учтиво и убаво да се однесуваат на улица, училиште, да покажуваат извесно знаење од различни области - теми за кои ќе се интересираат повеќе членови од друштвото итн. Со внимание и разбирање, може и да се развие вистинска љубов или вистинско пријателство меѓу нив.

*б. Заемна искреност, почитување и рамноправност
меѓу полове - услов за љубов*

За да се развие пријателството во љубов, обично момчето и се додворува на девојката, настојува да ѝ се приближи.

Иако љубовта е природна потреба, мора да се задоволат и некои услови за да се појави, односно да се развие. Искреноста и почитување на личноста, се основни компоненти за постоење на љубовта.

Додворувањето, всушност, почнува со ситни вниманија упатени кон личноста од спротивниот пол и со заемно почитување, задоволување на обостраните желби и потреби. Момчето и девојката можат да одат в кино, театар, на прошетки, да бидат заедно, а околината да ги третира како “двојка”, а, всушност, меѓу нив не мора да има никаков близок телесен допир.

**ЗА ДА СТАНЕ ЧОВЕК СПОСОБЕН ЗА ВИСТИНСКА
ЉУБОВ, ПОТРЕБНО Е ДА СТЕКНЕ ПСИХИЧКА
ЗРЕЛОСТ, ЕМОЦИОНАЛНО ДА СОЗРЕЕ. МЛАДИТЕ
ЛУЃЕ ВО ПУБЕРТЕТОТ СЕ УШТЕ НЕ СЕ ЗРЕЛИ
ЛИЧНОСТИ, ИАКО МНОГУ ОД НИВ СОЗРЕАЛЕ
ФИЗИЧКИ.**

Љубовта меѓу полове е премногу сложена емоција и не може да се развива брзо и одеднаш. Таа може да се развие и да достигне вистинска длабочина по подолго познавање на личноста која е предмет на телесна и духовна привлечност, а со откривање на неговите нови особини, кои предизвикуваат допадливост, почнуваат да се развиваат и љубовните чувства.

потреба

искреност
почитување на личноста
основни компоненти

обострани желби
и потреби

сложена емоција

предизвикува

Љубовта предизвикува најголема среќа и радост кај човекот, но може да биде и причина за најголема несреќа, а понекогаш и за вистинска трагедија за вљубениот.

Во литературата љубовта меѓу половите е дефинирана како збир појави во човекот (субјектот) кој тежнее кон одредена личност од спротивниот пол (објект), кои одат кон духовно зближување и телесно соединување по пат на заедно чувствување.

одредено ниво

На младешката љубов не се гледа како на љубов во нејзината крајна фаза, туку како љубов во почетна фаза.

Бидејќи љубовта и половиот нагон се поврзани и прават единство, половиот нагон не треба да се одвојува од чувствата. Кога чувствата ќе се развијат до одредено ниво, кога љубовта ќе се развие до последна фаза, тогаш половото соединување е природно и нормално. Но, на сето тоа му претходи целокупната зрелост на личноста за да го доживее тој чин вистински и правилно. Таквата љубов е предуслов за брак.

3. Заштити од полови болести и несакана бременост

а. Сопонување во сексуални односи - кога, зошто и со кој?

Не е доволно само едниот партнер да чувствува љубов, да сака и да подарува почитување и нежност. За љубов се потребни двајца, емоционално созрели партнери.

- Сексуалните односи, пред сè, се темелат на потребата од меѓусебно запознавање, внимание и разбирање, заедна искреност, почитување, рамноправност меѓу половите, кои, пак, се суштински услов за да се појави љубовта.
- Љубовта меѓу момчињата и девојчињата се јавува постепено, заедно со нивното созревање. Тоа значи дека љубовта е производ на телото и душата, односно на телесното и душевното созревање.
- Љубовта меѓу мажот и жената (момчето и девојчето) е нераскинлива органска поврзаност на телесното со душевното, таа, всушност, значи тежнеење кон одреден објект и е чувство кое води кон соединување со него, обострано задоволување и уживање.

Оттаму и одговорот на прашањето: кога да се стапи во полов однос, е: само тогаш кога постои љубов. Но, дали младите можат да оценат што е тоа вистинска љубов?

Од младите на возраст помеѓу 15 и 18 години не треба да се очекува да имаат некои трајни љубовни врски, бидејќи

љубовта е производ на телото и душата

нераскинлива органска поврзаност

тие се сè уште премногу млади и нивната зрелост (емоционална, физичка, психичка, социјална итн.) е во самиот зародиш.

Во тие години тие се запознаваат, создаваат нови пријателства и нови љубови, па таквите “дружби” брзо и лесно се раздружуваат. Токму затоа и не би имало никаква смисла да се стапува во интимни односи кои, младите, во тој период, не можат да ги доживеат вистински. За таквиот чин е потребна зрелост во целина. На оваа возраст е преголема љубопитноста за тоа што претставува половиот однос, желбата да се доживее, да се дознае, да се искуси. Половиот однос поттикнат од љубопитност, всушност, не е тоа што треба да биде. Па, така, честопати многу млади луѓе остануваат разочарани од исходот од кој очекуваат многу. Подоцна, откако ќе созреат, кога вистински ќе се вљубат, кога треба да го доживеат вистинскиот исход, тие се инхибирани (попречени), нив како да ги кочи претходното искуство, некои од нив носат трајни негативни последици за нормалниот живот.

Сексуалниот живот на човекот е нормална природна појава, без која не може да се развие природно и да живее правилно. Доколку младите решат да стапат во брак и да засноваат семејство (а не можат да го направат тоа пред да наполнат 18 години), тогаш нивната желба да станат во интимни односи е природна. Но, дали е потребно само да се оствари желбата, дали желбата е само полов нагон?

Половиот нагон никогаш не се одвојува од чувствата. Таков нагон без чувства постои кај животните. Половиот нагон кој, пред сè, е само физички, не е нормален за човекот, а е својствен кај животните и се применува за размножување.

Половиот акт во отсуство на љубов кај човекот не е природен начин на телесно соединување на двајца од различен пол, бидејќи, човекот, својата сексуалност ја доживува со чувства.

Зошто еден млад човек има сексуален однос со друг од спротивниот пол? Затоа што чувствува љубов, затоа што е зрел, и тоа го доживува вистински, затоа што партнерот гледа суштество кое го привлекува длабоко, со сета душа и срце.

Всушност, отсуството на зрелост кај двајцата сексуални партнери доведува до тешки последици по психичкото и физичкото здравје на младите, а непознавањето на основните законитости што може да ги даде само воспитувањето за хумани односи меѓу половите, доведува до тешки последици, како, на пример: абортуси кај малолетнички (прекин на несаканата бременост) или прерано породување, што доведува честопати и до стерилитет (како последица од абортусите), што, всушност, претставува лична трагедија за жената, нарушување на општото психофизичко здравје, што е трагедија за целото семејство, мртвородени деца или деца со недостатоци како последица од неоформеноста на родилката итн.

зрелост

љубопитност

инхибирани

својата сексуалност
ја доживува со чувства

абортуси

стерилитет

Секако дека се тешки последиците и од половите болести, за чија раширеност се зборува и се пишува многу.

ПОЛОВИТЕ БОЛЕСТИ се пренесуваат и се јавуваат исклучително преку сексуални односи. Последните испитувања вбројуваат повеќе полесни или потешки полови болести, меѓу кои се најопасни гонорејата и сифилисот, но не помалку се опасни и другите кои можат да создадат тешки инфекции, чие лекување е долготрајно, понекогаш и со штетни последици, меѓу кои е и стерилитетот. Превенцијата е многу значаен услов, а се состои, пред сè, од барање начин за заштита од овие болести, со избегнување на сексуалниот промискуитет (слободно полово општење со повеќе лица) и неговиот посебен облик-проституцијата.

Употребата на кондомот - најпопуларното „оружје“ против „чумата на 20 век“ - СИДАТА, секако дека претставува заштита и од другите полови венерични болести.

4. Сексуални оїределби

а. Оїачиниїе на сексуалниої живоїї

Воспитанието ги насочува младите луѓе да заземат природен, реален и конструктивен став не само кон убавите страни туку и кон негативностите на човечката сексуалност.

Последиците кои, секако, се јавуваат тогаш кога некои млади луѓе се едуцирани помалку или повеќе за основните законитости на човековиот сексуален живот, за жал, не се предвидуваат.

Иако младите луѓе мислат дека знаат сè за сексот, затоа што се преплавени со различни списанија, интернет, тв медиуми, филм, социјални мрежи и други средства за комуникација и информација кои, всушност ретко воспитуваат а често информираат. Истражувањата покажуваат дека младите малку знаат за тоа што треба да знаат. За жал, има млади кои немаат елементарни знаења за вистинското лице на сексот. Во сета таа едукација, најважно е младите да заземаат природен, реален и конструктивен став не само кон убавината на чувството туку и кон негативностите на човечката сексуалност.

Меѓу негативните појави на сексуалниот живот на човекот, но истовремено и значајни општествени проблеми се: **проституцијата, педофилијата, половите болести, половото силување.** Значајни негативни појави, истовремено и општествени проблеми се: **алкоголизмот и наркоманијата.**

законитости

импровизиран

едукација

ПРОСТИТУЦИЈАТА во литературата се дефинира како давање сексуална услуга за пари или друга материјална корист. Проституцијата е различно регулирана во различни земји така што во некои е забранета со закон а некаде правно регулирана. Проституцијата се јавила уште во патријархалното општество и претставува израз на неговиот двоен сексуален морал. Тоа е неприроден облик на сексуален живот и многустрано ги оштетува и двата партнери (и жената и мажот). Проститутката пропаѓа и физички и психички. Физички затоа што е подложена на разни полови болести, алкохолизам и дрога, а психички затоа што се впушта во полов однос кој е против нејзината волја и природа. Од друга страна, проституцијата го насочува и го воспитува мажот погрешно отежнувајќи му го спаоѓањето во природниот сексуален живот.

Однос со проститутки бараат оние мажи кои се несигурни во својата сексуална улога, оние кои наоѓаат тешко трајна партнерка или имаат вулгарен простачки став кон сексуалноста.

Порано на проституцијата се оддавале жени кои биле присилени на тоа за да го обезбедат својот економски опстанок, што во најголем број случаи е и денес, но едно е сигурно: проститутките не се толку сиромашни материјално колку емоционално, тоа претежно го прават психички оштетени личности или интелектуално недоволно развисни лица.

Една од најраспространетите опачини на сексуалниот живот е и **СИЛУВАЊЕТО**, појава која е рамна на криминал и начин на кој пристапуваат, пред сè, психички оштетените личности, луѓе кои носат во себе садистички став кон спротивниот пол и нецивилизираните примитивни мажи.

АЛКОХОЛИЗМОТ е потреба за редовно уживање на алкохолни пијалаци. Алкохоличарот е емоционално зависен од алкохолот и тој чувствува постојана желба за пиење. Луѓето кои, на некој начин, се психички оштетени, стануваат алкохоличари. Алкохолот ги нарушува физичките и психичките активности на човекот, бидејќи хронично го труе организмот. Алкохолот е тесно поврзан со сексуалниот живот, кој, најчесто е повод, но не и причина за претераното впуштање на младиот човек во алкохолизам. Алкохолот дејствува на мозокот, така што пијаниот се ослободува од стравот, потиштеноста, од чувството на несигурност и чувството на пониска вредност. Поголем дел од алкохоличарите се невротични личности полни со животна трема. Тие можат да бидат уште и психопати кои не можат да се соживеат со други луѓе или не можат да ја доживеат љубовта кон партнерот поради пречки во половата активност.

проституција

полови болести

психички оштетени
личности

силување

алкохолизам
емоционално зависен

наркоманија

сексуален промискуитет

НАРКОМАНИЈАТА (уживање опојни дроги), како и алкохолизмот ги оштетуваат психичките и физичките функции на човекот. Тоа се болести на зависност кои се лечат тешко, а влијаат негативно и се поврзани со сексуалниот живот. Често го туркаат човекот во сексуален промискуитет, проституција, со што се поттикнува ширењето на половите болести. Со нив се уништува и човечката социјална вредност и се оштетува целокупното физичко и психичко здравје на младиот човек. Токму затоа се третирали како опачини кои се во тесна врска со сексуалното однесување на личностите, особено, затоа што сексуалното однесување не може да се одвои од другите видови однесувања во целина.

Размисли и одговори: _____

- Какви промени си забележал-а на твоето тело и во твоето однесување од пред 5-6 години до сега? Објасни ги половите сличности и разлики.
- Дали некој твој другар ти кажал дека не го почитуваш? Симпатија, дружење, љубов... што е тоа?
- Со што се заштитува младиот човек за заштита од предвремена бременост и полови болести?
- Дали можат да се јават сексуалните опачини под влијание на алкохол?

Наслови во темата: _____

- Слободното време како економска, социјална и воспитна категорија;
- Дефинирање на слободното време;
- Содржина и осмислување на слободното време;
- Слободните ученички активности;
- Младите и слободното време

12.1. Слободното време како економска, социјална и воспитна категорија

Слободното време како феномен на современото општество продира во сите пори на општествениот живот, а се рефлектира посебно силно во педагошката сфера, односно влијас врз концепцијата, организацијата и остварувањето на современото воспитание и образование. Тоа е време во кое поединецот (ученик) може да живее во склад со својата индивидуална природа, во кое може да се афирмира и понатаму да ги развива своите особини. Тоа е важно средство за одмор, разонода, оттргнување од секојдневните грижи и оптоварувања, важен фактор за развитокот на личноста.

Слободното време - неговата големина, содржина, функција, смисла, начин на користење, зависело од општествено - историските услови. Тоа се создава и се развива во текот на општествените случувања, одразувајќи го карактерот на самото општество и на општествените односи. Основата за да се навлезе во суштината на слободното време претставува начинот на производство, односите на луѓето во општеството и културниот живот воопшто. Ова претставува темел од кој зависи слободното време, а, со самото тоа, и улогата на воспитанието во тие рамки.

Гледано историски, слободното време како предмет ги интересирало филозофите уште од античкиот период. Меѓутоа, во трудовите на некои автори кои ја разгледувале историски развојната димензија на слободното време, се поставува

слободно време

фактор за развиток
на личноста

општествено-историски
услови

корените на слободното
време

човечки култури и
цивилизации

класно општество

дилемата: дали слободното време е појава, продукт на современата цивилизација или, пак, појава која еволуирала непосредно со човековото постоење. Се разбира дека одговорите на ова прашање кај повеќе автори се разликуваат. Во суштина доминираат два спротивни одговора, едни ги наоѓаат корените и почетоците на постоењето на слободното време во раните историски периоди на човековиот развој, додека други го негираат постоењето на овој феномен со мноштво аргументи. Некои одат дури и дотаму што врзуваат некои елементи на активности својствени за слободното време (играта, на пример) не само за човекот туку и за животните, Ч. Бригбил (Ch. Brightbill).

Заради илустрација, во продолжение ќе наведеме некои покарактеристични ставови на автори кои се занимавале поопстојно со проблемот на утврдувањето на корените на слободното време. Еден од нив, кој дава и најаргументирани докази за историјата на слободното време, е Џон Кели (John Kelly). Тој во своето дело "Leisure" ја развива, мошне детално, тезата за слободното време како човечки феномен. Според него, слободното време го имало во сите човечки култури и цивилизации како составен дел од животот на возрасните, но, исто така, и на децата. Се разбира, тоа во специфична форма може да се идентификува во кое било историско време и на кое било историско место.

Исто така, и некои други автори, Т. Веблен (T. Veblen), Џ. Хјузинг (J. Huizing), З. Јасовиќ (Z. Jasovic), Р. Лукиќ (R. Lukic) и др., корените на слободното време ги наоѓаат уште во примитивната родовска заедница, кога работата и борбата за самоодржување го исполнувале речиси целокупното човеково време. Во тој контекст, Р. Лукиќ вели: "Колку и да бил ограничен животот на човекот во најпримитивното општество и колку и да бил неразвиен..., тој секогаш оставал и најмало слободно време и енергија за да се развие забава, игра, доколица, веселба, уметност итн. Впрочем, зачеток на игра и забава има дури и кај животните, па, според тоа, би било несфатливо, вели тој, да ги нема кај луѓето, па дури и кај најпримитивните".

Холандскиот историчар Џон Хјузинг, на играта ѝ дава посебно значајна улога во животот на човекот. Тој дошол до сознание дека таа е неопделив дел од која било епоха на човековата цивилизација. Во тој контекст, авторот става посебен акцент на слободното време како неопходен услов за реализирање на играта.

Од друга страна го имаме ставот на авторите С. Де Грација (S. de Grazia), Џ. Нулингер (J. Nulinger), С. Паркер (S. Parker) и др., кои го врзуваат почетокот на слободното време со настанувањето на класното општество. Интересно е тоа што постои дилема кај овие автори во однос на тоа во колкава мера

слободното време било привилегија само на владејачката класа или, пак, него го имало и во животот на пониските класи, но, се разбира, во поинаква форма. Карактеристично за овие автори е и експлицитното одвојување на доколицата и слободното време, посебно кај С. Де Грација. Овој автор пишува дека “доколицата не може да егзистира таму каде што луѓето не знаат што е тоа”. Свеста за доколицата е од пресудно значење и предуслов за нејзино постоење.

Во литературата некои автори ги врзуваат почетоките на слободното време со Француската февруарска револуција од 1848 година, кога е роден Законот за 12-часовен работен ден. Со ова се создале услови работниците да имаат скратено работно време во фабриките. Во научните трудови (социолошки, економски, психолошки и др.) слободното време се проучува како проблем кон крајот на 19 и почетокот на 20 век, а во дваесеттите и триесеттите години од 20 век почнуваат и првите емпириски истражувања за слободното време во Европа и во Америка. Овој период, истовремено, се означува и како почеток на конституирањето на новата социолошка дисциплина, социологија на слободното време.*

Владимир Јанкович, слободното време го третира како проблем карактеристичен за денешнината, предизвикан од индустријализацијата, технизацијата и автоматизацијата. Во некои индустриски високоразвиени земји, овој феномен се јавува, според него, во првите децении во 20 век, додека, во последните години од 20 век тој станува актуелен проблем на современото општество.

Еден ваков приближен став застапуваат и некои други современи истражувачи, на пр. Д.Габор (D.Gabor), А. Тофлер (A.Tofler), В. Нарштит (W.Nahrsteat) и др. Тие сметаат дека слободното време во текот на историјата станува поконзистентно и подолго. Тој процес посебно е согледлив во поново време, а во децениите на научно-технолошката револуција ќе добие такви димензии што идното општество ќе стане општество на доколица (слободно време).

* Во Франција: Битила (Butula), 1924; Барнес (Barnsa), 1932; Најмер (Najmeir), 1935; З. Димаздје (Z.Dumanzdiere). Во СССР истражувањата почнале 1920 година; во Полска 1957 год.; во Унгарија 1960 год.; во Чехословачка 1960/61 год.; во Бугарија и во ДР Германија 1958 год., а во Југославија првото истражување за слободното време е спроведено во 1965 год., кога Југославија се нона како една од учесниците во реализацијата на УНЕСКО. Во проектот учествуваа: Белгија, Унгарија, СССР, СР Германија, Франција, Југославија, подоцна Бугарија, САД, Чехословачка и Перу. Предлогот за едно вакво меѓународно истражување на буџетот на време, потекнало од Петтиот меѓународен социолошки конгрес во Јел, 1963 година.

социологија
на слободното време

индустријализација,
технизација,
автоматизација

научно-технолошка
револуција

Различните пристани во однос на прашањето дали слободното време е појава, продукт на современата цивилизација или појава која еволуирала напоредно со човековото постоење, ни укажуваат на тоа дека научното проучување на проблемот слободно време е сè уште на почетокот на својот развој.

сфера на слобода
желба и волја

Со анализа на општествено-економските и историските аспекти на слободното време, се доаѓа до сознание дека слободното време носи обележја на пужност од производствената работа, но, се разбира, таа пужност е квалитативно поинаква. Карактерот на тоа време е условен, пред сè, од егзистенцијалните потреби на општеството и од потребите на развиеното производство. Токму тој ослободен и слободен дел од времето е најважен фактор за развој на личноста, за усовршување на сите својства и способности, за задоволување на интелектуалните потреби и стремежи, за воспитување на неговите морални квалитети, за физички и естетски развој на човекот. Слободното време е сфера на слобода во која можат луѓето слободно да располагаат по своја желба и волја. Слободното време, според тоа, е своевидна потреба во животот на човекот, во која е потребна производствената работа за да се обезбеди егзистенција, а слободното време да ја доживее таа егзистенција.

развој на личноста

Од сето тоа произлегува и фундаменталната важност на слободното време, не само како социолошка категорија туку и како педагошка, со функциите и можностите кои ги создава за развој на личноста. Слободното време не е повеќе само она време кое претставува нужен одмор од тешката физичка или индустриска работа, ниту време кое треба да се помине во доколица или здодевност, без некоја корисна активност. Тоа денес претставува основен животен простор во кој човекот може автономно да одлучува како и со што ќе го исполни. Затоа, на почетокот на вториот милениум мошне сериозно се поставува прашањето за оспособување и воспитување на човекот за користење на слободното време.

Размисли и одговори: _____

- Во кој историски период од развојот на општеството ги наоѓаме корените на слободното време?
- Како авторот Владимир Јанкович гледа на слободното време?
- Според тебе, во што се состои значењето на слободното време за човекот?

12.2. Дефинирање на слободното време

Кога станува збор за дефинирање на слободното време, општа карактеристика е недоследното користење на терминот слободно време кај повеќе автори. Така, во нашата научна мисла

недоследно користење
на терминот

авторите најчесто се користат со различни поими или термини за иста или слична содржина. За илустрација ќе напоменеме само некои од сродните поими кои придонесуваат за термилошка и поимовна неусогласеност: **слободно време, ослободено време, вонработно време, неработно време, доколица, рекреација, забава, време на располагање, разонода, хоби, згуснато време, буџет на време, буџет на слободно време и сл.**

Ваков неединствен пристап во определувањето на содржината на поимот слободно време е присутен и во другите јазици. Во англискиот јазик слободното време има свои посебни термини, и тоа: **free time, disposable time, spare time, leisure, leisure time, use of time, pastime, time off, nonworking time** и сл. Во германскиот јазик имаме слична ситуација: **die freizeit, die musse, die arbeitfreie zeit** и сл. Во францускиот јазик: **letemps libre, le loisir**. Во рускиот јазик: **свободное времени, досуг, vneraboche vremia** итн.

Од западноевропските автори најголем придонес за научното поставување на проблемот **слободно време** има францускиот социолог Димаздје (Dumazedier). Овој автор, иако по професија е социолог, проблемот слободно време не го третира само од социолошки, туку и од економски, културен и педагошки аспект. Врз основа на долгогодишните теоретски и емпириски истражувања, Димаздје во своето дело *“Vers une civilisation du loisir”* (“Во пресрет на цивилизацијата на слободното време”) ја разоткрива сложената проблематика на слободното време.

Во ова дело Димаздје го дефинира слободното време како “збир активности на кои поединецот по своја волја потполно може да се предаде, без разлика дали се одмора или забавува, дали го зголемува нивото на својата информираност или своето образование, или доброволно општествено се ангажира, или ја остварува својата слободна творечка способност, откако ќе се ослободи од своите професионални, семејни и општествени обврски”.

Димаздје истакнува три основни функции на слободното време: **одмор, разонода и развoтoк на личноста**. Од педагошки аспект е мошне значајна третата функција, па во тој контекст авторот истакнува: “Третата функција создава можности да се учи цел живот. Таа може да вроди творечки иноваторски особини. Исто така, може да предизвика слободна дисциплина кај индивидуата ослободена од професионални обврски заради потполно развивање на личноста во личен и општествен стил. Оваа функција е помалку честа од разонодата, но нејзината важност е капитална за народната култура”.

термилошка и
поимовна неусогласеност

економски, културен
и педагошки аспект

одмор, разонода и
развoтoк на личноста

differentia specifica

теориско-социолошки
карактеристики

Овие три функции, Димаздје ги разгледува во меѓусебна зависност, во интеракциски однос, меѓусебно испреплетени, па, според тоа, и тешко може да се разликуваат во чист вид. Сепак, во определена конкретна ситуација, една од овие три функции може да биде доминантна. Посебно интересни од педагошки аспект, се размислувањата на Димаздје и дилемите коишто ги поставува во однос на следново: како да се развие една функција, а истовремено да се задржи рамнотежата во однос на останатите две. Како да се најде активен баланс помеѓу барањата за разонода и постоечките семејни, општествени и политички обврски?

Со поставувањето на овие дилеми, Димаздје истакнува дека слободното време е мошне важен проблем кој, кај социолозите, педагозите и психолозите треба да се истражува од научен аспект, кои треба да му посветат поголемо внимание.

Од дефиницијата на Димаздје, но и од дефинирањето на слободното време кај други бројни автори, можат да се определат некои **differentia specifica**, односно битни конститутивни обележја на слободното време. Кај поголем број од нив се истакнува дека слободното време е она време вон професионалните, општествените и семејните обврски и животни потреби, потоа слободно располагање со преостанатото слободно време и, на крај, користење на неговите општествено позитивни содржини за одмор, разонода, образование, културно усовршување и развиток на личноста.

Според изнесените битни обележја на слободното време, за педагогијата на наши простори е најприфатлива дефиниција на авторот Владимир Јанкович, кој истакнува: “Слободното време е оној дел од времето со кое располага поединецот вон своите професионални, општествени и семејни обврски, со цел одмор, рекреација и развој на личноста, во рамките на природната и општествена условеност и реалноста на средината во која поединецот живее и дејствува”.

Оваа дефиниција има теориско-социолошки карактеристики, затоа што се однесува, главно, на возрасната генерација. Меѓутоа, слободното време ги опфаќа и генерациите во развој, па, според тоа, некои битни обележја во врска со слободата и обврските мора да се сфатат и да се модифицираат во однос на генерацискиот тек и развој. За нас е прифатлив ставот: од една општа појдовна дефиниција, прифатена од едно определено општество и време, да се изведат специфични и тесни дефиниции втемелени на најмалку два аспекта- во однос на научната област (на пр. посебно за педагогија, социологија,

економија, медицина и сл.) и во однос на генерацискиот тек и период од животот (на пр. за деца, млади, возрасни).

Значи, поимот слободно време и неговите битни обележја треба да се набљудуваат во динамичен развој, во растојание и на релација деца-возрасни, па, според тоа, треба да се прилагоди и смислата на неговата дефиниција со специфичностите на поединечни периоди од развојот. На тој начин постоечкото социолошко значење добива и определени педагошки обележја.

Ако сакаме да го дефинираме слободното време на учениците применувајќи ги гореспоменатите аспекти при дефинирањето на поимот, тогаш во конкретниот случај дефиницијата би гласела:

Слободното време на ученикот е она време во нивните семејни и училишни обврски, со цел не само одмор и рекреација туку и развивање на личноста во духот на целокупните воспитно-образовни настојувања.

Конкретните општествени услови го определуваат не само обемот и должината на слободното време туку и правецот и содржината на дејноста во него, па, според тоа, и слободата не може да се сфати во овие услови, во смисла апсолутна слобода. Оттука, мошне е значајно да се забележи уште еден аспект при дефинирањето на поимот слободно време на релација индивидуа-општество. Повеќе светски теоретичари го гледаат слободното време само од аспект на индивидуата и недоволно го лоцираат во општеството. За нашите општествени услови, мошне е значајно да се разгледаат односите на индивидуата и општеството, индивидуата и групата, како и на индивидуата и колективот. Значи, освен значењето на индивидуалните активности кои ќе влезат во делокругот на слободното време, потребни се и општествени активности кои ќе влезат во него. Тоа претставува и материјална обврска на општествената заедница кон слободното време на нашиот човек (ученик), затоа што не е и не може да остане само работа на поединецот и на неговите желби, интереси и можности.

И на крај, сметаме дека е потребно да нагласиме дека во македонскиот јазик, како и во групата на другите словенски јазици, најмногу се користи терминот слободно време. Во Речникот на македонскиот јазик, со терминот слободно време се определува она време кое не е исполнето со некаква работа. (Речник на македонскиот јазик III, 1966.) Меѓутоа, ваквото објаснување не го исклучува активниот карактер на слободното време. Слободното време за нас има социјална и педагошка смисла. Тоа израснало од современата педагошка практика од

динамичен развој
деца - возрасни

слободно време
на учениците

индивидуа

општество
група
колектив

животната состојба на сегашноста. Поради тоа го прифаќаме терминот слободно време, со него најадекватно се толкува неговиот карактер и содржина, и како таков најмногу одговара на нашиот јазик.

Размисли и одговори: _____

- Што е карактеристично за дефинирањето на поимот *слободно време*?
- Кој автор има најголем придонес во однос на дефинирањето на слободното време?
- Кои се трите најзначајни функции на слободното време? Која функција е најзначајна од педагошки аспект?
- Како се дефинира слободното време на учениците?

12.3. Содржина и осмислување на слободното време

Посебно значење за содржината и осмислувањето на слободното време има педагогијата на слободното време, која претставува посебна педагошка дисциплина во системот на педагошката наука. Таа го проучува подрачјето на воспитанието во слободното време. Нејзините корени потекнуваат уште од антиката, каде што слободното време се користело како одмор помеѓу гимнастичките вежби или, пак, во расправите за животните прашања во таканаречените “schole”. Работата во овој период имала карактеристики на “negotium”, чувство од непријатна работа, додека “schole” било исполнето со содржини “otium”, работа со непријатно расположение. Оттука потекнува и класичното поимање на слободното време наменето за размислување, разговори, образование.

Од аспект на педагогијата, за слободното време размислувал и Коменски, кој барал одморите помеѓу наставата да бидат исполнети со духовна забава, игра, музика, односно со ведри и убави содржини. Поголемо значење за развитокот на личноста, а со тоа и на целта на воспитанието за слободно време, јасно ја втемелил и Песталоци, кој барал на учениците да им се создаваат повеќе можности за индивидуална активност во слободното време од наставата.

Набљудувајќи ја индивидуалната активност на личноста, Фребел меѓу првите го согледал големото значење на слободното време, задоволувањето на индивидуалните потреби, самоактивноста и ослободување на творчките сили на детето во играта.

Одлучувачко движење во педагошкото разгледување на слободното време настапува дури во граѓанската револуција, кога човекот како индивидуа се дигнал против моќната власт

педагогија на слободното
време

“schole”
“negotium”
“otium”

индивидуална активност

на државата (В.Нарштит, 1974). Тоа воодушевено го најавува Русо, кој развојот на демократското општество го замислувал, пред сè, со добро воспитание на поединецот, слободни индивидуи, со што ги дал и темелите на индивидуалната педагогија.

Оттука, како што вели Р.Лесник, не е далечен патот од кој се раздвоиле корените школската педагогија, која се карактеризира пред сè со задолженија и општествени барања, и педагогијата на слободното време, која се темели на интересите и потребите на поединецот.

Меѓутоа, екстремни ситуации во воспитанието на личноста се неодржливи, пред сè поради неопходноста од целина во човековото индивидуално и општествено битисување, и токму во овој сплет се развива и воспитанието за слободно време, како составен дел од воспитанието кое е насочено, пред сè, кон развојот на личноста.

Денес смислата на педагогијата на слободното време е да ги пропајде патиштата и пачипите, ослободеното време да го направи корисен (копструктивен) фактор за перманентно учење, дејствување, создавање и усовршување на човекот во согласност со стремежите на човековата заедница.

Некои автори, во слободното време гледаат атомска енергија, сила која ветува, но и предупредува. Слободното време, значи, не е однапред планирана среќа и задоволство за човекот и за општеството. Тоа треба да се насочи позитивно, добро да се организира и да се поминува корисно за да се надминат негативните последици кои тоа нужно ги носи со себе.

Оттука се наметнува и прашањето, мошне конкретно и оперативно: како треба да ја развиваме личноста на младите денес, кои особини и својства на нивната личност да ги негуваме посебно за да биде адекватно воспитувана за општество на информатика и компјутери, за општество на постиндустриска цивилизација, за учество во општеството на слободното време? Преведено со педагошка терминологија, прашањето може да се постави и вака: која е и како треба да биде определена целта на нашето воспитание денес за да обезбеди изградување на личност за утре, кои се тие конкретни задачи што треба да се остварат за да се постигне поставената цел на воспитанието.

Во одговорот на поставените прашања, кога станува збор за целта на воспитанието, нашата педагошка теорија го поставила и подрачјето на слободно време во конкретизацијата на воспитната цел. Така, кога станува збор за определување на целта на воспитанието на човекот, истакнува три основни подрачја на подготовка: работа, општествен живот и слободно време. Тоа значи дека суштината на воспитанието и образованието

интереси и потреби на поединецот

позитивно да се насочи да се организира

оспособување на личноста

функционално
воспитание

културно користење

слободни активности

автентични и уметнички
културни вредности

вредности и вредносни
ориентации

потрошувачки тип среќа

на младите денес, во услови на информатичко општество, ја наметнува и потребата за оспособување на личноста за активно, позитивно и културно користење на слободното време.

Влијанието на таканареченото функционално воспитание е од доминантно значење кога е во прашање воспитанието на младите за слободно време. Тоа е нашата реалност која се повеќе доаѓа до израз во слободното време и за која треба да го подготвиме детето, да го направиме отпорно и способно и самото да врши селекција на негативните воспитни влијанија, кои, инаку, ги има доволно и против кои не можеме да се бориме само со поуки.

Поголем број истражувања кои се направени на подрачјето на слободното време укажуваат на тоа дека слободното време, и покрај тоа што и самото е вредност (кога е конструктивно искористено), влијае и врз формирањето на ставовите и вредностите воопшто. Во тој контекст, посебно значаен придонес имаат активностите во слободното време преку кои се развива смислата за негово позитивно и културно користење.

Широката палета на слободни активности со разновидни содржини овозможува младите да се воспитуваат и да се оспособуваат да бидат консуматори на автентични и уметнички културни вредности вешто селектирајќи ги оние кои овозможуваат лесна забава и бегство од реалноста и оние кои се вистински и оригинални.

Вредностите и вреднувањето се неразделен дел од човековата суштина. Преку нив се изразува човековата природа, општествениот живот, субјективноста. Ако човекот не се доживува себеси преку вредностите, преку тоа што го опкружува, што го работи и кон што се стреми, тогаш е отуѓен човек.

Кои вредности и вредносни ориентации ќе доминираат во едно општество, зависи од изведениот систем на вредности кој го промовира општеството. Или, Е.Фром во својата книга *“Да се има или да се биде”*, во главата “Нов човек” пишува за потребата од прифаќање на сознанието дека никој и ништо вон самиот човек не дава смисла за живот. Тој ја нагласува подготвеноста за откажување од формата **да се има** за да биде потполно можна формата **да се биде**, да се развие радоста на давање и дејствување, наспроти алчноста и омразата. Во тој контекст, како највисока животна цел го промовира сопствениот развиток и развитокот на другите.

Во истата книга, Фром понатаму пишува дека западниот свет веќе ги знае предностите на потрошувачкиот тип среќа и сè е поголем бројот на оние кои сметаат дека тоа е недоволно

и не носи благосостојба. Така се доаѓа до ориентацијата **постоење**, што е силен потенцијал во човековата природа. Во структурата на општеството, според наводите на истиот автор, зависи која ориентација ќе надвлее. Од општество кое е ориентирано на **постоење**, исчезнува тенденцијата да се има и јакне модусот на **постоење**.

Општествените услови во кои денес расте и се развива младата генерација се карактеризираат со општествена нарушеност на вредностите, со што се губи пивното значење. Неизградениот систем на вредности, кој треба да служи како насочувач во воспитанието на младите, отвора низа проблеми кои се евидентни и на подрачјето на слободното време. Во таа смисла сè присутни се: криминалот, деликвенцијата, проституцијата, дрогата, потрошувачкиот менталитет.

Значи, проблемот со кој се среќаваме на подрачјето на слободното време е исто така врзан за градењето и преиспитувањето на системот на вредности денес. Во оваа смисла, уште поактуелно станува прашањето за присутните разидувања помеѓу ставовите и вредностите кои се вградуваат кај младите преку интенционалното воспитание и оние кои доминираат во просторот на слободното време.

Ж. Димаздје (J.Dumazdiere) вели: “Сè додека не знаеме кои вредности доминираат во системот на слободното време, посебно помеѓу различните генерации и различните социјални установи, кои влијанија се јавуваат, било да се од политички или воспитен карактер, слободното време ќе остане случајна небитна појава и, во воспитна смисла, без резултат.”

Понатаму Димаздје изнесува и една мисла која е многу интересна и е во врска со многу аспекти, како за слободното време во целост така и со содржините и квалитетите на човековото живеење, со работата, воспитанието, а посебно со творештвото. Во тој контекст се истакнува: “И колку ние и да ги бележиме овие појави (се мисли на слободното време кое се користи за работа, самообразование, политички и општествен живот), сепак се пробиваат некои нови квалитети во животот на современиот човек во слободното време, познати денес под името *homo ludens*, кои ја изразуваат желбата на човекот за игра, фантазија и авантуризам”.

Тој ја развива тезата дека тоа претставува одраз на желбата на човекот за некои вредности, убавина која ја посел и ја имал во својот свет на возрасен човек. Порано тоа било самопривилегија на уметникот, која, денес, со зголемување на слободното време, станува сè повеќе општа карактеристика, една определена вредност на живеење, потребна во современиот сè покомплициран, технизиран и заморен живот.

постоење

општествена нарушеност

криминалот

homo ludens

Врз основа на теориските и емпириски сознанија денес, можеме слободно да кажеме дека вредносниот систем е значаен насочувач кој, постапно и систематски, ги усогласува воспитно-образовните фактори во општеството, па оттука и слободното време кон хуманистичките цели кои ги промовира истото.

Размисли и одговори!

- Која педагошка дисциплина се занимава со проучување на слободното време?
- Со какви содржини треба да биде исполнето слободното време на децата и младите?
- Во услови на информатичко општество, личноста треба да се оспособува за активно и културно користење на слободното време. Образложи зошто.

12.4. Слободни ученички активности

Слободното време како општа општествена појава има своја социјална, здравствена, културна и педагошка функција, кои се остваруваат преку активностите на слободното време. Активностите на слободното време со кои можат да се занимаваат поединецот или групата се бројни и разновидни. Токму тие активности, доброволно избрани според интересот и склоноста на поединецот, претставуваат реализација на сите оние теоретски потенцијални можности што ги отвора и ги дава слободното време.

Поимот слободна активност почнува да се употребува во педагошката терминологија во втората половина на 19 век и првите децении на 20 век. Во педагошката јавност во Америка и во Европа се јавуваат движења, правци, научници, практичари кои поаѓале од педагошките гледишта на Русо или, пак, од лични концепции за воспитно-образовната дејност кои биле во прилог на хуманистичката терминологија.

Од тоа време па до денес, многу се зборува за слободно училиште, Толстој (Tolstoj), слободна духовна работа, Годи (Gaudig), слободна работа по групи, Кириј (Kurine), слободна творечка работа, Ферјер (Ferijer), слободно младинско движење и др. Под влијанје на овие педагошки изрази и идеи, и во нашата педагошка дејност почнало да се зборува за слободна активност. Меѓутоа, сите споменати термини немале директен однос со она што денес се нарекува слободна активност. Овие наслови, со исклучок на еден, имале друго значење. Со нив се именувала работата во рамките на наставата, а не дејност која се одвивала организирано во слободното време на учениците.

разновидни активности
доброволно избрани
активности

слободна активност

Денес поимот слободни активности сè почесто се употребува во педагошките публикации и секојдневното комуницирање помеѓу просветните работници, определувајќи го со тоа широкото подрачје на ученички активности во слободното време. Карактеристично е тоа што појавата на слободните активности во училишната воспитно-образовна практика не нашла соодветна теориско-методичка разработка. Не е спорен фактот дека, во педагошката периодика, паралелно со практиката на слободните активности се јавувале низа статии, но во најголем број тоа биле само пригодни описи на работата на поединечни секции, кои биле успешно водени од просветните работници. Тоа што недостасува се целосни студии, емпириски анализи и методички прирачници за овој дел на воспитно-образовна работа, кој егзистира кај нас повеќе од 40 години.

Меѓутоа, пишаните трудови за слободните активности, сепак, значат многу за оваа дејност и имаат значаен придонес за нивно правилно и ефикасно воспитно функционирање.

Еден број автори посветувале повеќе внимание на термилошко определување на овие активности, Баковлев (Bakovljević), Филиповиќ (Filipović), Палиќ (Palic), Кркљус (Krkljus), Поткоњак (Potkonjak); други повеќе се занимавале со организациски прашања и односот на слободните активности кон наставата, Пољак (Poljak), Јанушевиќ (Janusević), Габелица (Gabelica); мошне мал број од нив спроведувале емпириски истражувања за следење на работата на тие дејности, Колиќ (Kolic), Филиповиќ (Filipović), Јанковиќ (Janković); имало и автори кои ги истражувале слободните активности од аспект на нивната воспитна функција во училиштето Тежак (Tezak), Мрѓеновиќ (Mrgjenović), Топузовиќ (Topuzović), Вукасовиќ (Vukasović), Пузевски (Puzevski). Потребно е да споменеме дека слободните активности (под овој или некој друг наслов) се споменуваат и се обработуваат и во повеќе учебници по педагогија, авторите се: Л.Ј.Раскин (L.J.Raskin), Т.Продановиќ (T.Prodanović), Р.Теодосиќ (R.Teodosić), Н.Поткоњак (N.Potkonjak), А.Вукасовиќ (A.Vukasović), М.Габелица (M.Gabelica) и др. Мал е бројот на оние кои целосно го образложили својот интерес за слободните активности во тематски монографии и слаборати: С. Палиќ (S.Palic), Н.Филиповиќ (N.Filipović), С.Тежак (S.Tezak), С. Топузовиќ (S.Topuzović), И.Хориќ (I.Horić).

За поимот слободни активности доста се пишувало во првите години по неговото воведувањето во училишната воспитно-образовна практика. Така, Никола Поткоњак (1960) пишува дека “изразот слободна не е најсреќно избран”. Иван Леко (Ivan Leko), 1960, смета дека изразот, според своето етимолошко значење, само приближно одговара на содржината но, сепак, смета дека е “релативно најточен”, затоа што

ученички активности
во слободното време

поединечни
секции

термилошко
определување

слободен избор
интересирана
творештво

принципи

практиката не успеала да најде поадекватен. Владимир Јанкович (1973) вели дека терминот слободни активности е делумно соодветен, односно симболичен, а не адекватен. Владимир Пољак (1975) наоѓа одреден компромис и предлага некои наслови: одделенски, вонодделенски и вонучилишни форми на слободни активности, сакајќи, очигледно, да им додаде на постоечките организациони форми нов квалитет со терминот слободно определување. Но, на крај и самиот се прашува: "Дали навистина со овој наслов е дадена најдобрата термилошка формулација?" Никола Филиповиќ (1980) за повеќето наведени наслови смета дека се неадекватни за практиката, и за него тоа не се слабости само од лексичка природа. Терминот слободна активност, како што вели тој, неоправдано "царува", па затоа предлага "индивидуална и колективна работа на учениците во слободното време".

Понатамошниот приод кон барање на сличности и разлики за насловот на оваа педагошка работа го сметаме за непотребно, затоа што е мошне тешко да се определи конечен термин кој ќе ги одразува целокупното богатство и динамичната структура на слободните активности.

Во обидот за појасно определување на поимот, сметаме дека е најприфатливо дефинирањето дадено во Педагошката енциклопедија (1989), кое гласи вака:

"Слободните активности претставуваат посебен облик на воспитно-образовната работа со учениците, кои ги организира училиштето воопшаставата, во слободното време на учениците. Тоа се колективни активности на учениците, кои се базираат на принципот на слободен избор и самостојност, во кои ги задоволуваат учениците своите интересирања, ги развиваат способностите и го пројавуваат творештвото".

Посебно значајно прашање за понатамошното теориско и емпириско проучување на слободните активности претставува прашањето за класификацијата на формите и содржините на слободните активности. Тешкотиите најчесто се создаваат при одбирањето на појдовните основи за класификација.

На пр., принципите за поделба на активностите можат да бидат:

- според местото каде што се изведуваат активностите: во семејство, градинка, училиште, во детски институции, во детски организации, во општествени организации, на јавни места итн.;
- според возраста на ученикот: активности за предучилишни деца, за училишни деца, за млади, за возрасни;

- според полот на учесниците во активностите: за момчиња и за девојчиња;
- според бројноста и структурата на учесниците во активностите: индивидуални, групни, колективни и масовни;
- според подрачјето и содржините на активностите: спортски, културни, технички, научни, забавни, информативни и сл.;
- според основната функција за која служат: активности за одмор, активности за рекреација и забава, активности за развивање на личноста.

Во продолжение ќе споменеме неколку автори кои класификацијата на слободните активности ја прават според категоријата деца и млади, но, во основа, по својата општост ја надминуваат старосната граница.

Врз основа на поделбата на функциите на слободното време според Димаздје, Владимир Јанкович ја дава следнава класификација на слободните активности:

1. Активности наменети за одмор;
2. Активности наменети за разонода и забаба;
3. Активности наменети за развој на личноста.

Според спроведеното истражување на примерок од 1485 испитаници од 9-24 години, Велибор Јербиќ и Младен Звонаревиќ ја направиле следнава класификација и структура на активностите во слободното време:

1. Конзумирачки активности (ТВ, читање, радио, кино, приредби);
2. Бесцелни активности (скитање и шетање, разговори, мечтаења, окупираност со самиот себеси);
3. Спонтани игри;
4. Организирани забави и
5. Останати организирани активности.

Врз основа на истражувањата на интересите за слободни активности на примерок од 1202 ученика од основно училиште, Рајко Кладник ги издвоил следниве подрачја:

1. Подрачје за стекнувања знаења;
2. Подрачје за техника;
3. Подрачје за физичко воспитување;
4. Стопанско подрачје;
5. Културно-просветно и забавно подрачје.

Милосав Петровиќ, врз основа на содржината на слободното време на учениците во основното училиште, разликува четири подрачја:

класификација
на слободните активности

истражувања на
интересите

основно училиште

1. Физичко-здравствено подрачје;
2. Научно-техничко;
3. Естетско-уметничко;
4. Општествено-политичко.

Земјаки го в предвид сопственото (лично) развојно дејствување и задоволување на основните социјални потреби, Руди Лешник ги поделил активностите на слободното време на младите на:

1. Информативно-формирачки;
2. Креативни;
3. Општествено-афирмирачки;
4. Релаксирачко-општествени.

Врз основа на изнесените поделби на активностите на слободното време, може да се забележи дека авторите се сложуваат кога станува збор за активности за одмор и забава. Несогласувања се забележуваат кога се земаат в предвид некои други аспекти на активностите во слободното време.

Меѓутоа, се чини дека најинтересна и вредна за внимание е класификацијата на слободните активности која е прифатена уште од 1957 година од страна на Младинскиот институт на УНЕСКО во Гојтинг (Gauting) Западна Германија, и е направена врз основа на целта на слободните активности. Инаку, во суштина класификацијата е направена според дефиницијата за слободното време од Димаздје, која се темели на три основни функции: одмор, рекреација и развој на личноста. Ваквата официјална класификација на активностите на слободното време под покровителство на УНЕСКО, од педагошки аспект се чини најприфатлива. Токму затоа, во продолжение, заради илустрација ќе ги наведеме сите содржини и форми на активности кои можат да се јават во слободното време.

☞ **Првата група активности**, според тој систем на класификација, се однесува на одморот, на едноставен одмор во домот, на отворено или во природа. Под одмор се подразбира таква состојба- физичка и ментална, на која индивидуата се предава слободно за да го отргне заморот од секаков вид, кој се создал од извршувањето на обврските. Во таа состојба вниманието не е насочено ниту на еден одреден предмет. Од одморот сфатен на овој начин, сепак дека треба да се разликува времето за сон, затоа што тоа е поврзано со ритмот на физиолошката работа на организмот, и, исто така, претставува обврска чија важност повеќе или помалку е определена со работата, физичката состојба, возраста и средината во која живее индивидуата.

☞ **Втората група** ја сочинуваат активности чија цел е забава и разонода. Тоа и е потребно на индивидуата за некаков вид промени кои носат непосредно задоволство и компензација. Преку овие активности индивидуата се ослободува од здодевност, замор, напнатост и се враќа освежена во времето кое е исполнето со обврски и целисходни дејности. Овде спаѓаат: 1. гастрономски задоволства и уживање во храна и пиење во домот или вон него; 2. забава, како на пример: танци, состаноци, додворувања; 3. игри, како што се: карти и клупски игри; 4. гледање спортски натпревари или слушање и гледање пренос по пат на радио и ТВ; 5. шетање, шетање во град или одредени краеве од градот, во паркови; 6. излегување во природа, пешки, со велосипед, на коњ, на мотор, брод, итн.; 7. пливаче; 8. лов и риболов од задоволство; 9. патувања од задоволство (викенди, празници, поединечни и групни логорувања и сл.); 10. музика како средство за забава; 11. филм, радио, телевизија, како средство за забава; 12. читање списанија, детски книги, романи, со цел разонода и 13. сите останати слични активности на забава и разонода.

☞ **Третата група**, која е најбројна, ја сочинуваат активности кои помагаат за развој и афирмација на личноста, а во најтесна врска се активностите кои личноста ги остварува во “задолжителното” време. Обсмот и разновидноста на овие видови активности се групирани во четири подгрупи: а. физички активности; б. творештво и уметност; в. информативни и образовни; и г. активности кои произлегуваат од учеството во општествениот живот.

По ваквото распределување на активностите на слободното време во три основни групации, на стручњаци во Гојтинг им “преостанале” уште доста други активности, а особено се колебале околу оние кои се таканаречени “делумно слободни”, каде да се прераспределат и, воопшто, дали можат да се опфатат со поимот активности на слободното време. Се мислело на: **физичката работа** која делумно е одмор, а делумно се врши заради заработка и дополнување на редовните приходи; **воспитната работа** на децата во семејството и вон семејството; **полупрофесионално занимавање** со спорт, социјална работа, глуми и сл., за кои се примаат и награди; **приватни занимања**, официјални посети и приеми; **разни јавни должности** од граѓански и јавен карактер и **останати** слични активности.

Иако рековме дека ова е најприфатлива поделба, сепак, спорни се следниве моменти: постојат уште низа активности кои не се споменати овде, кои се издеференцирале со развојот на информатичкото општество, некои од наведените

забава и разонода

“задолжителното” време

“делумно слободни”

физичка работа

воспитна работа

останати

истражувачки потреби
од пошироко значење

обновување

конзумирачки активности

развиток на личноста

активности тешко можат да се распределат само во една единствена група и, воопшто, тешко е да се одржи строго разграничување на групите, а посебно на подгрупите на активностите на слободното време.

Освен опишаните класификации, што ги споменавме во овој дел од текстот, во светот постојат уште голем број разновидни класификации на активностите на слободното време кои ги изработиле поединци или институции за истражувачки потреби од пошироко значење. Затоа сметаме дека своја оправданост може да најде и следнава наша определба:

- активности за обновување на физичките и психичките способности на индивидуата;
- конзумирачки активности, односно активности кои ги изведуваат други, а индивидуата ги набљудува и е пасивен корисник - потрошувач;
- активности за развиток на личноста, кои се, пред сè, организирани, а можат да се реализираат индивидуално, групно или колективно.

Во осмислувањето на целите кои треба да се остварат во воспитанието и обрзованието на младите, мораме да ги имаме в предвид потребите на индивидуата за зголемување на сопствените развојни потенцијали и нејзината определба да се вклучи во побогати и пофлексибилни системи кои одговараат на динамиката на личниот активитет, а преку кои, истовремено, може да се оствари понепосреден и попотполн ангажман. Во сите развојни текови на младите, активностите на слободното време можат да одиграат улога од непроценлива важност. Меѓутоа, во многу средини сè уште е присутна дилемата околу вистинската вредност на овие активности. Не се ретки ни сфаќањата дека тие активности треба да се организираат најмногу поради согледување и дополнување на образовните добра, односно поради што поцелосно подготвување за успешно вршење на професијата. Овие сфаќања се надминати, затоа што не ја одразуваат ниту концепцијата ниту потребите на младата генерација за користење на активностите во слободното време за сопствен и непречен развој.

Денес не постои дилема околу прашањето на воспитните можности на слободните активности. Тие претставуваат неизоставен дел од физичкото, интелектуалното, моралното, работно-техничкото и естетското воспитание.

Слободните активности можат успешно да се користат за **правилен здравствен и физички развој** на учениците, што претставува и основна задача на воспитанието. Активните телесни вежби, посебно спортот и спортските игри со цел рекреација или систематско тренирање, треба да го најдат

правилен здравствен
и физички развој
на учениците

своето вистинско место во програмите на слободното време. Игрите на игралиште, во природа, излети, логорувања, зимувања и бројни други содржини значајно помагаат во унапредувањето на здравата психофизичка состојба, физичката издржливост и физичката кондиција. Воедно се обогатуваат знаењата, се развиваат здравствено-хигиенските навики, се отстрануваат негативните влијанија (уживање алкохол, никотин, дрога и др.).

Овие активности стануваат уште повредни кога училиштето и семејството не можат да ги задоволат примарните потреби за движење и задржување на свеж воздух. Барањата стануваат многу посилни во последно време, затоа што сè повеќе се присутни атрактивни и комерцијализирани спортски активности во нашата средина, со што се запоставуваат активностите на масовната физичка култура, кои не смеат да се издвојат од содржината на слободното време во животот на децата, но и на возрасните.

Активностите на слободното време од подрачјето на физичкото воспитание, можат, според мислењето на некои автори, особено поволно да влијаат на процесот на акцелерација и рехабилитација во текот на развојот, ублажувајќи го своето дејствување од евентуалната дисхармонија во физичкиот развојот и појава на дискрепанца во личноста на младиот човек (V.Jankovic, E.Breuse, J.Freud, K.Widmer).

Слободните активности можат да бидат извор на скапоцено **дополнително образование и стекнување нови сознанија** од општите текови на културата или од научните дисциплини на природните и техничките науки. Пред училиштето постојано се наоѓаат сè поголем број образовни и воспитни задачи, а тоа сè потешко може да ги исполни само преку наставната програма и училишната настава. Слободните активности даваат прекрасни можности да се продре во светот на науката, да се пренесе позитивното искуство во практиката, и целото општество да има корист од него.

Активностите од подрачјето на **работното и техничко воспитание** посебно се блиски на современото дете, и тоа со задоволство го исполнува своето слободно време со нив. Ученикот сака да фотографира или да снима со кинокамера, сам да ги развива филмовите, сака да биде авиомоделар, бродомоделар, радиоаматер, ракетар, да се занимава со електротехника, разновидна авто-мототехника, а сака и работа во градина, одгледување цвеќиња, овошје, животни-миленици итн. Со такви активности се развива смислата за работа, љубов кон работата, одговорност, упорност, постапност, стекнување самодоверба и сл. Ситните работи во домот, како и таканаречените хоби-занимања и “направи сам”, освен

спортски активности
масовна физичка култура

дополнително образование и стекнување
нови сознанија

работно и техничко
воспитание

работна и техничка
култура
естетското воспитание

естетски вредности
морално воспитание

етика
позитивни црти на
карактерот на личноста

задоволството, ги усовршуваат техничките знаења и вештини, го развиваат творештвото, и така во целина го подигнуваат нивото на нашата работна и техничка култура.

Активностите од областа на **естетското воспитание** се реализираат преку активно учество на децата во литературни, рецитаторски, драмски, балетски и други активности, како и преку организирана посета на кино, театар, изложби, радио и ТВ-емисии и сл. Преку ваквиот начин на работа се развива смислата за согледување, доживување, оценување и остварување на естетските вредности.

Моралното воспитание и педагошкиот потенцијал кој го носи со себе, ќе дојде до полн израз во слободните активности, затоа што сите дејности мора да се одвиваат во согласност со основните барања на етиката. Овие активности се насочени пред сè кон обликување на позитивните црти на карактерот на личноста. Во спротивно, активностите на слободното време можат да станат извор на најразлични социјални и културни девијации, бессодржајност, одговорност и етичка дезориентација.

Сите горенаведени и други воспитно-образовни вредности можат успешно да се развиваат во слободното време на учениците. Младата личност треба да ја насочиме и да ѝ организираме такви форми на користење на слободното време преку кои ќе може да се развива, да стекнува нови знаења и вештини, да го богати својот емоционален живот, да ги развива општествените односи, да ја развива својата самостојност, а притоа да биде потполно слободна во одлучувањето и изборот на своите активности во слободното време.

Во текстот се обидовме да ги евидентираме можните активности во слободното време, низното групирање и класификација според определени системи кои се од посебна важност и за теоријата и за практиката.

Ако сакаме да постигнеме определено ниво на организираност и ефикасност на слободните активности, ќе мораме да пристапиме посериозно кон вреднување на слободните активности за да обезбедиме повратна информација за тоа што уште треба да направиме за да го подобриме квалитетот во постигнувањето на целите и задачите на слободните активности. Гледано од денешна перспектива, во нашата педагошка практика недостасува вреднувањето на подрачјето на слободните активности, а тоа претставува сериозна пречка за надминување на недостатоците во оваа воспитно-образовна работа.

Слободните активности, во иднина, треба постојано да ги обогатуваме со нови содржини, програми и форми на современо комуницирање за да прераснат во “функционално

училиште на живеење”, преку кое ќе може реално да се остваруваат концепциите на хуманизмот.

Размисли и одговори! _____

- Што подразбираш под поимот *слободни активности*?
- Според кои принципи се врши поделба на слободните активности?
- За кои слободни активности покажуваш посебен интерес?

Поразговарај на таа тема со твоите другари од класот.

12.5. Младите и слободното време

Ако појдеме од дефиницијата на слободното време, дека тоа е дел од времето во кое човекот е лишен од обврски кон училиштето, работната организација, семејството и друго, сфаќајќи го како преостанато време кое му е на располагање на поединецот и во кое не го стискаат обврски кои мора да ги заврши, тогаш веднаш се наметнува и друго прашање: дали е тоа време на потполна пасивност или активност. Во претходните делови од текстот нагласивме и се согласивме дека тоа е време на активности, но активности кои ги бира поединецот сам. Значи, тоа не е време на седење, спиење, неработење, туку време на определени активности.

Ако е тоа време на определени активности, тогаш веднаш се наметнува и прашањето какви се тие активности. Значи, основниот проблем е со какви активности се исполнува тоа време. **Слободното време може да се исполнува на конструктивен и општественоприфатлив начин и неконструктивно штетно и неприфатливо користење на слободното време.** Денес под налетот на комерцијалната индустрија на забава, младите се наклонети повеќе кон неконструктивно користење на слободното време. Со ова не сакаме да кажеме дека младиот човек е лош, па ќе го користи деструктивно слободното време. Прашањето е многу покомплексно. Тука станува збор и за поединецот, но и за општествената заедница во која живее тој. Очигледно, се работи за дијалектичка поврзаност.

Францускиот социолог Ж. Фридман (G.Fridman) пишува: “Додека извесни застарени форми на професионална настава се концентрираат исклучително на тоа човекот да го подготвуваат за работа, техничката цивилизација, наспроти барањето училиштето, покрај благородната амбиција, да воспитува во потполна смисла граѓани во сите степени, треба да настојува да ги подготви не само за работа туку многу повеќе

пасивност или активност
време на активности

дијалектичка поврзаност

организирано -
неорганизирано време и
индустрија на забава

превентивно дејство
“подвижни активности”

слобода
мноштво дадени
можности

за разонода. Разонодата, како што кажавме, во суштина претставува слобода, но дали човекот на техничката цивилизација, препуштен сам на себеси и на сите влијанија кои го пресретнуваат, ќе биде способен да ја открие и да ја оствари својата разонода со сопствени сили, да го претвори своето ослободено време во свое слободно време”.

Во однос на прашањето: организирано – неорганизирано време и индустрија на забава, пишуваа и A.Francini i F.Intron, кои, од истражувањето кое го извршиле, дошле до сознание дека “со развојот на индустријата на забава, се јавуваат потреби за усогласување на интересите и активностите на младите кога не се на работа или во училиште. Во современите градови, велат, може да се види група момчиња кои си играат на улица, или полни киносали, група пубертетлии кои немаат работа и се собираат во кафулињата и аглиите на улиците, секогаш подготвени да се потсмеваат на некоја жена или да ги провоцираат минувачите. Ваквото неорганизирано слободно време го поттикнува престапничкото однесување и делеквенцијата”.

Доброорганизираното слободно време кое има превентивно дејство претпоставува развивање на интересите на младите, уважување на карактерот и ставот на поединецот. Тоа треба да се насочи на “подвижни активности” (спорт, извидници, организации, како, на пример, пријатели на природата, планинари итн., потоа на мануелни активности, со современиот јазик дефинирани како hobbies (хоби), на мали елементарни работи, како што се: дрводелство, резбарење, градинарство итн., и на оние посложени: фотографии, радиотехника итн. Треба да се поттикнуваат и активности кои ги ослободуваат чувствата (музика, хорско пеење, драмски аматеризам) и активности, за развој на мислењето (библиотеки, киноклубови, клубови на културата итн.).

Значи, под организирано слободно време мислиме, пред сè, да му дадеме што повеќе можности на младиот човек да го искористи тоа време на општественокоопструктивен и културен начин. Како застапници на тезата дека слободното време треба да биде организирано во смисла на давање повеќе можности да се употреби корисно, не мислиме да му даваме упатства на поединецот што да прави во тоа време, затоа што со давање обврски се пегира самата суштина на слободното време.

Ова што досега го кажавме, нè обврзува да кажеме и во што се состои таа слобода. Дали ваквата организација е спротивна на слободата? Одговорот е не. Слободата на младиот човек се гледа во мноштво дадени можности, каде што ќе се најде себеси и своето подрачје на активност. Ако е отуѓен на

овој или оној начин, ние му даваме повеќе можности да се вклучи во спортски активности, уметнички и слично, што значи различните активности ги бира во склад со своите интереси, желби и склоности. Значи, не го ограничуваме, и тука ја гледаме неговата полна слобода. Ако неговата слобода оди кон бирање активности кои не се конструктивни, тогаш мораме да ја насочиме таквата слобода во правец на избор на активности кои ќе овозможат негов полн развoтoк како човек, како личност која ќе биде во склад со одредени идеали кон кои се стреми човекот.

Современото постиндустриско општество не може да интервенира директно, туку само посредно, и тоа со создавање на еден дел на слободно време, односно, основање институции за слободно време, градски и селски, кои би требале да бидат добро опремени, пристапни за сите облици на култура, разонода, како и за развoтoк на личноста. Меѓу тие институции водечка улога треба да имаат оние за воспитание, тие треба да бидат прилагодени кон сите категории: социјално-економски и возрасни, и на тој начин да претставуваат трајна подготовка за воведување во културата.

Каков е културниот живот на децата и младите денес и дали се присутни тие во него? Одговорот е потврден, меѓутоа можеби тие се присутни денес на еден поинаков начин, со еден друг модел на изразување и поимање на концептот култура, различен од оној што ние им го нудиме. Можеби токму во оваа дихотомија на нашето и нивното гледање настануваат недоразбирањата. Да видиме што се случува на тој план. Каква понуда на содржини, облици и услови за културно творештво има за децата и младите кај нас? Каква е содржината на понудата? Дали одговараат понудите на одредени групи млади, на нивниот јазик, прифаќање, разбирање, мислење? На пример: имаме состојба кога еден млад човек се срами да влезе во библиотека, на изложба, па тогаш повеќе прифаќа да игра карти во своето слободно време, или друг сличен вид забава, отколку да оди во музеј, театар и слично. Мораме да се прашаме: зошто таквиот начин на комуницирање со музеј, театар и сл. станува неразбирлив и неприфатлив за најголем дел од младите. Зошто младите повеќе ги прифаќаат предизвиците, а предизвиците со посредство на мас-медиумите во овој наш свет се доста големи. Младите оваа легитимна елитна традиционална култура или како било да ја наречеме, ја напаѓаат со свое масовно определување, на пример, за поп, рок и техно-музика, за илустрирани списанија, за неконвенционален начин на облекување, однесување и слично. Можеби тоа е предизвик на младите, поради нашите негрижи, да сфатиме и да се приближиме кон нивното поимање на светот кој доаѓа силно, бучно и многу често манипулиран од комерцијални фактори.

постиндустриско
општество

култура, разонода
развoтoк на личноста

културниот живот на
децата и младите

дихотомија

културно творештво

мас-медиуми
елитна традиционална
култура

комерцијални фактори

културна ориентација

културната партиципација на училиштето

користење на слободното време

Тогаш, зошто да не се согледаат промените, зошто да не се признае новиот импулс, содржина, форма кои ги даваат младите? Треба да ги прифатиме новите афинитети, да ја прифатиме новата форма на забава, но и да им помогнеме да ја збогатат содржината на своите културни интереси. Посебно е значајно да им овозможиме да ги задоволат своите потреби за креирање и самопотврдување.

Мораме да си поставиме уште едно прашање, а тоа е каква е улогата на училиштето во културната ориентација на децата и младите. Ќе се обидеме да ја отсликаме вистинската улога на училиштето денес, а не онаа што би сакале да ја имаме. Причините за неуспешната културна ориентација на училиштето врз децата и младите можеме да ги побараме во две насоки. **Првата** се однесува на наметнувањето карактеристики на работа врз културната партиципација на училиштето, а **втората** се однесува на историскиот и аналитичкиот стил во запознавањето на младите со културата која се спроведува во училишните клупи.

Ако некоја активност е категоризирана како работа, тогаш поединецот најчесто ќе ја избегнува во слободното време, колку и да е лесна и пријатна. Партиципацијата во културното производство во училиштето е обликувана како работа, како нешто што мора, значи, како хетеропомпа активност, тогаш таа добива карактеристики кои ја прават неприфатлива или тешкоприфатлива за слободното време.

И така, наместо преску училиштето да се развиваат потребите за културна потрошувачка, во слободното време доаѓа до обратен ефект, а во моментот на избор ученикот посегнува по производите на масовната култура, кои со вистинската култура немаат многу допирни точки.

Втората причина се однесува на самиот начин на кој младите се среќаваат со културата, односно начинот на кој културата се влеса во нив. Ако се обидеме да ја погледнеме училишната настава одблизу, ќе видиме дека таа не ги упатува младите како да ги конзумираат културните добра и како да партиципираат во нив, туку само им дава информации за делото, додека самото дело останува во заднина. Од децата и младите се бара да се однесуваат кон културата како критичари и историчари (аналитички), наместо кај нив да се воспитува сензибилитетот за делото и потребата за пријатни доживувања.

Земјите од Западна Европа и од САД, исто така, многу се загрижени за прашањата врзани за квалитетот на животот и културата на користење на слободното време. Тие секојдневно се соочуваат со проблемот: како да биде заменета разонодата со вистинско слободно време. Како да се задржи

врската помеѓу слободното време и духовната слобода во еден свет на наука и технологија?

Интересно е да го погледнеме меѓународното истражување спроведено под раководство на Шерон Е. Бети (Sharon E. Betty), од Универзитетот во Алабама во САД. Со ова истражување биле опфатени четири држави, и тоа: САД (училиштата биле лоцирани во три различни дела во земјата, и тоа во јужниот, југозападниот и западниот дел), потоа на Универзитетот во Гренобле во Франција, на Универзитетот “Архус” во Данска и на Универзитетот “Оукленд” во Нов Зеланд. Со истражувањето се поставиле две основни цели. Првата цел била да се проценат ориентациите на слободното време низ западниот свст. Втората цел била да се разгледаат начините како се користи слободното време, и тоа преку пет негови димензии: спортско-дејствена, општествено-забавна, естетско-интелектуална, надворешно- природна и пасивно-домаќинска. Преску методата на компаративна анализа државите биле споредувани, и тоа во четири сегменти: студенти, студентки, татковци на студенти и мајки на студентки. Истражувањето поаѓало од претпоставката (која е заснована од познавањето на културата на овие земји) дека САД и Нов Зеланд ќе преферираат поголемо учество во спортските и општествените активности, а Данците (кои се страсни читатели) и Французите (кои се склони кон концерти и музика) ќе имаат поголемо учество во естетско-интелектуалните активности. Овие исчекувања се базирале на психолошката близина на земјите, на сличноста во културата, економскиот развој, историјата и современиот живот. Имено, САД и Нов Зеланд делат едно исто британско наследство и јазик, а Данска и Франција се две високоиндустријализирани западноевропски држави и членки на Европската унија.

Резултатите од истражувањата покажале дека, во однос на естетско-интелектуалната дејност, американските и новозеландските студенти читаат помалку од Европејците. Американските родители и данските мајки повеќе сакаат семејни излети. Новозеландските мајки најмногу сакаат опера. Од сите четири држави, жените читаат повеќе од мажите, без разлика на годините. Во однос на спортот, американските и новозеландските татковци се најстрасните навивачи на спортски натпревари. Во истите држави, машките студенти најмногу спортуваат. Данските студентки најмногу ги преферираат индивидуалните спортски активности, за разлика од студентките во другите држави. Од општествено-забавните активности, се покажало дека Данците најмногу одат в кино. Одењето во ноќни локали (барови, дискотеки и сл.) е најпопуларно во Америка и Нов Зеланд. Во сите држави,

ориентации на
слободното време
низ западниот свет

надворешно-
природни активности

културните разлики
низ западниот свет

формално и неформално
образование и рекреација

студентите почесто се занимаваат со активности од општествено-забавен карактер од нивните родители. Надворешно-природните активности на слободното време повеќе се преферираат од студентите и родителите во Европа, кои ги сакаат прошетките, а Данците најмногу возат велосипеди (ова се должи на помалата зависност од автомобил во Европа). Пасивните конзуматорски активности на слободното време најмногу се преферирани од данските студентки и нивните мајки, кои најмногу сакале да гледаат телевизија во споредба со студентките и мајките од другите држави.

Од истражувањето може да се види дека културните разлики низ западниот свет влијаат врз ориентациите на активностите во слободното време. Ваквите истражувања се мошне значајни за сите професионалци, истражувачи, научници кои ги бараат најдобрите начини за градење на културата на слободното време.

И на крај, би го додале уште следново: кога младиот човек би го оспособиле за адекватен избор, од една страна, а од друга страна би му понудиле широки можности за избор, ќе се приближиме кон воспитно-образовниот идеал на педагогијата на слободното време. Значи, проблемот е во оспособување на човекот за адекватен избор.

Во тој контекст Х. Рускин (H.Ruskin) вели:

“Со свесното и систематско воспитание и образование за слободно време или во слободното време, крајната цел ќе биде пожелна промена во користењето на слободното време. Овие промени може да се однесуваат на верувањата, чувствата, ставовите, знаењата, вештините и однесувањата, а може да се решаваат преку формално и неформално образование и рекреација која е наменета за децата, младите и возрасните”.

Размисли и одговори! _____

- Што подразбираш под поимот организирано слободно време?
- Што е со твоето слободно време? Го имаш ли доволно и како го користиш?
- Наведи некои примери на лошо и неприфатливо однесување и користење на слободното време.
- Каде ги гледаш проблемите и специфичностите на користење на слободното време?

РЕЧНИК НА ПОМАЛКУ ПОЗНАТИ ЗБОРОВИ И СТРУЧНИ ИЗРАЗИ

А

АДАПТАЦИЈА - прилагодување на условите на околината.

АДОЛЕСЦЕНЦИЈА - период од развојот на човекот кој трае од крајот на пубертетот до почетокот на зрелоста.

АКТИВНО УЧЕЊЕ - облик на учење во кое се врши логичка преработка на материјалот (одвојување на битното од небитното), а потоа активно репродуцирање на наученото.

АКЦЕЛЕРАЦИЈА - 1. забрзан развој на одделни процеси во организмот на децата и младите луѓе. 2. во училиште, побрзо завршување на училишните програми (одделенија, студии).

АМБИЦИЈА - тежнеше кон нешто, насоченост кон избраната цел, тежнење за престиж, стремеж да се достигне висока лична или општествена вредност.

АНАЛИЗА - расчленување, разложување на сложени целини на едноставни делови.

АНДРАГОГИЈА - наука за воспитание и образование на возрасните.

АНКЕТЕН ЛИСТ - инструмент за собирање податоци со чија помош се врши анкетирање.

АНОМАЛИЈА - неправилен развој или отстапување од правилниот развој.

АНТИЧКА ПЕДАГОГИЈА - збир на мисли и сфаќања за воспитанието во античкиот период од развојот на општеството, пред сè, во делата на филозофите Сократ, Платон, Аристотел.

АУДИОВИЗУЕЛНИ (АВ) СРЕДСТВА - овозможуваат учење и создавање на светот со помош на слика и звук, т.е. со користење на двете најважни сетилиа.

АУДИТИВНИ НАСТАВНИ СРЕДСТВА - група наставни средства кои се засноваат на звучни извори на информации (радио, касетофон, ЦД-РОМ, компакт-диск).

Б

БИЛИНГВИЗАМ ВО НАСТАВАТА - потполна еднаквост на два јазика кои се истовремено усвоени, на пр., мајчин и странски јазик.

БУРЖОАСКА ПЕДАГОГИЈА - идеи, сфаќања, системи и концепции кои се развиле во периодот на буржоаското општество.

В

ВОСПИТАНИЕ - фундаментален поим во педагогијата, процес за формирање на личноста со одредени особини, со давање простор за индивидуален и општествен развој.

ВОСПИТАНИК - личност која се воспитува.

ВОСПИТНА ЦЕЛ - однапред утврдена општа мера, исход, резултат кој се постигнува со помош на воспитанието.

Г

ГЕНЕРАЛИЗАЦИЈА - воопштување, постапка со која од еден поим се доаѓа до друг, поопшт.

ГРУПНА РАБОТА ВО НАСТАВАТА - самостојно учење во група чии поединечни етапи ја карактеризираат соработката, како и оперативното учење.

Д

ДЕЛИНКВЕНЦИЈА - нарушено однесување кај децата и младината. Таа отстапува од општествено прифатените норми на однесување.

ДЕМОКРАТИЈА - општествено уредување засновано на владеење на мнозинството во една организирана општествена заедница.

ДЕФЕКТОЛОГИЈА - наука која се занимава со образование и воспитание на личностите со пречки во развојот.

ДЕФИНИЦИЈА - исказ со кој се одредува содржината на еден поим.

ДИДАКТИКА - наука за наставата, за вештините на поучувањето, педагошка дисциплина која се занимава со теориските основи на проблемот - настава.

ДИДАКТИЧКИ СРЕДСТВА - дводимензионални и тродимензионални, статични и динамични средства кои се користат во наставата.

ДИДАКТИЧКИ ПРИНЦИПИ - основни и општи начела кои го одредуваат текот на предавањата и учењето во сооднос со целите на воспитанието и образованието. Се нарекуваат и наставни принципи.

ДОКОЛИЦА - назив за слободно време,;подразбира содржини кои се изведуваат во тоа време без претерано планирање или диригирање.

ДОПОЛНИТЕЛНА НАСТАВА - се организира за ученици или за група ученици кои имаат тешкотии во совладување на програмата и кои не покажуваат задоволителен успех.

Е

ЕВАЛУАЦИЈА НА НАСТАВАТА - вреднување, оценување на резултатите на наставната работа за методолошки и дидактичко-методски цели.

ЕКОЛОГИЈА - наука која ги проучува живите суштества во нивната животна средина.

ЕКОЛОШКО ОБРАЗОВАНИЕ - систем на знаења за екологијата како наука, со што се занимава, и систем на постапки со кои учениците се обучуваат да ја заштитат и да ја зачуваат својата најблиска природна средина.

ЕСТЕТСКО ВОСПИТАНИЕ - значајно подрачје на воспитната работа кое има за цел да ги запознае воспитаниците со убавото во уметноста и животот.

З

ЗАДАЧИ НА ВОСПИТАНИЕТО - резултати од конкретизација и операционализација на целите на воспитанието, кои се дадени во општ искажан вид.

И

ИНДИВИДУА - синоним за единка, личност.

ИНОВАЦИИ ВО НАСТАВАТА - смислени, оригинални, организирани и специфични промени во наставата.

ИСТОРИЈА НА ПЕДАГОГИЈА - педагошка дисциплина која го проучува историскиот развој на педагошката теорија и воспитната практика, како настанокот на школите, школските системи и др.

К

КОМУНИКАЦИЈА ВО ВОСПИТАНИЕТО - соопштување, примена, пренесување, размена на пораки и воспоставување однос помеѓу учесниците во воспитно-образовниот процес.

КОМПАРАТИВНА ПЕДАГОГИЈА - педагошка дисциплина која ги проучува проблемите на воспитанието во повеќе земји, ги анализира и ги споредува нивните карактеристики.

М

МЕДИЈАТЕКА - современо организирање на училишниот простор и на опремата во функција на потребите на модерната настава и на учењето.

МЕТОДА - начин, пат, постапка, начин на создавање, истражување и дејствување.

МЕТОДИ НА ПЕДАГОГИЈАТА - 1. методи кои педагогијата ги предлага да се користат во воспитанието и образованието; 2. методи кои се користат во научно-истражувачката работа во педагогијата.

МОРАЛНО ВОСПИТАНИЕ - изградување морална личност, едно од најзначајните подрачја на воспитанието и образованието - развивање особини на морална личност.

Н

НАСТАВА - посебно насочена дејност на наставникот заради давање знаења, формирање умеења и навики и развивање сознājни и творечки способности на ученикот.

НАСТАВНА ЕДИНИЦА - дел од наставната програма, или програмско барање за обработка во текот на еден или два наставни часа (блок часови).

НАСТАВНА ТЕМА - градиво (содржина) кое се предава како целина во текот на одредено време.

НАСТАВЕН ПЛАН - основен документ со кој се утврдуваат наставните предмети кои се учат во одредена образовна институција.

НАСТАВЕН ПРЕДМЕТ - систем на научни и други знаења, навики и умеења, дидактички, педагошки и психолошки обликуван и структуриран според одредени науки.

НАСТАВНА ПРОГРАМА - документ со кој се одредува содржината на наставните предмети, обем и сложеност на знаењата и навиките кои учениците ќе ги совладаат во текот на школската година.

НАЦИОНАЛНА ИСТОРИЈА НА ПЕДАГОГИЈА - педагошка дисциплина која го проучува историскиот развој на педагошката теорија и воспитната практика во рамките на историскиот развој на еден народ (нација).

О

ОБРАЗОВНА ТЕХНОЛОГИЈА - систематски и организиран процес за примена на современата техника и технологија во подобрување на квалитетот на образовниот процес.

ОПШТА ИСТОРИЈА НА ПЕДАГОГИЈА - педагошка дисциплина која го проучува општиот (светскиот) тек на развојот на педагошката мисла и воспитната практика, значаен за сите народи и држави.

ОПШТА ПЕДАГОГИЈА - една од основните педагошки дисциплини која се занимава со фундаменталните прашања на воспитанието и со педагогијата во целост.

П

ПЕДАГОГ - 1. секој кој се занимава со воспитание; 2. личност која професионално се занимава со воспитание; 3. стручњак кој предава педагогија во училиште; 4. дипломиран педагог.

ПЕДАГОГИЈА - наука (теорија) за воспитанието.

ПРЕДУЧИЛИШНА ПЕДАГОГИЈА - педагошка дисциплина која се занимава со проучување на воспитанието и образованието на децата од предучилишна возраст во институционален контекст.

Р

РЕЛИГИСКА ПЕДАГОГИЈА - настојува теоретски да го заснова и да го осмисли воспитувањето на некоја религиска концепција.

С

САМОВОСПИТАНИЕ - процес на изградување одредени особини и способности на сопствената личност без директно учество и помош од наставникот.

САМООБРАЗОВАНИЕ - образованис кос го стекнува поединецот без директна помош од наставникот.

СИНТЕЗА ВО ПЕДАГОГИЈАТА - мисловно соединување на елементите во целина.

СЛОБОДНИ АКТИВНОСТИ - посебен облик на воспитно-образовна работа со учениците, која ја организира училиштето вон наставата.

СОЦИЈАЛИЗАЦИЈА НА НАСТАВАТА - развивање хумани интерперсонални односи на сите учесници во наставата, пред сè на наставниците и учениците.

СОЦИЈАЛНА ПЕДАГОГИЈА - еден од правците на педагогијата на преодот од 19 во 20 век.

СПАРТАНСКО ВОСПИТАНИЕ - назив за воспитување во античка грчка држава - Спарта, кој се темелел на развивање телесни способности и војнички дух.

У

УЧИЛИШНА ПЕДАГОГИЈА - една од дисциплините во научниот систем на педагогијата, која се занимава со сите прашања на воспитанието и образованието во школски услови.

УЧИЛИШТЕН ПЕДАГОГ - дипломиран педагог кој работи како стручен соработник во основно или средно училиште.

УЧЕНИК - дете, младинец, воспитаник кој оди во училиште (основно и средно).

УЧЕЊЕ - трајно менување на однесувањето под влијание на стекнатото искуство, всјбите и практиката. Усвојување знаења, вештини и навики (педагошка дефиниција за учењето.)

УЧЕБНИК - основна и задолжителна школска книга, работена според усвоен наставен план и програма, дидактичко-методски и ликовно-графички уреден за самостојно учење.

Ф

ФАКУЛТАТИВЕН ПРЕДМЕТ - незадолжителен предмет кој го избираат учениците слободно, во зависност од индивидуалните интереси.

ФАКУЛТАТИВНА НАСТАВА - флексибилен облик на диференцирана настава според интересите на ученикот.

ФЕУДАЛНА ПЕДАГОГИЈА - педагошки ставови за воспитанието и образованието во времето на феудализмот.

ФУТУРОЛОШКА ПЕДАГОГИЈА - гранка на педагогијата која се занимава со предвидување на иднината на воспитно-образовниот феномен.

Х

ХУМАНИСТИЧКА (РЕНЕСАНСНА) ПЕДАГОГИЈА - назив за педагогијата во епохата на хуманизмот и ренесансата (14-17 век), која, за разлика од средниот век, го става човекот во средиштето на сите случувања.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

1. Аврамов Д., *Појединац, породица и сѐановништво у раскораку*, Научна књига, Београд, 1993.
2. Aristotel, *Politika*, Kultura, Beograd, 1960.
3. Ацески, И., *Социологија*, Филозофски факултет, Скопје 1998.
4. Баракоска, А., *Педагожија на слободно време*, Скопје, 2003.
5. Бергапт М., *Теме из педагошке социологије*, Педагошко-књижевни збор, Загреб, 1974.
6. Bognar, L., Matijevic, M., *Skolska knjiga*, Zagreb, 2002.
7. Bratanic, M., *Interakcisko-komunikaciska pedagogija*, Zagreb, 1995.
8. Вилотијевиќ М., *Дидактика 1, 2 и 3*, Завод за уџбенике и наставна средства, Учитељски факултет, Београд, 2000 (Footnotes).
9. Vukasovic, A., *Fenomen odgoja, Pedagogija*, br.1, Beograd, 1986.
10. Vukasovic, A., *Pedagogija*, Zagreb, 1990.
11. Вуков, М., *Породица у кризи*, Медицинска књига, Београд-Загреб, 1988.
12. Голубовиќ З., *Породица као људска заједница*, Напријед, Загреб, 1981.
13. Gossen, D.Ch., *Restitucija, preobrazba skolske discipline*, Zagreb, 1994.
14. Grupa avtori, *Pedagogija*, Zagreb, 1971.
15. Grupa avtori, *Pedagogija 1 i 2*, Matica Hrvatska, Zagreb, 1968.
16. Guvrovic, B., *Kultura i omladina*, ICSSOS, Beograd, 1982.
17. Gudjons, H., *Pedagogija temeljna znanja*, EDUKA, Zagreb, 1994.
18. Дамјановски, А., *Ученикот во настава*, Просветно дело, Скопје, 1989.
19. Димитров, Љ. и други, *Теорија на воспитание*, АСКОНИ, Софија, 1994.
20. Ѓорѓевиќ Б., *Савремена породица и њена васпитна улога*, Просвета, Београд, 1985.
21. Dzordzevic, M., Nickovic, R., *Pedagogija*, Prosveta, Nis, 1990.
22. Екермен Н.В., *Психодинамика породичног живота*, Графички завод, Титоград, 1966.
23. *Enciklopediski rjecnik pedagogije*, Matica Hrvatska, Zagreb, 1963.
24. *Зборник "Општествена транзиција и образование"*, Институт за педагогија и Институт за социологија, Филозофски факултет, Скопје, 1998.
25. Zvonkaevic, M., *Socijalna psihologija*, Skolska knjiga, Zagreb, 1978.
26. Камберски, К., *Од буквар до универзитет*, Просветно дело, Скопје, 1994.
27. Komensky, A.J., *Velika didaktika*, 1968.
28. Копровски, Љ., *Маркс, Енџелс, Ленин за воспитание и образование*, Култура, Скопје, 1963.
29. Копровски, Љ., *Главни фактори во развојот на личност*, Култура, Скопје, 1964.
30. Копровски, Љ., Петровски, Б., *Педагожија*, Филозофски факултет, Скопје, 1998.
31. Костова П., *Семсино воспитание*, Велико Трново, 1997.

32. **Krnjeta, Lj., Potkonjak, N.,** *Pedagogija*, Beograd, 1965.
33. **Krneta, Lj.,** *Pedagogija*, Naučna knjiga, Beograd, 1975.
34. **Маказлиева, Е.,** *Хуманизација на односиите меѓу половеите*, Феникс, Скопје 1993.
35. **Mandic, P., Radovanovic, I., Mandic D.,** *Uvod u opstu i informaticku pedagogiju*, Uciteljski fakultet, Beograd, 2000.
36. **Младеновиќ М.,** *Увод у социологију породице*, Савремена администрација, Београд, 1974.
37. **Mili} A.,** *Raganje moderne porodice, Sociološka hrestomatija*, Zavod za učenike i nastavna sredstva, Beograd, 1988.
38. *Наставен план и програма за основните училишта во СРМ*, Просветно дело, Скопје, 1966.
39. *Наставен план и програма за воспитно-образовната дејност на основното образование*, Републички завод за унапредување на образованието и воспитанието на СРМ, Просветно дело, Скопје, 1982.
40. *Наставни планови и програма за основните училишта во Република Македонија*, Просветно дело, Скопје, 1960.
41. *Општа педагогија*, редакција Н. Поткоњак, Белград, 1996.
42. *Основи за програмирање на воннаставната воспитно-образовна дејност на основното училиште и на работата на стручните работници*, Министерство за образование и Педагошки завод на Р.Македонија, Скопје, 1999.
43. *Основно образование, содржини и организација на воспитно-образовната дејност*, МОФК и ПЗМ, Скопје, 1996.
44. *Основно училиште-општа програмска структура со наставен план и програма*, Републички завод за унапредување на школството во СРМ, Просветно дело, Скопје, 1973.
45. *Osnove savremene pedagogije*, urednistvo-grupa autora, PKZ, Zagreb, 1999.
46. *Pedagogija*, u rednik P. Simlesa, Zagreb, 1971.
47. *Pedagoska enciklopedija 1 i 2*, redakcija na N.Potkonjak i P.Simlesa, Zavod za ucenike i nastavna sredstva, Beograd, 1989.
48. *Pedagoski leksikon*, Zavod za ucenike i nastavna sredstva, Beograd, 1996.
49. *Pedagoski recnik, 2. tom*, redakcija R.Teodosic, Beograd, 1967.
50. *План и програма за заедничките воспитно-образовни основи на насоченото средно образование*, Републичка заедница за насочено образование и Републички завод за унапредување на образованието и воспитанието, Скопје, 1982.
51. **Platon,** *Drzava*, Kultura, Beograd, 1957.
52. *Pedagoska enciklopedija 1 i 2*, redakcija na N.Potkonjak i P.Simlesa, Zavod za ucenike i nastavna sredstva, Beograd, 1989.
53. *Pedagoski leksikon*, Zavod za ucenike i nastavna sredstva, Beograd, 1996.
54. **Plenkovic, J.,** *Slobodno vrijeme i odgoj*, Filozofski fakultet, Zadar, 1997.
55. **Plenkovic, J.,** *Slobodno vrijeme u okruzenju novog poretka*, Povjest Hrvatskog sporta 29, 1998.
56. **Plenkovic, J.,** *Slobodno vrijeme mladezi*, Rijeka, 2000.
57. **Potkonjak, N., Potkonjak, M.,** *Pedagoski tezaurus*, Zavod za ucenike i nastavna sredstva, 1997.
58. **Potkonjak, N., Dzordzevic, J.,** *Pedagogija*, Beograd, 1988.

59. Potkonjak, N., *Izabrana dela*, Pedagoski fakultet, Osijek, 1981.
60. Potkonjak, N., *Sistem obrazovanja i vaspitanja u Jugoslaviji*, Beograd, 1980.
61. *Предучилишно и основно воспитание и образование во Република Македонија (Развој, состојби и перспективи)*, редакција д-р Киро Камберски, Институт за педагогија, Филозофски факултет, Скопје, 2000.
62. Prodanovic, T., *Opsta pedagogija*, PKZ, Zagreb, 1951.
63. Ракиќ, Б., *Воспитно деловање у малим групамa*, Сарајево, 1967.
64. Рихта, Р. и соработниците, *Цивилизацијата на расјаке*, Комунист, Скопје, 1980.
65. *Речник на македонскиот јазик III*, Скопје, 1966.
66. *Rossiickaja pedagogiceskaja enciklopedija*, Naucное izdatelstvo, Moskva, 1993.
67. Rot, N., *Psihologija licnosti*, Zavod za ucenike i nastavnih sredstva, Beograd, 1994.
68. Самолочев, Б., *Теоретски и методички основи на воспитната работа*, Универзитет "Кирил и Методиј", Скопје, 1984.
69. Savicevic D., *Obrazovanje za zivot u porodici*, Zavod za izdavanje ucbenika, Beograd, 1967.
70. Стапојловиќ Б., *Породица и воспитание деца*, Научна књига, Београд, 1997.
71. *Средно образование: концептски основи, образовни профили, наставни планови за III и IV степен на стручна подготовка*, СИЗ за насоченото образование, Републички завод за унапредување на образованието и воспитанието, Скопје, 1989.
72. Стапимировиќ, Б., Дедиќ, Ч., *Воспитание на прагу прекеж милениума*, Учитељски факултет, Врање, 1998.
73. Такашманова-Соколовска, Т. и др. *Мозаик – пристап во предучилишното воспитание и образование на децата*, Просветно дело, Скопје, 2002.
74. Toffler, A., *Sok buducnosti*, Otokar Kercovani, Rijeka, 1978.
75. Trnavac, N., Dzordzevic, J., *Pedagogija*, Beograd, 1992.
76. Trnavac, N., *Skolski sistem na raskrcu*, Beograd, 1987.
77. Herera, A., Mandic, P., *Obrazovanje za XXI stoljeće*, Beograd, 1989.

СОДРЖИНА

ВОВЕД.....	3
1. ОПШТЕСТВОТО И ВОСПИТАНИЕТО	5
1.1. Воспитанието како последица и потреба на општествениот развој.....	5
1.2. Воспитанието како свесна, целесообразна и организирана општествена дејност.....	8
1.3. Општествено - историска условеност на воспитанието.....	12
1.3.1. Воспитанието во родовското општество.....	12
1.3.2. Воспитанието во робовладетелското општество.....	13
1.3.3. Воспитанието во феудалното општество.....	15
1.3.4. Воспитанието во граѓанското општество.....	17
1.3.5. Воспитанието и образованието во Р. Македонија.....	18
2. ПЕДАГОГИЈАТА КАКО НАУКА ЗА ВОСПИТАНИЕТО.....	25
2.1. Развој на педагошката теорија и практика.....	25
2.2. Определување на предметот на педагогијата.....	45
2.3. Каква наука е педагогијата.....	48
2.4. Задачи на педагошката наука.....	50
3. ОДНОСОТ НА ПЕДАГОГИЈАТА СО ДРУГИТЕ НАУКИ	51
3.1. Односот на педагогијата со филозофијата.....	52
3.2. Односот на педагогијата со психологијата.....	56
3.3. Односот на педагогијата со социологијата.....	59
3.4. Односот на педагогијата со антропологијата.....	64
3.5. Односот на педагогијата со кибернетиката.....	67
3.6. Односот на педагогијата со екологијата.....	70
4. СИСТЕМ НА ПЕДАГОШКИ ДИСЦИПЛИНИ.....	73
4.1. Општа педагогија.....	75
4.2. Историја на педагогија.....	77
4.3. Дидактика.....	78
4.4. Методика на наставата.....	80
4.5. Предучилишна педагогија.....	81
4.6. Семејна педагогија.....	84
4.7. Андрагогија (педагогија на возрасните).....	85

4.8. Индустриска педагогија.....	87
4.9. Специјална педагогија.....	88
4.10. Домска педагогија (интернатска педагогија).....	90
4.11. Педагогија на слободно време.....	90
4.12. Училишна педагогија.....	91
4.13. Футуролошка педагогија.....	92
4.14. Методологија на педагогијата.....	93
5. ОСНОВНИ ПЕДАГОШКИ ПОИМИ.....	94
6. ФАКТОРИ ЗА РАЗВИТОКОТ НА ЛИЧНОСТА.....	101
6.1. Преценување на наследните фактори.....	102
6.2. Преценување на социјалните фактори и на воспитанието.....	104
6.3. Педагошки последици.....	106
6.4. Решавачки фактори во развитокот на личноста.....	109
6.4.1. Наследство.....	110
6.4.2. Средината како фактор во развојот на личноста.....	111
6.4.3. Воспитанието како фактор во развојот на личноста.....	113
6.4.4. Активноста на индивидуата.....	114
7. ВОСПИТАНИК И ВОСПИТУВАЧ.....	115
7.1. Поим за воспитаник.....	115
7.2. Основни карактеристики на развојот на учениците.....	117
7.3. Воспитаникот како објект и субјект.....	120
7.4. Поим за воспитувач.....	124
7.5. Воспитувачкиот и наставничкиот позив.....	127
8. СЕМЕЈНО ВОСПИТАНИЕ.....	131
8.1. Семејството како основен и незаменлив фактор.....	131
8.2. Определување на поимот семејство.....	134
8.3. Карактеристики на семејството.....	136
8.4. Основни претпоставки за правилно воспитание во семејството.....	138
8.5. Семејно воспитание.....	147
8.6. Соработка на семејството со училиштето.....	152
9. ВОСПИТНО - ОБРАЗОВЕН СИСТЕМ.....	155
9.1. Училиште.....	157

9.2. Училиштен систем.....	159
9.2.1 Структура на училишниот систем во РМ.....	159
9.3. Структурата на воспитно-образовната работа во училиштата.....	163
9.4. Училишта и други институции за воспитание и образование на деца со пречки во развојот.....	165
10. КОМУНИКАЦИЈА.....	167
10.1. Определување на поимот комуникација.....	167
10.2. Елементи на комуникација.....	169
10.3. Видови комуникација.....	172
10.4. Суштината и значењето на комуникацијата како воспитен феномен.....	175
10.5. Функции на комуникацијата.....	179
11. СОВРЕМЕНИ ПРИНЦИПИ НА ВОСПИТАНИЕТО.....	182
11.1. Воспитание за мир.....	182
11.1.1 Идеалистички пристап.....	183
11.1.2 Научен пристап.....	183
11.1.3 Идеолошки пристап.....	183
11.1.4 Политички пристап.....	184
11.2. Воспитание за прифаќање и разбирање на разликите меѓу луѓето.....	185
11.3. Воспитание за чиста средина.....	187
11.4. Интеркултурно и мултикултурно воспитание.....	190
11.5. Воспитание меѓу половите.....	193
11.5.1 Педагошко-психолошка функција и значење.....	193
11.5.2 Цели и задачи на воспитанието меѓу половите.....	195
12. ПЕДАГОГИЈА НА СЛОБОДНО ВРЕМЕ.....	205
12.1. Слободното време како економска, социјална и воспитна категорија.....	205
12.2. Дефинирање на слободното време.....	208
12.3. Содржина и осмислување на слободното време.....	212
12.4. Слободните ученички активности.....	216
12.5. Младите и слободното време.....	225
РЕЧНИК НА ПОМАЛКУ ПОЗНАТИ ЗБОРОВИ И СТРУЧНИ ИЗРАЗИ.....	231
КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА.....	237

ПРОСВЕТНО ДЕЛО - Скопје, ул. „Димитрија Чуповски“ бр.15

*

За издавачот

м-р Павле ПЕТРОВ, генерален директор

*

д-р Марија КОСТОВА, д-р Анита БАРАКОВА

м-р Ели МАКАЗЛИЕВА

*

ПЕДАГОГИЈА

ЗА III ГОДИНА

НА РЕФОРМИРАНОТО ГИМНАЗИСКО ОБРАЗОВАНИЕ

(ИЗБОРЕН ПРЕДМЕТ)

*

Лектор

Славица ТОДОРОВА

*

Технички уредник

Новко Груевски

*

Компјутерска обработка и прелом

Михајло МАКАЗЛИЕВ

Ракописот е предаден во печат во јули 2022. Печатењето е завршено во август 2022. Обем: 244 страници. Формат: 20 x 25,5 cm. Тираж: 110 примероци. Книгата е отпечатена во печатница „Напредок“ - Тетово.

CIP – Каталогизација во публикација
Народна и универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски“,
Скопје.

37.013(075.3)

КОСТОВА Марија

Педагогија: за III година гимназиско образование: (изборен
предмет) / Марија костова, Анета Бараковска, Ели Маказлиева,
– Скопје : Просветно дело, 2005. – 242 стр. ; илустр.,; 30 см.

ISBN 9989 – 0 – 0448–X

1. Бараковска, Анета 2. Маказлиева, Ели

COBISS.MK - ID 61805834